

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1934

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

WILLIAM THALBITZER, Knud Rasmussen som Grønlandsforsker	1
E. MOLKTE, Vester Marie-Stenen VI og lidt om svensk Indflydelse paa bornholmske Runestene	9
ANDERS BJERRUM, Sydslesvigske Personnavne	21
F. OHRT, Eja mit Hjerte	43
GORDON NORRIE, Metrisk Statistik. Fuldstændige og overfuldstændige Former af den femfodede lambe	70
ANDERS BÆKSTED, Ørum-Stenen. En tabt Runesten	77
WILLIAM THALBITZER, Det nye Grønlandskort og de arktiske Stednavne	97
MARIUS KRISTENSEN, Metatese	107
GUNNAR KNUDSEN, Det bornholmske Stednavn Træbenegaard	121
HARRY ANDERSEN, Johannes V. Jensens Allitterationspoesi. En sproglig Under-søgelse	128
GUDMUND SCHÜTTE, Tendensdigtning i Heltesagnet	145
HANS AAGE PALUDAN, En Gruppe danske Folkeviser og en spansk	166

FRA SPROG OG LITTERATUR

Theodor Fontanes Lurdigt (<i>Chr. Balslev</i>)	92
Sokrates som Snemand (<i>Marius Kristensen, Per Krarup</i>)	95, 178
Runding foran v-Lyd (<i>Marius Kristensen</i>)	95
„Klokkeren“ og „Die verlorene Kirche“ (<i>Louis Pedersen</i>)	177
Skabhals (<i>C. Klitgaard</i>)	180
Mytologisk Spekulation hos Oehlenschläger (<i>A. N. B. Fich</i>)	181
Poul Martin Møller — Peter Friderich Suhm (<i>Poul Skadhauge</i>)	187

KULTUR OG FOLKEMINDER

Vore Forfædre [Gudmund Schütte] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	84
Skældsord og foragtelig Gestus (<i>C. Klitgaard</i>)	88
Tysk Folkemindedeforskning [Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens; Volkskundliche Bibliographie] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	89
Husholdningskilder (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	91
Det 8. nordiske Filologmøde	188

KNUD RASMUSSEN SOM GRØNLANDSFORSKER¹

AV

WILLIAM THALBITZER

Knud Rasmussen døde d. 21. december 1933 i sin alders 54. år. Det var Knud Rasmussens store livsdrøm fra de unge år i Diskobugten ved Jakobshavn, hvor han var født, at komme op engang langt nordpå til den lille hedenske stamme av polar-eskimoer, der bor i Grønlands nordvesthjørne. I Jakobshavn gik der kun sagnagtige beretninger om dem. Hans ungdoms drøm voxede med ham selv — hans livs største bedrift blev slæderejsen norden om Kanada til vesteskimoerne ved Beringstrædet. Han omfattede derefter hele dette folks udstrakte verden ikke blot geografisk, men i sin viden.

De etnologiske og folkloristiske resultater fra den lange slæderejse overgik alt hvad han hidtil havde præsteret, ligesom de i flere retninger overstråler hvad de amerikanske etnologer — mænd som Franz Boas, E. W. Nelson og Diamond Jenness — har fået ud av deres tildels meget længere ophold iblandt de kanadiske eskimoer.

Knud Rasmussen talte grønlandsk før han lærte dansk. Han voxede op i grønlandske natur- og sprogomgivelser og lyttede tidlig til de grønlandske sagnfortællere i sin hjemegn. Da han var 16 år gammel kom han til Danmark, idet hans faer, der gennem 23 år havde været „missionær“ i Grønland og er kendt som forfatter av en grønlandsk grammatik og ordbog, i 1896 blev præst for Lynge sogn i Nordsjælland. Her boede Knud Rasmussen som student, indtil det lykkedes ham at opnå sit ønske, nemlig at komme op til polareskimoerne som deltager i „*Den danske literære Grønlandsexpedition*“ under Mylius-Erichsens førerskab. Det hel-

¹ Foredrag holdt i Videnskabernes Selskab den 12. januar 1934.

dige forløb og de smukke kunstneriske resultater av denne ekspedisjon (1902—04) skyldtes sikkert i høj grad den unge grønlands-kyndige og begejstrede tolk. Mellem polareskimoerne talte Knud Rasmussen sit modersmål. Han alene kunde forstå dem og gøre sig forståelig. Kort efter sin hjemkomst skrev han den bog, der skulde grundfæste hans ry som skildrer av disse mennesker: *Nye Mennesker* (Gyldendal 1905. Tysk overs. 1907).

Strax efter bogens fremkomst betegnede Franz Boas den som „this interesting collection of data contained in the fascinating description of the Smith Sound tribe“¹ og påviste på grundlag av denne samling en mængde sagnmotiver som varianter av sagn, der var kendt fra Hudsonsbugten, ligesom Boas deri fandt støtte for sin hypotese om den nære sammenhæng mellem Nordgrønlands og Hudsonsbugtens befolkninger.

I 1910 oprettede Knud Rasmussen sammen med P. Freuchen den „arktiske station Thule“, en kombinasjon av en handelsstasjon og videnskabelig basis for ekspedisjoner. Senere betegnede han alle sine ekspedisjoner som *Thule-expedisjoner*.

Som resultater² foreligger den lange række av rejser:

1. Thuleekspedition, der endeligt konstaterede ikke-eksistensen af Peary-Kanalen og kortlagte forbindelseslandet mellem Grønland og Peary Land;

2. Thuleekspedition, som kortlagte Grønlands nordligste kyster og undersøgte dem geologisk, botanisk og etnografisk;

3. Thuleekspedition til udlægning av et depot for Roald Amundsen;

4. (samt 6. og 7.) Thuleekspedition, der etnografisk-folkloristisk undersøgte den isolerede stamme ved Angmagsalik i Østgrønland — nemlig udover hvad G. Holm og andre efter ham havde undersøgt dær; og Knud Rasmussen bragte faktisk ikke så lidt nyt for dagen fra Østgrønland. I 1932 og ifjor fortsatte han sine undersøgelser langs den sydlige del av østkysten, på den rejse som nu så tragisk blev afbrudt ved hans død.

Imidlertid havde Knud Rasmussen fået tid til den „5. Thuleekspedition“, der varede tre år (1921—24), og hvor han altså gik langt udover Grønland som forskningsfelt.

Knud Rasmussen opfattede ikke sig selv som geolog, mineralog, botaniker, zoolog osv., han knyttede videnskabelige medarbejdere til sine rejser, kun ikke folklorister. Han forstod at vælge dygtige

¹ F. Boas: Eskimo of Baffin Land and Hudson Bay (Bull. Amer. Mus. Nat. Hist. vol. 15. New-York 1907, p. 567).

² Citat fra værket *Grønland*, bind I, s. 567 (i Medd. om Grønland bd. 60, Kbhvn. 1921).

medarbejdere, der kunde varetage videnskabelige interesser på de områder han ikke selv følte sig kaldet til. Det vil være nok at nævne tre navne: Therkel Mathiassen, Birket-Smith og Lauge Koch. — Som sit eget særlige felt betragtede han indsamlingen av folkeminder (folkloren) og med rette, fordi han bedre end nogen anden beherskede det grønlandske sprog. Nogen teoretisk opfattelse av sproget, i lingvistisk forstand, besad Knud Rasmussen ikke. Men fordi han praktisk beherskede det, og rent menneskeligt og intuitivt forstod sine opgaver, formåde han at trænge dybt ind i de indfødtes åndsliv. Han var i stadig udvikling.

I sit ungdoms-arbejde (Nye Mennesker) nøjedes han med at genfortælle, hvad grønlænderne betroede ham, og at nedskrive en oversættelse av sagnet han havde hørt, umiddelbart efter fortællingen. I det store engelske værk fra d. 5. Thuleexpedisjon har han benyttet den mere exakte fremgangsmåde at optegne de eskimoiske tekster efter diktat og bagefter at oversætte dem. Hans gengivelse av centraleskimoernes sprog i disse tekster er, såvidt jeg kan skønne, pålidelige og brugbare til videre undersøgelser.

Resultatet av den store rejse blev for Knud Rasmussens vedkommende for det første en række populære bøger. De er i formen populære, men i virkeligheden bringer de sagnforskningen og folkepsykologien et overraskende rigt og nyt materiale. Det gælder især om disse tre:

Fra Grønland til Stillehavet (i to bind, 1926),¹

Festens Gave (1929) og

Snehyttes Sange (1930),

menneskelige dokumenter og prøver fra *inuiternes* verden, bøger, fyldt av gamle sagn og primitiv digtekunst. Om alle disse bøger kan det siges, som det blev udtalt om forfatterens første bog *Nye Mennesker*: „Bogens styrke er den inderlige opfattelse, det indre liv, en fyldighed og frodighed i gengivelsen, som hænger sammen med forfatterens særlige forhold til sproget og med hans kunstner-sjæl. Den er derved blevet et fund for dem, der søger skildringer av „primitive“ eller „exotiske“ folkeindividualiteter, eller særlig, eskimoisk mentalitet.“²

Men nu kommer jeg til hovedsagen: resultatet av den lange rejse var den storstilede videnskabelige offentliggørelse på engelsk,

¹ Oversat på tysk og fransk. ² Nordisk Tidsskr. (Letterst.) 1925, s. 102.

som skulde omfatte ialt 12 bind topografi, geologi, botanik, zoologi, antropologi, arkæologi, etnografi, sprog, folkløse, svarende til det indsamlede materiale: *Report of the Fifth Thule Expedition 1921—24*¹.

Ifølge planen for dette stort anlagte værk skulde Knud Rasmussen skildre de vestlige eskimostammeres åndelige kultur, hans medarbejdere Kaj Birket-Smith og Therkel Mathiassen den materielle kultur (etnografi og arkæologi) hos de stammer de fik lejlighed til at gennemforske. Enkelte av stammerne vest for Hudsonsbugten („central-eskimoerne“) var indtil da næsten kun kendt av navn (og „Kinipetu“-stammens navn viste sig endda at bero på en fuldstændig misforståelse: dens rette navn er *Qaernermiut*). Med Knud Rasmussens offentliggørelse har vi nu fået fyldigere oplysninger om følgende stammer, fra syd til nord langs Hudsonsbugtens vestkyst: Aivilingmiut, Amitjormiut, Iglulingmiut² ved kysten, Caribou-eskimoerne inde i landet, Netsilingmiut, Ilivilermiut og Utkuhikjalingmiut nærmest vest for Hudsonsbugten på nordkysten av Kanada; længere vestpå lever Umingmaktôrmiut, Copperflodens og Mackenzieflodens eskimoer, tilsidst i det yderste vest Alaskaeskimoernes og Beringstrædeseskimoernes forskellige stammer. I det fremskridende værk lykkedes det Knud Rasmussen at få offentliggjort sine optegnelser fra Iglulik-, Netsilik-, Caribou- og Copper-eskimoerne, men han har også indsamlet stof fra mange av de vestligere stammer helt over til Østasien, som han ikke selv nåde at få offentliggjort (delvis dog i sin populære rejseberetning og i *Festens Gave*). I andre bind av værket har de medarbejdende etnografer skildret den materielle kultur (og tildels også den åndelige) hos de centrale eskimoer og Chipewyan-indianerne.

Dette store værk fremtræder i en mere videnskabelig form end Knud Rasmussens tidligere arbejder. Det fortsætter (i de folkløriske bind om vesteskimoerne) den omfattende sagnsamling fra Grønland, hvorav der udkom ialt tre bind (1921—25; et fjerde bind var planlagt): *Myter og Sagn fra Grønland*. Metoden han arbejder efter er i og for sig den samme i de to værker og, sagt i korthed, denne: at gå til selve kilderne med naturlig uddannelse i de indfødtes sprog; at opsamle materialet efter en plan, eller i forhold til en række opgaver, ved at gøre sig til ven med de tradisjonsbærere, som på hvert sted findes at være bedst egnede til at hjælpe ham. Texterne blir såvidt muligt opskrevne, hvorefter oversættel-

¹ Med undertitel: *The Danish Expedition to Arctic North America in Charge of Knud Rasmussen, Ph. D.* (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag. Copenhagen). ² Endelsen *-miut* betyder „beboerne (av)“; *-ling* = „landet el. stedet som har“: det hele altså: „beboerne av det land (sted) som har *aive(q)* hvalros, *ighu* hus el. huse“ osv.

sen til dansk (og derefter til et verdenssprog) avslutter arbejdet. At Knud Rasmussen tilfulde har forstået vanskeligheden ved at overføre eskimoisk tankegang og fantasi til vort sprog — det er noget han ofte vender tilbage til i omtalen av sin arbejdsmetode. Der er i eskimoisk udtryksmåder og anskuelsesformer, som er næsten uoversættelige, især måske fordi så mange begreber og bifestillinger forudsættes som noget selvfølgeligt, bekendt og underforstået. Så meget heldigere er det at han arbejdede sig hen til at offentliggøre sine originaltekster fra vesteskimoerne med underlagt (interlineær) oversættelse. Enhver kan se at den eskimoiske tekst fylder langt mindre på linjen end den engelske (og det samme vilde gælde, hvis oversættelsen var trykt på dansk). Også at mange ord er påfaldende lange og må gengis med, ikke to eller tre, men seks—otte ord i vore sprog. I disse tekster, som er hentet langt borte fra Grønland, forøges vanskeligheden ved oversættelsen naturligvis også på grund av dialektforskelligheden, som voxer med avstanden. Men netop av den grund blir disse, som det synes, nøjagtigt noterede tekster så værdifulde. Fra D. Jenness' folkloristiske optegnelser kender vi andre eskimodialekter nord for Kanada. Knud Rasmussens interlineære tekster kan nu bruges til sammenligning. Kun ad den vej er det muligt at kontrollere hans gengivelser; og de er efter mit skøn helt igennem forsvarlige. — Også på anden måde viser han en modnet forståelse og kritik, nemlig ved selve tydningen av de indfødtes utallige skikke og samfundsformer, de etnografiske samlinger indbefattet. Overalt finder vi i Knud Rasmussen et spejl, en fortolker av en ganske sjælden art. Han er den udvalgte formidler av eskimoisk ånd i vor evropæisk indstillede mentalitet.

Det er så heldigt, at jeg her ganske kan slutte mig til Frankrigs førende etnolog L. Lévy-Bruhl, der skrev en anmeldelse av Knud Rasmussens sidste værk, hvor han taler om hans personlige forudsætninger og metode: Disse meddelelser (skriver han) fra Iglulikernes og Netsilikernes åndemanere og sangere (om deres tro og deres sjæleliv) er „dokumenter, der er ganske enestående blandt alt hvad etnologien indtil nu råder over“. Lévy-Bruhl betænker sig ikke på at tilføje, at „K. Rasmussens arbejder om Eskimoerne er epokegørende som Spencers og Gillens om de centralaustralske stammer“.¹

¹ Anmeldelsen fremkom på dansk i Berl. Tidende 6.—8.—31.

Knud Rasmussens værker er værdifulde kildeskrifter, i første instans for eskimologien, men i videre forstand for de humane videnskaber, der har brug for disse æmner. — Man kunde spørge, om der er foretaget komparative undersøgelser i dem. Indenfor eskimoisk område har Knud Rasmussen selv kun spredtvis forsøgt det; man kan formode, at han vilde være kommet mere ind på den opgave, hvis han havde fået lov til at leve og fuldføre sit arbejde. Den side lod han foreløbig væsentlig ligge. — I det foreliggende finder vi et fra sted til sted indsamlet og derefter ordnet materiale, altså et førstehånds materiale, alene med den bearbejdelse, der ligger i en viss gruppering (i kapitler) og i selve oversættelsen. Med henblik på denne og på udvalget av æmnerne kan der spørges, om forfatteren ses at ha øvet nogen kildekritik. Spørgsmålet må kunne rejses, endskønt vi her ikke har at gøre med literære kilder men kun med mundtlige, men det får også av den grund en særegen drejning, der berører det en del av dets slagkraft, at Knud Rasmussen jo i så udpræget en grad hører sammen med de tradisjonsbærere, der er hans kilder. I kraft av sin oprindelse er han selv på en måde en av tradisjonsbærerne. Han var uden tvivl besjælet av den samme ansvarsfølelse som disse, ønsket om at føre forfædrenes overlevering videre så uforandret som muligt, hverken at lægge noget til eller trække noget fra.¹

Hans kritiske indstilling til det eskimoiske materiale former sig da nærmest som en positiv udvælgen av nye varianter, hvor han kommer, fra sted til sted, naturligvis i stadigt håb om fund av hidtil ukendte (ikke optegnede) æmner („texter“); endvidere en stadig fortsat og stadig mere opøvet bestræbelse for at finde adækvate udtryk i sin oversættelse — ti kun ad den vej kunde han gøre sine fund og sin eskimoiske viden tilgjengelig for den internasjonale videnskap, som har brug for disse fund og denne viden. Med disse mål for øje var det ham kun magtpåliggende at samle så fyldigt et materiale som muligt ved hver kilde eller gruppe av kilder, og at optegne det så rent og ublandet som han forefandt det.

For den prøvende videnskap er det til en viss grad en tillids-sag at benytte indsamlerens udvalg av æmner, hans oversættelser

¹ Dette princip udtaler han sig flere gange om som ledende for hans oversættelser: „Jeg har kun tilladt mig de færrest mulige sproglige Friheder osv.“ (indledningen til *Myter og Sagn*, II).

og kommentarer. En fri oversættelse vil altid være præget av mandens personlige stil (ordvalg osv.). Overfor Knud Rasmussens fremstilling og stil vil det være vanskeligt at øve kildekritik, hvis der ikke foreligger tekster i originalsproget fra hans hånd eller ligeså kompetent indsamlet materiale fra anden hånd. I nogle tilfælde foreligger der nu netop et ret nærliggende sammenligningsmateriale — indenfor en viss gruppe av sagnæmner — og for visse eskimoegnes vedkommende: fra Thule (Kap York og Smithsund) i A. L. Kroebers optegnelser (fra 1899) stammende fra Pearys eskimoer¹, fra Baffinsøen og Hudsonsbugten i Franz Boas' værker², fra Copper-eskimoerne i D. Jenness' bøger³, fra Alaska i E. W. Nelson's bog⁴. Alle disse bøger har deres betydning og fortrin overfor Knud Rasmussens — navnlig Jenness' bøger er værdifulde på grund av hans sproglige og (med Helen H. Roberts' bistand) musikalske notasjon av eskimoiske sprog- og sangtekster samt melodioptegnelser. Til sammen udgør alle disse værker en meget fyldig og betydningsfuld sammenlignings-modvægt; men Knud Rasmussens fremstilling er nærmere ved naturen i stoffets udspring, så godt som autentisk, selv i uddrag og oversættelse, og vidner på mange punkter om en dybere forståelse og indtrængen i den eskimoiske åndsform. Han har derved åbnet nye veje for den komparative eskimoforskning, en videnskabsgren der er grundlagt fra dansk side av mænd som Rink, Bahnson, G. Holm, H. P. Steensby.

Eskimoforskningen er en ung videnskab og problembehandlingen har endnu ikke store resultater at opvise.⁵ Det blev Knud Rasmussens skæbne, sammen med sine rejsefæller, at blive ført lige midt ind i et brændende problem, da de trængte frem til indlands-eskimoerne på Barren Grounds og strax mente at ha opdaget ur-eskimoerne i dem. Helt ny var hypotesen dog ikke, den var tidligere fremsat fra amerikanske etnologers side (J. Murdoch; F. Boas), men de danske forskere forsøgte nu at uddybe den. Problemet

¹ Kroeber i *Journal of American Folklore*, 12. bd. (New York 1899—1900), cf. MoG. 40. bd. s. 207—210. ² F. Boas: *Central Eskimo* (BAE, 6th Report, 1888); *Eskimo of Baffin Land and Hudson Bay* (MNH, 15th Bulletin. 1901—07); samt i *Journal of Amer. Folklore* bd. 7 (1894), 10 (1897), 17 (1904). ³ D. Jenness: *Life of the Copper Eskimos*; *Songs of the Copper Eskimos*; *Eskimo Folk-lore* (Rep. Canad. Arctic Exp. 1913—18, vol. 12—14. Ottawa 1923—25). ⁴ E. W. Nelson: *The Eskimo about Bering Strait* (BAE, 18th Report, 1899). ⁵ Her i tidsskriftet optog i sin tid Ax. Olrik et problem fra den eskimoiske kosmologi i sin store studie over „Ragnarokforestillingerernes Udspring“ (DSt. 1913, s. 234—241).

om hvilken stamme der er primitivest, eller problemet om eskimoernes herkomst, er ikke løst endnu, men er stadig brændende.

Det ligger nær, men er vanskeligt at sammenligne Knud Rasmussen med tidligere eskimoforskere som fx. Rink, eller med en exakt naturhistoriker og etnograf som hin gamle grønlandspræst Otto Fabricius, der i kraft af sin forøvrigt ganske ukunstneriske begavelse fandt videnskabeligt formede udtryk for sine iagttagelser — eller ofte blot henholdt sig til grønlændernes iagttagelser. Knud Rasmussen fandt på *sin* måde og på *sit* felt omtrent ligeså prægnante udtryk for sine iagttagelser; for så vidt disse var af folkløstisk art, var han vel knap nok så exakt en deskriptor som Otto Fabricius, — men det må indrømmes, at de felter, hvorfra de to mænd hentede iagttagelserne, var yderst forskellige, ligesom de som personligheder var hinandens modsætninger. Det sidste vilde også gælde om en sammenstilling med Rink.

Knud Rasmussen søgte i sin forskning altid udtryk for sin virkelighedsopfattelse. Hans oversættelser måtte naturligvis bære hans præg og stil. Han ønskede på eengang at være virkelighedstro og at komme eskimoens tankegang så nær som muligt. For at efterligne ånd og tone og fantasi i det eskimoiske digt eller sagn, måtte han krænge sin sjæl om fra eskimo til evropæer. En kunst som kun en udvalgt vil formå. Han havde ikke gennemgået noget videnskabsakademi, men havde opøvet sig i sin specielle kunst omtrent som en åndemaner, i den åndelige meddelelses kunst i sandhedens tjeneste.

Vi behøver ikke at tvivle om, at Knud Rasmussen har beriget videnskaben om Grønland og om verdens nordligste mennesker. Hans forskning var så åndsbeslægtet med videnskabelig forskning, at hans resultater har gyldighed som videnskabelige, samtidsdigt fintmærkende og fantasifulde. Ved hans altfor tidlige død har Grønlands- og eskimoforskningen lidt et smerteligt tab.

VESTER MARIE-STENEN VI OG LIDT OM SVENSK INDFLYDELSE PÅ BORNHOLMSKE RUNESTENE

AF

E. MOLTKE

L iteratur om Vester Marie-st. VI¹. *LPetersen*. Indberetn. (¹⁰/₆, 1884) i Nat. arkiv [fundhistorie]. — *Id.* Bornholms Tidende ²⁷/₆, 1884 [tolkning]. — *Id.* Indberetn. (⁵/₇, 1884) med tegning i Nat. arkiv. — *Id.* hos *Vedel*. Bornh. (1886) no. 11 [læsning, tolkning]. — *Magnus Petersen*. Tegning (¹³/₈, 1893) med *Wimmers* korrektur-aftr. i Collectio Wimmeriana III, 175. — *Wimmer*. *DRM. III (1904—05) p. 305—08 [**drinr koþr** henføres til **asualdi**; **trebinu syni** = Træbenes sønner]. — *Brate*. VHAAM. (1905) p. 349 f. [**trebinu** fejl for **trebinum**, **drinr** = hjælper o: hævner, „en hævner for den dræbte søn“]. — *Gering*. ZDPh. XXXVIII (1906) p. 132 [slutn. oversættes: „Sweni erschlug ihn im walde“]. — *MOlsen*. DSt. (1906) p. 38 f. [**drinr koþr** er fri apposition til **alfar**]. — *MKristensen*. NTFil. 3. R. XV (1906—07) p. 152—54 [*dreþinn úsyni*, „dræbt på en sørgelig måde“]. — *Gering*. ZDPh. XL (1908) p. 218 f. [de bornholmske Træbenegårde har fået deres navn efter møller, jfr. sv. gårdsn. *Træbena*, „en mølle med træben“]. — *Dahlerup*. NTFil. 3. R. XVII (1908—09) p. 38 note 1 [*úsyni*]. — *Wimmer*. DRM. IV, 2 (1908) p. LXXXIX—XCI [**drinr koþr** er fri apposition; Træbenesønnerne = sønnerne fra Møllegården]. — *Gering*. ZDPh. XLII (1910) p. 247 [sing. **suek** (for **suiku**) og plur. **syni** (for **synir**) er umulige]. — *Wimmer-Jacobsen*. *Hdg. (1914) no. 174. — *SAakjær*. Aarb DaTurist. (1926) p. 136 [kritik af *úsyni*]. — *Lis Jacobsen*. Gorm

¹ Literaturlisten er taget omtrent direkte fra den ny danske runeudgave ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, hvor Bornholm foreligger færdigredigeret; forkortelserne, der alle skulde være gennemskuelige, er bibeholdt; det skal blot bemærkes, at Nat. arkiv betyder Nationalmuseets 2. afdelings arkiv, og at en stjerne * foran en literaturhenvisning viser, at bemeldte værk er illustreret. — Klichéerne er ligeledes lånt fra det nye runeværk.

Thyra (1927) p. 99 [**drinr koþr** henføres til **asualdi**; oversætter „Træbene-Sønne (?) og Skoge sveg den sagesløse“]. — *AKock*. Arkiv XLIV (1928) p. 232 [**drinr koþr** er fri apposition]. — *MKristensen*. BornhSml. (1929) p. 54 [fra samme værksted som Nyker-st. og Ny Larsker-st. II].

Som det ses, en hyppigt behandlet runesten. Det er ikke dens historie, der har lokket; den er nemlig så temmelig uinteressant: opdaget Juni 1884 under V. Marie kirkes sydlige mur, udtaget, nu står den på kirkegården.

Det er heller ikke dens ornamentik, der har tiltrukket de lærde skribenter; kun Marius Kristensen har benyttet den til at henføre stenen til samme værksted som to andre bornholmske runestene — sikkert med retle (jfr. nedenfor).

Om indskriftens udførelse og stenens hele karakter kan man roligt sige, at den sammen med sin pendant Nyker-st. hører til de smukkeste planlagte og huggede blandt alle de bornholmske stene; dens runer står smukt og regelmæssigt ordnede i rammens bånd; det er betegnende for dens stilling inden for de bornholmske runestene, at den er udgået fra samme værksted som 3 andre af de smukkeste ornamenterede stene på øen: af runologiske, indskriftmæssige og ornamentale grunde kan den nemlig føres tilbage til samme mester (el. „skole“) som Ny Larsker-stenene I og II samt Nyker-st. — og muligvis også Åker-st. (jfr. nedenfor p. 11 med not. 2).

Indskriften, der er rigtigt gengivet i Wimmers runeværk — hver eneste rune er velbevaret — lyder:

: **asualdi** : **risti** : **stein** : **þinsa** : **iftr** : **alfar** : **brupur** : **sin** :
drinr : **koþr** | : **trebinu** : **syni** : **auk** : **skogi** : **suek** : **saklausan** :

I første afsnit — indtil **koþr** inklusive — er tvivlsspørgsmålet: hvorhen hører **drinr koþr**, god ‘dreng’, der jo står i nominativ? danner det såkaldet omramning og hører til Asvalde, således at disse ord så at sige bliver ramme om den mellemstående indskrift — eller er det fri apposition og knytter sig til Alver med underforstået: han var?

Wimmer hældede i sin første behandling af indskriften til det første alternativ, men blev senere overbevist af Magnus Olsens argumenter og paralleller fra den norrøne literatur — jfr. også Axel Kock — og endte med at slutte sig til antagelsen ‘fri apposition’.

Siden Hans Brix's nytolkning af Jelling-st. I, hvor han påviste det sandsynlige i at knytte det i slutningen af indskriften stående *Danmarkar bót* ikke til *Thyra*, men til det i indskriftens begyndelse anbragte *Gorm* — og samtidig anførte sikre eksempler på 'omramning' fra andre danske runeindskrifter, er spørgsmålet atter blevet aktuelt — eller rettere afgjort; thi de paralleller på omramning, der i diskussionen for eller imod Gorm-Danmarks-Bod blev fremdraget fra danske runestene (Gorm-Thyra p. 97 ff.) har betydelig mere vægt end eksempler på fri apposition hentede fra papirlitteraturen, og det må betragtes som slået fast, at 'omramning' er en stilfigur, der er karakteristisk for flere af vore runestene.

En nylæsning på en bornholmsk — og med Vester Marie-st. VI beslægtet — runesten bekræfter og understreger yderligere dette forhold, idet den viser en konstruktion, der kun kan fattes som omramning; der tales her om Bjælke-st. (af Wimmer læst **purst kopan trik**), der rettelig bør læses **purst koþr þig(n)**; i virkeligheden er Bjælke-st. nederste halvdel af den nu forsvundne sten, der i Ole Worms Monumenta Danica er betegnet som Åkirkeby-st.¹ og hele indskriften bør læses: **purst[ein let hka aftir s] koþr þig(n)**², Thorsten, en god thegn, lod hugge (runer) efter NN.

Ingen vil falde på at tale om fri apposition i dette tilfælde, her kan kun være tale om omramning: *góþr þægn* står i nominativ, fordi det hører til stenrejseren Thorsten; og i virkeligheden ligger der ikke, som man har villet hævde, nogen selvros i denne udtryksmåde, thi *þægn* er Thorstens titel som (ældre) medlem af kongens hird, og en *þægn* er sikkert altid *góþr*, hvilket vil sige 'god byrd'; nogen moralsk vurdering ligger ikke i dette ord i denne brug; endelig er det også klart, at jo fornemmere den mand er, der rejser mindesmærket, des større ære er det for den døde.

Parallelt med Åker-indskriften er begyndelsen af Vester Marie-st. VI affattet: „Asvalde, en god 'dreng'³ (velbyrdig hirdmand), rejste denne sten efter sin broder Alver“.

Tolkningen af næste afsnit frembyder flere vanskeligheder; her er mange forslag:

¹ Jfr. Marius Kristensen. Nord. Tidsskr. f. Fil. 4. R. V (1916—17) p. 1 f. ² En nærmere redegørelse for denne indskrift — herefter kaldet Åker-indskriften — vil senere fremkomme. ³ På grund af den uregelmæssige r-form i **koþr** er det også muligt at læse dette ord **kopis**, hvorved Asvalde angiver sig som 'dreng' hos Gode. Men da indskriften også indeholder andre deformede r- og s-runer, kan denne opfattelse næppe tages for gode varer.

Lærer Petersen, Bornholm, var den første, der forsøgte en tolkning; den, han under tvivl endte med, findes hos Vedel. Bornholm og lyder: „Træbenesønnerne og Skjægge svege den sagesløse.“ — Wimmers tolkning er ikke meget afvigende: „Træbenesønnerne og Skoge sveg den sagesløse.“ En anden løsning blev foreslået af den svenske runeforsker Erik Brate; han tager **trebinu** som fejl for **trebinum** og tolker **drinr** som 'hjælper, støtte', hvorved han får: „... efter sin broder, en god hjælper for den dræbte søn, og Skoge sveg den sagesløse“; han ønsker endvidere 'god hjælper' opfattet som enstydigt med 'hævner'.

Tyskeren Hugo Gering har flere gange beskæftiget sig med indskriften; det er ham, der har påvist, at *Træbena* er et svensk gårdsnavn, der betyder „(en mølle) med træben“, og at de bornholmske *Træbenegårde* derfor må have fået deres navn — ikke som tidligere antaget, af en kvinde ved navn *Træbena* — men af en sådan mølle; han har også forsøgt at tyde indskriftens slutning, som han antager for unøjagtig gengivelse af en forskrift, som han tænker sig har set således ud: „**drinr kopr trebin u[as]. su[e]ni auk [i] skogi, suek saklausan**, i oversættelse: „der treffliche jüngling wurde getötet; Sweni erschlug ihn im walde, durch hinterlist fällte er den unschuldigen.“

Marius Kristensen tolker — sekunderet af Verner Dahlerup — ordene **trebinu** : **syni** som *drepinn úsyni*, „dræbt på en sørgelig måde“, en tydning der skulde finde bekræftelse i lovsprogets: *han drap saklæs man oc vsinum, oc forthv a han sin frith at mistæ* (Flensborghåndskriftet af Jyske Lov, facsim. udg. p. 113 linj. 6).

Endelig foreslår Lis Jacobsen med tvivl at tolke: „Træbenesønne og Skoge sveg den sagesløse.“

Mod alle disse forslag kan der rejses kritik, og der er blevet det. Brates og Gerings forslag falder til jorden af sig selv, det første, fordi det strider mod sproghistorien, det andet, fordi det gør vold på indskriften; den skik at kaste runerne imellem hinanden og antage fejle forskrifter, tilsigtede udeladelser eller tilføjelser for at tolke en indskrift, tilhører et svundet stadium blandt runologerne; Wimmer har altid over for Bugge, der gerne anvendte denne metode, hævdet tolkerens pligt til at holde sig til teksten, som den forelå; dette princip har vundet tilslutning som det eneste videnskabeligt

forsvarlige, og 'udeladelser' og 'forglemmelser' er det sidste middel, man griber til.

Hovedindvendingen mod den Petersen-Wimmerske tolkning er for det første, at formen **syni** er sproglig umulig, hvis ordet skal betyde 'sønner'; i så fald må man forvente stavemåden **synir** el. **synir**; *r* har aldrig været tabt i dette ord — for det andet, at verbet **suek** står i singularis, skønt det har to subjekter (Træbenesønnerne og Skoge), hvoraf det ene endda står i pluralis; denne fejl modificeres noget ved Lis Jacobsens forslag, der ikke læser 'Træbenesønnerne', men navnet 'Træbenesønne' (c: Sønne fra Træbenegården), hvorved der kommer 2 subjekter i singularis til ét verbum i singularis; men det er alligevel ikke godt, fordi runeindskrifterne ellers er meget nøjagtige med at overholde verbernes talbøjning.

Marius Kristensen slipper helt uden om disse vanskeligheder ved tolkningen *dreppinn úsyni*, men kun for at falde i en anden grøft: han kommer nemlig kun til denne tolkning ved at gøre brud på en ellers ufravigelig regel på de danske runestene: at skilletegnene skal respekteres: hvad der står på venstre side af et skilletegn hører til på venstre side, og hvad der står på højre side, bliver på højre; i ingen nu kendt dansk runeindskrift er denne regel brudt; dette i forbindelse med, at der ved læsningen *úsyni* fremkommer et næsten tautologisk udtryk, eller ialfald en for en runeindskrift højst ejendommelig udtryksmåde, gør dette forslag mindre sandsynligt, og man tvinges derfor til at se sig om efter andre veje og muligheder; men det er sikkert også muligt at give en fornuftig tolkning uden på nogen måde at gøre vold på indskriften.

Når man skal tolke en indskrift som den på Vester Marie-st. VI, bør man gå ud fra, at en så smukt planlagt og udført indskrift ikke er behæftet med fejl og uregelmæssigheder¹.

De ord, der bestandig har voldt vanskeligheder, er **syni** og **suek**, især det sidste, fordi man har villet gøre det til verbum for to subjekter; da **suek** imidlertid er singularis, kan det kun have ét subjekt, og dette subjekt kan ikke være andet end det umiddel-

¹ De uregelmæssige *r*-runer imellem de regelmæssige synes netop at være en regelmæssig tilbagevendende egenskab hos den risterskole, til hvilken Vester Marie-st. hører; både Bjælke-st., Nyker-st. og Ny Larsker-st. II opviser mindst ét uregelmæssigt *r*.

bart foran stående **skogi**; hovedparten af indskriften er nu ganske ligetil: „Asvalde, en god 'dreng' rejste denne sten efter sin broder Alver . . . Skoge sveg den sagesløse“; tilbage bliver ordene: **tre-binu : syni : auk**; når de enkelte led således er blevet skilt ud, turde tolkningen af disse ord ikke være vanskelig, da den h-løse form af verbet 'hugge' er belagt på andre bornholmske runestene; vi nævner først Brohuse-st. **bufl . auka lit . stain . at . þukil .** „Bove lod hugge sten efter Tykæl“, med h-løs infinitiv.

En fuldkommen parallel findes på Bodilsker-st. I; men om dens tolkning har der ikke hidtil hersket enighed; indskriften, der løber langs stenens kant lyder: „X og Y lod (rejse el. l.) denne sten efter deres broder Thorfast“ — hvorefter følger midt på stenfladen, *men i modsat læseretning* af den øvrige indskrift, runerne: **auk kupki**; disse ord har allerede Wimmer foreslået tolket: „Gudke huggede (nl. runerne)“; men han har også ladet den mulighed åben, at **auk** var konjunktionen 'og', og ordene altså betød 'og Gudke', i hvilket tilfælde Gudke måtte antages at være navnet på en tredje person, der sammen med de to i indskriftens begyndelse nævnte brødre havde rejst stenen over Thorfast. Denne formodning er dog, som også Wimmer selv understreger, temmelig usandsynlig. Man kunde godt tænke sig, at en afdød senere fik sit navn tilføjet til en i forvejen eksisterende indskrift, hvis han først var død efter indskriftens fuldendelse, men at der i noget tilfælde skulde være tale om en „forsinket“ rejser, må betegnes som lidet rimeligt; den bagvendte anbringelse af **auk kupki** kan kun tages som et vidnesbyrd mod den antagelse, der regner disse ord for en direkte fortsættelse af den øvrige indskrift, således at **auk** kommer til at betyde 'og', og **kupki** bliver en afdød, hvis navn senere var tilføjet på stenen; i så tilfælde måtte man have lov at vente en naturlig rækkefølge. Det var desuden heller ikke småfolk, der rejste runestene, men netop de mest velhavende og storættede blandt befolkningen; hvis Gudke var en kammerat af de to brødre, der har rejst stenen — thi deres broder kan han sikkert ikke være — og de efter hans død havde ønsket at hædre hans minde, havde de sikkert ikke gjort det ved at klaske hans navn op på deres afdøde broders mindesten, det havde næppe tjent nogen af parterne til ære — eller hvis Gudke var en mand, der havde haft den afdøde Thorfast kær, men af en eller anden grund var blevet forhindret i at deltage i stenrejsningen over ham fx. på grund af fraværelse, så havde han

rimeligvis ikke fundet på at blande sig ind i en allerede rejst og fuldt færdig indskrift; mon ikke han havde rejst sin egen sten for sin afdøde ven? — Logiske og menneskelige grunde taler mod at tænke sig Gudke som en af rejserne — eller en af de døde; vi skal nedenfor se, om de sproglige forhold tillader at opfatte ham som rister og herved samtidig løser problemet i Vester Marie-stenens indskrift; allerede nu vover vi dog at gengive denne sidste på følgende måde: „Asvalde, en god (ǝ: fornem) ‘dreng’ (ǝ: hirdmand), rejste denne sten efter sin broder Alver. Træbenesønne (ǝ: Sønne fra Træbenegården) huggede (runerne). Skoge sveg den uskyldige“.

Tre ting kræver, såvidt ses, en nærmere forklaring eller begrundelse: 1. Kan **syni** være et navn, 2. er formen **auk** = ‘huggede’ sproglig forsvarlig og 3. er den plads, på hvilken risterformlen står, naturlig?

Det første spørgsmål har redaktionen af personnavneordbogen venligst besvaret ved at stille sine samlinger til rådighed; her findes: *Sønne Sture* (⁶/₁, 1388)¹, *Trøels Synesøn* (²⁷/₆, 1490)², *Ole Sønne Ibsen* (Olsker sogn 1772)³. Herefter kan der ingen tvivl være om navnets existens, hvad enten det nu har været svensk eller dansk. Vokalen **y** i **syni** gengiver formodentlig en udtale med *y*.

Vi har ovenfor set, at indskriftens indre forhold viser, at **auk** må betyde ‘huggede’; men har der på Bornholm i 11. årh. existeret en sådan form af verbet ‘hugge’? thi efter alt at dømme må **auk** gengive udtalen *qy* eller *hgy* (med meget svagt artikuleret *h*).

Den ældre (fællesnordiske) infinitiv er *hoggwa* (jfr. Strö-st. I—II **hukua**) med præteritum *hjó* (jfr. Læborg-st. **hiau** og Vejerslev **hio**); *w* falder imidlertid bort, formodentlig ved påvirkning fra præsens-formerne, og vi får en form, der ikke adskiller sig meget fra nutidens bornholmske udtale, *hogga*; ihvorvel denne form ikke er belagt på danske runestene, kan vi dog slutte os til dens så tidlige existens af Brohuse-stenens **auka**, der kræver formen *hogga* som forudsætning.

Infinitivsformen *hogga*, *hugga* medfører før eller senere en præteritum *hogg*, *hug*; heller ikke denne form finder vi direkte belagt i danske runeindskrifter, og den er ret sent belagt i de skriftlige kilder,

¹ Huitfeldt. Danm. Rig. Krøn. p. 581 (svensk). ² Weibull. Dipl. dioec. Lund V p. 121 (skånsk). ³ Efter amtmand Urnes herredsbøger c. 1779 fra Landsarkivet for Sjælland.

findes vist ikke i lovene; men ikke desto mindre er det umuligt — sproghistorisk set — at benægte dens existens i bornholmsk på runestenenes tid, når vi har belagt en tilsvarende infinitiv, der ovenikøbet betegner et mere fremskredet stadium: Brohuse-stenens **auka**; dette negative standpunkt nærmer sig stærkt sandsynlighed, når man betragter Bornholms beliggenhed og betænker dets forhold til svensk og dansk. Men inden vi fremdrager de herhen hørende fakta, må problemet: den h-løse form **auka** belyses.

I moderne bornholmsk udtales verbet 'hugge' *hoga* — med mere åben o-lyd end i rigsdansk — og der er intet, der tyder på, at bornholmsk¹ nogensinde har haft h-løs dialekt; men man kan ikke komme uden om Brohuse-stenens **auka**, og er **auk** på Bodilsker og Vester Marie-stenene at forstå som 'huggede', er der altså ikke mindre end 3 h-løse eksempler fra øens runestens-tid. Hvad må man slutte heraf?

Går vi ud fra, at de 3 eksempler er sidestillede i sandsynlighed, vil vi lægge mærke til, at ordstillingen både på Brohuse og Bodilsker ikke er talesprogets, men nærmest må betragtes som en art runisk kancellistil. Således som verbet er anbragt, har det stærktryk, og man burde da ikke regne med, at der i så tilfælde kan ligge nogen fonetisk misopfattelse til grund for det manglende *h*. At *h* falder bort i tryksvag stilling, er der ikke noget underligt i, og havde Brohuse-indskriften haft almindelig taleform: Bove lod hugge sten, kunde det ikke have vakt undren, om 'hugge' havde været stavet **auka**; thi det vilde på det nærmeste have svaret til risterens udtale: *Bófi lét qgga stén*, i hurtig nutidsudtale *bova lødoga sde'n*.

Men kan man tænke sig, at risteren skulde kunne føre denne i dette tilfælde rigtige fonetiske skrivemåde over på et tilfælde, hvor 'hugge' stod trykstærkt, således at *h* ingen chance havde for at forsvinde i udtalen? For os med vort faste skriftsprog og den i skolen indhamrede ortografi, der jo ligger udtale-sproget meget fjernt, er det ikke let at trænge ind i en tankegang, der mangler disse forudsætninger; thi vel havde runeristerne også en vis skrift-tradition, men den gjaldt kun de alleralmindeligste ord, og så snart risteren var uden for dem, var han henvist til sit øre, og i virkeligheden var runeortografien ikke fastere, end at vi næppe vil være i stand til at finde helt ens stavemåde på to forskellige runestene.

¹ Til skånske forhold, jfr. p. 17, anm. 1.

VESTER MARIE. ST. VI $\frac{1}{12}$
Uoptrukket Foto

VESTER MARIE. ST. VI $\frac{1}{12}$
Optrukket Foto

Det kan derfor ikke siges at være udelukket, at den stavemåde, der anvendtes, når ordet stod i svagtryk, kunde trænge ind, hvor den ikke havde hjemme, og dette forhold måtte i særlig grad være egnet til at gøre sig gældende, når talen var om den vanskelige h-lyd, der snart var der og snart ikke¹. Den h-løse skrivemåde behøver altså ikke at betegne, at risterens dialekt var „h-løs“, men kan bero på falsk stavemåde lånt fra ordets tryksvage udtaleform; ja, den behøver end ikke at være et sådant udslag af en risterfonetikers overvejelser, der kan her være tale om en udefra lånt ristertradition; og hvorfra skulde dette lån komme?

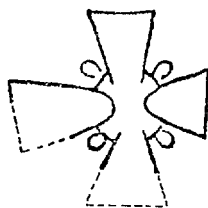
Det er allerede antydet, at Bornholm ligger som en station i Østersøen for færdselen fra *Sverige* til fastlandet; at Bornholmerne skulde kunne unddrage sig påvirkning udefra var da utænkeligt, og vidnesbyrdene om svensk påvirkning i sprog, sæder og skikke er da også talrige. Her holder vi os til runestenene, men de giver også rigeligt materiale.

Marius Kristensen har påvist, at navneskikken på de bornholmske runestene peger direkte mod Sverige². I samme retning viser runestensornamentikken, visse hyppigt optrædende runeformer samt formen: Gud hjælpe hans ånd og guds moder, der ikke forekommer i det egentlige Danmark, men er overordentlig almindelig i Sverige; svensk påvirkning er det, når gennemstregede og ensidige a- og n-runer forekommer blandede i samme indskrift, og på samme måde må sammenblanding af „dansk“ (h) og „svensk“ (l) s forklares; slange-ornamentikken er direkte lånt fra Sverige, og en indskriftordning som på Ny Lars I træffer vi også i dette land (se fx. Ög. 129); skikken at riste runer i det — til den ende ret store — kors, der kan pryde stenene, er også hentet fra den svenske nabo (se fx. Bautil 677, 712, 771, 796 o. fl.). Sidst men ikke mindst kan i denne sammenhæng nævnes *propelkorset* på bagsiden af Øster Marie-st. III; forbilledet er her de rigt ornamenterede korsformer i Östergötland

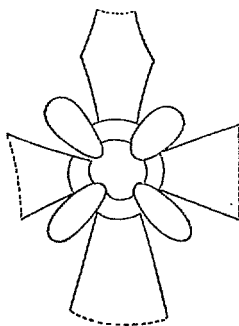
¹ I denne forbindelse kan nævnes den skånske Sjörup-st., der skriver **huftir** for sædv. **uftir**, **an** for **han** og **afpi** for **hafpi**; skønt alle disse ord står i mer eller mindre tryksvag stilling, må risterens forhold til h-lyden dog have været ganske usikker, således at hans dialekt vel tør betegnes som h-løs. Denne tendens kan have været ganske personlig; udfra en enkelt risters enkelte arbejde tør man naturligvis ikke slutte noget om egnens dialekt.

Usikkerhed over for h viser sig også på Sd. Kirkeby-st., Falster, der skriver **huftir**. (Om usikkerhed m. h. t. h og svind se Brøndum-Nielsen. GldGr. II § 354, 1; 379). ² DaSt. (1930) p. 130.

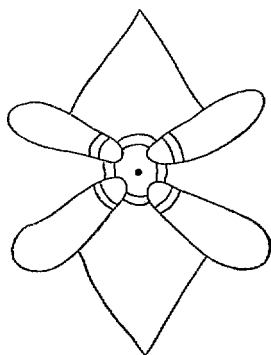
og Södermanland. Södermanland ejer over en snes stærkt prydede kors, mens Östergötland har omkr. en halv snes. Direkte lighed findes på Ög. 87, 203 og 244. — Denne korsform må tænkes udviklet af det almindelige (Georgs)kors, der i midten har været forsynet med en ring; på denne ring — imellem korsarmene — er vokset små propeller ud, som har udviklet sig, så de er blevet lige så lange som korsarmene, og på Øster Marie III er kun propellerne blevet tilbage, korsarmene er udeladt og ringen indkomponeret i propellerne.

Ög. 226.
Første stadium.

Ög. 210.
Mellemstadium.
Propelkorsets udvikling.

Øster Marie III.
Slutstadium.

Hermed skulde der være tilstrækkelig hjemmel for at antage, at Sverige dog har øvet nogen påvirkning på Bornholm og bornholmere; at svenskerne heller ikke har skyet at tage bolig på øen, derom vidner Bodilsker-st. IV, der på grund af sit sprog og sine runer kun kan være ristet af en ægte svensker, selv om den mulighed vel ikke er udelukket, at risteren kun har været hidkaldt for tilfældet.

Formen **auka**, uden *w* og uden *h*, med præteritum **auk**, uden *h* og uden *j*, er ikke ualmindelig i Sverige, disse former har i Uppland deres rod i lokal dialektejendommelighed, idet der her findes tab af *h* i forlyd (Noreen. Aschw. Gr. p. 241 med exx.); men overalt på svenske runestene træffes *h*-løse former, og de må enten med Noreen (loc. cit.) forklares således, at *h* vel ikke er forsvundet i absolut forlyd, men egentlig kun i (sætnings)indlyd — eller ligefrem som en af dette forhold udviklet ristermaner.

Det må nu være klart, at der er rige forudsætninger for de h-løse formers opdukken på Bornholm: dels kan der være tale om sporadisk h-løs dialekt (jfr. Sjørup-st.), dels om spontant opstået gal-fonetisk skrivemåde, dels endelig om påvirkning fra svensk ristermaner.

Hvis man, skræmmet af den danske overleverings mangel på eksempler, ikke vover at regne formen *hgg* for indfødt bornholmsk på 1100-tallet, og altså derfor nærer betænkelighed også ved formen *gg*, så er det tilstrækkeligt at vise hen til svensk runemesterskik, thi her kommer man ikke uden om disse formers sikre existens¹.

At bornholmerne har gået i skole hos de svenske runeristere fremgår formentlig med sikkerhed af det foregående, først og fremmest af ornamentikken, og at denne påvirkning fra det store naboland har været af intimere art, viser navneskikken; skulde der da være noget påfaldende i en overførelse af visse ristermanerer i sprog og udtryk?

Nu er der to bornholmske runestene, Bodilsker-st. I og Vester Marie-st. VI, hvor **auk** bruges på en sådan måde, at det bringer tolkeren i strid både med grammatik, syntax og sund fornuft, hvis han forsøger at regne det for konjunktionen 'og', mens verbalformen 'hug' derimod harmonerer med alle sine omgivelser. — Tilmed er det vist, at forekomsten af en sådan verbalform er særdeles naturlig på en bornholmsk runesten, til trods for at den er ukendt i de ældste papirkilder (hvor der iøvrigt er så meget, der er ukendt), og jeg ser derfor ikke noget antageligt argument mod indrulleringen af denne — så moderne — form i den gammeldanske grammatik, hvad enten man så regner den for en optaget svensk dialektform eller ristermaner — eller tager den for en spontant udviklet dansk form, udviklet i analogi med Brohuse-stenens **auka**.

Vi er nu nået så vidt, at vi tør påstå, at den ovenfor givne oversættelse 'Træbene-Sønne hug' ikke strider mod sproghistorien, men tværtimod med største lethed lader sig forklare ud fra stedlige og tidlige forhold.

Tilbage står punkt 3 blandt de antagne anker: Er den plads i indskriften, hvor denne ristersignatur står, nu også sandsynlig, og må man ikke snarere vente den i indskriftens slutning?

Jamen den står jo netop lige efter indskriften, danner selv

¹ Spredte eksempler: Liljegren. Runurk. no. 68, 603, 752, 806.

slutningen; hvad der kommer bagefter er et løst udsagn, der ikke har direkte syntaktisk tilknytning til den egentlige indskrift. Skematisk opstillet lyder hele perioden: A satte sten efter B, C ristede, D sveg B.

I virkeligheden har de to sidste udsagn lige ringe tilknytning til hovedpartiet, og det turde være en smagssag, i hvilken orden man vil anbringe dem. På samme måde kunde en moderne indstillet læser finde en påfaldende leddeling af indskriften på Ångeby-st. Uppland¹, af den store rister Asmund; den lyder: Ragnfrid lod rejse denne sten efter Bjørn, hendes og Ketilmunds søn. Gud og guds moder hjælpe hans ånd. Han faldt i Virland. Men Asmund ristede. — Nutildags var det vel faldet naturligere at anbringe gudsformlen efter: han faldt i Virland — men Asmund har syntes anderledes.

Diskussionen om dette punkt behøver iøvrigt ikke at blive langvarig; en henvisning til en førsteklases parallel afslutter den: Glavendrup-indskriften lyder i skematisk form: A satte sten efter B . . . C ristede. Tor vie. Forbandet vorde X. — Indskriften falder i 4 afdelinger: den egentlige indskrift + 3 selvstændige udsagn uden egentlig tilknytning til denne. Nu har det tilfældigvis passet Glavendrup-stenens rister at sætte sin signatur præcis på samme plads som Træbene-Sønne: umiddelbart efter hovedindskriften — og her ved har han bekræftet lovmæssigheden af denne anbringelse: midt i indskriften — og dog i slutningen!

Jeg håber, det nu er lykkedes at tilbagevise alle tænkte og virkelige anker mod den her fremsatte tolkning af indskriften på Vester Marie-st. VI, og at jeg samtidig har opnået at sandsynliggøre den; ialfald har nytolkningen bragt forventet orden i en smukt ristet indskrift, og tolkningen er nået i fuld overensstemmelse med sproghistoriske, kulturhistoriske og — logiske forhold; med tolkningen *trebinu : syni : auk*, *Træbénu-Syni (h)og*, „Træbene-Sønne hug“ har vi samtidig konstateret navnet på risteren af Nyker-st., Ny Larsker-st. I og II og måske Åker-st.

¹ v. Friesen. Upplands runst. p. 35.

SYDSLESVIGSKE PERSONNAVN

AF

ANDERS BJERRUM

For nogle År siden udskrev Lærer M. P. Ejerslev en Del Personnavne af Fjolde Kirkebog for den gammeldanske Personnavneordbog, hvis Redaktører velvilligt har stillet Samlingen til min Disposition. Udskifterne, der omfatter ca. 500 Sedler, er foretaget efter Dødelisterne 1763, 1765—1777, 1802, 1812, 1826, 1836; i så godt som alle Tilfælde er samtlige de i disse Lister nævnte Navne medtaget. Vi har naturligvis ingen Sikkerhed for, at alle de Navne, der har været i Brug i Tidsrummet 1763—1836, er repræsenterede i disse Stikprøver; men selv om vi tager dette Forhold i Betragtning, giver Kirkebogsudskifterne et meget monotont Billede af Personnavneskikken i Fjolde S. Dette Indtryk bekræftes, når man hører de nty. Navne, der nu bruges i Sydslesvig: Navnene Albert, Andreas, Carsten, Claus, Hans, Peter, Thomas bæres af den alt-overvejende Del af den mandlige Befolkning i Sognet. Hos de få gamle, der endnu kan Dansk, fik jeg imidlertid et ganske anderledes rigt og varieret Indtryk af Navneskikken i Fjolde. Når Talen faldt på en gammel eller en afdød Person, skelnede mine Meddelere i de fleste Tilfælde mellem en da. og en nty. Form af Navnet; den da. Form var oftest en diminutivisk Afledning eller en hypokoristisk Dannelselse, medens den nty. i Reglen stemte overens med den i Kirkebogen anvendte officielle Form.

I Årene 1931—32 optegnede jeg derfor hos en Række Meddelere (i Alderen 70—89 År) såvidt muligt samtlige endnu kendte Personnavne i dansk Udtaleform. Fremgangsmåden var den, at mine Meddelere gennemgik Sognets Byer Gård for Gård og Hus for Hus og nævnte Navnene på alle de Personer de havde kendt eller hørt Tale om i deres Barndom og Ungdom; en Del af det på denne Måde optegnede Stof er altså forholdsvis gammelt.

Det viste sig imidlertid, takket være en ejendommelig sydvest-slesvigsk Navneskik, der endnu er i levende Brug i Fjolde S., at det var muligt at optegne et endnu ældre Personnavnestof. I Fjolde S. har nemlig hver Gård og hvert Hus et Navn, der i Reglen er en elliptisk Genitiv af et Personnavn.¹ Et Par foreløbige Exempler: Broders [brʉ'əs]; Trinkens [trɪŋgəns] (til Catharina); Lille Kettens [li 'kædəns] (til Christian); Ivens [ynəns]; Tammesjens [tamsɕəns] (til Thomas)².

En Del — vist for det meste yngre — Gård- og Husnavne er Genitiv af Appellativer, som i Reglen betegner Ejerens Stilling. I Fjolde S. har jeg således optegnet: Tækkers [tægəs]; Bækkers [bægəs] (o: Bagers); Schrøders [ʃkʝjəts] (o: Skrædders); Bød-kers [bødjəs], et Kådnested; Timmermands [temamɪns]; Spillemands [sbet'mɪns]; Møllemands [möt'mɪns], der tidligere var Mølle; Skolemesters [ʃxu'st,mæsdəs]; Præstegården i Fjolde kaldes æ Præstes [p'præsdəs]; i æ Skosters [p'ʃxu'sdəs] bor en Skomager. Fra Svesing S. har jeg: Dischers [defəs] (o: Snedkers); Vævers [væ'vəs]; Rademakers [ræm'gægəs] (o: Hjulmagers). Fra Olderup S.: Smidts [smeds] (af nty. Smidt „Smed“; Ejerens Oldefar

¹ Allerede Lyngby har været opmærksom herpå.

² To Byremser fra Fjolde S., som Mar. Kristensen har offentliggjort i Sønderjy. Maanedsskr. VIII p. 103, giver et godt Indtryk af Navneskikken. De kan suppleres med flg. nty. Remse fra Fjolde By, som er optegnet af Pastor Peper-korn og trykt i Viöler Kirchblatt for Sept. 1931 (et enkelt Sted har jeg rettet en åbenbar Misforståelse):

Peers hemm een Peerd,
Jinses hemm een Steert (ein kleines Stück Vieh),
Drenges hemm een geele Koh,
Timmermanns fohrn mit Heu und Stroh,
Matjens Söhn hest du woll sehn,
De Smitt leep mit sien Fru op de Böhn.
„Hol em weller!“
Seggt Broders Fedder.
„Sonst löppt he wieder!“
Seggt Jochen Snieder.
Jibbes Tilde fegt de Straat,
Johannkens Sönke is een Afkat,
Dat Huus hier baben is von de Krog (Korls).
Speelmans Peter makt en Ploog.
Frerkes Jens is garnich dumm,
Burtjens Claus, de geiht beet krumm.

var Smed); Stenkløvers [*'sden,kløvəs*]; Dragoners [*dʁo'xu'nəis*] (efter en nulevende gammel Mand, der har været dansk Dragon). Navnet Drenges [*dʁe'ŋəs*] optræder to Gange; det er Gen. af Subst. Dreng, enten i Sing. (i så Fald snarest brugt som Øgenavn) eller i Plur.; i sidste Tilf. kan Navnet være en Parallel til Drengesgaard i Barsmark, Løjt S., som syv Sønner („Drengene“) ejede i Fællesskab efter Faderens Død. Tre Kroer i Fjolde og Svesing Sogne hedder [*kʁu'əmɪŋs*] (den da. Udtale af Kromand), [*kʁomans*] (samme Navn tillempet efter nty. Lydsystem), og [*kʁo'xəis*] (af nty. Kröger „Kromand“). To sammenbyggede Gårde i Spinkebøl, Fjolde S., bærer Navnene Østermands og Vestermands [*y'æsdəmɪŋs* og *væsdəmɪŋs*]. Som Navn på Kådnersteder har jeg flere Gange optegnet [*køi'nəis*] (måske Kontamination af nty. Kötner „Kådner“ og da. *koi'nəi*, der ganske vist kun kendes fra Nord- og Melleslesvigsk). Men et Par Gange optræder Navnet [*kʁəs*]; det må være Subst. Kåd, i Nordslesv. udtalt [*kɔi*, *kɔ*], der er sat i Genitiv i Analogi med de øvrige genitiviske Navne.

Denne analogiske Genitiv er ikke enestående. Et Indsiederhus eller Aftægts hus hedder på Fjoldemålet et Rum [*pɔ ʀOm*]; sådanne Huse har i Reglen Navne af Typen Ivens Rum [*'yʁəns 'ʀOm*], hvor [*yʁəns*] er Navn på den Gård, på hvis Grund Huset er bygget; men en enkelt Gang har jeg optegnet [*ʀOməs*] som Navn på et Indsiederhus.

Nihus [*ni'hu's*] (af nty. nie „ny“), har jeg optegnet een Gang; derimod forekommer Nihuses [*ni'hu'səs*] (nty. Form) og Nyhuses [*noj'hu'səs*] (da. Form) flere Gange. På samme Måde: Køsterhuses [*'køsdəi,hu'səs*] (af nty. Köster „Degn“), Navn på et Hus i Olderup, som tidligere har været Degnebolig; Kros [*kʁu'ss*], et temmelig almindeligt Kronavn; Skovhuses [*'sgəu,hu'səs*], en Gård ved Østenå Skov. Endelig er Genitiven trængt ind i et Par af de Gårdsnavne, som er oprindelige Naturnavne; en Gård i Olderup S. kaldes undertiden Grønsig [*xʁø'n'sig*] (nty. Udtale), men i Reglen Grønsigs [*xʁø'n'sigs*]; på Marken Fire-Højken [*fæjə'højgən*] i Brook, Fjolde S., ligger en Gård som kaldes [*fæjə'højgəns*].

Navneskikkens geografiske Udbredelse kan endnu ikke afgrænses helt nøjagtigt. Foruden i Sognene Fjolde, Svesing og Olderup kendes den i den vestlige Del af Treia S., medens jeg ikke har truffet den i den østlige Del (Treenen synes at danne Grænsen); i Hollingsted og Mildsted Sogne har jeg optegnet nogle få Navne,

men her huskes disse kun af de ældste; i Ostenfeld S. synes Skikken at have holdt sig bedre.¹ Syd for disse Sogne er Gårdnavne af denne Type vistnok ukendte. Nord for Fjorde optegnede jeg en hel Del Navne i Hjoldelund S. og nogle få i Haksted og Vi Sogne. Længere mod Nord og Øst kendes Navneskikken ikke; kun på Rømø, der (ligesom Fjorde S.) i dialektgeografisk Henseende må betegnes som et udpræget „Restgebiet“, kan den spores endnu²; dette kunde tyde på, at Skikken tidligere har haft en videre Udbredelse i Sønderjylland, end den har nu. Hvorvidt den er eller har været kendt i Nordfrisland, ved jeg ikke; i de to sydligste frisiske Sogne, Hattstedt og Schobüll, hvor cand. mag. Peter Jørgensen har optegnet Stednavne, var den ukendt, og det samme er Tilfældet på Sild.

Navneskikken synes altså — i hvert Fald i Nutiden — at høre hjemme på nuværende og forhenværende dansk Sprogområde. For dens nordiske Oprindelse taler desuden den Omstændighed, at vi også andensteds i Norden finder den elliptiske Genitiv brugt som Stednavn, vist navnlig på syddansk Område og i Sverige.³

I alle de sydslesvigske Sogne med Undtagelse af Fjorde (og måske Svesing og Olderup) er Skikken nu på Retur; men i Fjorde er det endnu en ufravigelig Regel, at alle Gårde og Huse, også Nybygninger, har Navne; ved et Rejsegilde i Bjerrup for et Par År siden rejste den nye Gårds Ejer sig og døbte Gården med Ordene:

Nun mach ich euch das alle bekannt:

Hansens wird das Haus genannt.

Ejeren hed Matthias Andresen, men hans Fader hed Hans Andresen; Gården blev altså opkaldt efter Ejerenes Fader. I et andet Tilfælde hædrede en ung Ejer sin Svigerfar, der hed Matthiesen, ved at kalde sin nye Gård [*tisəs*]. Disse Opkaldelsesskikke er vistnok forholdsvis nye; Reglen var, at Gården fik Navn efter Ejerenes Fornavn. Slægtsnavnet optræder nogle få Gange — således

¹ Se O. Thießens Afhandlinger i Jahrbuch des nordfr. Vereins 1927 p. 102 ff. og 1929 p. 140 ff. ² Se Navnene Aales, Bleikens, Holms, Larses, Listmands, Madses, Merres, Skovs, Skranges, Thades, Wittes i Sønderjyske Stednavne III p. 343 ff. ³ Jeg nøjes med at henvise til: Olrik, Falsterske Tilnavne fra Idestrup Sogn, i Dania V p. 124 ff; Dansk Navneskik p. 64; Niels Haislund i Danske Folkemaal V p. 25; i Ortsnamnen i Göteborgs och Bohus län findes en hel Del Navne af denne Type.

har Gården [*ktår'søns*] i Spinkebøl Navn efter en Ejer, der hedder Clausen — men det er også en Modernisering.

Med Hensyn til Navnenes Brug kan der skelnes mellem 1) den substantiviske Anvendelse i Forbindelser som [*'yæ ts 'yæns*] over til Ivens, svarende til den hyppigst forekommende Brug af elliptisk Genitiv i Dansk¹, og 2) den adjektiviske Anvendelse, der svarer til den falsterske Type Grigges Maren (Maren fra Gården Grigges)². I Fjolde Sogn er en Persons Kendingsnavn endnu Gård- eller Husnavn plus Fornavn; dette gælder såvel Ejeren og hans Kone som deres Forældre og Børn. Bortset fra Ortsvorsteheren, Postbudet, Læreren og enkelte andre er de fleste endnu i Vildrede, når man taler til dem om Bothilde Thomsen; hun bor i Huset [*noj'hu'sæs*] og kaldes af alle, både på Da. og Nty., [*noj'hu'sæs 'tætə*]. Skifter en Gård Ejer, bliver Navnet ved Gården og overføres på de nye Beboere, og hvis en Gårdbygning rives ned og erstattes af en ny, beholder Nybygningen den gamle Gårds Navn. Men den adjektiviske Anvendelse af Gårdsnavnet er i Fjolde ikke alene knyttet til de til Gården hørende Personer; en Gårds Jordlodder betegnes ikke som ellers i Sønderjylland ved Ejeren's Navn plus Marknavnet, men ved Gårdsnavn plus Marknavn; Jenses Horslukke [*'jæn'sæs 'høs,lug*] er den Del af Marken Horslukke, som hører til Gården Jenses. Ejeren hedder Andreas.

Gårdsnavnene har et afgjort uofficielt Præg; de optræder derfor ikke i Købekontrakter, Udskiftningssager og andre Dokumenter.³ De skriftlige Kilder giver os altsaa ingen Oplysninger om Navnenes Alder. Hos mine Meddelere fik jeg Gang på Gang den Oplysning, at Navnene var meget gamle, og at Oprindelsen til dem var glemt næsten i alle Tilfælde. Kun ved nogle få af de Gårde, der først i nyere Tid er blevet udparcelleret fra ældre, lod det sig konstatere, at den nye Gård bærer den første Ejers Navn. Når det derimod drejer sig om Landbyens gamle Gårde, er vi henvist til Skønnet. En Sondring mellem Navnene på de ældre og de yngre Gårde har jeg ikke kunnet gennemføre, hvor ønskeligt det end

¹ Type I i Niels Haistunds Afhandling i Danske Folkemaal V p. 17 ff.

² Se Olrik, anf. Afh. p. 130. ³ Kun i et enkelt Dokument, som ligger hos fhv. Amtsvorsteher Carstensen i Brook, har jeg fundet Gårdsnavnene anvendt. Det er en Fortegnelse over samtlige Gårde i Fjolde Sogn med Angivelse af deres Boltal og Ejere, skrevet 1798, øjensynlig til Privatbrug; ved en Del af Gårdene er ud for Ejernavnene tilføjet Gårdsnavnene.

vilde have været; mine Meddelere havde ikke så megen stedshistorisk Viden, at de kunde fortælle mig, hvilke Gårde der er direkte Fortsættelser af Landsbyernes oprindelige Bol, og hvilke der er opstået ved Delinger i Århundredernes Løb; kun i forholdsvis få Tilfælde har jeg optegnet Oplysninger desangående, og til selv at foretage landsbyhistoriske Undersøgelser har jeg ikke haft Tid. Det er også et Spørgsmål, om det ad den Vej er muligt at nå til en sikker Datering af Navneskikkens Opkomst.

Et Forsøg i den Retning er foretaget for Ostenfeld Sogns Vedkommende af O. Thießen i de ovenfor p. 24 Fodn. 1 anførte Afhandlinger; her synes de fleste Gårdnavne at være opstået i det 17., 18. 19. Årh. Selv om en Del af Navnene fra Fjorde gør et noget ældre og Indtryk end de Ostenfeldske, tror jeg dog ikke man tør anse dem for middelalderlige. Et enkelt Exempel kan måske være oplysende i så Henseende.

Gården Ketels [*ki-øts*] er et af de gamle Bol i Haselund; det købtes 1380 af Domkapitlet i Slesvig, som overdrog det til Pastoratet i Fjorde; indtil 1463 boede Præsten på Gården, men nævnte År flyttede han til Fjorde By og gav Gården i Haselund i Fæste til Lansten Albert Schwentzen.¹ Enten er Navnet altså ældre end 1380 — og dette anser jeg for meget usandsynligt — eller også stammer det fra en af Albert Schwentzens Efterfølgere; det kan da formodes, at Navneskikken ikke har været almindelig 1463.

I den følgende Liste over sydslesvigske Personnavne medtager jeg kun Gårdnavnene fra Fjorde, Svesing og Olderup Sogne²; endvidere er benyttet Ejerslevs ovennævnte Udskrifter af Kirkebogen og mine Optegnelser af Personnavne i Fjorde S. Desuden har jeg benyttet de ovfr. p. 22 Fodn. 2 omtalte Byremser, citeret som M. Kr., samt det p. 25 Fodn. 3 omtalte Dokument, citeret som Dok. 1798. Ældre skriftlige Kilder har jeg ikke udskrevet; jeg nøjes med at henvise til August Sach, Das Herzogtum Schleswig II p. 324 ff.

Den i Optegnelserne benyttede Lydskrift er Danias. Af nye Tegn har jeg brugt: *z*, der betegner et *a* med Rundingstendens,

¹ Se Th. Reuter i Zeitschr. d. Ges. f. Schlesw.-Holst. Gesch. Bd. 38 p. 276. 280f.

² Hele det sydslesvigske Gårdnavneslof vil blive offentliggjort i en fuldstændig Udgave af Sydslesvigs Stednavne, der er under Forberedelse.

og *i*, Tegnet for vokalisk Fortunge-r. Også de nty. Udtaleformer har jeg gengivet i Dania-Lydskrift, selv om de nty. Lyd ikke nøjagtigt svarer til de danske; det er dog naturligt at bruge et dansk Lydskriftsystem ved Gengivelsen af de nty. Tillem্পninger af de da. Gårdnavne, da der her ofte forekommer Efterligninger af danske — og utyske — Lyd og Lydforbindelser.

*

*

*

Adalbert. I Kirkebogen et overordentlig hyppigt Navn, altid skrevet Albert (Albertsen), f. Ex.: Albert Hansen, d. 1763; Albert Albertsen, d. 1802. I Optegnelserne: Diminutiven Albertjen [*at'bdʃən*]; hertil Gårdnavnet [*at'bdʃəns*], Dok. 1798 Albertkens, Fjølde S. Abbe(r) [*abaɪ*], Navn på en Mand, hvis Sønnens Enke er vor nu 92årige Meddeler Tinne Carstensen, er vel hypokoristisk Form for Albert. Abbeken [*abəgən*], Navn på en Mand, der på Nty. kaldtes [*at'baɪd*], er formodentlig Diminutiv af Abber ovfr., men kan også jævnføres med den vestfris. Form Abbetien fra 14. Årh., som anføres af G. G. Kloeke i Zeitschr. f. d. Mundarten 1923 p. 221¹. Albert [*at'baɪd*] er nu den eneste nty. Form af Navnet, men meddeltes også temmelig hyppigt som dansk Udtaleform; det forekommer også som Gårdnavn: [*at'baɪds*], bl. a. som Navn på en af de gamle Gårde i Østenå, Fjølde S.

Amalia. Navnet forekommer ikke i Kirkebogen. Som Gårdnavn har jeg een Gang optegnet Malles [*matəs*], Fjølde S.

Andreas. I Kirkebogen findes kun Formen Andreas (og Andresen), f. Ex.: Andreas Jensen, d. 1763; Martha Andresen, d. 1802. Som Navnets alm. danske Form har jeg optegnet Diminutiven Andersjen [*anəsʃən*]; Gårdnavnet [*aɪ'nsəs*] (nty. Udtale), Svesing S., hører måske til en Sideform Andersje. Som Gårdnavn optræder Formen Anderes [*anəkəs*], i nty. Gengivelse *anjəkəs* og *aɪ'njəkəs*] temmelig hyppigt (6 Gange); desuden forekommer de sammensatte Navne Las Anderes [*las 'anəkəs*] og Tis Anderes [*tis 'anəkəs*], Dok. 1798 Tis Anderes. Hvis disse Navne forudsætter en hypokoristisk Form *Ande(r), hører Gårdnavnet [*anjəs*] (nty. Form), Svesing S., også herhen, idet Fjoldemålet både danner Genitiv på -es og på -s. Gården [*anəs 'ha'nsəs*] i Nordsted er vel udbygget fra [*anəkəs*] i samme By af en Mand ved Navn *Anderes Hans (Gårdnavn + Fornavn); her må [*anəs-*] derfor snarest opfattes som Svagtryksform af [*anəkəs*]; da den alm. da. Form Anders ellers ikke kendes fra Sydslesvig, er det mindre sandsynligt, at [*anəs 'ha'ns-*] er et sammensat Mandsnavn, hvis første Led er Anders. — Endelig har jeg optegnet Gårdnavnene [*hans 'anədus*] og [*anəɪdəs*], begge i Bjerrup, Fjølde S. De forudsætter måske en til Formen *Ande(r) svarende Diminutiv Anderte(n).

¹ For Henvisningen til denne og andre Afhandlinger om frisiske Emner takker jeg cand. mag. Peter Jørgensen.

Anna. Kirkebogen har altid Formen Anna, f. Ex.: Anna Clausen, d. 1763; Anna Jensen, d. 1802. Optegnelserne har Diminutivformerne Anneken [*anəɡən*] og Anneke [*anə.əl*]; som Gårdnavn: [*anəɡəs*], Fjolde S. — Anna [*anə*] er Navnets nuv. nty. Form. Den tilsvarende danske Form Anne forekommer måske i Gårdnavnene [*anəs*] i Svesing S. og MKr. Anes i Fjolde S. Endelig har jeg optegnet det sammensatte Navn An Mari [*anmə.ri*] som dansk Form.

Arnfast. Navnet findes ikke i Kirkebogen; det forekommer een Gang i Gårdnavnet [*a'fasəs*], Dok. 1798 Arfastes, Fjolde S.

Bane. Forekommer ikke i Kirkebogen, skønt det ellers er et alm. Navn i Sydslesvig. I Optegnelserne har jeg kun Gårdnavnet [*bənəɡəs*], Fjolde S., der forudsætter Diminutiven Baneke.

? **Bjøs.** Gårdnavnet [*bjøs*] i Fjolde S. kan jeg ikke finde nogen tilfredsstillende Forklaring på; hvis Navnet var fra Beg. af Middelalderen, hvad jeg vanskelig kan tro, kunde det være Bjørns.

Bothild. Navnet er overordentlig hyppigt i Kirkebogen, hvor det optræder i flg. Former: Botild (een Gang: Botild Hansen, d. 1775), Botel (f. Ex. Botel Carstens, d. 1765) og (senere) Botilla (Botilla Clausen, d. 1812; Botilla Maria Carstensen, d. 1836). Blandt de optegnede Navne er Bole [*bʊ.ələ*] en temmelig alm. da. hypokoristisk Form; den forekommer også een Gang i et Gårdnavn: [*bʊ.əl.əs*].¹ Et Par Gange optræder Formen Bolderes [*bʊ.əl.ə.əs*]; hermed kan måske jævnføres den alm. nordslesvigske Form for Navnet [*bo.ʔ*]; Gårdnavnet forudsætter formodentlig en hypokoristisk Form *[*bʊ.əl.ə(ɔ)*], jfr. det alm. Gårdnavn [*an.ə.əs*] ovfr. under Andreas. En Diminutiv Boldtjen synes at måtte forudsættes i [*bʊ.əl.ɡən*] (lig med den nty. Form Burtjens ovfr. p. 22, Fodn. 2), Navn på et Kådnørsted i Fjolde S. — Botten [*bʊ.əl*] er en forholdsvis gammel dansk Form af Navnet. Yngre er det af den latiniserede Form Botilla dannede Tille [*tɪ.əl*]. En gammel nulevende Kone i Bjerrup, Fjolde S., der er døbt Botilla og på Da. og Nty. kaldes [*tɪ.əl*], er opkaldt efter en Kone, der kaldtes [*bʊ.əl*]. Hertil det sammensatte Navn Til Kirstin [*tɪ.əl.ɡə.ʔ.ði.ən*]. — Bodil [*bʊ.əl*] er nu Navnets alm. nty. Form. O. 1860 kaldtes min Meddelerskes Madmoder i Arnfjolde for [*bʊ.əl*], men hendes Datter hed [*bʊ.əl*].

Boie. Forekommer ikke i Kirkebogen. Kun optegnet som Gårdnavn: da. [*bʊ.əs*], nty. [*bʊ.əs*].

Brothær. I Kirkebogen kun Formen Broder (og Brodersen) f. Ex.: Broder Albertsen, d. 1768; Catharina Brodersen, d. 1826. I Optegnelserne har jeg det kun som Gårdnavn: [*bʊ.əs*], Dok. 1798 Brors, som Navn på 4 gamle Gårde; desuden findes det sammensatte Navn [*bʊ.əs.ən*], Dok. 1798 Bromatzens. En enkelt Gang forekommer Diminutiven Bro-(der)ken i Gårdnavnet [*bʊ.əs.ən*], Fjolde S. 4 Udflyttergårde har fået det nty. Navn [*bʊ.əs.ən*].

Carsten, se under Christian ndfr.

¹ Dette kan dog også være Gen. af Subst. sønderjy. Bol „Gård“, jfr. Navne som Kaad'es, Rum'es, Nyhus'es, Kros ovfr. p. 23.

Catharina. Navnet er meget hyppigt i Kirkebogen, altid i Formen Catharina, f. Ex.: Catharina Hansen 1760; Catharina Albertsen, d. 1802; Sünne Catharina Jensen, d. 1826. De optegnede Former kan deles i to Grupper, den ene udgået fra en Form med Tryk på første, den anden fra en Form med Tryk på tredje Stavelse. I Karen i Gårdnavnet [*kærns*], Fjolde S. Kanne [*kanə*], en hypokoristisk Form hertil, har tidligere været et meget alm. Kvindenavn. — II. Trine [*tri'nə*]. Hertil Diminutiven Trinken i Gårdnavnene [*tringəns*] og [*tri'ngəns*], begge i Fjolde S. Tinne [*tinə*] er et meget alm. Kvindenavn nu; Formen opgives som værende både da. og nty. — Katrin [*kə'tri'n*], også i de sammensatte Navne Syn Katrin [*sə'ŋə'tri'n*] (Sünne Catharina) og Katrin Mari [*kə'trimə'ri*].

Charlotte. Findes ikke i Kirkebogen. I Optegnelserne kun Lotte [*lødə*], der opfattes som et nty. Navn.

Christian. I Kirkebogen forekommer kun Formerne Christian (Christiansen) og Carsten (Carstensen); det sidste er vistnok det hyppigste af alle Navne. Exx.: Carsten Christiansen, d. 1802; Christian, d. 1765; Claus Carstensen, 1765. De ældste da. Udtaleformer udgår fra den mnty. Form Kersten. Den almindeligste er [*kædən*], det hyppigste danske Navn i Fjolde S.¹ Som Gårdnavne har jeg optegnet forskellige Former: [*kæ'ins*] (Svesing S.), [*kærns*], [*kærəns*], [*li'kædəns*] (Lille-), [*kæ'ns*], [*kæ'dns*], [*nə'kæ'dns*] (Nørre-), [*nə'kæ'i'dns*], [*kæ'i'dns*], [*kæ'i'dəns*], [*kæ'i'ns*] (alle i Fjolde S.). For nogle af disse Navnes Vedkommende er det sikkert, at der må forudsættes et *Kern; også Former som [*kæ'i'dns*] og lign. går tilbage til denne Form, idet Lydforbindelserne -*rn*- og -*rl*- i Fjoldemålet i Reglen udtales -*i'dn*-, -*d'n*- og -*i'dt*-, -*d't*- (se min Artikel i Danske Folkemaal V p. 126). Derimod er det vanskeligt at afgøre, om [*kædən*] blot er en Videreudvikling af denne Udtaleform — i Lighed med Navnet på Nabobyen Jørle (Slesvigbispens Jb 1436 Jorle), der på Fjoldemålet udtales både [*jø'dt*] og [*jø'dət*], medens Nty. i Fjolde S. kun har overtaget den sidstanførte Udtale i Formen [*jø'dət*] —, eller om det må opfattes som en særlig hypokoristisk Form Ketten ligesom Botten (til Bothild ovfr.) og Kitten (til Christina ndfr.). Den sidste Mulighed er vel den sandsynligste. — Fra mnty. Kersten er endv. udgået den da. Diminutiv Kes(t)jen [*kæsxən*]; som Gårdnavn optræder nogle Gange [*kæsxəns*], [*kæsfəns*] i Fjolde og Svesing Sogne. Desuden findes Personnavnet [*kæson*] og Gårdnavnet [*kæsons*]. Atter her er Tolkningen vanskelig; det kan måske være udviklet af [*kæsxən*]; det kan være direkte udviklet af den nty. Form Kersten (svarende til det almindelige nordslesvigske Navn [*kæsdən*]) med Svind af r foran s og Udviklingen -*st*- > -*s*-, som er alm.

¹ Det fortælles, at der på en Gård i Bondelum var ialt sex mandlige Personer, som hed Ketten: Husbonden selv, hans Far, hans tre Sønner og Karlen; for at holde Rede på dem kaldte man dem Ketten Oldefar, Ketten Far, Ketten Svend (Svend betyder Tjenestekar), Lille Ketten, Stuer Ketten og Ketten i æ Puesjen (det sidste Ord, Pose-ken, betyder 'Svøb*'); den sidstnævnte, der døde for nogle År siden, slap aldrig af med sit Øgenavn.

Regel i Nty. og også undertiden spores i de danske Udtaleformer, jeg har fået hos mine til daglig Brug nedertysktalende Meddelere; endelig kan det være en særlig hypokoristisk Form Kessen, jfr. de alm. rigsd. Kæleformer Misse og Missen til Maria, Kissen til Christina, og nordslesvigske [kəsə] (Vodder S.) til Christian. — Af mnt. Kersten er endelig udviklet den nnty. Form Carsten [ka:tsən], der i Fjorde både opfattes som den nty. Form og som en (yngre) dansk Form. Tinne Carstensens Mand kaldtes [ka:tsən], men hans Far [kædən]; begge var døbt Carsten. Som Gårdnavne har jeg optegnet [ka:tsəns] (da. Udtale) og [ka:tsəns], vistnok Navn på yngre Gårde; [ka:tsəns] i Kollund, Fjorde S., er udflyttet fra en Gård der hedder [kæsyəns] og måske opkaldt efter denne. — En tvivlsom Form er [kəsə], som jeg kun har optegnet een Gang; muligvis foreligger den også i Dok. 1798 Keschschroder. Den kan måske sammenstilles med den ovennævnte nordslesvigske Form [kəsə] eller med det fris. Kees (med Kvindenavnet Keesje, nordfris. Keske), måske Kortform til Cornelius; se Johan Winkler, Friesche Naamlijst p. 210 og Bernhard Brons, Friesische Namen p. 108. — De yngste Former af Navnet udgår fra den højtyske Form Christian; hertil hører Gårdnavnene [kæqəns] (Svesing og Fjorde S.), [hans 'kæqəns] (Fjorde S.), [kæfəns] (Svesing S.) og [kæjsəns] (Svesing S.).

Christiane. I DSt 1914 p. 68 har Dr. F. Ohrt aftrykt et Rim, hvori der forekommer et Kvindenavn Krisjen. Jfr. Mar. Kristensen i Sønderjy. Maanedsskr. VIII p. 103.

Christina. I Kirkebogen har vi kun Formen Christina, f. Ex.: Christina Carstensen, d. 1802; Christina Margaretha Clausen o. 1765. Blandt de optegnede Former er Kitten [kidən] vist den ældste. Desuden findes: Stine [sdi'nə] og [sdi'nə] med Diminutiven Stinken [sdiŋən, sdiŋən] og de sammensatte Navne Stin Margret [sdi'nə'æxəd] og Stin Mari [sdi'nə'ni]. Endelig forekommer Kirstin [kəsdi'n] temmelig hyppigt. Hertil Til Kirstin [tətgə'sdi'n] (Botilla Christina) og Syn Kirstin [syŋgə'sdi'n] (Sünne Christina). Navnets nty. Form har jeg ikke optegnet.

Christopher. Forekommer ikke i Kirkebogen. Stoffer forudsættes i Gårdnavnet [sdəfəs] i Fjorde og Svesing S. Desuden har jeg optegnet Formen Kristof [kəsədɔf].

Cornelius. Forekommer ikke i Kirkebogen. Optegnet een Gang som Gårdnavn i Formen Knelleres [knetəəs], Fjorde S. Desuden findes den yngre Udtaleform [kə'nə:liəs].

Cæilla. Findes ikke i Kirkebogen; blandt Optegnelserne kun een Gang i Formen Sille [sitə], der opfattes som nty.

Detleff. I Kirkebogen forekommer Navnet kun een Gang i Formen Detlev (1760). Optegnelserne har: [dɛdlɛf], opfattet som ty. Navn, og Gårdnavnet [dɛdlɛfs].

Dorothea. I Kirkebogen kun een Gang: Catharina Dorothea Jacobsen, d. 1802. På Da. er optegnet Dorte [du:sidə] og Diminutivformen Dortjen [du:sidjən].

Erik. I Kirkebogen kun som Patronymikon: Hans Erichsen, d. 1802. Som Gårdnavn to Gange i Svesing S.: [*ɪ̥.ɪ.ɡəs*].

Fedder. Under denne Opslagsform opfører jeg en Række Former, der alle af Fjøldeboerne opfattes som forsk. danske Former af det Navn, der på Nty. hedder Fedder, skønt jeg ikke tør tro, at de alle hører herhen. Kirkebogen har kun Fedder (Feddersen), f. Ex.: Fedder Carstensen, d. 1765; Hinrich Feddersen, d. 1802. Fedder er vel en opr. frisk Kæleform for Frederik; det er sandsynligt, at en Del af de sydslesvigske Former ikke er udviklede af Fedder, men er selvstændige hypokoristiske Former for Frederik. Der synes at foreligge et *Fī i Gårdnavnet [*fæjəs* 'la'ʊf'cəs] (Dok. 1798 Feydes Lauerttz)¹. Den da. Diftong [*æj*] gengives i nty. Udtaleformer af da. Stednavne regelmæssigt ved [*e*]; derfor synes Gårdnavnene [*f'eəs*] og [*f'e:s*] i Svesing S. også at forudsætte et *Fī. Hvis dette er rigtigt, må denne Form jævnføres med den (vest-)frisisk Form Fī (Joh. Winkler, Friesche Naamlijst p. 101). En Diminutiv kunde måske foreligge i Kronavnet [*figəns*], Fjølde, hvis dette ikke forudsætter en af Frederik dannet Kæleform [*figən*] svarende til det nordslesvigske [*figə*] (Vodder S.). Fī kan endelig være første Led i det sammensatte Gårdnavn [*fī jæn'səs*], Svesing S. Der foreligger imidlertid den kedelige Mulighed, at [*fæjəs*] kan være fejlhørt for *[*fäjəs*] el. lign. Der optræder nemlig temmelig hyppigt en Form, som jeg i et Par mellemlesvigske Optegnelser har lydkrevet [*fæjəs*], men som jeg i Fjølde har lydkrevet [*fajəs*] (5 Gange)². Dok. 1798 har Formen Feyders. Hertil svarer Diminutiven Fejken, som jeg har lydkrevet i flg. Former: [*fajgən*] (med Gårdnavnet [*faj'gəns*]), [*fäjəgən*] og [*fæjəgən*] (hvis ikke den sidste Form er Diminutiv af det ovenfor formodede Fī). Dok. 1798 har: Feydeckens, Feyckens Hanschen. Disse Former kan måske sammenstilles med fris. Feije med Diminutiven Feike (Joh. Winkler, Friesche Naamlijst p. 97). — Som nty. Navn har jeg kun optegnet Fedder [*fæðəɪ*], der nu er alm. Hertil Gårdnavnet [*fæðəɪs*].

Frederik. I Kirkebogen findes Friedrich (Friedrichsen), men meget sjældent; f. Ex.: Friedrich Petersen, d. 1836; Thomas Friedrichsen, d. 1772. I Optegnelserne kun i Gårdnavnene [*fææɪ'gəs*] (Svesing S.) og [*fæægəs*], Dok. 1798 Friedrichs (Fjølde S.). Jfr. desuden Artiklen Fedder ovfr.

?Gerhard. Kun i Kronavnet [*æɐ'ɪs*], Fjølde S. Jfr. Gere i Winklers Naamlijst p. 124.

Gertrud. Dette Navn må formodentlig forudsættes i Kronavnet [*jæðəɐ'ɐds*], Fjølde.

Gotseke(n). Navnet har næppe været båret af indfødte Fjøldeboer. I Kirkebogen nævnes en Thomas Gosche, d. 1776. Desuden har jeg

¹ I Fjoldemålet bliver udlydende i regelret til [-*æj*]. ² Til den mellemlesvigske Diftong [*æj*] svarer ellers i Fjoldemålet [*äj*], mens [*aj*] i [*maj*] Maj, [*paj*] Padde, har en anden Oprindelse. Disse Diftonger er imidlertid vanskelige at holde ude fra hinanden, hos en Del Meddelere er de faldet sammen (ligesom i Nty.).

optegnet [*gædsχæns*], Navn på et forsv. Hus, tidligere Skole, i Bondelum, Fjolde S.

Hans, Hante o. a., se under Johannes ndfr.

Helena. I Kirkebogen forekommer een herhenhørende Form: Ellin Carstensen, 1760. I Optegnelserne har jeg to Gårdnavne: Ellenkens [*ætængæns*] og Lenkens [*længæns*] (Dok. 1798 Lenckens), begge i Fjolde S.

Henrik. I Kirkebogen findes kun Formen Hinrich (Hinrichsen), f. Ex.: Hans Hinrichsen, d. 1768; Hinrich Feddersen, d. 1763. Hein forekommer to Gange som Gårdnavn: [*haj'ns*], Dok. 1798 Hayens, begge i Fjolde S. Navnets nuv. nty. Form er Hinrich [*hjn'rix*], der også optræder i et Gårdnavn: [*hjnærixs*], Fjolde S. Skønt Hinrich er et meget alm. Navn i Kirkebogen, findes der ikke nogen særlig dansk Form af Navnet; derimod opfattes det hyppige Jenneken (se ndfr. under Johannes) af Fjoldeboerne som Ækvivalent for Henrik; om en Bærer af Navnet [*jænægæn*] har jeg optegnet, at han på Nty. kaldtes [*hjn'rix*] og var døbt Hinrich.

Inge. Kun een Gang i Gårdnavnet [*jhæs*], Svesing S.

Ingeborg. I Kirkebogen nævnes en Ingeborg Thomsen 1765. I Optegnelserne: [*enə,bOnə*], Fjolde S.

Ingvar. Kun i Gårdnavnet [*jh'vəs*], Olderup S.

Iwen. Kun i Gårdnavnene [*ysæns*] (Dok. 1798 Jvens) med [*'ysæns 'κOm*] (Dok. 1798 Jvens Jenssens) og [*pædə 'κ ysæns*], alle tre i Fjolde S.

Ivær. Findes ikke i Kirkebogen. Optegnet i den danske Form [*ysæi*] og den nty. Form [*i'væi*], begge i Fjolde S.

Jacobus. Kirkebogen har kun Jacob (Jacobsen), f. Ex.: Jacob Jacobsen, d. 1772. I Optegnelserne har jeg kun Gårdnavne. Jeppes [*jebæs*] forekommer 5 Gange. Dok. 1798 har: Jepes Klauschens, Navn på en Gård, hvis Ejer 1798 hed Clauß Clausen, og Jepes Christian, hvor Ejeren hed Christian Christiansen. Formen [*jebæns*] optræder een Gang; det er vel snarest Gen. af Patronymikon. Endelig forekommer Jacobs [*jə'kObs*] i Reglen som Navn på Udflyttergårde og Kådnersteder.

Jenneken, se under Johannes ndfr.

Jens, Jes, se under Johannes ndfr.

Johanna. Findes ikke i Kirkebogen. I Optegnelserne kun Formen Hanne [*hanə*].

Johannes. I. Tryk på 1. Stavelse. I Kirkebogen forekommer Jens (Jensen) hyppigt og Jes (Jessen) noget sjældnere; Exx.: Jens Thomsen, d. 1763; Anna Jensen, d. 1826; Jes Hansen, d. 1773; Jens Jessen, d. 1826. I Optegnelserne findes: Jes kun som Gårdnavn: [*jæsəs*], Dok. 1798 Jesses, (5 Gange). Patronymikon foreligger vel i de yngre Gårdnavne [*jæsæns*] og [*pædæi jæsæns*]. — Jesjen [*jæsχæn*], med Gårdnavnet [*jæsχæns*]. — Jens [*jæns*], der nu opfattes som et nty. Navn. Hertil Gårdnavnene [*jæn'səs*] (6 Gange), [*jæns 'ut'bæids*], [*jæns 'hæ'nsəs*], [*fj 'jæn'səs*] og [*jæn'sæns*] (formodentlig Patronymikon). Som dansk Form af nty. Jens opfattes nu Jensjen [*jæsχæn*]; om en Mand ved Navn [*jæsχæn*] oplyses, at han på Nty. kaldtes [*jæns*]. Hertil Gårdnavnet [*jæsχæns*]; jfr. Dok. 1798

Jvens Jenssens. En Sideform Jensje forudsætter Gårdnavnet [*jənsʒəs*]. — Jenneken [*jənəgən*] er omtalt ovfr. under Henrik. En Sideform Jenneke forudsætter det alm. Gårdnavn [*jənəgəs*, *jənəgəs*], der forekommer 9 Gange.

II. Tryk på 2. Stavelse. I Kirkebogen forekommer Hans (Hansen) meget hyppigt; f. Ex.: Hans Jacobsens, d. 1766; Carsten Hansen, d. 1763. Desuden nævnes: Johann Friedrich Sterner, en Kolonist der er født i Rheinpfalz, d. 1802, og Catharina Johannsen, 1760. I Optegnelserne findes flg. Former: Hans [*hans*]. Hertil Gårdnavnene [*hənsəs*]¹ (12 Gange, bl. a. som Navn på en af de to ældste Gårde i Kollund, Fjælde S.), [*hans ʃnʒəs*] (o: Hans Skrædders), [*hans ʻmasəs*] (Dok. 1798 Hans Mattzens), [*jəns ʻhənsəs*]. [*hənsəs*] er et ungt Navn, af Slægtsnavnet Hansen. Hans opfattes nu som et nty. Navn; gamle Mænd der var døbt Hans kaldtes på Dansk Hansjen [*hansʒən*]. Hertil Gårdnavnet [*hənsʒəs*], [*hansʒəs*], (7 Gange). Jfr. Dok. 1798 Feyckens Hanschen. En tvivlsom Form er Hante, der forekommer i det ovfr. under Christiane omtalte Rim, og som angives at være et Mandsnavn; det må sammenstilles med Gårdnavnet [*həndəs*] og med Mandsnavnet Hante i Winklers Naamlijst p. 144. I Gårdnavnene [*mus ʻhəns*] og [*pədəi ʻhəns*] er sidste Led vel Gen. af Hans, skønt vi venter [*hənsəs*] (jfr. ovfr.); men det kan også sammenstilles med de fris. Former Hane, Haen, Haan i Winklers Naamlijst p. 139, 141 og 143. — Johan [*jə ʻhan*] opfattes som nty. Navn. Hertil hører Diminutiven Johanken i Gårdnavnet [*jə ʻhangəs*]. Endelig har jeg optegnet Johannes [*jə ʻhanəs*], der ligeledes opfattes som et nty. Navn.

Jürgen. Navnet er yderst sjældent i Kirkebogen. Ex.: Jürgen Clausen, d. 1802. I Optegnelserne har jeg Formen [*jəi ʻən*] og Gårdnavnet [*jəi ʻlɛns*] (3 Gange). Det er muligt, at vi har en Diminutiv til dette Navn i Gårdnavnene [*jəŋəs*] og [*jyŋəs*]. En Række andre Gårdnavne, som jeg har optegnet i Formerne [*jy ʻdəns*], [*jy ʻns*], [*jy ʻlɛns*] og [*jy ʻdn sgnʒəs*] (-Skrædders) — ialt 5 Navne — er endnu vanskeligere at bedømme. Da et Forlyds-j i Fjoldemålet kan gå tilbage til såvel j- som dj- og gj-, er det muligt, at Navnene har en helt anden Oprindelse; jfr. f. Ex. Kvinde-navnene Djüür og Jüürken i Boy P. Möllers Wörterbuch der Sylter Mundart p. 64 og 133, samt en Række Former i Winklers Naamlijst p. 66.

¹ Vokallængden er påfaldende. Mellem- og Nordslesvigsk og Nørrejysk har ligesom Nty. i Slesvig-Holsten kun Former med kort Vokal (Se f. Ex. Feilbergs Ordbog, Skautrup, Et Hardsysselmaal, Ordforråd, p. 315, J. M. Jensen i Universitetsjubileets Blandinger II p. 50, Mensings Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch under Hannes og Hans). Derimod har de danske Ømaal (iflg. Udvalg for Folkemåls Samlinger) lang Vokal ligesom Fjoldemålet. Nu foreligger der ganske vist den Mulighed, at Ødialekternes lange Vokal skyldes Analogi fra den lange Vokal i Låneordene Dans, Krans og Mandsnavnet Frans, og i så Fald kunde man måske tænke sig, at Fjoldemålets [*həns*] er lånt fra Ømålene, skønt man afgjort vilde vente en Lydsubstitution med palatalt n. Langt sandsynligere forekommer det mig dog, at Navnet — i hvert Fald i Fjoldemålet — er indlånt fra Frisisk; jfr. Formerne Haans og Hans i Winklers Naamlijst p. 139 og 143.

Da imidlertid gammelt kort *y* i Fjoldemålet bevares som [*y*] foran *rn* (>^a*n*), f. Ex. i Subst. [*hy^an*] „Hjørne“ (< glda. *hrynæ*), anser jeg det dog for sandsynligst, at de anførte Former, af hvilke nogle skyldes tysktalende Meddelere, er udviklede af mnty. *Jurien*, den gl. Form for *Jürgen*.

Karen, se under Catharina ovfr.

Karl. Navnet findes kun i Gårdnavnet [*k^oirts*], Fjorde S.

Klaus, se under Nicolaus.

Knut. Forekommer ikke i Kirkebogen. I Optegnelserne har jeg den germaniserede Form [*knu^d*], der opfattes som både da. og nty. Form af Navnet. Kun i Treia S. har jeg optegnet Gårdnavnet [*knu^rnæs*]; i Mildsted S. optræder det som [*knuds*]; endelig har vi i Fjorde S. en hypokoristisk Form i [*knudns*].

Kætil. I Kirkebogen et sjældent Navn. Exx.: Ketel Matthiesen 1826; Jens Ketelsen 1773. I Optegnelserne forekommer Gårdnavnet [*kⁱæts*] 5 Gange. Udtalen med [-i^ə] forudsætter en Form med langt *e*, hvilket også er Tilfældet med Appellativet *Kedel* i Fjoldemålet og vistnok i alle jy. Dialekter. Jfr. ovfr. p. 26.

Laurentius. I Kirkebogen findes kun Formen *Lorenz* (Lorenzen), f. Ex.: Lorenz Hansen o. 1765; Matthias Lorenzen, d. 1812. I Optegnelserne optræder: *Las* i Gårdnavnet [*las^aænræs*], medens [*lasæns*] enten forudsætter Slægtsnavnet *Lassen* eller en hypokoristisk Form. En Kortform **Lare* må vel forudsættes i Gårdnavnet [*la^anæs*] i Svesing S.¹. — *Lorenz* udtales på Da. [*lu^sæns*] og på Nty. [*loⁱns*]. Hertil Gårdnavnet [*loⁱnsæs*] og det sammensatte Navn [*lu^sæns^a p^erdæi*]. — Endelig har jeg optegnet en Række Navne, hvis Tolkning volder Vanskelighed: *Lauken* [*lasgæn*] (4 Gange); hertil Gårdnavnet [*lasgæns*] (2 Gange). *Laute* i Gårdnavnet [*la^sdæs*], Dok. 1798 *Lauertzes*. *Lautjen* [*la^sfæn*] med Gårdnavnene [*la^sfæns*], [*la^sfæns*] og [*fæjæs^a la^sfæns*], Dok. 1798 *Feydes Lauerttz*; Ejeren af sidstnævnte Gård hed 1798 *Lorentz Lorentzen*. Det fremgår af Dok. 1798, at man har opfattet *Lautes* og *Lautjens* som hørende til Mandsnavnene *Lauritz* og *Lorenz*. Det samme er Tilfældet med *Lauken*: om een af de Mænd, der på Dansk kaldtes ved dette Navn, oplyses det, at han var døbt *Lorenz*, om en anden, at han på Nty. kaldtes [*loⁱns*]. Da Diftongen [*as*, *a^s*] i Fjoldemålet plejer at forudsætte glde. *agh* el. lign., medens den ty. Diftong *au* i Reglen indlænes som [*æ*], kunde det synes naturligt at anse de anførte Navne for Afledninger af glde. *Laghi*. Hvis denne Antagelse var rigtig, måtte imidlertid Navnet *Lautjen* være en -tjen-Afledning, og denne Endelse optræder ellers ikke efter Vokal i de sydslesvigske Navne (se ndfr. p. 40); desuden viser Udtaleformerne af Mandsnavnet *Klaus* (ndfr. under Nicolaus), at et Personnavn godt kan indlænes med [*a^s*]. Det må derfor anses for sandsynligst, at Navnene hører til *Laurentius*; de kan sammenstilles med fris. Former som *Lauke*, *Laute*, *Lautsien* o. a. (se Winklers Naamljst p. 227 f.).

Margaretha. I Kirkebogen findes kun Formerne *Margaretha* og

¹ Vokal [*a^s*] synes i Svesing S. at svare til Fjoldemålets [*a^s*]. Jfr. Mar. Kristensen i Sønderyjllands Historie I p. 72.

Metta, Mette; Exx.: Margaretha Albertsen, d. 1836; Christina Margaretha Clausen 1765; Metta Christiansen, d. 1768; Mette Albertsen, d. 1776. I Optegnelserne forekommer: Mærret i Gårdnavnet [*mæ'pɾəs*], Svesing S. Metjen i Gårdnavnet [*mædʒjəns*], Mildsted S. Grete forekommer een Gang i Gårdnavnet [*grɛ'ədəs*]. Det kunde måske tænkes, at det mærkelige Gårdnavn [*kri'əkəs*], som jeg har optegnet i Svesing S., hører herhen; den kan nemlig bero på en fejlagtig nty. Lyds substitution på Grund af den nty. Overgang *g* > [*x*] og kan jævnføres med, at Låneordet Grog og det fra Højty. lånte Genick („Hals“) i Nty. (Fjølde S) har fået Formerne [*kɾOk*] og [*knek*] (jfr. Mensing, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch II Sp. 484 og III Sp. 209). Hyppigere end Grete er Gretjen, der på Da. udtales [*grɛ'ədjən*] og på Nty. [*xɾe'ɟjən*]; den sidste Form er brugelig endnu. Hertil Gårdnavnene [*grɛ'ədjəns*] (Fjølde S.) og [*xɾe'ɟjəns*] (Svesing S.). Den alm. ty. Form er nu Margrete [*mɾ'xɾe'də*]; Gårdnavn: [*mɾ'xɾe'dəs*]. Derimod opfattes Sammensætningen Stin Margret [*sdi'mə'xɾe'd*] som dansk.

Maria. Kirkebogen har Formen Maria, men kun i sammensatte Navne; f. Ex.: Botilla Maria Carstensen, d. 1836; Sünne Maria Brodersen, d. 1836. Ellers forekommer kun Marike: Marike Clausen 1760; Marike Thomsen, d. 1812. Marike [*mɾ'riɡə*] var også den alm. da. Form af Navnet; Formen Marikens [*mɾ'riɡəns*] har jeg som Navn på et Kådnersted. Desuden opfattes flg. sammensatte Navne som danske: An Mari [*anmɾ'ri*], Katrin Mari [*kə'trimɾ'ri*], Stin Mari [*sdi'mɾ'ri*] og Syn Mari [*sɟmɾ'ri*]. Til Gårdnavnet Mares [*mæ'ɾəs*], Fjølde S., må vel forudsættes en Form af Maria med glt. Tryk på 1. Stavelse; jfr. Mar. Kristensen i Universitets-Jubilæets Blandinger II p. 72 og Formerne i Winklers Naamlijst p. 250 f. Den moderne Form Maria kendes nu kun som nty. Navn.

Marina. Findes ikke i Kirkebogen. Maren har vi kun i Gårdnavnene [*mæ'ɾəns*], [*mæ'ɾ'əns*] og [*mæ'əns*]. Som Personnavn kendes kun Formen Manne [*manə*], der i Sprogskiftets Tid opkaldtes ved Maria.

Matthias. I Kirkebogen skrevet Matthias (Matthiesen); Exx.: Matthias Lorenzen, d. 1812; Catharina Matthiesen, d. 1802. I Optegnelserne har jeg flg. Former: Matte [*madə*] med Gårdnavnet Matteredes [*madə'ɾəs*]. Disse to Navne kunde måske også være Kortformer for Martinus. Med Hensyn til Endelsen -eres i Gårdnavnet kan jævnføres Gårdnavnet Anderes ovfr. under Andreas. Jfr. fris. Mate, Matte i Winklers Naamlijst p. 252. Mattesjen [*madosʒən*, *madʒən*] er den almindeligste da. Form af Navnet. Den ty. Form Matz forekommer i Gårdnavnet [*madsəs*] i Svesing S. Det da. Patronymikon Madsen foreligger vel i Gårdnavnene [*bɾu 'masəns*] (Dok. 1798 Bromatzens) og [*həns 'masəns*] (Dok. 1798 Hans Mattzens). Tis forekommer 6 Gange i Gårdnavnet [*tisəs*], [*tɪ'səs*], oftest Navn på yngre Gårde; desuden i de sammensatte Gårdnavne Tis Anderes [*tis 'anə'ɾəs*] og Tis Lorenz [*tis 'lo'ɪns*]. Endelig har jeg optegnet Matis [*mə'ti's*].

Mette, se under Margaretha.

Mothær. Det eneste sikre Exempel på Navnet er Gårdnavnet [*mɔ'ðə'is*]

i Svesing S. Hertil hører måske også det sammensatte Gårdnavn [*mus 'ha'ns*] (Svesing S). Endnu mere tvivlsomt er Gårdnavnet [*mujəs*], Svesing S., som måske kan være en Kæleform for Mothær, ligesom Boie, der i Svesing S. i et Gårdnavn netop har Udtaleformen [*bujəs*], opfattes som Kæleform for Broder.

Nicolaus. Kirkebogen har kun Formen Claus (Clausen); f. Ex.: Claus Carstensen, d. 1765; Claus Clausen, d. 1765. I Optegnelserne forekommer: Nikles i Gårdnavnet [*negəts*], Svesing S. Nis i Gårdnavnet [*nesəs*] (2 Gange), Olderup og Svesing Sogne. Hertil Diminutiven Nisjen i Gårdnavnet [*nesjəns*], Fjorde S. — Klaus forekommer i det sammensatte Navn Klaus Hinrich [*ktass 'hijnriχ*]. Desuden har jeg 9 Gange optegnet Gårdnavnet [*ktasəs*] (Dok. 1798 Claues), tildels som Navn på meget gamle Gårde. Her kan foreligge en Kortform *Klaue(r), eller også er Genitivs-s'et assimileret med det udlydende -s; jfr. [*ha'ns*] ovfr. under Johannes. Hertil hører også de sammensatte Gårdnavne [*ktass 'o'səns*], [*ktass 'no'məns*], [*ktass 'pe'dəs*], [*ktass 'ka'isəns*], [*tus'id 'kla'səs*]. Klausjen [*ktasəjən*] er Diminutiv til Klaus; hertil Gårdnavnet [*ktasəjəns*] (3 Gange), Dok. 1798 Jepes Klauschens (Ejeren hed 1798 Claus Clausen). Endvidere forekommer: Klaas i Gårdnavnet [*ktāsəs*], Svesing og Olderup Sogne; i Gårdnavnene [*klā'ns*] og [*pe'də 'klā'ns*] i Svesing S. er n'et måske nty. Bøjningsendelse; Klaasjen i Gårdnavnet [*pe'də ktā'fəns*], Svesing S.; Nikløj [*'ni,ktj*]. Niklaus [*niktass*] er den nuv. nty. Form, men opfattes tillige som da. Navn.

Nomme(n). Findes kun i Gårdnavnene [*no'məns*] (2 Gange) og [*ktass 'no'məns*]. Navnet er frisisk; Formen på -n anføres i Winklers Naamlijst p. 272 som den alm. nordfrisiske Form.

Offa. Kun i et Gårdnavn [*ɔ'fəs*], Svesing S. Off, Offe, Offo, Offa forekommer på fris. Område, se Winklers Naamlijst p. 276.

?Ose(n). I Gårdnavnene [*pe'dəi 'o'səns*], Mildsted S., og [*ktass 'o'səns*], Svesing S., kunde foreligge en Sideform til det fris. Mands- og Kvinde-navn Ose (Winklers Naamlijst p. 182, Jahrb. des nordfries. Vereins 1924 p. 84) eller et Patronymikon deraf.

Paulus. Påfaldende nok mangler dette Navn helt i Optegnelserne. I Kirkebogen optræder kun een Paul og to Paulsen'er, alle i 18. Årh.

Petrus. I Kirkebogen findes kun Formen Peter (Petersen), der til Gengæld er meget hyppig. Ex.: Peter Petersen, d. 1763. Per forekommer kun i Gårdnavnet [*pə'pəs*] (3 Gange), Dok. 1798 Pers. Pidder er en alm. nordfris. Form af Navnet (se Winklers Naamlijst p. 291 under Pitter, Bernhard Brons, Friesische Namen p. 109); denne Form synes at foreligge i Gårdnavnet [*pījəs*], Dok. 1798 Pides, idet [*-ij-*] i Fjoldemålet forudsætter et -idd-, jfr. [*mijə*] Middag, [*gnijət*] Griddel (Gistnefjæl), [*pījəg*] „Byldemoder“ (mnty. peddik), [*kijəg*] Kiddike, [*smij*] præet. part. til Verbet smede (gljy. *smidd). Pitter foreligger i Gårdnavnene [*pe'də'is*] og [*'lydʒə 'pe'də'is*]. Pitterken [*pe'də'igən, pe'də'igən*] var tidligere den alm. da. Form af Navnet; om en Mand der på da. kaldtes [*pe'də'igən*] fortælles, at han på Nty. kaldtes [*pe'də'i*]; hertil Gårdnavnet [*pe'də'igəns*]. Peter

[*pe'dai*] er nu den eneste nty. Form af Navnet, men opfattes også som da. Navn; hertil Gårdnavnene [*pe'dais*] (nyere Navn), og [*klaus 'pe'dæs*]. Til Peter eller Pitter hører Gårdnavnene [*pædø 'klå'ns*], [*pædai 'hæ'ns*], [*pædai 'jesæns*], [*pædø 'æ yæns*] og [*pædø 'klå'føns*].

?Prøs. Gårdnavnet [*pry'ss*], Svesing S., synes mig uforklarligt. Det samme er Tilfældet med flg. tre Gårdnavne:

?Slanes [*slæ'ns*], Svesing S.

Smarns [*smaldns*], Svesing S.

Smøllers [*smøtæs*], Fjølde S.

Sophia. I Kirkebogen nævnes kun Sophia Maria Sterner, gift med en Kolonist, d. 1776. I Optegnelserne har jeg den forholdsvis moderne Form [*sO'fi*].

Stephanus. Forekommer ikke i Kirkebogen. I Optegnelserne optræder Formen Steffen [*sdæ'fæn*].

Sünne. I Kirkebogen forekommer et Par Gange Skrivemåden Sünnov, f. Ex.: Sünnov Carstensen, d. 1774; men i Reglen skrives det Sünne; Exx.: Sünne Jensen 1765; Sünne Catharina Jensen, d. 1826; Sünne Maria Brodersen, d. 1836. Navnet må sammenstilles med det nordfris. Kvindenavn Sünne (Jahrb. des nordfries. Vereins 1924 p. 84). I Optegnelserne er den alm. Form Synneken [*syn'ægæn*]; hertil Gårdnavnet [*sgn'gæns*]. Desuden forekommer de sammensatte Navne Syn Katrin [*sgngæ'tri'n*], Syn Kirstin [*sgngæ'sdi'n*] og Syn Mari [*sgmæ'xi*]. Navnets nty. Form er Sünne [*sgnæ*].

Sönneke. I Kirkebogen Sönke (Sönksen), f. Ex.: Sönke Lorenzen 1770; Hans Sönksen, d. 1763. Den da. Udtaleform er Sönnek [*sgnæg*]; hertil Gårdnavnet [*sgnægæs*]. Den nty. Form er Sönke [*sgngæ*].

Tame. Dette Navn er alm. i Nordfrisland i Formerne Tam, Tamme og Tammen (se Winklers Naamlijst p. 380, Jahrb. des nordfr. Vereins 1924 p. 83). Det foreligger i Formen Tam i MKr. Byremser (Anes Tam) og må vel forudsættes i det alm. Gårdnavn Tames [*ta'mæs*] (7 Gange i Fjølde S., tildels Navn på gl. Gårde). Tammen [*tamæn*] hører formodentlig også herhen, skønt det i Fjølde opfattes som en dansk Form for Thomas (se ndfr. under dette Navn). Endelig kunde Gårdnavnet Tammes [*tamææs*] henføres hertil, men det hører dog snarere til Thomas (Tammes) på samme Måde som Gårdnavnet Anderes til Andreas og Matthes til Matthias.

?Temken. I Winklers Naamlijst (p. 284) forekommer Mandsnavnet Temme og Kvindenavnet Temke, og i Jahrb. des nordfr. Vereins 1924 p. 83 anføres Mandsnavnet Temke. Hertil kunde måske henføres Gårdnavnet [*tæmbgæns*], Dok. 1798 Timckens.

Thomas. Navnet er hyppigt i Kirkebogen, men kun i Formen Thomas (Thomsen); Exx.: Thomas Thomsen, d. 1763; Thomas Matthiesen, d. 1826. Tammes [*tamæs*] er jo den alm. sønderjyske Form af Navnet; hertil Gårdnavnet [*tamsæs*], Svesing S., og måske Tammeres, der er omtalt ovfr. under Tame. Endvidere forekommer Tammesjen [*tamsxæn*]; hertil Gårdnavnet [*tamsxæns*], Fjølde S. Toms [*to'ms*] er en

ældre nty. Form; hertil Gårdnavnet [*tOm'səs*], Svesing S. En Mand, der kaldtes Tammesjen, havde en Søn der kaldtes Tammen (se ovfr. under Tame); dennes nulevende Søn kaldes Toms. Børn kaldes nu altid Thomas [*to'mas*].

Thorth. I Kirkebogen nævnes kun Carsten Thortsen, d. 1766. Iøvrigt forekommer Navnet ikke sjældent i Sydslesvig, oftest skrevet med -t, sjældnere med -d: Thort, Tort, Tord. Denne litterære Form kan også spores i Udtalen [*tu'sid 'kla'səs*], Navn på et Kådnersted i Fjølde S.

? **Tyrres** [*tyrəs*], Gårdnavn i Svesing S.

Wiepke. Optegnet i Formen [*vibgə*].

*

*

*

Ved Bedømmelsen af de mange hypokoristiske og diminutiviske Navneformer og deres Herkomst er der den store Vanskelighed, at der — så vidt jeg ved — ikke foreligger nogen tilfredsstillende Personnavnesamling fra de tilstødende nedertyske Områder; Mensing, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch giver vist den righoldigste Samling. Lidt bedre er vi stillede med Hensyn til det nordfrisisk Navnestof; i Winklers Naamljst anføres der en hel Del nordfrisisk Former, vist hovedsagelig hentede fra Bernh. Brons, Friesische Namen und Mitteilungen darüber 1877. Desuden har Pastor Martensen, Hattstedt, meddelt en temmelig omfattende Samling i Jahrbuch des nordfriesischen Vereins 1924 p. 83 ff.; B. Bendsen anfører i Die nordfriesische Sprache nach der Moringer Mundart p. 102 f. og p. 445 ff. en hel Del Navne; i Die Heimat 1903 p. 17 ff. har P. Brederik offentliggjort en Række „Vornamen aus dem Kirchspiel Breklum“, der imidlertid ikke hviler på Optegnelser, men på Udskrifter af Kirkebogen; det samme gælder K. Hansens Afhandling om frisisk Patronymica i Mitteilungen des nordfriesischen Vereins III p. 20 ff.

På frisisk Område er der en overordentlig stor Mængde hypokoristiske og diminutiviske Navne, og man får uvilkårligt det Indtryk, at de sydslesvigske Navne for en meget stor Del er indkommet fra Frisland. Da vi imidlertid foreløbig i alt for høj Grad mangler Kendskab til de mundtlige Navneformer fra Sydslesvig og Holsten og delvis også fra Danmark, er det i mange Tilfælde endnu forhastet at dømme om et Navns eller en Navnetypes Herkomst.

I det følgende skal jeg derfor nøjes med at fremdrage nogle Hovedtyper.

Undertiden er der ved Dannelsen af hypokoristiske Navneformer foregået en Forenkling af Konsonantforbindelser; som

Exempler kan anføres: [*jes*] til Jens, [*kanə*] til Karen¹, [*kɪdən*] til Kirsten, [*manə*] til Maren, [*nes*] til Niels, [*tinə*] til Trine. Med Undtagelse af [*kɪdən*] er de nævnte Former formodentlig alle lånt fra Frisisk (se Winklers Naamlijst p. 197, 209, 250, 271, 394)².

Endelsen **-e** foreligger i: Abbe(r) (se under Albert), Bole (se Bothild), Kanne (se Catharina), Manne (se Marina). Her må også nævnes Gårdnavnene Anderes (se ovfr. under Andreas), Bolderes (se Bothild), Knilleres (se Cornelius), Matteres (se Matthias) og Tammeres (se Tame). Disse Navne forudsætter formodentlig Personnavnene: *Ande, Bolde (svarende til den p. 28 anførte nordslesvigske Form [*boʔɪ*]), *Knille (til det fris. *Knelis*, se Winklers Naamlijst p. 217), Matte (se under Mattias) og *Tamme (Kæleform til Tammes p. 37 (under Thomas) eller Sideform til Tammen p. 37 (under Tame)). Ved Dannelsen af Gårdnavnene er der da indskudt et *r*. Dette er ikke noget enestående Fænomen i Sønderjysk; på den ene Side er det temmelig almindeligt, at der efter udlydende Vokal, navnlig efter *-ə*, høres et svagt *ɹ*; på den anden Side er udlydende *-ɪ* i Almindelighed meget svagt; af disse Grunde er de dialekttalende ofte i Vildrede med, om et Ord ender på Vokal eller på *-r*. Da nu *-r* ofte trækkes over på følgende Vokal, er det naturligt, at der kan foregå falsk Overtrækning *o*: Indskud af *r* i Hiatforbindelser; dette kan finde Sted foran et følgende Ord (hvad Feilberg giver en Række Exempler på i Jy. Ordb. III p. 1), men også foran en Bøjningsendelse; fra Fjoldemålet har jeg ingen Exempler præsenteret, men fra Mellemslesvigsk kan jeg anføre [*ʔɹɔləkə*], præs. af [*ʔɹɔlə*] følge, og [*ʔvɪŋə*], plur. af [*ʔvɪŋə*] Vindue. Et lignende *r*-Indskud kan finde Sted ved de hypokoristiske Dannelser på *-e*, der undertiden forekommer i Barnesproget; fra Nordslesvig (Vodder S.) har jeg noteret Flertalsformerne [*bənəɹə*] og [*sdenəɹə*] til [*bənə*] „Ben“ og [*sdenə*] „Sten“. Jeg mener derfor det er naturligst at opløse et Gårdnavn som Anderes i: et Personnavn *Ande + indskudt *r* + Genitivendelsen *-es*.

Endelsen **-te(n)** foreligger i flg. Navne: [*hans ʔanədns*], [*anəɹɪdəs*] (se under Andreas), [*hənɹdə*] (se Johannes) og [*lənɹdə*] (se Lauren-

¹ [*kanə*] er ikke identisk med Navnet Karne, der kendes fra de syddanske Ømål, idet Fjoldemålet ikke har Bortfald af *r* foran *n*.

² Mon ikke Navnet Jens også er lånt fra Fris.? (se Winklers Naamlijst p. 196). De Forklaringer der er givet af Mar. Kristensen i Universitets-Jubilæets Blandinger II p. 67 og af Brøndum-Nielsen i Gammeldansk Grammatik I p. 222 er lidet overbevisende.

tius). Disse Navne er vist alle indlånt fra Frisland, hvor denne Endelse er almindelig (se Winklers Naamlijst p. VIII).

Diminutivendelserne **-ke(n)**, **-je(n)** og **-tjen** forekommer foruden i en stor Del af Personnavnene også i Fjoldemålets appellativiske Ordstof, hvor de synes at have været produktive ned mod vor Tid (se min Artikel i Danske Folkemaal V p. 124 f.). På Forhånd kunde man være tilbøjelig til at anse Endelserne **-(t)je** og **-(t)jen** for frisiske, idet Overgangen af Diminutivendelsen **-kīn** > **-(t)je** er regelmæssig i Frisisk (se f. Ex. Löfstedt, Die nordfriesische Mundart des Dorfes Ockholm und der Halligen II p. 263)¹. Det viser sig imidlertid, at Forekomsten af den palataliserede Form er strengt regelbundet i de sydslesvigske Navne; de enkelte Endelser fordeler sig på følgende Måde:

-ke: Anneke; Banekes; Jennekens; Marike; (Sønnek, Sønnekens); Wiepke.

-ken: Abbeken; Anneken; Bro(der)kens; Trinkens; Stinken; ?Fikens, Fejeken; Ellenkens, Lenkens; Jenneken, Johankens; Lauken; Marikens; Pitterken; Synneken; Temkens.

-je: Andersjes; Jensjes.

-jen: Albertjen; Andersjen; Kes(t)jen; Dortjen; Gotsjens; Jesjen, Jensjen, Hansjen; Lautjen (til Laute p. 34 eller en Form *Lauert af Laurentius); Metjens; Gretjen; Mattesjen; Nisjens; Klausjen; Klåsjens; Tammesjen.

-tjen: Boldtjens [*bu'ʌldʒəns*].

-tje forekommer ikke.

Det viser sig altså, at den palataliserede Form kun (og altid) forekommer efter t og s, samt efter palatalt l (*bu'ʌldʒəns*); efter alle andre Konsonanter og efter Vokal er Endelsen **-ke(n)**. Så vidt jeg kan se, passer denne Regel også på det herhenhørende appellativiske Stof fra Fjoldemålet (her forekommer **-tjen** også efter palatalt n: [*mʊnʒən*] til Mund, [*hʊnʒən*] til Hund).

I Nedertysk er der Tendens til Palatalisering af Diminutivendelsens **-k-** efter t (se Sarauw, Niederdeutsche Forschungen I p. 415, Nörrenberg i Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 1923 p. 4, Mensing, Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch II Sp. 1029). Overgangen **sk-** > [*ʃx-*] er almindelig Regel i Fjoldemålet, og en Palatalisering af k efter [*ʏ*] og [*ʊ*] er ganske

¹ I Nordfrisland forekommer der dog også en hel Del Navne på **-ke**, **-ken**, se de anførte Navnesamlinger.

naturlig i Fjælde, hvor der forekommer mange andre Exempler på delvis Assimilation.

Palataliseringen stemmer altså overens med nedertyske og danske Udviklingstendenser. Nogle af Navnene på (t)jen og -ken er formodentlig indlånt fra Nedertysk, og andre er utvivlsomt dannede på dansk Område. Men det er sandsynligt, at en meget stor Del er frisiske.

Hvad Forholdet mellem Formerne på -n og de -n-løse Former angår, kan det kun fastslås, at -je, -ke optræder langt sjældnere end -(t)jen, -ken; der synes ikke at være nogen Regel for Anvendelsen. Navnene Banekes, Sønnek, Wiepke har kun -n-løse Former, og de synes alle at være frisiske Lån. Til de øvrige Navne på -e svarer Former på -en: Anneke—Anneken, Jennekes—Jenneken, Marike—Marikens, Andersjes—Andersjen, Jensjes—Jensjen. Det er vanskeligt at bedømme, om disse Navne kan være dannede på dansk Område, eller om de alle er af frisisk Oprindelse; det sidste er vel det sandsynligste.

Et meget karakteristisk Træk ved den sydslesvigske Navneskik er den stærke Vexlen i Personnavnene der er foregået i de sidste 4—5 Slægtled. På Grundlag af Materialet kan der opstilles kronologiske Rækker som: Botten—Bole—Tille—Bodil; Ketten—Carsten; Jenneken—Hinrich; Jensjen—Jens; Lauken—Lorenz; Tammesjen—Tammen—Toms—Thomas. Den rige Variation, der prægede Navnestoffet i den dansksprogede Tid, er forsvundet. Grunden ligger klart for Dagen: de tysksprogede Præster har, når de skulde indføre et dem fremmedklingende Navn i Kirkebogen, identificeret det med et velkendt Navn, der lydligt mindede om det; på den Måde blev Jenneken gengivet ved Hinrich, Lauke ved Lorenz osv. Efterhånden som Skrivekunstens Udøvelse blev almindeligere hos Bønderne, voxede Fornemmelsen af, at de skrevne, officielle Former af Navnene var de fineste; så længe det danske Sprog endnu taltes i Fjælde Sogn, formåede, som det fremgår af Materialet, Traditionen nogenlunde at holde Stand overfor disse Former; men da det nyt. Sprog begyndte at fortrænge det danske, trængtes de blot af den mundtlige Tradition bårne Navne tilbage. Det nuværende nyt. Navneforråd i Sydslesvig består af: 1) Navne der er overtaget fra den dansksprogede Tid (f. Ex. Jens, Nis), nemlig de Navne der var litterært beskyttede mod den Følelse af Ringeagt overfor

det gamle Sprog, som har været en meget virksom Faktor i Sprog- og Kulturskiftet; 2) litterære Navneformer uden Hjemmel i det talte Sprog (f. Ex. Hinrich, Bodil, Andreas, Thomas); 3) ulitterære nty. (holstenske og sydslesvigske) Former (f. Ex. Toms, Tis). Af disse sidste er der imidlertid kun ganske få. I Reglen er den sejrende nedertyske Navneform identisk med den Form, der gennem Tiderne har været anvendt i Kirkebogen, uden Hensyn til om den er af dansk, frisisk eller nedertysk Oprindelse. Dette er Grunden til, at Fjøldeboerne nu opfatter f. Ex. Lauken, Mattesjen, Synne, Tammen som danske, men Jens, Bodil, Iwer, Tord som tyske Navne.

EJA MIT HJÆRTE

AF

F. OHRT

Eja mit Hjærte — eller en lille Historie om, hvorledes et skønt Digt — imod Tingenes sædvanlige Gang — foldedes ud af et ringe: hvorledes en smuk, værdig og sluttet Salme trinvis opstod, i nordisk Samarbejde, af et middelmaadigt, fordringsfuldt og langstrakt Digt; men ogsaa Historien om, hvorledes dette middelmaadige Digt Hundredaar igennem var blevet elsket over hele Norden, til lige dog atter og atter søgt forbedret, samt hvorledes Digtet affødte sære Frasagn om sit Ophav, som maaske ingen anden nordisk Salme har gjort det.

1. **Nydansk Form og Grundform.** I den nydanske Salmebog staar som Nr. 638 under Afsnittet „Døden, Opstandelsen og det evige Liv“ denne Salme, som hvis Forfatter (S. 742, 744) nævnes „Ellen Andersdatter, død o. 1643“.

1. Eja, min Sjæl ret inderlig
 Sig fryder,
 Med Lov og Pris jeg gladelig
 Udbryder,
 Naar jeg betænker,
 Hvad mig Jesus skænker,
 Da han i Naade knuste Dødens Lænker.
2. Som Fugl, der venter Morgenskær
 Med Længsel,
 Saa sidder jeg i Natten her
 I Fængsel;
 Min Jesus vende
 Snart al min Elende
 Til Liv og Salighed foruden Ende!

3. Straal frem, du frydefulde Dag,
Med Fromme,
Paa hvilken alt saa vel i Lag
Skal komme;
Naar Englesangen
Og naar Harpeklangen
Skal hilse Livets Sol, som er opgangen.
4. Men du, bered mig, Herre Krist,
At vente
Den store Morgen, naar du vist
Vil hente
Fra Taaredalen
Og fra Jordekvalen
Mig hjem til Himmerig, til Frydesalen.

Versteknisk hviler det lille Digts Skønhedsvirkning vel særlig paa Indrimenes Plads: Strofens ensformige ydre Skema med fire lige lange, parvis enderimende (Lang-)Linier krydses af Indrimenes forskellige Plads i første og i sidste Strofehælvte (og Udebliven i Slutlinien). Herved vækkes i første Strofedel et Indtryk af Svulmen og Synken, to Gange; i sidste Del af en Fremsvulmen i stadigt voksende Fylde. Sproctonen er ædel, ogsaa hvor den af os føles som gammeldags. Indholdet flyder, skønt stærkt lyrisk, ikke sammen i Kaos, men hvert Vers (Strofe) er et eget Indholdsled: 1. Indgang, hvor den frydefulde Grundstemning toner frem og begrundes. 2. Nutiden. 3. Fremtiden. 4. Slutning, hvor Indgangens Stemning uddybes til ydmyg Forventning, som slaar Bro mellem Nutid og Fremtid. I Digtet, læst eller sunget, kan der nok savnes noget, men intet ønskes borte eller ændret.

Salmens ældste os tilgængelige Form findes i „Vdkaarne Psalmer oc aandelige Loffsang“ osv. Kjøbenhavn, Jørgen Holstes Boghdl., trykt i Sorø 1642 (Blad 187v). Her ser den, med sine samtlige Vers, saaledes ud. Overskrift: „En skøn Aandelig Vijse/ om alle troendis GVds Børns Glæde/ vdi det ævige Lijff. Siungis som: Der var eengang en riger Mand/ etc.

(1). EYa mit Hierte ret inderlig jubilerer / Met Lyst oc Fryd saa glædelig Triumpherer / Naar jeg betæncker / at Dødsens Lencker Sønderbrut er / oc Liffuet mig skiencis Aff Naade.

(2). Liflig mit Hierte med stor Andact / sig glæder / At JEsus min Salighed haffuer i Act / bereder / I Himmels Throne / mig Ærens Krone / Huor jeg fra Elende bliffuer forskonit Med Glæde.

(3). Ligesom Fuglen ved liusen Dag / sig fryder / Saa gjør min Siæl vden Aflad / oc liuder: Loff / Prijs oc Ære / O JEsu kiere / Som Kronen for alle Konger mon bære / Med Ære.

(4). Eya mit Hjerte med Glæden stor / forlyster / Den Fryd som er vdi Engle-Chor / oc trøster / Ja gjør det saa / at jeg pasz ey paa / Den Ælende jeg skal i Verden vdstaa med Møde.

(5). All Haab derfor til JEsu Christ hensette / Forhaabendis vist vden Argelist / med rette / At dette Elende skal faa en god Ende / GVD skal min Graad til Glæde omvende / Ret snarlig.

(6). Naade oc Barmhiertighed dem skiencker / Som angrer Synden med Bitterhed / oc tæncker / Paa Guds Godhed / ja Naade oc Fred. / Som været haffuer aff Evighed / Til Syndre.

(7). Dersom dit Hiert' met Sorg bespent mon være / Dig snarlig til JEsu Christ omvent / begære / Met Tolderen sig: GVD vær mig naadig / Omvent mit Hierte vdele mig / Aff Snaren.

(8). Enhuer Christen med frydefuld Mod begrunde / At den aller-mindste draabe Blod vdrunde / Aff JEsu Side / med Smerte oc Quijde / All Synder affvasker / gjør dem Snechuide / Oc reene.

(9). Retferdigheds Krone saa yndelig met ære / Haffuer JEsus Christus forhuerfuet dig at bære / I Himmerigs Rige / med Guds Børn tillige / For huilcken all Sorg maa gandske vndvige / Tillige.

(10). Stor Ære fører med sig den Dag / oc Glæde / Paa huilcken wi skal vden all Klag indledis / Med Ære oc Prijsz i Paradisz / Der skue GVds Ansiet / som er all Vijs oc Naadig.

(11). Der skal wi herlig stafferis vd / oc frydis / Som JEsus Christus vor Brudgom prud / oc prydis / Med zijred Smycke / oc Gylden-stykke / Ingen den Glæde skal fra os rykke — *Evindelig*¹.

(12). All Mure oc Gader aff lutter Guld mon være / Grundvold aff ædel Steene fuld med Ære / En liflig Klang af Engle-Sang / Skal hørís / at tijden dem blifur ey lang / For Glæde.

(13). Trøst oc Ro vden Argelist med Prydels / Erlanger du vist / naar JEsus Christ dig indbiuder / I Himmels Throne / huor Ærens Krone / Skal giffuis dig / for Lammens Throne / Aff Naade.

(14). Eya lad skinne den frydefuld Dag med fromme / Paa huilcken Alting saa vel i Lag mon komme / Omvend vor Elend / O Jesu fra spend / Vor bangheds Aag til Glæd omvend / Saa frydelig.

(15). Redebon jeg er O JEsu Christ / allerede / Din yderste Til-komst forløs mig vist med Glæde / Kom mæctig / kom præctig / lad icke vansmæctis / Min Siæl i Døden / men hende beteeke / I Glæde.

¹ Udgaven har ved Trykfejl: Ey inderlig.

At lære Originalen at kende turde trods dens livligere Versemaal berede en dansk Læser i Nutiden en Skuffelse. Det fik være med de rent verstekniske Mangler, skønt nok selv i hin Tid et mere fintmærkende Øre vilde føle sig stødt ved dem. Folk som flest har dengang næppe opholdt sig ved de ofte slette Rim (eller Fuldrimene som „Throne: Throne“), de overtallige Stavelser eller endog de gale Tryklægninger som „Guds Godhéd“, „Gud vær mig naadig“ (6, 7); snarest har Samtid og Digter været enige om, at her var skabt en herligt klingende og kunstig Salme. Værre synes det med Ordføjnngen, idet Sætningerne kan være skruede eller lemlæstede (4, 6, 14), og med Ordvalget, som naar et ilde passende „uden Argelist“ skal afhjælpe Rimnøden, endda to Gange.

Det fik altsammen være, naar blot der bruste Vingeslag i Digtet eller en indre Glød lyste og varmede igennem det, ja om blot trohjærtig Tale stillede os ligeoverfor et grebet Menneske. Men Digteren slaar stort paa og gør sig meget bred uden at faa givet os en inderlig Klang af den glade Forlængsel — fraregnet et Par smukke Tilløb, især Indgangen til 14. Salmen fattes ikke tankemæssig Leddeling: 1—5 det glade Haab, 6—8 Anger og Tro som Vilkaar, 9—13 den kommende Salighed, 14—15 Slutningsbøn. Men Versene om Haabet virker stillestaaende i alt deres Ordforbrug; og den lange Opregning af Himlens Glæder — her rører vi endelig ved Digterens religiøse Indstilling — er helt og holdent udvendig; Himmerig er gyldne Gader, fine Klæder, Ærens Krone paa Hovedet (to, tre Gange), samt Musik, uden hvilken Digteren (12 Slutn.) synes at ville finde Saligheden kedsommelig. Og alt dette er øjensynligt ikke Symboler, men solide Realiteter. Tilløbene til noget inderligere ødelægges, Skuet af Guds milde Ansigt (10) ved det forstyrrende „alvis“ (Rimnød), og Trøsten og Hvilen (13) ved det barnagtige „med Prydels“.

Hvorledes kunde dette Digt nyde saa stor en Kærlighed rundt i Nordens Lande, ikke blot ved sin Fremkomst, men ned til vore Tider? Svaret bliver vel for en væsentlig Del: Just dets altfor menneskelige Hang vandt det de manges Hjærter, samtidigt med at V. 6—8 gjorde Digtet kirkelig upaaklageligt. Under de klingende Ariestrofer, baarne i ældre Tid af en vel sagtens yndet Melodi — løftedes man lige op i Paradiset, just saadan et Paradis som Menigmand kunde drømme om under sin graa Hverdag, med Stads og Glans og Klang, med Hvile i fint Puds og med Guldkroner paa

istedetfor Slæb og Slid i fattige Klude hernede. Vi stilles overfor det Gran af Sandhed som for visse Naturers Vedkommende (ogsaa udenfor den græske Kirke) kan ligge i det uhyggelige „Religion — Opium for Folket“.

Vi vil, efter et kort Rids af Digtets ydre Skæbner og nogle Ord om Forfattergaaden, søge at tegne Træk af dets indre Historie, dels ved et Blik paa Digterens egne Forbilleder, dels ved Omtale af de nyere Forbedringsforsøg, og her da især ved Paapegen af den mærkelige, bugtede Vej som har ført fra Grundformen til den i Danmark nu eneraadende Skikkelse.

2. **Ydre Historie.** Hos Boghandler Jørgen Holst i København udkom 1639 et lille Hæfte *Tuende aandelige Vjser. Den Første: Eja mit Hierte ret inderlig jubilerer, met lyst oc fryd saa glædelig* (osv.)¹. Hæftet er nu defekt; den første Vise, altsaa vor Salme, og Begyndelsen af den anden mangler. Om Ejasalmen har været trykt endnu tidligere end i dette Skillingsblad, vides ikke; stort ældre er den næppe. Meget hurtigt er Salmen ligefrem kommen i Vælten; Holst lader den trykke i flere nye Samlinger, en adelig Dame skriver den af i sin digre Viseprotokol. Vi møder den nemlig 1642 i *Vdkaarne Psalmer oc aandelige Loffsang* (ovf. S. 44)², og 1645 i en Nyudgave af *Den ny aandelige oc fuldstændigere Vandkilde* (S. 439) af Hans Rauffn, Holst's Forlag³. Vibeke Bild afskriver i sin Aar 1646 paabegyndte store Folio⁴ Hæftet af 1639, saa at dettes Tekst gennem hende og Holst er ret sikkert oplyst. Alle gamle Tekster stemmer temmelig nøje overens.

Derefter begynder Digtet i Danmark sin Vandring gennem de egentlige Salmebøger, Moltke's fra 1647 af⁵, Cassuben's fra 1656 og

¹ Eneste Eksempplar i Karen Brahes Samling i Odense, Nr. 1739, S. 236 ff. — Hvor Hæftet findes, har jeg faaet klaret gennem Bibliotekar Victor Madsen, som forlængst har udarbejdet et, hidtil desværre utrykt, Katalog over Karen Brahes Samling. At Hæftet eksisterer, meddelte Kirke- og Salmehistorikeren Sognepræst Severinsen mig; andre Oplysninger fra ham er i det følgende mærkede „(Sev.)“.

² Efter denne Tekst har Skaar, Norsk Salmehistorie I (1879) S. 569 meddelt Salmen, med faa Unøjagtigheder. I Anmærkninger giver han efter Brandt-Helweg formentlige Varianter fra 1645 uden at vide, at de kun findes i Brandt-Helweg's Tekst.

³ „Holst's Psalmebog“ kalder Brandt og Helweg denne Samling, efter hvilken de meddeler Salmen i Den danske Psalmedigtning I (1846) S. 453 med en Del Unøjagtigheder og med nogle Rettelser, der ikke betegnes som saadanne; *Evindelig* V. 11 er en indlysende Forbedring, men *dislige* V. 9 istedet for det første *tillige* er ganske upaakrævet.

⁴ Thotts Hskrsamling 778 Fol., Kgl. Bibl. ⁵ *En ny danske Psalmebog* (S. 568), men

1661 af, senere bl. a. den „Kingo'ske“ Salmebog af 1699¹ (men ikke Kingo's egen af 1689) og Pontoppidan's af 1740. Saa vrages Ejasalmen af den begyndende og den sejrende Rationalisme i Guldberg's og i Evangelisk-kristelig Salmebog. Med den nyvaagnede kirkelige Sans slaar Genopstandelsens Time — en Genopstaaen i lettet og forklaret Skikkelse, idet Fr. Hammerich² gav Salmen en stærkt afkortet og lutret Form i Roskilde Konvents Salmebogsforslag af 1850 og (med nogle metrisk betingede Smaaændringer) 1852³. Det er denne Form (af 1852) der siden er gaaet videre gennem den autoriserede „Salmebog til Kirke- og Huusandagt“ af 1855 til vor nuværende Salmebog af 1899 og Sønderjysk Salmebog af 1926.

Medens Island, saa vidt nærv. Artikels Forfatter har kunnet se, først med sin nugældende Salmebog (af 1886) har indført Digtet — bearbejdet af Pastor Stefán Thorarensen efter den Hammerich'ske Form af 1852⁴ —, saa har det i Norge gennem Hundredaar vistnok nydt en lignende Yndest som hos os; den Kingo'ske Salmebogs store Udbredelse i Landet lige til Nutiden bød Forudsætning herfor. Dette kan vel maales ved, at der fra 19de Hundredaar foreligger hele tre norske Omarbejdelser, to radikale, Wexels' 1840 og Andreas Hauge's 1863, og en meget konservativ, Landstad's. I den Landstad'ske Form holder saa Ejasalmen sig i hans Kirkesalmebog (Nr. 241) fra 1869 af gennem et Par Slægtled. Men derpaa er den helt bleven forkastet i de aller nyeste Salmebøger, „Nynorsk Salmebog for kyrkja og heim og møte“ 1925 (i Landsmaal) og Landstad's Kirkesalmebok, revidert og forøket af Stiftsprovst Gustav Jensen⁵ 1926. Norge er det eneste af de fem nordiske Riger som officielt ganske har kasseret Digtet⁶.

(Sev.) vistnok allerede i Moltkes nu tabte første „fuldkomne“ Salmebøger fra 1640 af, jfr. P. Severinsen i Kirkehistoriske Samlinger R. 4, Bd. V, S. 620 f.

¹ I Kingo's Graduale 1699 skal den gamle Melodi findes trykt første Gang; om dennes Historie handler Pr. Nodermann, Studier i svensk Hymnologi (1911) II, 184 ff.

² At han er Manden, siges udtrykkeligt t. Eks. i 1855-Salmebogens „Oplysninger“ om Nr. 553. ³ Psalmebog udg. af RK's Psalmekomité 1850 og Psalmebog udg. af R. Præstekonvent 1852.

⁴ Sálmarbók til Kirkju- og Heimasöngs 1886, Nr. 462. „Af innstu rót min önd og sál sig gleður“. Hammerich's Form ligger til Grund ogsaa for den grønlandske Oversættelse (fire Vers) ved Sognepræst H. Ostermann, optaget i den grønsl. Salmebog af 1907 (velvilligt meddelt mig af Provst Schultz-Lorentzen); den begynder „tipaitsungárit, tarniga, pilerna“ og følger det Hammerich'ske Metrum. ⁵ Hagues Salmebog, der ifølge Kirkeleksikon for Norden blev autoriseret 1873, bruges dog vel stedvis endnu?

I Sverig har Ejasalmen en rig og mærkelig Historie; den er bleven ganske som hjemme i dette Land. Paa Svensk dukker den op første Gang Aar 1673 i „Manuale, Eller Een Ny Handbook“ under Titelen „Om Guds Barns hierteliga Hugnat aff thet ewiga Lijffzens Betrachtande“¹. Vi har her ikke slet og ret en Oversættelse, men tillige den ældste kendte Omarbejdelse af Salmen, idet her er nogle nytildigtede Vers og adskillige, tildels overordentlig velgørende Ændringer (ndf. St. 6), hvad der gør os de svenske Domme om Salmen bedre forstaaelige; denne Form danner Grundlaget for alle senere svenske Bearbejdelser. Snart vinder Salmen Udbredelse gennem andre Samlinger og optages derpaa i den kgl. privilegerede „Then Swenska Psalmboken“ af 1695, den saakaldte „Gamle Salmebog“, der kan jævnstilles med den Kingo'ske hos os: Ejasalmen (Nr. 411) har her faaet nogle rent formelle Forbedringer ved Biskop Svedberg. Selv Lærde i 18de Hundredaar som Plantin og Högmarek omtaler den som „denne liflige Salme“²; i 1926 siger Liedgren, vel nok, trods Ordene, med den gammel-svenske Form in mente: „Här har Danmark ännu engång skänkt Sverige en utomordentligt poesifylld andelig visa i folkton, hos oss fullständigt räknad såsom en inföding“³.

Paa den anden Side møder vi netop i Sverig de første Forsøg paa gennemgribende Omdigtning; de falder i den Periode hvor Danmark helt udskød den: 1767 ved Provst C. J. Brag⁴, senere to Gange ved den fejrede Taler og religiøse Digter, Domprovst (siden Biskop) J. O. Wallin, nemlig 1816 i delvis Tilslutning til Brag⁵ og derefter i selvstændig Omarbejdelse, begge Gange til en Kortform paa syv Vers. Den sidste Redaktion blev gennem mere end et Hundredaar Salmens officielle svenske Form, idet Wallin optog den i den „gamle“ Salmebogs Afløser, „Den Swenska Psalmboken“ af 1819 (Nr. 487). Hermed var da naaet et Trin som omtrentligt svarer til det Hammerich'ske senere hos os: en Kortform udarbejdet af en Mand med fineste litterære Smag skal erstatte den gamle lange Salme. Men da skete for faa Aar siden det, at den gammel-

¹ Denne Tekst kender jeg kun fra J. W. Beckmann, *Den nya Swenska Psalmboken* (1845 ff.) S. 946, jfr. S. 997. ² O. O. Plantin, *Dissertatio περί ὑμνοποιῶν* (1728—30) S. 78 „hæc svavissima oda“. Lars Högmarek Alexandersson, *Psalmopoeographia* (1736) S. 119 „Thenne liflige Psalmen“.

³ Emil Liedgren, *Svensk Psalm och andlig Visa* (1926) S. 273. ⁴ Trykt bl. a. i hans *Prof-Psalmer* af en Evangelii Predikant i Götheborg 1780. ⁵ Förslag till Svensk Psalmbok, utg. af J. O. Wallin 1816, Nr. 487.

svenske Langform fra 17de Sekel bankede paa Døren og (tilpas rettet i Klæderne) blev genindladt; man har vel skønnet, at der endnu langt ned i 20de Hundredaar var Sangbund for den. I en af Salmedigteren Dr. theol. A. Fr. Runstedt (f. 1861) given Tilrettelægning af Formen fra 1673 genopstaar Eja-Sangen, fjorten Vers stærk, i det Aar 1921 autoriserede Tillæg til Salmebogen af 1819: *Nya Psalmer* (Nr. 673). Denne gamle danske Salme er det da — vel ene blandt alle dens Søstre — timedes at bydes det svenske Kirkefolk i hele to Skikkelser indenfor ett og samme Bind.

I Finland endelig fremkom Ejasangen i forbavsende tro finsk Oversættelse — som een af de sidste danske Salmer der er blevet optagne i finsk Kirkesalmebog — Aar 1700—01 som Nr. 411 i den saakaldte „gamle Salmebog“, med den svenske Form af 1673 som Grundlag, og er, en Del ændret, gaaet videre til den nugældende Salmebog af 1886 „*Suomalainen Wirsikirja*“ (Nr. 531).

Som denne Gennemgang viser, har da i Nutiden det østligste Norden (Sverig og Finland) ønsket at bevare Ejasalmens ældre Skikkelse, Finland tilmed eksklusivt. Det øvrige Norden har derimod dømt *mend or end*, forandre eller forkaste, idet Danmark-Island fastholder en Kortform, og Norge officielt helt udskyder Salmen.

3. Digteren. Versenes Indgangsbogstaver i den gamle danske Form danner tilsammen Navnet Elle Andersdatter (et t og dermed et Vers er sparet). Man gaar hos os gjerne ud fra, at dette maa være Digterens Navn¹, og Lærd som Læg har dannet sig Forestillinger om denne kvindelige Skjald. Sikker er een Ting: at den oprindelige Form er dansk, ikke svensk; i den svenske Form af 1673 og senere danner kun de fire første Vers et Navn (Else). Salmens danske Byrd er ogsaa i gammel Tid svenske Forfattere bevidst². Men hvem, hvor og naar? Een Overlevering (eller er det blot lærd Gætteri?) har peget paa en Ellen Marsvin³; i hvert Fald Kristian IV's Svigermoder af dette Navn var ikke nogen Andersdatter⁴. En anden Overlevering kaldte hende Tim⁵.

¹ Derimod peger i Sverig Beckmann (S. 947) paa, at et „Akrostikon“ oftere betegner den hædrede eller mindede Person end Forfatteren selv. Jfr. ogsaa P. Nodermann, *Studier i svensk Hymnologi* II 184. ² Svedberg (i haandskriftlig Optegnelse? citeret hos Beckmann S. 948): „ex Danico“; og flere senere. Først (?) Wieselgren, *Svenska kyrkans sköna litteratur* (3. Udg. 1866) S. 187 tvivler: „Andersdotter, Else, en Dansk (?) qvinna“.

³ Brandt-Helweg I 453. ⁴ Jfr. Wieselgren S. 187. ⁵ Plantin (ovf. S. 49 Anm. 2) S. 78: „Addunt nonnulli cognomen Tim, sed sine auctoritate“.

Endelig møder vi fra vor Konventsalmebog af, og derefter almindeligt senere, den Oplysning: „Var formodentlig en Borgers, H. Hansens Hustru, i Mariibo, død 1643“¹. Hvorledes en dansk Forsker (hvem?) er kommen til denne Formodning, bliver klart, naar man blader i det Karen Braheske Samlebind hvori det ældste kendte, nu defekte Tryk af 1639 er optaget (se ovf. S. 47). Her er nemlig medindbundet et andet Hæfte med Titelen: „Gloria mundi [osv.] offuer erlig, dydig, gudfryctig oc salige Quinde Elline Anders Daatter, som vaar erlig, viis, velact oc nu salig Mand Hans Hanssøn, fordom Borger og Indvaaner i Mariæboe, hans efterlatte kiere Hustru hindis salige Legommis Nedsettelse i Mariæboe Kircke, den 30te Junij Anno 1643. Korteligen sangviis sammenskreffuen aff Thomâ Nielszøn Mørck“ (osv.). Indholdet er en salmemæssig Sang paa 19 Vers, et latinsk Heksameterdigt og nogle danske Vers. Eentydningen af Ejasalmens Elle og Borgerenken fra Mariibo hviler da paa usikker Grund, selvom den naturligvis kan træffe det rigtige. At begge Hæfter siden blev indbundne, endda ikke som Naboer, i ett og samme store Fællesbind, beviser intet; og Navnet Elline, Eline, Ellen, Elle har været almindeligt; Anders hed ogsaa een og anden. Den lange Begravelsessang over Elline af Mariibo passer iøvrigt saa slet saa muligt til Stemningen i Ejasalmen. Den afdøde Maribokone (der indføres i 1ste Person) skildres snarest som ung og livsglad. Begyndelsen lyder: „Er der nogen i verden til / for døden kand undvige“; i V. 4 hedder det: „Der jeg helst vilde leffue / er døden kommen med stoer list / oc effter mig mon streffue“; og i V. 9: „Den tijd fick Ende snart oc brat / førend man det kund' acte / . . . thi før jeg noget visste aff / vaar jeg ald død oc bortte“. I Dedikationen til Svogeren og de to efterladte Børn omtales de sidste blot ved Navnene, ikke ved Stilling, saa de ved Moderens Død næppe var voksne. Digteren, Th. Mørck, var ikke Stedets Sognepræst (Wibergs Dansk Præstehistorie kender ham overhovedet ikke), mulig en Degn eller en Pebling, hvem den efterlevende Svoger Jacob Hanssøn, Kgl. Maj.s Tolder og Raadmand i Mariibo, vil have forstaaet paa en smuk Vis at takke og ihukomme for den Familien viste Ære².

¹ I Den sønderjydske Salmebog (1926) S. 983 er ethvert Spørgsmaalstegn udeladt: „Andersdatter, Ellen, død 1643, gift med en Borger H. Hansen“. (S. 973 sættes urigtigt 1645 som ældste kendte Tryk-Aar.) ² Familien var velstaaende. Aar 1642 gaves 15½ Daler for Hans Hansens „Lejersted og [Ringning

Løvrigt kan Navnelegen efter Tidens Skik lige saa vel gælde den Person hvem Digtet omhandler eller tilegnes. Et Eksempel er just Maribohæftet af 1643: den lange Sangs 19 Versindgange giver os den afdødes Navn „Elline Andersdaatter“ og ikke Thomas Mørcks. Salmens „Jeg“ er her ikke den virkelige Digter. Ogsaa det latinske Poëm danner Navnet, i lærd Form, „Helena Andreæ“. Men den Mørckske Sangs Indhold støtter, som vi har set, slet ikke den Formodning, at den Mariboske Ellen skulde være identisk med Ejasalmens Elle, som allerede i 1639 eller før ganske har gjort op med Livet eller dog formenes at have gjort det, — hvad enten sidstnævnte Elle saa tænkes som Forfatter eller som blot „Modtager“ af den Salme der bærer hendes Navn. Noget afgørende Modbevis er dette naturligtvis ikke.

Der kan spørges: Røber selve Salmen sig mon som digtet af en Kvinde? Det synes ikke Tilfældet, omend man vel nok vil bevare en lille Mistanke her. Om Brudgommen Jesus taler ogsaa Brorsonske Salmer; Ordet „Brud“ staar endda ikke i den danske Original, først i den gammelsvenske Form (V. 10 „then härliga skrud som han haar låfwat sin kära Brud medh ähran“). Klæder kan ogsaa optage Mænds Fantasi; Trækket med „Udstaffering“ paa Højde med Jesu egen Pragt (dansk V. 11) er, som vi skal se, et Laan, selvom vor Digter har føjet Detailler til, siret Smykke og Gyldenstykke, det sidste fra Davidssalmen 45, 14.

Endelig spørger vi om Sagnenes Tale. Fra Sverig hedder det Aar 1730, at Salmen almindeligt skal være bleven kaldt „Nävervisan“, d. e. Birkebarksvisen (eller -tonen), fordi Digterinden oprindelig havde nedskrevet den paa Barkstykker¹. Navnet og Forestillingen hører aabenbart hjemme i Sverig, ikke i Danmark; hvorfor hun i Grunden maatte hjælpe sig paa denne Maade, siges der intet om. Nodermann formoder², at Navnet egentlig gjaldt Melodien og betød, at den var bleven brugt som Hyrdetone, blæst paa Bark-Lur. Er denne tiltalende Forklaring rigtig, bliver Historien om de

med] alle Klokker“ (Maribo Kirke havde indtil 1825 tre Klokker); samme Sum 1643 for Raadmand Jacob Hansens Hustru. Elline Andersdatter forærede Kirken 1643 hele 50 Daler for sit Hvilested; og Jacob købte samme Aar den prægtige Altertavle for 50 Daler. A. Kall-Rasmussen, Hist.-topograph. Efterretninger om Musse Herred paa Laaland, I (1866) S. (24), 232, 237 f. ¹ Plantin, Anf. Skr. S. 78: „Alias, ut mihi rettulit unus et alter, vulgo dicta est hæc svavissima oda: Näfwerwisa, quod corticibus primum ab illa (nl. Elsa) fuerit inscripta“.

² Studier i sv. Hymnologi II 187.

beskrevne Barksriver snarest lærd Mistydning af et folkeligt Træk. Lejlighedsvis fastslaas i et nyere populært Værk en poetisk svensk Hyrdinde som Sangens Digter; i en Melodisamling¹ staar ved Nävervisan: „Författad af Vallpigan Elsa Andersdotter och sedan införd i 1695 års Psalmbok“.

Helt gribende sagnagtige Træk lyder her fra Danmark. „Jeg har hørt det Sagn — skriver 1886 Vilh. Bang² — at hun for en eller anden Forbrydelse var dømt til Døden, og at hun til Trøst for sig havde digtet denne Salme, medens hun sad i Fængslet; naar man læser den, især saaledes som den oprindelig lød i de sexten [sic] Vers, hvoraf den fra først af bestod, vil dette kunne forekomme meget sandsynligt“. Snarere skal man dog med Sagnet for Øje læse den nydanske Form; thi vel handler den gamle i al Almindelighed om Graad og Livets Elende (ikke at tale om „Snaren“, V. 7), men Hammerichs Form, og den alene, har Linierne „saa sidder jeg i Natten her / i Fængsel“. P. Severinsen turde have Ret naar han³ mistænker hint „Sagn“ for at være Fortolkning af dette Udtryk.

Endelig meddeler Pastor Severinsen mig følgende: „Et endnu mere fantastisk Sagn har min Nabo i Tiim (Vestjylland) Gaardejer Kr. Iversen fortalt mig. Han havde det fra sin Moder, som var fra Ulvborg: Vedkommende Kvinde laa Lig i 15 Dage, og hver Dag sang Liget da et Vers. De 15 Vers danner Sangen“. Her opfattes Salmen altsaa, meget vel svarende til dens Indhold, som en Hindsesvision, en Aabenbaring fra en Sjæl der har staaet ved Himmerigs Port og kigget ind i den guldbrolagte Stad, alt imens Kroppen endnu laa i aaben Kiste. Dette er da endelig et virkeligt Sagn om selve den gamle Salme. Trækket med de 15 Vers der skal lægges sammen, hviler øjensynligt paa Ejasangens Bogstavspil. Det er saa knyttet til Vandresagnet om salmesyngende Lig, et Sagn der indenfor Norden genfindes i al Fald i Finland fra Køllekrigens Dage: Julenat 1599 sang de henrettede Officerers Hoveder, der var spigrede paa Viborg Stadport, sidste Vers af Vor Gud han er saa fast en Borg⁴. At ogsaa Elle var henrettet, siger vort Sagn ikke.

¹ J. A. Ahlström, 300 Nordiska Folkvisor, harmonisk behandlade [1855] S. 122 (hos Nodermann citeret med „S. 125“). ² Vilh. Bang, Biografiske Oplysninger om danske og norske Forfattere og Oversættelse af Salmer i Roskilde Konvents Salmebog, S. 10. ³ Brev 5/10 1932; her ogsaa Sagnet om det syngende Lig. ⁴ Jfr. F. Ohrt, Gamle Tiders Finland S. 115.

4. **Forbilleder.** Helt selvstændig i sin Udførelse er det gamle danske Digt ikke. Fra Elles Samtid og før melder sig i hvert Fald to danske Salmer om Død og Fuldendelse, som har sat sig Spor i Ejasangens. For den enes Vedkommende er dette nylig udtalt af Thuner¹, der om vor Salme siger: Maaske en Efterligning af N. Pedersens „Naar jeg betænker Tid og Stund“. Denne var ifølge Brandt-Helweg² kendt 1633 og findes trykt 1643. At det er den langt modnere og dybere Niels Pedersenske Salme som var Laangiveren og ikke omvendt, synes klart. Ordet „Efterligning“ turde imidlertid være for stærkt; Afhængigheden var næppe bevidst. I al Fald ett, ejendommeligt, Udtryk er tydeligt en Genganger, nemlig Fuglens Glæde ved Dagen; N. P. (1) „Naar ieg betencker den Tid oc Stund / som ieg aff Verden skal fare / mit Hierte sig fryder saa mangelund / som Fuglen ved Dagen den klare“ (jfr. Elle A. 3). Maaske det ogsaa gælder en Del andre Træk som hvert for sig er for lidt ejendommelige til at være afgørende: Selve Ejaaraabet, NP 7 „Eya min Siel vær frisk oc bold“ (EA 1); Guds Ansigt, NP 2 „Guds Ansiet blid skal jeg altid / beskue aabenbare“ (EA 10); Englekoret, NP 12 „med Glæde stor i Engle-Chor“ (EA 4). Endelig Redebonheden til Slut, NP 13 „Naar du vilt kalde, o Herre god, tilrede vil jeg da være“, inderligere og beskednere end EP.s nok saa raske „Redebon jeg er, o Jesu Christ / allerede“ (15), hvor man spørger om Digteren ikke her tænker nok saa meget paa Redebonheden til Nydelse og Prydelse som paa den indre Beredning. Hertil kommer, at begge Salmer efter de jublende Indgangsvers gaar over til Betragtning over Synd og Naade; men hos NP drejer den sig rigtignok, helt forskelligt fra EA, nærmest om hvorvidt vor Død maa opfattes som Straf eller Naade.

Oplagt er, synes mig, Ejasangens Afhængighed af den herlige gamle Salme fra Thomesens Salmebog 1569 „*Om Himmerigs Rige ville vi tale*“³. At Ligheden skulde gaa i Dybden, kan ikke ventes hvor Dybde egentlig kun findes hos den ene Part. Sammenstillingen er ikke uinteressant. Den ældre Salme dvæler gennemgaaende ved den aandelige Salighed (Samvittighedsfred, gudhengiven Vilje, Lydighed) og ved Fraværet af jordisk Nød (af Sygdom, Armod, Tyranni, Kedsomhed, Død); men unægtelig glæder Digteren sig tillige til Himmerigs ydre Pragt:

¹ O. E. Thuner, Dansk Salmeleksikon (1930) S. 117.

² I 312, Nr. 391.

³ Brandt-Helweg I 167 Nr. 226.

(8) De Mure oc Gader aff puriste Guld,
de Grundvold af dyrebar Stene er fuld,
de Porte aff Perler hin klare.

(9) Vi skulle oc alle stafferis ud
som Jesus vor Broder, Frelser oc Gud.

Og just dette har vor Ejadigter, som V. 12 og 11 viser, fundet at være højlig smukke Ord, værdige til at gentages. Ganske vist har begge Træk bibelsk Grundlag (Joh. Aabenb. 21, 19. 21 og 3, 4 (Koloss. 3, 4, hos Elle A. endnu Joh. Aab. 19, 7 f.), men deres Sammenstilling og tildels Ordvalget afgør Sagen. Hertil kommer, at Udstafferingsverset i begge Salmer ender ens, hist „den Glæde skal evindeligt vare“, hos Elle A. „ingen den Glæde skal fra os rykke / evindeligt“; i den ældre Salme er det vel at mærke de Saliges Lovprisning af Herren som gaar umiddelbart forud, hos Elle A. er det Gyldenstykket. Maaske har vi endnu en Reminiscens; den ældre Salmes almene og ubetingede „der er oc icke Kedsommelighed“ optræder i den yngre (12) som et Løfte om at Tiden ikke bliver de Salige lang, motiveret ved den liflige Sangunderholdning.

5. **Else Pedersdatter.** Før end vi følger vor Ejasalme paa dens Lutringsgang gennem Lande og Tider, maa vi nødvendigvis fortælle om en anden El-sang. Navnet Else Pedersdatter dannes af en, seksten fireliniede Vers lang, Salme om Himmerig¹, som vides trykt (Sev.) første Gang i Tillægget til en Molikesk Salmebogsudgave af 1654, S. 732, og som altsaa er digtet til eller af Navnets Bærer. EP — som vi i det følgende betegner den til Forskel fra vor EA — findes endnu i Cassubens Salmebog 1661, men er siden sat paa Døren, vistnok fordi man har skønnet, at „Bruden“ langt snarere var den længselsfulde Else alene end hele Menigheden. Salmen sank da i Glemsel; dog er den en sand, omend ikke dyb Digters Værk, som fortjente at mindes. Første Linie er helt den samme som i EA „Eya mit Hierte ret inderlig“: dette turde være fuldt bevidst; Digteren vil vække Opmærksomhed ved at stemme i med en populær Salmes Indgangsord². Men derefter

¹ Optrøkt hos Brandt-Helweg I 467 f som Nr. 567, efter Cassuben. ² I og for sig kunde EP egentlig vel tænkes skrevet endog før Reformationen bag et Klosters Mure, om ikke Bogstavlegen og Melodien viste til senere Tider. Som Melodi giver EP „Om Morgenens tilig i Rosenlund“; denne (indholdsbeslægtede) Vise findes trykt 1642, men kan dog vistnok være en Del ældre; se Grüner-

skilles de saa temmelig; EA synger Arie i skingrende Dur, EP nynner Folkevisen; EA kalder sig en Vise om Glæde, EP overskriver „Et suagt Menniskis Lengsel fra denne suigagtige Verden“; hver Overskrift for sig er træffende: EA jubilerer over Himmerigs Pragt og Stads, EP længes fra den falske Verden til det himmelske Bryllup, hvor hun som Brud skal forenes med Jesus¹. Vi nægter os ikke at give de første Vers (efter Teksten af 1654):

1. EYa mit Hierte ret inderlig
med Longsel hart betvingis,
alt effter den Glæde i Himmerig,
som *aldrig*² kand forsvindis.
2. Lige som en fremmet udlændig Mand
i Verden jeg mon være,
jeg lengis hen til mit Fæderne Land,
til Himmerigis Glæde oc Ære.
3. Som Fuglen lengis om Midnats tijd
alt effter Dagen den klare,
saa er min Lengsel oc Daglig ijd
til Gud fra Verden at fare.
4. En ubljd Vinter med Frost oc Kuld,
lignis nu Verden omstunder,
de Blomster ligge i Marcken ud,
ja Glæden er forsvunden.
5. Paa Verden er intet at slaa sin Ljd
oc intet got at vente,
falsk har hun været aff første Tjd,
oc bliffwer til sidste Ende.
6. En frydefuld Sommer i Paradjs
er ævig at forvente,
hvem den traær effter er rettelig vjs,
alt got skal hand der hente.

Nielsen, Danske Viser 1530—1630 V 236. — Skønt den mindst helstøbte er EA dog vistnok ældre end EP og er jo iøvrigt ogsaa tidligere bevidnet; allerede 1654, da EP optages i Moltkes Salmebog, er EA saa almenkendt at en anden nyindført Salme „Vaag op, o Synder, og se dig om“ faar givet som Melodi „Eya mit Hierte ret inderlig jubilerer“. ¹ Medens EA ved Himmerigsskildringen veksler med Du, Vi og De, fastholder EP overalt Jeg, ogsaa i Bryllupsversene (ene V. 10 staar et Hun); „voris Bryllup“ 12 betyder da Jesus' og mit. ² Teksten *altig*.

7. Der boer min Hiertens eeniste Ven,
den jeg blant alle elsker,
jeg er hans Allerkierist igien,
hand mig til Liffvet frelste.

Derefter dvæles gennem mange Vers ved det himmelske Bryllup, inderligt, men uden Sanseglød, uden Smagløshed, unægteligt med en ufordulgt Glæde ogsaa over den „dyrebar Skenck“ som Brudgommen vil forære sin Brud; Guld og Perler og Ærens Krone forsmaar EP saa lidt som EA. Der sluttet saa af:

14. Tag mig fra denne her Jammerdal,
o Christ, min Brudgom kiere,
jeg lengis fast til din Brude-Sal,
evig hos dig at være.
15. Ey kom dog Christe Brudgom kiere,
din Naade mig stedtze skencke,
værdig oc ferdig jeg maa være,
naar du vilt mig borthente.
16. Reenhiertet som en Dydefuld Brud,
lad dine Engle Skare
til dig mig føre fra Verden ud,
cvindelig mig bevare.

Det turde midt i den store Forskellighed være indlysende, at den ene Salmist har nyttet den anden, efter vor Opfattelse altsaa at EP Vejen over nu og da alluderer til sin populære Forgænger EA, snart ved uændret at optage, snart ved at ændre og afdæmpe Træk fra denne. Fælles er: 1. Begyndelseslinien. 2. Bogstavleggen med Kvindernes (samklingende) Navne. 3. Ærens Krone (EP 11, EA 2 osv.). 4. I begge Digtes tredje Vers Billedet af Sangeren som en Fugl; blot er den jubilerende EA.s Bevingede, der fryder sig ved lysen Dag, i EP, fuldt svarende til Digtets Grundtone, bleven til en Fugl der længes ved Midnatstid. 5. I begges næstsidste Vers gentages Ej(a)-Raabet. 6. Endelig mindes mod Slut begge Digtere, at det gælder at være rede; medens her EA 15 kan melde Alt klart, maa utvivlsomt EP 15 forstaas som en Bøn til Kristus om at holdes beredt: skænk mig din Naade, at jeg maa være værdig og færdig; dertil svarer ogsaa Slutverset bedst. EP staar da som den første, fine Afstandtagen fra EA.s noget rappe Selvsikkerhed. — Punkterne 2—6 har naturligvis kun Vægt i Forbindelse med Punkt 1.

Lidet kunde EP.s Digter ane, at den gamle Ejasalme EA til Igæld for disse smaa ydede Laan og den i Slutningen modtagne Korrektion sidenhen vilde — som det synes — tilegne sig flere af sin Rivals bedste Smykker og dernæst leve frydelig videre efter at have set Rivalen synke i Glæmsel.

6. **De ældste svenske Former.** Flere gamle danske Salmer fremtræder i deres tidligste svenske Tryk som ret slavisk tro Overførelser fra Sprog til Sprog; ikke saaledes Ejasalmen EA. Den ypperlige anonyme svenske Bearbejder af 1673 (S. 49) har stedvis taget paa den med stor Frihed og derved lykkeligt fjernet adskillige af Originalens Pletter og Matheder. Hans Indgreb spænder fra smaa formelle Ændringer til Omdigten, ja til Kasseren og Tildigten af hele Vers. Vi er blevne fri t. Eks. for Rimmød-ordet *liuder* (: fryder EA 3) og har her faaet *säger* (: gläder), fri ogsaa for Argelist i 5 og 13 (svensk *med Tröst i Troona förhoppandes wist*), fri for Trøst med Prydels (13) og for det klodset anbragte Aag (14). Den fordringsfuldt klingende Udstaffering som Jesus (S. 55) er fjernet:

(11) Ther¹ blifwer skjånande Silcke klaar
 Til Kläder,
 som JEsus min Brudgum wärfwat haar,
 Til Heder.

Helt nydigtede er svensk Vers 5, 9, 10, strøgne er EA 7, 9, 10, omdigtede er Slutversene 13—15. Sidste Vers har i Svensk denne Form:

(15) Beredder hålt migh, O JEsu Christ
 At wänta
 Tijn Uppenbarelse, när tu sidst
 wil hämpta
 Til Frögdesalen,
 Uhr Jämmerdalen,
 Tijn Brudh, then tu haar lofwat Hugswalan
 Ja Amen.

Denne skønne Afslutning er bleven optaget i alle senere østnordiske og endnu flere Former af Salmen. Noget i dette Vers stammer jo fra den gamle EA; men andet, baade Tanker og Udtryk, har vi just lært at kende andensteds: EP.s Bøn om at maatte være rede, naar Kristus vil hente Digteren, og Sammenstillingen (lige

¹ Saaledes 1695 og senere; 1673 *Then*.

forud) af Jammerdalen og Brudens Sal¹. Synes det da rimeligt, at Svenskeren har udnyttet EP i dette vægtige Slutstykke, saa vækker det vor Opmærksomhed hvad det da egentlig er han til-digter Vers om. Det er dels om denne Verdens Usselhed (Beg. af 5), dels om Jesu Favntag og den kostbare Bryllupsskænk Bruden har i Vente; men dette er just (S. 56 f) de Tanker som EP lever i, om hun end klæder dem i andre Ord.

(sv. 9) . . . När iagh insompnar,
 Han migh omfampnar,
 Och föör migh til then trygga Hampnen,
 I Glädien.

(sv. 10) . . . Så gifwer migh Gudh
 Then härliga Skrudh,
 Som han haar lofwat sijn käre Brud,
 Med Ähra.

Med svensk 10 jævnføre man EP 10, hvor Jesus som en Brudgom fin gaar ud „med dyrebar Skenck mod Bruden sin“.

Der tør da vel regnes med, at den svenske Bearbejder af EA har kendt ogsaa Længselssalmen EP og følt det ønskeligt at lade nogle af dens Tanker og Vendinger komme den ældre Søster til gode. Det Tilfælde at svensk Vers 3 ved sit Indgangsord „Såsom“ forvandler ELLE til ELSE, kommer da næsten til at se ud som en Tanke.

Ved Optagelsen i den svenske Salmebog af 1695 gjordes kun faa og mest smaa Ændringer; een fik Betydning ogsaa for Dan-

¹ Lignende Udtryk med *Dal* og *Sal* som Rimord er i og for sig tysk-nordisk Fællesgods (dansk i al Fald allerede hos Sthen o. 1590 i „O Jesu Livsens Herre“). — Kuriøst nok har sidenhen en tysk Salme af Kunstmann, der sikkert ikke har laant hverken fra EP eller EA, i Slutversene af sin Salme om Dommedag „Auf, auf, und lasst uns wachsam sein“ saavel „Hohl uns aus diesem tränen-thal / hinauf zu deinem freuden-saal“ og „wann man / stets kan / jubiliren / triumphiren“. Salmen findes bl. a. i „Geistreiches Gesangbuch“ (Mercatus), Slesvig 1719 (Nr. 939) og i Schraders tyske Tøndersalmebog 1731 (Nr. 1125); jfr. om Salmen Brederek i Schr. des Vereins f. schlesw.-holst. Kirchen-geschichte I, 9, S. (69), 72, 117. Fra Tøndersalmebogen har Brorson fordansket den i Troens rare Klenodie (S. 523): „Op, op, I Folk paa Jordens Kreds“ (paa Sal: Dal havde Brorson selv rimet forud i 1732 i „Her komme dine arme Sinaa“). B. Kunstmanns Samlinger udkom o. 1680—o. 1700, han regnes til den Gerhardt-ske Kreds (Sev.: Alb. Fischer, Das deutsche evangelische Kirchenlied des 17. Jhs. IV Nr. 207—210).

mark: de to Trompetstød *jubilerer : triumpherer* forsvandt; de gav Plads for *sigh frögdar : i högden*. —

De nordiske Bearbejdelser EA har været Genstand for i 18de, 19de og 20de Hundredaar, kan vi opstille i en Række fra de mere konservative (i Forhold til 17de Hundredaars Former) til de mere frie, altsaa fra Oversættelse eller Lempning, til Omarbejdelse eller Omdigtning. Rækken maa da vel blive denne (jfr. ovf. S. 48 ff): Finsk 1701 — Finsk 1886 — Landstad 1871 — Runstedt 1921 — Wexels 1840 — Hauge 1863 — Hammerich 1850 og 1852 — Islandsk 1886 — Wallin 1816 og 1819 — Brag 1767. Som det ses, spiller Tidens og Sprogenes Afstand her ingen Rolle; Brag er ældst og radikalest, Finsk er sprogligt fjernest og troest.

Af praktiske Hensyn afhandler vi imidlertid Rækkens Led snarest i omvendt Orden, omend med Afvigelser; vi opnaar saaledes bedst at se Indvirkningerne fra Wallin, som ved Siden af svensk Form 1673 har haft den største Betydning for Salmens senere Historie. I Enkeltheder gaar vi normalt dog kun hvor de har Interesse for vor nydanske Form, som vi gæmmer tilsidst.

7. **Friere Former.** Provst Brag kalder sin Bearbejdelse (1767) „Om det Ewiga lifwet i Guds Son, så i tron som i åskådandet“ og oplyser, at den er gjort „i likhet med“ Ejasalmen i den svenske Salmebog af 1695. Faktisk er det en selvstændig Digtning, Barn af en helt anden, dybere og aktiv Aand; af det gammel-svenske Stof er egentlig kun V. 1 (delvis) og 10 beholdt (af dansk altsaa kun EA 1 og en Genklang af EP 10); endog Ejaraabene er forsvundne, Sangen begynder: „I Gud jag frögdas, min ande och själ Sig gläder“. Brag bygger en alvorlig kristelig Salme op: Verden i os maa overvindes, Synden fæstes til Jesu Kors, Jesus ene skænker Frelse og Liv og tilsidst Beskuelsens Sødme. Kristenlivets Kamp fremhæves; V. 10 slutter: „Som han hafwer lofwat den kämpande Bruden, Som winner“ (1695: sin kära Brudh med ähran“). Og hele Salmen ender, ikke i Frydesalen, men med Bøn om Kraft: „Och styrk min förmåga I tron, at städse på Frälsaren wåga Och kämpa“.

Brag's Ønske at faa denne Salme optaget i den gennem lang Tid paatænkte nye Kirkesalmebog blev aldrig opfyldt. Efter hans Død kom den ganske vist med i et Forslag af 1814, her endda udset til at afløse den gamle Ejasalme, omend med fire Vers bort-skaarne og øget med det prunkglade gamle Vers (EA) 11. Men

derefter sætter Wallin ind. Han begynder (1816) med at stykke sammen, halvfemte Vers (mildnet) Brag og halvtredje fra den „gamle“ Salmebog. Men i Wallins endelige, for Salmens senere Historie betydningsfulde Form af 1819 er Brag saa godt som helt druknet. Denne Form er følgende:

1. I hoppet sig min frälsta själ
 Förnöjer;
 I tron jag till et ewigt wäl
 Mig höjer;
 Ty jag betänker,
 At dödsens länker
 Har Christus brutit och mig lifwet skänker.
2. Med honom salighetens stig
 Jag funnit,
 Och himla-arfwet han åt mig
 Har wunnit.
 När jag insomnar,
 Han mig omfamnar,
 Och på hans armar jag i himlen hamnar.
3. Som fågelen wid ljusan dag
 Sig gläder,
 Så glad i ljusets rike jag
 Inträder.
 Wid englasången
 Och harpoklangen
 Jag skådar ewighetens dag uppgången.
4. Och högre, klarare än gull,
 Än solen,
 Min själ skall skina ärofull
 För stolen.
 Den gode Guden
 Iklär mig skruden,
 Som sjelf han lofwat åt den kära bruden.
5. En ewig, oförgänglig fröjd
 Det blifwer,
 Som fridens Gud i himlens höjd
 Mig gifwer,
 Der Jesu wänner
 Med palm i händer
 Lofsjunga Lambet, som de sina känner.

6. Ack, att jag dit ur sorg och strid
 Må komma,
 Der Gud församlar i sin frid
 De fromma!
 Min Jesus wände
 Snart mitt elände
 I fröjd och salighet förutan ände!

7. Beredd håll mig, o Jesu Christ
 Att wänta
 Din ljufwa ankomst, när du sist
 Will hämta,
 Ur tåredalen,
 Från jordeqwalen,
 Din brud till dig i ljusa fröjdesalen!

(Om den metriske Fornyelse her se St. 10). Fra Brag er her næsten kun Sjæl for Hjærte (1) samt Udtryk om Arven (2) bevaret. Fra dansk EA genkender vi dennes 13, 14 (15).

Wallins platoniserende, spirituelle Personlighed kunde hverken føle sig helt hjemme i den stærke Gammellutherdom eller i EA.s lidt for haandgribelige Saligheder. Allerede 1816 udelader han Brags Ord om grundig Selvførdømmelse og Syndens Korsfæstelse og fjerner Udtryk som Satan, Jesu Blod, Korset; ogsaa Guds Lam, Bruden; de to sidste genindsættes dog i 1819. Guds „uppenbarelse“ (fra Gamle Salmebog), hvor vor EA har „din yderste Tilkomst“, bliver hos Wallin først til „milda kallelse“, 1819 til „ljufwa ankomst“. Jammerdalen er mildnet til en Taaredal; Frydesalen gøres til sidste Rimord, for at Salmen kan faa en festlig Udgang. I Himmerig tilstedes kun de mere aandige eller symbolsk tolkelige „Rekvisiter“: Engle, Harper og Palmer¹. Ganske vist ogsaa Skrudet, men saaledes at enhver nu kan se, det skal være aandeligt ment: i 1695 hed det, at i dette Skrud „min kropp skall skina“, Brag lod „kroppen förklaras“, Wallin dekretter „min sjæl skall skina“ — en gradvis Sublimering, men æstetisk tilsidst en Restitution. Ejaraabene har Wallin som Brag nænnet at stryge; der lyder kun et dæmpet Ack i Vers 6.

¹ Palme fra gammelsvensk Form. Harperne er indført af Wallin. EA har kun Sang (Klang af Englesang); EP (13) har derimod baade det vokale og det instrumentale: Bruden føres „med Sang oc klare Bassuner“ frem for Tronen. — Istedetfor Harpen, som jo nydansk Form har overtaget, giver Islandsk „með hljómi snjöllum“ d. e. med højtlydende Klang.

Naar Norge er endt med at vrage Salmen ganske, hænger det vel sammen med, at der ingen hjemlig, helt egnet og lykket Tilrettelægning eller Omdigtning fremkom. Wexels, der selv har skrevet saa smukke Salmer, fik ikke Held med EA. Hans Form, 1840, „Eia, mit Hjerte saligt jubilerer“ (fem Vers) staar iøvrigt paa Overgangen til den konservative Gruppe; han tildigter ingen helt nye Vers, lader EA (1, 2, 9, 10, 14) tale i hvert Vers' første Halvdel og tager gjerne selv Ordet i sidste, uden dog at have noget virkeligt paa Hjerte. Hans Formskema er lidt kedeligt. Sidste Vers lyder:

Eia, lad skinne da den Dag med Gammen,
da Gud vil samle sine Børn tilsammen,
da de skal være
hos ham i Ære,
óg Halléluja med Engle sjunge.

Andr. Hauges Form 1863 (syv Vers) er et Sammenstykningsforsøg; Wexels og Hammerich (nydansk) kommer skiftevis til Orde (H 1 + W 2 + H 2 + W 3—4 + H 3—4).

8. Konservative Former. En Gruppe Bearbejdelser vil principielt gøre sig til Tjener for selve den gamle Tekst og blot foretage de Ændringer som man skønner nødvendige for dennes egen Skyld.

En første, saare lempelig Redaktion er egentlig den Kingoske Salmebogs Form af 1699. Foruden nogle formelle Smaaændringer har vi her i Fugleverset (3) faaet klaren for liusen; og endvidere har man — ligesom svensk 1673, men vel uafhængigt heraf — stødt sig over Udstafferingen som Jesus selv; Vers 11 Linie 3—4 er derfor ændret til „Af Jesu Christo skal hans brud / Da prydes“.

Langformer optræder i nyere Tid baade i Norge, Sverig og Finland. Stærkt konservativ er Landstads Redaktion 1869 „Eia, mit Hjerte inderlig jubilerer“ (ti Vers), nærmest ud fra den „Kingoske“ Form, men trods denne med Udstaffering som Jesus. I Slutverset er den gamle Mening blevet staaende („Jeg redebon er, Jesu Krist, Og venter“). Nogle Vers (EA 2, 4, 6, 7, 13) forbigaas, enkelte omstilles. Tiden, der ikke faar Lov at falde de Salige lang, EA 12 Slutn., er behændigt lavet om til „Tusind Aar som Dag igaar er gangen“ (et Bibelord om Gud, hvis Grundmening jo netop ophæver Tiden), desværre med den saare uheldige Tilføjelse „for mangan“, som om nogle af de Salige trods alt keder sig. Kun til aller sidst

har Redaktoren ment, helt at maatte slippe EA med dens mægtig-prægtige Udgang og er tyet til Wallin; „Fra Taaredalen / Fra Dødsens-Kvalen / Hjem til Himmerig, til Brudesalen / I Glæden“.

I Finland krævede den gamle tro Oversættelse af 1701 („Eijaa, minun sielun' juur' iloisest' jubileeraa“) sprogligt og metrisk afgjort et Gennemsyn; den var iøvrigt den tidligste af alle Former som satte „Sjæl“ for Hjærte i Indgangslinien. Formen af 1886, „Eijaa, mun sielun' toiwoss' iloitseepi“ har kun udeladt ett Vers (EA 6). 1701-formens „Tiden gaar let“ (on hupa aika) stryges. Metrisk er Salmen walliniseret, og Haab og Tro i Vers 1 er indført fra Wallin.

Den seneste Sangform er Runstedts 1921, „Eja, mitt hjärta, hur innerlig / Är fröjden“ (fjorten Vers, idet EA 6 er udeladt). Dr. Runstedt vil ikke selvstændigt omdigte, han vil genfremsføre det gamle Digt, efter Formen af 1695. Rigtignok har han befundet dette saa fejlfuldt at der maatte gattes og forbedres atter og atter, saa den gammelsvenske Autor tilsidst staar lidt betuttet med sin Opskrift fuld af Rettelser. Salmen fremtræder nu i en helt igennem smuk og værdig Form; af og til vilde man maaske nok have lagt et godt Ord ind for det som var. EA 14, vel den inderligste og skønneste af alle den gamle danske og svenske Salmes Strofer, lød i 1695:

Eija! Gudh gifwe then salige dagh medh fromma,
På hvilken all ting så wäl vthi lagh mån komma.
Min Jesus wände
Mitt stora elände,
Han wille then önskade dagh vptända rätt snarlig.

Hos Dr. Runstedt lyder den:

Eja, jag fröjdas, att mot den dag
det lider,
då allt skall komma så väl i lag
omsider.
Min Jesus vände
allt mitt elände
i fröjd och salighet utan ände
rätt snarligt.

Her stammer iøvrigt sidste Langlinie fra Wallin, hvis Former af 1816 og 1819 ogsaa enkelte andre Steder er dragne til Nytte. — De gamle realistiske Træk bliver ikke helt forviste, men begrænses.

I Vers 11 beholder Bruden den skinnende Silkeklædning (jfr. S. 58, findes ikke i dansk Form), men sine „gyllene stycken“ maa hun aflevere og trøste sig med „högsta lycka“. Dilemmaet om Krop eller Sjæl skal skinne i prægtigt Skrud, overvindes snildeligt: „Jag skall skina“.

9. **Nydansk Form.** Der vil endelig være den Udvej, af den gamle Overlevering kun at bevare de Vers som i det væsentlige kan lades uændrede, og helt at opgive dem som skønnes kun gennem vidtgaaende Omdigtning at kunne gøres antagelige for Samtidens Smag; det nylavede bliver altfor let enten mat og valent eller afstikkende. Hammerich's meget smukke, korte Form, ovf. S. 43, giver ikke helt en saadan Løsning (dertil er den nye Islæt for kraftig), men dog en Tilnærmelse dertil; og i hvert Fald synes Udvalget af Vers, henholdsvis Versdele, saa lille det er, ypperligt truffet. Vel at mærke er den Tradition som lægges til Grund — hvad Læseren under vor Vandring vil være bleven klar over — ikke alene den gamle EA, af hvilken vel nu næppe et eneste helt Vers vilde kunde glide ned, men tillige og fornemmelig den gammel-svenske Tekst (af 1695); og den hviler, som vi har set, foruden paa EA ogsaa, for en mindre Del, paa den ligeledes danske EP, saaledes at en lille Smule af dette skønne Digt er vendt tilbage til Liv herhjemme efter Hundredaars Udlændighed.

Hammerich (H) har af og til fulgt den danske EA mod Svensk, især ved *gladelig* H 1, *frydefuld* H 3; oftere dog den gammel-svenske Form mod EA: *sig fryder* H 1, *Salighed* H 2; og navnlig i H 4, det smukke Slutvers hvor EP.s Bøn om Beredelse og EP.s Dal: Sal toner igennem. Det synes at H — klar over dette sidste Forhold — desuden direkte har fulgt den gamle EP i ett Billede, idet han gør de danske og svenske EA-Teksters glade Dagfugl (eller Morgenfugl) til en længselsfyldt Fugl ved Nat (H 3, se S. 56); maaske da ogsaa ved „hjem til Himmerig“ H 4 (EP 2).

Hvor H afviger fra de gamle Tekster, følger han tildels Wallin. Fra ham (ovf. S. 61) stammer (foruden Metret i 1850) Tilrettelæggningen af H 2 Slutn., 3 Slutn., 4 (oprindelig ogsaa 1 Slutn.). Derudover Ord som *Sjæl* for Hjærte, *Harpen* 3 og *Jordekvalen* 4. Men flere Gange foretrækker han lykkeligt det gamle for Wallin (H 1 Beg.) eller kæder anderledes sammen (de to Hælvter af H 2 og 3).

Hammerichs egne Indsætninger endelig er ikke helt ligegyldige; tildels er det kraftige, anskuelige Udtryk; men de følger sig

smukt og tjenende ind i Helheden. Der er *knuste*¹ H1, *Morgen-skær* og som Rimord *Fængsel* 2, det sidste motiveret ved Lænkerne i 1 (jfr. Wallin 1816 „fängelsets länker“); i 3 *straal frem* og *hülse Livets Sol*, og i 4 det meget skønt virkende *men du*, samt endelig *den store Morgen* som passer til den nydanske Salmeforms helt igennem fastholdte Tanke, at endnu er det Nat; hos EA (14) er den frydefulde Dag sidste Dag i alle Dages Række; hos H (3) er det Dagen der gryer efter Jordlivets Nat.

Man kunde vel ønsket EA.s sidste Ejaraab (14) bevaret, saa at dette Halvvers, der i sin Grundform turde være det bedste Sted i hele det gammeldanske Digt, havde faaet Lov at staa ganske urørt. Videre vil H.s Eftertid foretrække EA.s *glædelig* for hans *gladelig*, der nu ikke længer bruges i alvorlig Tale. Men H har sikkert fundet, at „glædelig“ kun bør bruges i objektiv Mening (en glædelig Tidende), ikke om Sindsstemningen.

I større Detail kan vi anskueliggøre den nydanske Forms indre Historie ved den følgende Tavle, hvor H.s (Hammerichs) Tekst nb. af 1850, Ord for Ord er sat udfor Navnet paa den Kilde hvorfra den oprindelig stammer. Mærket „betegner, at Ordet ogsaa findes i paagældende senere Kilde (det udelades udfor H, idet jo samtlige Tavlens Ord er tagne fra hans Tekst). Romertallene betegner Versene hos Hammerich, de arabiske Tal Versene i de gamle Kilder. Kilderne er EA, Elle Andersdatter 1642, EP, Else Pedersdatter 1654, Gl. Sv., Svensk 1673, W, Wallin 1819; Aarstallene vil ikke betegne, at Hammerich skulde have set netop disse gamle Udgaver.

	I.							
EA:	1	Eja mi-	ret inderlig			med (3 Lov)	(3 Pris)	
EP:								
Gl. Sv.:	1	" "	" "		sig fryder	"		
W:	1	-n Sjæl						
H:							og	
EA:	1	saa gl-delig		naar jeg betænker at			skænke-	mig
EP:								
Gl. Sv.:	1	"		" "	" "	" "	"	"
W:	1			" "	" "	" (Jesus)	"	-r "
H:		-a-	udbryder					

¹ Volder en Inkongruens: Fortid mod Nutid skænker.

EA:	1	Livet	Dødens Lænker.	II. 3	Som	Fugl	
EP:				3	"	"	
Gl. Sv.:	1	"		3	"	"	
W:	1	"		3	"	"	
H:		han der knuste					der

EA:	3		saa				
EP:	3		Længsel	"		Nat-	
Gl. Sv.:	3						
W:	3						
H:		venter Morgenskjær med		sidder	ieg i	-ten	

EA:	3		5.14 (Jesus)	vende	snar-		Elende
EP:							
Gl. Sv.:			6.14	Min	"	"	mi(n)
W:	(1816,1	Fængsel)	6	"	"	"	-t
H:		her i					

				III.			
EA:			5	Ende.		14	frydefuld-
EP:							
Gl. Sv.:			13	foruden	"		
W:	6	og Salighed	"	"			
H:		til Liv			Straal frem du	-e	

EA:	14	Dag med Fromme	paa hvilken alt	saa vel i	Lag		komme
EP:							
Gl. Sv.:	14	"	"	"	"	"	"
W:	6		(")	"	"	"	"
H:							mon

EA:	12	Englesang-		Klang-			
EP:							
Gl. Sv.:	12	"		"		14 (Dag)	
W:	3	"	-en og Harpe-	"	-en		
H:		naar			skal hilse Livets Sol		

			IV.				
EA:	12		15	(-red-)		Christ	
EP:							
Gl. Sv.:	14	(upptända)	15	bered-	mig	"	at
W:	3	opgangen.	7			"	"
H:		som er		Men du		Herre	
						5*	

EA:	15			vist				
EP:	5			naar du			vil hente 14 fra	
Gl. Sv.:	15	vente .		"	"	"	"	
W:	7	"		"	"	"	"	Taare-
H:		den store Morgen						

EA:								
EP:	14	-Dal-		2 (hen til Himmerig)	14	til (-r-de)-Sal-		
Gl. Sv.:	15	" -en				" Fryde	" -en.	
W:	7	" " fra Jordekvalen				"	"	" "
H:				mig hjem til Himmerig				

Det er gaaet EA.s Digter underligt med Versene (EA 6—8) om Salighedens Vilkaar, Anger (6), Omvendelse (7), Renselse ved Jesu Blod (8), just det Afsnit som løfter den gamle Salme nogle Trin over den brede Folkereligion. Bearbejderne, ogsaa de strængt kirkelige, har i Tidens Løb mere og mere ladet disse Vers ligge. Alle-rede gammelsvensk (og dermed gammelfinsk) Form strøg Vers 7, men forædlede til Gengæld Vers 8 bl. a. ved at ændre det lovlig magiske „den aller mindste Draabe Blod“ til Jesu dyrbara Blodh“. Selv Brag beholdt kun Motivet fra Vers 8 og digtede iøvrigt nye Vers om Helliggørelsens Kamp. Den konservative Landstad, Nyfinsk og Nysvensk (Runstedt) beholder Vers 8 (Landstad tilmed „den mindste Draabe“), men forbigaar 6 og 7. De friere, Wallin, Wexels, Hammerich og Hauge har ganske udeladt alle disse Vers. Til Gengæld har (Landstad fraregnet) samtlige Bearbejdere ved at indføre Bønnen „Hold mig beredt“ i Slutverset stilfærdigt manet til Selvbesindelse. Ene Brag søgte paa sin Maade at holde Lige-vægt i Salmen mellem det indadvendte og det fremskuende; hos de øvrige er Blikket næsten hele Vejen igennem rettet mod det Hinsidige; Nutiden som „Elende“ eller som „Nat“ tjener blot til Folie for det straalende Billede.

10. Versformen. Som vi har set, er Sverig det Land der har faaet størst Betydning for Digtets indre Historie, dels gennem den fortræffelige Ukendte af 1673, dels gennem Wallin. Dennes Redaktion af 1819 har mere eller mindre virket ind baade paa Nysvensk (Runstedt), Nyfinsk og Nydansk; gennem Nydansk tillige paa Hauges norske Form og paa den islandske og den grønlandske Gengivelse. En ligesaa stor Betydning har Wallin faaet for Salmens metriske Form.

EA.s, overfor Stavelsetallet ret frie, Skema er beholdt i gammel-

svensk og gammelfinsk Redaktion. Først Brag ændrede det lidt og regulerede det nøje, Ham følger Wallin 1816; men 1819 har han dannet sig et nyt Skema (jfr. hans Tekst ovf. s. 61): 1. Overalt Jamber (—, aldrig — —). 2. Den korte, urimede og derved lidt matte Slutlinie bortfalder eller rettere trækkes til foregaaende Linie, som altsaa øges med een Fod; Verset klinger nu ud med tre Rim-linier. 3. Disse faar overalt kvindelig Udgang (saaledes allerede hos Brag).

Mindst paavirket af Wallin er Runstedt, der gennemfører et reguleret EA-Skema, dog med Optagelse af Brag-Wallins Punkt 3. De tre nynorske Bearbejdere, endog den konservative Landstad, afviger kun i Punkt 2 fra Wallin¹. Helt og holdent er Wallins Skema gennemført i Nyfinsk og i Dansk af 1850.

I sin endelige Redaktion af 1852 foretog Hammerich imidlertid en Forandring, som gjorde Salmen syngelig til Melodien: „Alt oprejst Maanen staar“ (der har et helt andet Rim-Skema)². Næstsidste „Linie“ øges 1852 med en Fod og bliver trokæisk (—); i Grunden dannes herved en indrimende Langlinie af de to korte. Først nu er det Indtryk af Crescendo eller Svulmen (S. 44) opnaaet, som giver Versene en saa dejlig Udgang.

Denne Ændring medførte i Vers 2, 3, 4 blot Indskud af et Smaaord (*al, naar, fra*); i Vers 1 derimod foruden *hvad mig* istedetfor *at*) et større Indgreb i Slutlinien, der imidlertid er en afgjort Forbedring; det efterslæbende *han der* fra 1850 forsvandt. Ganske vist strøges ogsaa *Livet*, men til Gengæld genindførtes et andet af Ordene fra den gamle EA(1): „da han i *Naade* knuste Dødens Lænker“.

Saaledes gik det da til, at den store og temmelig grimme, dog meget elskede Ælling fra Anders-Dammen fløj ud i det fremmede og vendte tilbage, blev klippet og hugget af lutter Kærlighed flere Gange, saa det gjorde ondt, men omsider derved modnedes til en skøn lille Svane i vore egne Farvande.

¹ Alle tre har her en Linie med fem Trokæer, Wexels uden, Hauge og Landstad med Rim. Landstad tilføjer fra EA-Skemaet en Kortlinie, som undertiden rimer (jfr. S. 63), saa der bliver fire Rimord. ² Begge Digte handler iøvrigt om Livets Afslutning, i højst forskellig Stemning. For Fatime er Verden skøn, „Nøden“ er selve Døden, der dog føder nyt Liv. I Slutverset mindes vi dog næsten om selve EA: „Bring mig for Allahs Dom, jeg skælver ikke“

METRISK STATISTIK.

FULDSTÆNDIGE OG OVERFULDSTÆNDIGE FORMER AF DEN
FEMFODEDE IAMBE

AF

GORDON NORRIE

Metrikken — og de stilistiske videnskaber i det hele taget — er for tiden ude for saa gennemgribende ændringer som vist ingensinde før, og især i Tyskland og i Amerika er man mere og mere gaaet over til ved undersøgelsen af saavel prosa som poesi at støtte sig til statistiske metoder, hvad der hos nogle har fremkaldt fanatisk modstand, hos andre ligesaa fanatisk tilslutning.

Der er næppe tvivl om, at man ofte er gaaet lovlig vidt ved at drage slutninger paa basis af tal af for ringe sikkerhed, men ligesaa sikkert er det dog, at mangt og meget daarligt kunde bestemmes — ja, maaske ikke vilde blive bemærket — hvis man skulde nøjes med en skønsmæssig bedømmelse udfra enkelte mere eller mindre tilfældige eksempler.

Sagen er nemlig den, at man her — som ved al statistik — maa skelne skarpt mellem to talgrupper: paa den ene side de sikre tal — dvs. de tal, der paa ingen maade er afhængige af den enkeltes skøn — paa den anden side den langt større gruppe af usikre tal, hvor det personlige forgodtbefindende altid — og tilfældet meget ofte — vil spille ind i bedømmelsen i en saa høj grad, at det paa denne maade vundne grundlag maa behandles med den største forsigtighed.

Til den første gruppe viser det sig, at man kun kan regne ganske enkelte af de tal, der findes ved en undersøgelse af blankverset. Til og med maa netop de spørgsmaal, der kan regnes for de vigtigste, lades ude af betragtning, dersom man ønsker et blot nogenlunde sikkert resultat. Dette gælder først og fremmest skifte (koriaambe for iambisk dipodi), pauseforhold, accentuering og verskæde; af disse har de tre første af en eller anden Grund ikke været

genstand for særlig mange ordninger og omordninger, medens verskæde har været det springende punkt i de allerfleste afhandlinger over emnet.

At et skøn ikke kan gaa for et gyldigt grundlag for en statistik, ses tydeligt af nedenstaaende tre tal (tagne fra Anna Kerl: „Die metr. Unterschiede von Shakespeares „King John“ und „Julius Cæsar““ — Bonner Studien 10). Det drejer sig om tre undersøgelser over forekomsten af verskæde i „Macbeth“, hvor det med al den tydelighed, der kan ønskes, vil være at se, i hvor høj grad tre forskere kan dømme forskelligt:

König	366	Tilfælde af verskæde
Chambers.....	294	— - —
Conrad	248	— - —

I det samme stykke text er forskellen paa Königs og Conrads optælling altsaa 118!

De fleste, der har undersøgt spørgsmaalet, har da ogsaa forsøgt at finde en eller anden maade, hvorved denne vilkaarlighed kunde undgaas; det har imidlertid været saa uheldigt, at hver har anvendt sin egen metode, saaledes at ingen af dem kan siges at være blot nogenlunde almindeligt anvendt — i virkeligheden er der vel heller ikke nogen, der har været saa heldige, at der tilkommer dem noget fortrin fremfor de andre.

Grundigst er vel nok König gaaet frem (Goswin König: „Der Vers in Shakespeares Dramen“ — Quellen und Forschungen 61) Aarsagerne til verskædens forekomst og udprægethed inddeles i fem afdelinger, hvoraf jeg dog kun skal nævne de tre, der synes de afgørende:

1. De syntaktiske forhold i versene.
2. Versenes dynamiske vægt.
3. Versenes etiske vægt.

Punkterne 2 og 3 bliver vist ofte — og som det vil ses nedenfor — betragtet som mindre væsentlige, hvorfor jeg skal give et eksempel paa dem:

- ad. 2. Fortæl dem
Om Gud, et Forsyn, om et andet Liv.
(Kong Renés Datter).

Her kan versene vel nok læses saaledes, at der kommer en verskæde af den stærkere grad, men det naturligste er dog at gøre et lille ophold efter første linie, hvorved verskæden bliver langt svagere. Borttager vi imidlertid to af ledene i anden linie, faar vi en langt stærkere sammenknytning mellem versene:

*..... Fortæl dem
Om Gud.

Adskillelse af subjekt og verbum giver i almindelighed meget tydelig verskæde; i det nedenstaaende eksempel ligger imidlertid hele den etiske spænding i sidste linie, og opmærksomheden afledes fra enjambementet, der kun bliver ganske svagt:

ad. 3. Men — astra
Inclinant, non necessitant.
(ib).

Hvis man skulde opstille et system, der tog alle Königs fem punkter i betragtning — eller blot de tre her nævnte — vilde man dog hurtigt se det haabløse i arbejdet: dels er ordningen i sig selv ikke til at overskue, og dels vilde alt — alligevel — bero paa et skøn i ligesaa høj grad som uden alle disse omveje.

Udelukkende 1) — „De syntaktiske forhold i versene“ — er lagt til grund for en undersøgelse og en afhandling af M. Friden (Versrad och språklig Enhet — Nysvenska Studier 1932). Forfatterinden ordner tilfældene af verskæde i grupper fra -A- til -V- efter de syntaktiske omstændigheder, men indrømmer dog selv metodens ufuldkommenhed.

Altsaa — det er ret uforsvarligt under forhold som disse at bygge noget som helst paa de tal, man kunde finde — enten man saa regner med et af de her nævnte systemer, bruger et andet, eller maaske blot regner med sit personlige skøn; og ser man nøjere til, er der egentlig kun tre spørgsmaal, der kan betragtes som absolut egnede til en statistisk undersøgelse, nemlig 1) „Forholdet mellem mandlige og kvindelige vers“, samt de ganske ubetydelige 2) „Brudte vers“ og 3) „Vers med uregelmæssigt stavelsesantal“. Her maa dog atter gøres visse indskrænkninger, idet alle tre punkter — men mindst 1) — lader sig paavirke af de ydre forhold i det paagældende drama eller i den paagældende scene. Saaledes vil der hyppigere optræde brudte vers i bevægede optrin end i en idyl, og i hvert fald for Hauch, men ogsaa for Grundtvig, gælder det, at den

femfodede iambe „afvexler med firfodede paa de Steder, hvor Tankens Hurtighed synes at fordre det“ (Fortalen til „Rosaura“). Ogsaa disse to spørgsmaal maa altsaa betragtes med den største varsomhed — eller endnu bedre lades ude af betragtning — ved vor statistik, der saaledes faar til eneste genstand „forholdet mellem mandlige og kvindelige vers“.

Ogsaa her er der mulighed for fejl — selvom man ser bort fra lapsus calami ac mentis, hvad man egentlig ikke burde — men i forhold til de fejlkilder, der var ved de tidligere omtalte spørgsmaal, er de dog for intet at regne; tillige mener jeg, at de resultater, der paa dette specielle punkt opnaas ved en statistik er saa interessante ogsaa i store træk, at en enkelt fejl hist og her i realiteten intet har at sige — saalænge man er klar over, at der maaske er fejl.

Ved en undersøgelse af forholdet mellem mandlige og kvindelige vers (m. og f.) er der tre fænomener, der maa tages frem. For det første den paavirkning en enkelt person eller en scenes grundtone udøver paa versene — for det andet den specielle anvendelse af m. og f. i slutningen af monologer, akter og scener, og endelig den almindelige udvikling indenfor en forfatters produktion og dennes forhold til andres arbejder.

Der er ingen tvivl om, at det til en vis grad har været digternes egen mening, at forholdsvis mange m. vilde give et mere mandigt og alvorligt indtryk, forholdsvis mange f. et mere livfuldt og elegant. Hvormeget der i virkeligheden er herom, er ikke let at sige, men alt for megen vægt bør der vist ikke lægges paa det. Hvis det var absolut rigtigt skulde man saaledes kunne høre en tydelig udvikling fra „Hakon Jarl“ til „Dina“ eller „Tordenskiold“ — i retning af det mandhaftige — hvad der vist ikke er muligt. Dog er det et enkelt tegn herpaa, at de af guldalderens forfattere, der skriver lysest, ogsaa — med undtagelser — har flere overfuldstændige vers end de andre. Maaske kan det samme ses af den forskel, der er paa Oehlenschlägers lystspil og hans andre blankversarbejder. Afvigelserne er dog saa smaa, at der intet kan siges herom med sikkerhed, men nogle steder maa det dog betragtes som givet, at stemningen i det paagældende optrin har paavirket versudgangen. Dette gælder saaledes Thoras replik i „Hakon Jarl“ II i modsætning til hendes monolog i V. I replikken i II, hvor stemningen er lidenskabeligt ophidset, er der 66 % m., i slutningsscenen

derimod kun 43 % m. En forskel mellem akterne er ikke almindelig og naar for det meste ikke over 4 eller 5 %. Meget sjældent er det at træffe udsving paa 10 % og derover. (Et eksempel paa en saadan større variation (11 %) er Hauch's „Carl den Femtes Død“, hvor forholdet mellem akterne er: II: 54 % f. — I: 52 % — III og IV: 47 % og endelig V kun 43 % f.).

Ogsaa mellem de forskellige personer kan der være en vis difference, men om det skyldes en tilfældighed, er ikke let at afgøre — eftersom materialet — ligesom ovenfor — er for lidet til nogen virkelig bestemmelse. (Hvad der særlig bidrager til stoffets lidenhed er, at det maa anses for nødvendigt at udskyde alle de replikker, der ikke indeholder mindst 5 vers — vilkaarligheden vilde forøges for meget, hvis man ogsaa skulde regne de ganske smaa replikker med, fx. dem, der kun strækker sig over eet vers eller to).

I „Hakon Jarl“ er 50 % af Hakons efter dette princip optalte vers m. medens dette kun er tilfældet med 43 % af Olafs; i „Hugo v. Rheinberg“ er af Kunigundes vers 51 % m., men af Hugos kun 43 %; i „Axel og Valborg“ er forholdet: Hakon og Axel: 44 % m. — Knud: 40 % m. — Valborg: 46 % m. Det er dog reglen, at der ingen forskel er at spore, hvorfor det sikkert er det bedste at regne disse eksempler — der naturligvis godt kunde suppleres med flere — for tilfældigheder og intet andet.

Langt mere bevidst — og langt mere anvendt — er det at lade versenes køn spille en rolle i scenslutningen, hvor det er saare almindeligt at træffe vekslede køn i de to sidste vers. Der kan i følge sagens natur være tale om to former, idet sidste linie kan være m. og næstsidste f., hvad der er det almindeligste:

„Naar Natten sortest er, vil Hagbarths Minde
Staae klart med Signes paa Erindringshimlen,
Saalænge Harper klinge, Hjerter slaae“.

(Hagbarth og Signe).

„Lad os vor Stemme hæve til Gudinden,
Der selv i Døden ei vor Drot forlod!“

(Venus).

eller forholdet kan være det modsatte — først m., saa f.:

„Til Dine Mure jeg endnu betroer
 Det sidste Afskedslys til min Gemal,
 Den sidste Bøn, at han mig vil tilgive“.
 (Amor og Psyche).

„Da bringe Thoras Svende hendes Liig,
 og sætte det ved hendes Hakons Side“.
 (Hakon Jarl).

Modsætningen mellem de to typer er iøjnefaldende; medens den første virkelig sætter punktum, giver en afslutning i egentligste forstand — saa er den anden nærmere udtryk for den vemod, der præger begge de ovenstaaende citater. Dette er naturligvis ikke tilfældet altid — hyppigt bruges den ene eller den anden form uden særlig hensigt. At formen med vexlende køn er smukkere end f. — f. og m. — m. er ubestrideligt:

„Nei, før skal Bergthor falde i sit Sværd,
 Før om igien han smedder Norges Krone.
 Den bære Kronen, som er Kronen voxen“.
 (ib.).

„Thi vore Baadsmænd har alt teltet Skibet,
 Og I har viet Landet ind med Sang.
 Gaaer, fromme Brødre! Gaaer med Himlens Fred“.
 (ib.).

Afvexlende køn i scenens — eller aktens — sidste to linier er som sagt almindelig hos alle vore blankversforfattere: Oehlenschläger, Hauch, Hertz osv. Mest paafaldende synes foreteelsen dog at være hos Paludan-Müller, der ellers har en udpræget tilbøjelighed til at ophobe enskønnede vers. Ialt er der af hans produktion inddraget knap 15.000 vers i undersøgelsen, hvoraf de 38 % er m. Naar man tager begge de to muligheder i betragtning, er sandsynligheden for at træffe vexlende køn i to paa hinanden følgende linier derfor

$$w = \frac{(1 + 1)!}{1! \cdot 1!} 0,38 \cdot 0,62 = 0,4612.$$

Af de 138 sceneslutninger skulde man altsaa vente m.—f. eller f.—m. i de 65. En optælling giver imidlertid 92, og da differencen mellem det fundne og det kalkulerede tal saaledes er 27 (og altsaa overskrider $3 \sqrt{65} = 24$), ser man, at afvigelsen er ret betydelig.

I modsætning til disse to spørgsmaal, der begge har vist en af forholdene bestemt anvendelse af den fuldstændige og den over-

fuldstændige form, staar det sidste spørgsmaal, der skal behandles: forholdene ved blankversets udgang kronologisk ordnet for de enkelte forfattere.

Den udvikling, statistikken viser, er ikke særlig overraskende, idet den paa de fleste punkter kun trækker skarpere op, hvad der var kendt i forvejen, men paa den anden side viser den dog ogsaa udviklinger, der vist ikke før har været bemærkede. Iøvrigt skal jeg ikke kommentere de nedenstaaende tabeller nøjere, men kun som rent praktisk bemærkning fremhæve, at de anførte aastal gælder værkernes fremtræden paa scenen eller udgivelse i bogform. At ikke alle tabellerne er lige betydningsfulde, vil man se deraf, at middelantallet af vers pr. drama hos H. C. Andersen kun er ca. 750, medens det hos de andre ligger mellem 1500 og 2200. (Ingemann kan endog naa op paa en aarsproduktion paa ca. 7500 vers!).

**Kvindelige vers pr. 100 hos 8 af vore guldalderforfattere
i tiden fra 1800 til 1860.**

I. Oehlenschläger:	1836 45	1851 47	1836 65
1805 44	1838 46	1855 50	1841 66
1807 52	1839 44	1856 48	1844 62
1809 54	1842 44		1854 67
1810 56		IV. Heiberg:	
1811 54 (52) ¹	II. Ingemann:	1818 66	VII. Andersen:
1812 53	1812 50	1820 66	1833 62
1813 53 (52)	1815 57	1828 64	1836 62
1814 (59)	1816 58	1829 70	1840 65
1815 54	1819 56	1835 63	1844 56
1816 52	1821 59	1840 58	1845 56
1817 45		V. Bredahl:	1847 59
1818 49	III. Hauch:	1819 72	
1819 (56)	1817 37	1821 60 ²	VIII. Hertz:
1820 52	1828 33	1822 65	1841 67
1821 (48)	1829 38	1832 64	1844 68
1827 48 (52)	1830 37	1833 65	1845 69
1828 49	1831 48	1846 70	1848 67
1830 (50)	1832 50		1851 65
1833 41	1841 47	VI. Paludan-Müller:	1852 65
1834 48	1848 44	1832 57	1854 68
1835 47	1850 50	1834 60	1856 69

¹ () betegner lystspil o. l. ² „Lirmsongs Optegnelser“ 1821 —: knap 500 vers; det store udsving har derfor næppe noget at sige.

ØRUM-STENEN
EN TABT RUNESTEN
AF
ANDERS BÆKSTED

På en mark til gården Christianslund midt imellem Ørum kirke og Jebjærg by i Randers amt lå i forrige århundrede en lille gravhøj, som kaldtes „Korres høj“. Få meter fra denne gravhøj stødte man i 1831 på en runesten, der var c. 1½ m. lang, 1 m bred og godt ½ m tyk. Ejeren af Christianslund, prokurator Ostenfeldt, og amtsfuldmægtig Olsen fra Randers afskrev indskriften så godt, de kunde, og Olsen indsendte deres afskrift, tilligemed beretning om fundet, til „Commissionen for Oldsagers Opbevaring“ i København d. 10 septbr. 1832, mærkværdigt nok først et årstid efter fundet.

Disse oplysninger er hentet fra en af Worsaae's notebøger (no. 10), som alle opbevares i Nationalmusæets 2. afdelings arkiv. Den nævnte notebog er fra 1850, og beretningen findes s. 112 ff.

Efter at have opnoteret Ostenfeldts og Olsens afskrift af runerne fortsætter Worsaae:

„Ihvorvel Hr. Olsen i sin Skrivelse trængte paa, at der maatte foretages Noget, for at redde denne Steen, der laa saaledes i Veien, at den skulde bort og derfor var udsat for Sprængning og Ødelæggelse, synes der dog aldeles ikke at være foretaget Noget i denne Sag fra Commissionens Side. Ved et Tilfælde opdagede jeg Skrivelsen før min Afreise fra Kbhvn og jeg tog den da med for at undersøge denne ellers ubekjendte Steen, forsaavidt den endnu maatte være til. Jeg tog fra Randers ud til Stenen, som jeg ganske rigtig fandt liggende tæt ved Gravhöien paa Marken mellem Ørum Kirke og Jeberg men — sprængt. Da Eierne ikke havde hørt det Mindste fra Kbhvn i hele den lange Række af Aar siden Stenens Opdagelse, antog han at den ikke havde noget antiquarisk Værd, og for et Par Aar siden lod han den sprænge, da Marken deromkring skulde tages ind“.

Worsaae kom altså for sent til at redde dette mindesmærke, der ellers vilde have indtaget en smuk plads blandt de mange, som han ved sin omsorgsfuldhed og interesse frelste fra forglemmelse eller ødelæggelse. Han søgte også her at redde, hvad reddes kunde — heldigvis lå stykkerne endnu på stedet — og aftalte med prokurator Ostenfeldt, at denne skulde samle dem sammen og føre dem til et sikkert sted på den nærliggende Ørum kirkegård — „indtil jeg atter kommer i denne Egn, og mulig kan blive istand til at samle hele Indskriften“.

På de forskellige brudstykker har Worsaae ved denne lejlighed mærket sig enkelte ord; han skriver: „Jeg kunde nu see flere Ord paa Stykkerne som: †N̥:†N̥†: ligeledes ††Rb^{a} “.

I 1852, altså kun to år efter sit første besøg ved stenen, har Worsaae atter været i Ørum. I sin notebog fra dette år (no. 3) p. 40—44 skriver han: „Stykkerne af den ituslagne Christianslund eller Ørum Steen ved Randers. Ligge nu i Gaarden Christianslund, som tilhører Hr. Ostenfeldt“. Herefter følger en løst henkastet skitse af indskriften på ialt seks brudstykker, og til slut: „Stykkerne beroe i Gaarden indtil nærmere Bestemmelse“. Det er det sidste, man hører om dette runestensfund.

Stenens sørgelige historie er altså i korthed følgende: fundet 1831, indberetning sket 1832, stenen sprængt et par år før 1850 i hvilket år Worsaae finder stumperne og træffer aftale om deres opbevaring ved kirken. Herhen er de ikke blevet bragt: i 1852 ligger de på gården Christianslund — og derfra er de nu forsvundet.

Ikke alene er stenen selv forsvundet, men også Olsens førnævnte originale indberetning fra 1832 med hans og Ostenfeldts afskrift af runerne. Worsaae skriver i sin notebog, at han 1850 tog den med sig til Ørum. Han har formodentlig glemt at lægge den på plads igen ved sin hjemkomst fra rejsen.

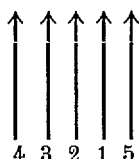
Alt hvad vi kender til selve stenen er da følgende:

Worsaaes afskrift fra 1850 af amtsfuldmægtig Olsens og prokurator Ostenfeldts gengivelse af runerne. Denne afskrift er den vigtigste kilde til bestemmelse af stenens indskrift.

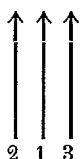
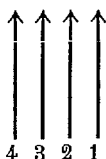
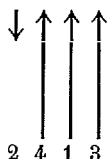
Desuden nogle enkelte ord læst af Worsaae på Brudstykkerne i 1850 og enkelte andre ord, med korrigeret gengivet fra Olsens og Ostenfeldts tegning.

Endelig Worsaaes afskrift 1852 af runerne på de seks brudstykker.

De enkelte grupper er nummererede efter den orden, i hvilken indskriften skal læses. Den har begyndt forneden i fjerde linje fra venstre og har derpå fortsat, stadig læst nedefra og opad, med linje 3, 2 og 1 fra venstre for endelig at slutte med linje 5 fra venstre; skematisk opstillet sammen med et par på lignende måde ordnede indskrifter:

Ørum-stenen

Store Ryghjerg-stenen
(Wimmer-Jacobsen,
Håndudg. no. 13).Ravnkilde-stenen
Wimmer-Jacobsen,
Håndudg. no. 22).Vedelsspang-stenen I
(Wimmer-Jacobsen,
Håndudg. no. 70).

Med udeladelse af de usikre partier kan indskriften gengives således:

**irīkr¹ auk buri² auk tula auk - - - - - karþu kubl
þusi aft kuik³ - - - - - sun harþa kuþan þīkn**

Hvad angår de to usikre partier af indskriften kan følgende bemærkes:

For partiet efter **auk tula auk** kan tænkes to muligheder. Rimeligst er det at antage, at der her har stået et mandsnavn endende på **ŕlā**, *-gérŕ* (*spyd*)⁴, der er et almindeligt nordisk navnelid, efterfulgt af et **þau**, intetkøn flertal: *de*. Muligt er det også at runerne har indeholdt et kort navn efterfulgt af ordet **þain**; runerne Olsen—Ostenfeldt **ŕŕþlā**, Worsaae **ŕŕlā** kan være en fejlskriv-

¹ Blev opr. skrevet med runen **ᚱ** (palatalt *r*). Noget sikkert tidspunkt for overgangen fra (skrevet) **ᚱ** til (skrevet) **ᚱ** kan ikke bestemmes. Man plejer at sætte overgangen i nærværende og lignende lydforbindelser til c. 1050. ² Dette navn må vel trods Olsen—Ostenfeldt læses **buri**, idet man snarest må anse „bi-staven“ til **i** for en tilfældig skøre i stenen. Navnet kan formelt gengive ud-talen *bori* el. *buri*. *Bori* kendes kun som led i det sammensatte navn *Horn-bore* på Kallerup-stenen. *Buri* er overleveret i Vøluspå som dværgenavn og i Flatobogen som navn på stamfaderen til Harald Hårfagers slægt. ³ Den dodes navn kan efter det overleverede læses **kuik**, genstandsfald af et velkendt nordisk mandsnavn *Kviigr*. Det er dog ikke udelukket, at der opr. har stået et par runer til, så navnet har været toledet. ⁴ Dr. phil. Marius Kristensen foreslår rekonstruktionen **ᚱᚱŕŕlā**, der passer godt til runesporene. Samme navn kendes fra svenske runesten (Liljegrens Run-Urkunder (1833) no 265).

ning af et oprindeligt *þrúla*, der er hankøn flertal og betyder *de*. I sidstnævnte tilfælde må man imidlertid regne med fejl afskrift af et ord tidligere i indskriften: **tula**; dette er nemlig et kvindenavn, der ikke kan korrespondere med det eventuelle **pain**, som er hankøn, men fordrer intetkønsformen **pau**; antager vi et **pain**, nødes vi til at regne med, at der på stenen oprindeligt har stået ikke **tula** men **tuli**, der er det tilsvarende mandsnavn. De følgende runer må da have indeholdt et ord, der gav nøjere oplysning om de foran nævnte personer f. ex. *brødre, sønner* el. l.

Partiet efter den dødes navn **kuik** har indeholdt hans faders navn i ejefald. De gengivne runer giver ikke noget sikkert fingerpeg om, hvilket dette har været; som en mulig rekonstruktion af partiet opstilles følgende:

Olsen—Ostenfeldt ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Rekonstruktion þᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Som man ser, er de fejllæsninger, der må antages at have fundet sted, ikke af en sådan art, at de ikke med lethed kan være blevet begået af ikke runekyndige folk, men selvfølgelig kan også andre rekonstruktioner tænkes.

I oversættelse kommer indskriften da til at lyde:

Erik og Bure og Tole og - - - - -ger de gjorde dette mindesmærke efter Kvig(?) Thorgisls(?) søn, en meget god thegn.

En særlig interesse knytter sig til denne sten derved, at den har været rejst efter en *thegn*. Dette ord betegner et medlem af den kongelige hird, en høvding, der antagelig har siddet inde med udstrakt lokal myndighed. Ialt kendtes tidligere 12 runesten fra Danmark, der var rejst efter indehavere af denne værdighed; af disse er 3 fra Skåne, 1 fra Sjælland, 1 fra Lolland, 1 fra Fyn og 6 fra Jylland. Af de jyske er atter 2 fra Randers amt: den ene står i våbenhuset i Glenstrup kirke, men stammer fra den nedbrudte kirke i Handest, den anden, på hvilken nu kun ordene *harþa góþan þegn* kan læses, er opstillet i Randers Museums have. (Wimmer—Jacobsen, Håndudg. no. 53 og 54).

Sprogligt og indholdsmæssigt giver indskriften visse oplysninger, der tillader en rund bestemmelse af indskriftens alder:

For det første er de gamle tvelyd i denne indskrift blevet til enkeltlyd. Der skrives således **iríkr** for det oprindelige *Eiríkr*, **þusi** for det ældre *þåusi*, mens tvelyden *-au-* skriftmæssigt er be-

varet i ordet **auk**. Derimod har overgangen λ til R fundet sted efter ikke-dental konsonant (**irlikr**).

Indskriften har ingen „stungne“ runer, der er et tegn på relativ ungdom, og ligeledes bruges ordet **aft**, *efter*, ikke den gennemgående yngre form *aftin*, *æftin*.

Efter linjeordningen (se ovenfor p. 80) synes stenen at være i slægt med de gamle runesten fra Ravnkilde, Store Rygbjerg og Vedelspang I, der med sandsynlighed kan dateres til sidste halvdel af 10. århundrede.

Endelig hører Ørum-stenen til den gruppe sten, der nævner personer, som indehaver værdigheden *þegn* eller *drengR* (ligesom *þegn* et medlem af kongens hird)¹.

De kulturelle forhold, som Ørum-stenen vidner om (omtalen af en thegn), viser, at den hører hjemme iblandt vikingetidens mindesmærker. De sproglige forhold (manglen på stungne runer, brugen af **aft**) og endelig linjeordningen tyder også på ælde. Da vi imidlertid i indskriften ser den skriftlige overgang fra λ til R fuldbyrdet, kan mindesmærket næppe placeres længere tilbage i tiden end omkring midten af 1000-tallet.

*

*

*

Til det ovenstående vil jeg føje et par bemærkninger.

Formen **irlikr** for det ventede **irlikR** er i en særlig forstand enestående, idet vi på jyske runestene overhovedet kun finder nominationsmærket (som **R**) efter ikke dental konsonant på de to Jælling-stene, Hjørmind-, Suldrup- og Århus-st. II (WJ. 24, 25, 34), så hvis Ørum-stenen er yngre end disse, er der intet i vejen for, at **r** kan være rigtigt. De svenske runestene viser tydeligt, at overgangen **R** > **r** er foregået først efter dental, dernæst efter anden konsonant og sidst efter vokal, og det samme har vel været tilfældet i dansk. Imidlertid vil det altid være betænkeligt at sætte Ørum-st. senere end Århus-st. II med de mange stungne runer. Som en mulig, ikke særlig fjernt liggende læsning foreslår jeg **auintr** *Övindr*, sml. L. 600 (Garns s., Långhundra h., Uppland) **auintr**, senere *Öndr* (**autr** WJ 131, L. 202, 821 o. fl.).

I 1. 2 er usikkerheden meget stor. At det første ord har været **auk** må vel anses for sikkert, og det ser nærmest ud, som det næste er et navn, der ender på *-gērR* (jeg har, som Bæksted meddeler, tænkt på *BiūrgērR*), men under den forudsætning er det mig umuligt at få noget som helst ud af de følgende runer. De sikreste af disse er vel Ω 4, som kunde være slutningen af et navn på *fūss*, *-fōss*; men sådanne navne

¹ Om *þegn* og *dreng* se Sv. Aakjær i Acta phil. scand. II (1927) p. 1—30.

er temmelig sjældne udenfor vestnordisk og gotlandsk, og der vilde også dårlig blive plads til et **auk** foran et sådant navn. En anden Mulighed er, at det er genitiv af et navn på **gautr** (jfr. **ąskaus** på Rönninge-st., WJ. 82) eller på *gnyr* (**þurknus**, Dalbyover-st., WJ. 33), men i så fald må det foregående være et subst., som styrer genitiven, snarest **𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌰** (el. **𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌰**). Pladsen er dog vel snæver til et sådant navn, men hvis **𐌺** er en urigtig læsning for **𐌹**, vilde en udfyldning som **au[k · þia · sunia · ikil]s** ret vel passe til rum og runespor.

I l. 4 venter man snarere en meddelelse om den afdødes forhold til stenrejserne end hans faders navn. Jeg har tænkt på **𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌰** *systling stinn* 'sin fætter', som ret vel kan forliges med tegningerne. Men disse tyder ganske vist snarest på **sun** som sidste ord, og i så fald er **þurkil(s)** vel den læsning af det første ord, som ligger nærmest.

Dette er altsammen kun formodninger, men de bør dog fremsættes for at vise, hvorledes de fejllæste ord måske kan give mening.

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

VORE FORFÆDRE

Gudmund Schütte: *Vor Folkegruppe Gottjod I* (Kbh. 1926, Aschehoug). — S. Forf., *Our Forefathers, the Gothonic Nations I—II*, Cambridge 1929—1933, University Press.

I 1926 udsendte Dr. Schütte paa Dansk 1ste Bind af sit Hovedværk om dette Æmne, og tre Aar senere udkom det paa Engelsk. Nu er 2det Bind kommet paa Engelsk, men foreligger endnu ikke paa Dansk, og der er maaske kun ringe Udsigt til, at vi nogensinde vil faa det i dansk Udgave. At et Værk som dette, der er af Interesse for alle, der sysler med vor Folkegruppes Etnologi, bør foreligge paa et Hovedsprog, er en Selvfølge, men alligevel kunde man jo nok ønske, at ogsaa den danske Udgave blev fuldstændiggjort.

Værket er intet mindre end et Forsøg paa en metodisk Haandbog i Etnologi. Ved Etnologi forstaar Forf. en Fremstilling af en Folkegruppes eller et Folks Udbredelse, Indbyggertal, sproglige, kulturelle og historiske Stilling og Forhold til Naboerne. Saaledes betragtet er det ligesom Geografien et rent encyklopædisk Fag, men det har aldrig som denne antaget nogen fast, overskuelig Form; de Artikler, man i leksikalske Værker og andetsteds finder om etnologiske Æmner er gerne fuldstændig planløse i deres Anlæg. Schütte har længe været klar over det uheldige heri og har forgæves til Redaktionerne af forskellige Leksika stillet Forslag om en fornuftig Ordning, men uden Resultat. Efter at have syslet med herhen hørende Spørgsmaal i 30 Aar har han derfor valgt selv at udgive en etnologisk Haandbog opstillet og ordnet saaledes, som han syntes at den burde være.

Det Skema, Schütte har søgt at gennemføre, er følgende: Navn, Inddeling, etnisk Stilling, Historie, Sagnoverlevering, hvortil der efter Æmnets Karakter kan komme forskellige Underafdelinger. At Spørgsmaalet om Navnet er det, der logisk melder sig først, turde være indlysende. Med Hensyn til den samlede Folkegruppes Navn har Forf. valgt *Gottjod*, i den engelske Udgave det latiniserede *Gottoner*, som for øvrigt ogsaa allerede er optaget af andre, f. ex. O. Jespersen; han undgaar derved at anvende Betegnelsen *Germaner*, der politisk set er uheldig, da den engelske Læseverden derved udelukkende tænker paa den tyske Nation. Med Hensyn til Inddeling har Forf. søgt at holde sig fri af de højdvundne vilkaarlige og kategoriske Klassificeringer, der kendes fra tyske Haandbøger. F. ex. paaviser han, at „Vestgermaner“ er en rent

sproglig Gruppe uden Værdi for den etniske Inddeling, uden politisk og kulturel Virkelighed. Medens alle tyske Haandbøger henregner Jyderne i Oldtiden til Vestgermanerne, uagtet vor Viden herom er ganske utilstrækkelig, og det er fuldkommen uvist, om de bør sættes i Forbindelse med Nordvestgottonerne eller med Nordgottonerne, har Forf. fundet det rigtigst at opstille en særlig jysk Gruppe, hvis Stilling han lader være ganske vag. Rubrikken Etnisk Stilling er et Forsøg paa at samle og registrere alle de Kendemærker, der præger Folkeindividualiteten. Rubrikken Historie sysselsætter sig særlig med de dunkle, halvhistoriske Tider, hvor Historikerne sædvanlig er ufyldstgørende, fordi de savner etnologisk Fagkundskab. Endelig giver Rubrikken Sagnoverlevering i Korthed en Oversigt over de Sagnfigurer, der markerer den folkelige Opfattelse af Folkehistoriens Tyngdepunkter.

Den nordiske Stammegruppe kommer selvsagt mere til sin Ret hos Schütte end i de tyske Haandbøger, hvor den ofte er stedmoderligt behandlet. Det er Schüttes Fortjeneste at have ordnet dette vanskeligt tilgængelige Stof saaledes, at det fremtræder paa en overskuelig Maade. Bogen er forsynet med fyldige, om end ikke udtømmende Registre og ledsaget af overskuelige Kortskitser over Folkestammernes geografiske Udbredelse, historiske Kort fra Ptolemæus' Atlas, Sprogkort, Stednavnekort, Dialektkort, Kort over nordiske Hustypers Udbredelse og forskelligt andet, der kan tjene til at illustrere Fremstillingen.

Medens et encyklopædisk Værk som Hoops Realleksikon har haft over 90 Medarbejdere, har Schütte ganske alene klaret det hele! Naturligvis kan han ikke overalt støtte sig til sine egne forudgaaende Studier, men maa ogsaa bygge paa den foreliggende Litteratur, som for øvrigt citeres udførligt for hvert Afsnit. Han har ikke haft anden egentlig Medhjælp end at syv Fagmænd fra forskellige Lande har revideret hans Arbejde.

Skønt Værket er saa fasttømret i sin Opstilling med bestemte Undergrupper og Paragraffer, fornægter det sig dog ikke som et ægte Schüttesk Værk — dette være sagt „honoris causa“. Fremstillingen er lejlighedsvis djærv og temperamentsfuld, og han finder Baase til saa godt som alle sine „Kæpheste“: Artikelbrug, Kortetyper, Folkelig Hof- og Statskalender, Episke Love, Kongerækker, Himmerlands Tyr, Soen i Sengen, Hakkelsemanden og hvad de alle hedder, og faar Lejlighed til at citere de fleste af sine tidligere Bøger og Afhandlinger, hvoriblandt de mange Artikler, der i Tidens Løb har staaet i „Danske Studier“.

Jeg kan ikke i Enkelthederne vurdere et Værk som dette, dertil er min Kendskab til *Ermioner*, *Sveber*, *Gambriver*, *Sugambrer*, *Ermundurer*, *Marcomanner* osv. alt for ringe, men jeg skal dog ikke undlade at gøre et Par Bemærkninger vedrørende vor egen Folkestammes Etnologi.

Borringer skal ifl. Schütte (Our Forefathers II p. 357; Henvisningerne i det følgende gælder overalt den engelske Udgave) være et Indhyggernavn, og dette skal igen danne Forled i Ønavnet *Borrinholm* (Bornholm). Da Formen *Borrinholm* notorisk er en sekundær Form, er det mig ikke muligt at forstaa, hvad der har kunnet motivere en saadan Hypotese.

Et Indbyggernavn *Borringer* er ingensteds overleveret. Forf. har ikke anden Støtte herfor end, hvad han anfører i en Note, at Familienavnet *Borringer* antages at betyde „Bornholmer“. Hvem der nærer denne Antagelse eller hvorpaa den støtter sig, faar vi ikke noget at vide om, saa dette Argument vejer ikke tungt; Familienavne er jo ofte oprindelige Landsbynavne, og *Borringer* er jo Navn paa en jysk Sogneby. Jeg skal dog ogsaa anføre en anden Mulighed. Slægten Borrings mest berømte Medlem, Sprogmanden L. S. Borring, død 1884, stammer fra en Købmandslægt i Bogense, ifl. Biogr. Leksikon. Ikke langt fra Bogense ligger en Landsby, hvis Navn vi nu skriver *Baaring*. Det kunde ligge nær at antage, at Slægten stammede herfra, men at bevise det vilde kræve Undersøgelser, som jeg ikke i denne Anledning kan indlade mig paa at iværksætte, tilmed da de vil være ganske overflødige her. Forholdet er simpelthen dette, at Ønavnet, der i Kong Valdemars Jordebog skrives *Burghændæholm*, i Middelalderen ganske normalt har udviklet sig til *Borringholm*, idet *rg*h er blevet til *rr* ved simpel progressiv Assimilation (Brøndum-Nielsen, GldGr II § 342b) og *nd* er blevet til *n*, som det sædvanlig er Tilfældet paa Bornholmsk (Espersen, Bornh. Ordb. Indl. § 100). *Borringholm* er jo endnu Navnets gængse Folkemaalsform, og dennes direkte Sammenhæng med Navnets ældste Skriftform har allerede Vilhelm Thomsen, der skrev *Lydlæren* til Espersens Ordbog, været klar over, idet han stiller dem sammen. Endelig skal tilføjes, *Borringholm* ogsaa var Navnets sædvanlige Skrivemaade paa Dansk gennem flere Aarhundreder; det er først i det 18de Aarhundrede at *Bornholm* vinder Overhaand; Formen kendes dog fra Middelalderen, er rimeligvis oprindelig tysk og har faaet Indpas i den Tid, da Bornholm stod under Lybækkernes Herredømme.

Et oprindeligt Indbyggernavn *Fyner* „Fynbo“, der skal støtte en konstrueret Grundform **Fehunjö* af Ønavnet *Fyn*, forudsætter Forf. paa Grundlag af Stednavnet *Fynagaarde* paa Bornholm (I p. 168, II p. 357). Lad os derfor se paa, hvorledes det forholder sig med disse Navne. Den ene af dem er *Fynegaaard*, 27. Selvejergaard i Nylarsker Sogn. Om den ved vi gennem Amtmand Urnes Oplysninger, at den 1740 ejedes af *Hans Hansen Fyhn*, og den har uden Tvivl faaet Navn efter ham. Den anden *Fynegaaard* er 13. Selvejergaard i Knudsker Sogn; en Jordebog fra 1691 oplyser, at den da ejedes af *Anders Fyen*, og her er Forholdet ganske sikkert det samme. De bornholmske Gaardnavne, som vi kender dem i vore Dage, er gennemgaaende ikke særlig gamle; de har, som jeg haaber i anden Forbindelse at kunne vise, ofte Navn efter Ejerne og skifter ikke sjælden ved Ejerskifte; først i 19de Aarhundrede er de blevet mere stabile. Selvfølgelig kan man ikke paa Materiale af denne Art slutte noget om Eksistensen af et Oldtids-Indbyggernavn *Fyner* „Fynbo“.

Müllenhoff har antaget, at et Bjærg *Finne* Syd for Elben skulde indeholde det keltiske Ord *penn* „Hoved“; dette modbeviser Schütte (I p. 114) ved at sige, at *Finne* ikke er keltisk, men gottonisk, da det genfindes paa Bornholm. Her sigtes selvfølgelig til *Finnedalen*, men heller ikke dette Bevis har nogen Værdi, da Navnet er forholdsvis ungt. Herom skal fra en Jordebog af 1696 oplyses, at der paa Hammerhus Slots Ladegaards

Grund dengang boede en Udbygger ved Navn *Jacob Matthiesen*. Paa en i Jordebogen indlagt Seddel staar den senere Oplysning, at han hed Jacob Matthiesen og bar Tilnavnet *Fisker*, fordi han var blevet antaget af Øvrigheden paa Hammerhus som Fisker og havde faaet tilstaaet Husplads der (dsv. paa Ladegaardens Udmark), og efter ham kom *Mads Finde*, *Berthel Madsen Finde* og *Peder Berthelsen Finde*. *Finnedalen* hører under Hammerhus Slots Ladegaard, og her har aabenbart i det 18de Aarhundrede i tre Generationer boet en Fiskerslægt med Slægtsnavnet *Finde*. En bedre Forklaring af dette Navn kan derfor næppe tilvejebringes.

For at blive ved Bornholm skal jeg med det samme nævne, at Forf. (II p. 365) vil hævde, at Øens Stednavne viser visse udprægede Forskelligheder fra den danske Type, som f. Eks. det svensk-norske Led *-myre* for Dansk *-mose*. At der virkelig findes væsentlige Forskelligheder skal ikke bestrides, men Eksemplet er ikke ganske heldigt; vi træffer jo ikke sjældnen Ordet *Myr* rundt omkring i det øvrige Danmark. Saaledes *Barmer* (c. 1300 Barnæmyræ), *Sebber S.*, *Slet H.*, *Formyre*, *Tjele S.*, *Sønderlyng H.*, *Mørdrup*, 2 Byer i Frederiksborg Amt (jfr. Frederiksborg Amts Stednavne p. 10 og 108), *Myrup* flere Steder, *Myren*, *Hse* i Hammer S., *Kær H.*, og i sønderjyske Stednavne findes flere Eksempler. Ordet forekommer praktisk talt over hele Danmark.

Med Hensyn til Kortnavnene, Short Simplexes, og den stærke Overvægt, de korte usammensatte Navne skulde have i ældste Stednavnegivning maa jeg fremhæve, at Spørgsmaalet er ret kompliceret, idet man efter min Opfattelse ogsaa maa regne med en modsat Udvikling, nemlig at oprindelig sammensatte Stednavne, Compounds, kan blive forkortede og fremtræde som tilsyneladende Kortformer. Tre af de sjællandske Sønnavne, som Schütte (I p. 165) anfører som Eksempler paa Kortnavne, nemlig *Æse*, *Arve* og *Fure*, er ifl. Frederiksborg Amts Stednavne, som ganske vist udkom 1929 og som han derfor ikke har kunnet bygge paa ved dette Arbejde, oprindelig sammensatte Navne. Saaledes antager jeg i øvrigt det vil gaa med flere af hans Eksempler — jeg skal her nævne *Od* „Odsherred“ og *Ti* „Tissø“, der vist helst omgaaende burde udryddes — men maaske der til Gengæld findes andre brugbare Eksempler frem, saaledes at denne iøvrigt vistnok rigtige Teori fremdeles lader sig opretholde.

Paa samme Maade kan det undertiden gaa med den anden Gruppe, som Schütte tillægger saa høj Alder, og hvor han iøvrigt staar i fuld Overensstemmelse med den samlede filologiske Videnskab, nemlig Suffiksaffledningerne, hans Long Derivatives. Saaledes med Ønavnet *Orust* i Bohuslän, som han (I p. 169) opfører som en Suffiksaffledning paa *-ust*; i Virkeligheden er det snarest et sammensat Navn paa **-vost* „øde, ubeboet Sted“, hvad han kunde have fundet Oplysning om hos Lindroth (Skrifter utg. av Institutet för ortnams- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola I p. 27).

Bland de forholdsvis sjældne „Water-Names in -ing“ anføres (I p. 172) „the river Hevring in East Jutland“. Eksemplet er svagt, fordi den nævnte Aa i Virkeligheden hedder *Hevring Aa* efter Landsbyen *Hevring*, som

den løber forbi, og saaledes har jo Vandløbsnavnene i Danmark i overvejende Grad deres Navne efter de Landsbyer, de passerer. Under alle Omstændigheder er det en farlig Sag uden videre at gøre *Hevring Aa* til „Aaen Hevring“ og bruge den som Bevis for Tilstedeværelsen af en sjælden Navnetype, og skulde Meningen have været at antyde, at *Hevring* formodedes at være Aaens oprindelige Navn, burde der have staaet: „the river *Hevring“. En gennemført Anbringelse af Stjerne ved postulerede Navneformer vilde i det hele have gjort Bogen mere anvendelig.

Ved Omtalen af Noreens Teorier om, at Navne som Danmark o. a. ikke skulde indeholde Folkenavnet, men et naturbetegnende Forled — Teorier, som Schütte med Rette tager Afstand fra — citerer han (I p. 151) kun Noreens Afhandling i Uppsala Universitetets Årsskr. 1907, men synes ikke at have kendt Afhandlingen „Nordens äldsta folk- och ortnamn“ i Fornvännen 1920. Forøvrigt er det heller ikke tidssvarende at citere 1ste Udg. af Noreens Altisl. Gram., som det bl. a. sker I p. 45.

En kedelig Fejltagelse finder man I p. 177, hvor det danske *Mejl-far* oversættes ved „great channel“; Forf. maa aabenbart have forstaaet Forleddet som det til oldn. *mikill* svarende Ord, medens Forholdet er det, at Navnet *Middelfart*, der i Kong Valdemars Jordebog skrives *Mæthælfar*, er sammensat med glda. *mæthæl* „mellem“.

Jeg skal her standse med mine Detailindvendinger, idet jeg fremhæver, at det alt sammen er Smaating, og at de naturligvis ikke forringer Værkets Plan og Idé. Schütte har her frembragt et Værk, der kan faa stor Betydning for fremtidig Forskning og skabt en særdeles nyttig Haandbog, som alle „Gottonister“ vil være ham taknemlig for.

Gunnar Knudsen.

SKÆLDSORD OG FORAGTELIG GESTUS

I „Danske Studier“ 1905 offentliggjorde Dr. H. F. Feilberg en meget morsom Artikel, som han kaldte „Skældsordenes Lyrik“, og i hvilken han sammenlignede Skældsordene med Stukornamenter eller forskelligtfarvede Mursten paa en Bygnings Façade; deres Opgave er at give Farve, Liv, Afveksling i Talen. Feilberg publicerede i denne Artikel et Utal af Skældsord, dels fra daglig Tale og dels fra Retsakter og Avisreferater af politiske Taler, men om hans Materiale som Helhed set gælder det, at det var fra forholdsvis ny Tid.

Man har utvivlsomt ogsaa i ældre Tid haft et stort Udvalg af Skældsord, men næppe saa righoldigt et Sortiment, som det Feilberg har fremlagt, i hvert Fald giver de gamle Tingbøger ikke det overvældende Indtryk, som Artiklen „Skældsordenes Lyrik“ gør, selv om en Buket, som jeg i Tidens Løb har samlet fra nordjyske Retsakter fra 1600erne nok i Brogethed og Duft kan sidestilles med Markens vilde Blomster.

Oftest forekommer naturligvis de almindelige Skældsord som *Hore*, *Skælm*, *Tæve* og *Hundsot*, hvilket sidste jo egentlig betyder Genitalia paa en Hunhund, men af mere spredt Art er antagelig følgende: *Berider*,

Blodhund, Brændevinssæk, Bysforræder, Felthore, Flegel, Fyldeso, Føgler, Galgerytter, Hund, Hundekrænger, Istervom, Kakkelhund, Kvabso, Kæltring-kæbe, Kødmund, „slug en Lort!“, *Lusast, Malfok, Markilder, Mik* (Kvinde), *Mær, Pickelhering* (3: Nar), *Pokkerkrukke* (Kvinde), *Pulter* (Mand), *Rakkerhore, Rakkerhvalp, Rytterhore, Skandsæk, Skidtfas, Skvaldertaske, Slatte* (Kvinde), *Snøffel, So, Mads „Stindflæsk“, Svinehund, Taprøv, Tintehund, Tyvetrækker* (3: Bytjener — Politibetjent), *Æsel og Ørelytter*.

Nær beslægtet med Skældsordet er jo den foragtelige Gestus, og almindeligt træffes „at slaa Knæp“ med Fingrene ad en anden, som oftest i Forbindelse med, at man siger „Hundsfoot“; endvidere at „skæbe“ ad Modstanderen (3: lave Grimasse). En særlig Form for Tilkendegivelse af Foragt har jeg kun truffet i Sæby Tingbøger, hvor det ofte hedder, at han „bed i sin Finger“ eller „bed i sin Negl“ ad ham, og undertiden paafulgte saa Slaaen Knæp eller et Skældsord. Denne Biden i Fingeren er vel det samme som at „pege Fingre“ ad en, idet man jo ved denne Gestus stikker Enden af Tommelfingeren i Munden og spreder de øvrige Fingre ud i Retning af Fjenden. Mest foragteligt var det maaske nok at „klappe i sin Røv“ ad Modstanderen, saaledes som bl. a. Byfoged Johan Ertmann i Sæby 1682 gentagne Gange gjorde ad Præsten Laurids Christensen; med Hensyn til det gammeldanske Ord „Røv“, der jo betyder Hul, Aabning (isl. *rauf*), og som endnu i landlige Kredse benyttes som fuldgyltig — ikke simpel — Betegnelse for Menneskets Bagdel (jeg har hørt en høflig Bondekone sige til en Embedsmands Frue: *Wæsegu aa la dje Røv fal' te Sæ'* = værsgod at sidde ned), — skal bemærkes, at dette Ord allerede henimod Aar 1700 synes at være gaaet af Brug i fornemmere Kredse; af en Retssag fra Sæby 1682 (Tingbogen Bl. 106) ses, at medens Vidnerne — 5 Kvinder — i Almindelighed anvendte Ordet „Røv“, brugte Borgmesterens Pige Betegnelsen „Ende“ om denne Legemsdel.

C. Klitgaard.

TYSK FOLKEMINDEFORSKNING

E. Hoffmann-Krayer und Hanns Bächtold-Stäubli, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Band V. Berlin & Leipzig 1933, Walter de Gruyter & Co. — Paul Geiger, *Völkenskundliche Bibliographie für das Jahr 1927*. S. Forf., s. Publ. for 1928; begge Berlin & Leipzig 1933, Walter de Gruyter & Co.

Det afsluttede 5. Bind af Handwörterbuch, ialt 1272 Spalter, gaar fra *Knoblauch* til *Matthias*, og efter dette at dømme maa vi vente, at Værket bliver paa mindst 10 Bind. Blandt de større Artikler skal nævnes *Kobold*, af Weiser-Aall, hvor Feilbergs Nissens Historie er citeret som Hovedværk og stærkt udnyttet, derimod har Forf. ikke kendt Ellekildes Fremstilling i det uafsluttede „Nordens Gudeverden“. Fremdeles *Komet*, et stort Stykke Astrologi af Stegemann, *Korndämonen*, af Beil, der helt bygger paa Mannhardt og er ledsaget af talrige Kortskitser, *Kuckuck*, af Seemann, hvor nordiske Folkeminder i sjælden Grad er udnyttede, og nogen Kendskab til Nordisk viser ogsaa Geiger i sine mange Artikler om *Leichen* og Sammensætningerne med dette Ord, men ellers er der i Al-

mindelighed ikke taget videre Hensyn til vort Materiale; en Undtagelse danner naturligvis F. Ohrts Artikler om Trylleformler. Den største Artikel i Bindet, *Maske* und *Maskereien*, af Menli, fylder ikke mindre end 108 Spalter.

Under *Lappenbüume* savnes Henvisning til Afhandlinger af Nyrop („Kludetræet“) og Aug. F. Schmidt („Hultræer“). Under *Maifeuer* nævnes ganske vist, at Skikken kendes fra Danmark, men ikke, at det hedder Valborgblus, og om Sommer-i-By Skikke i Norden oplyses der ikke meget. Vi faar imidlertid at vide, at disse Skikke er udbredt over store Dele af Europa. Under *Leber* erfarer vi, at Leverrimene, der forlængst er uddøde i Danmark, har holdt sig til vore Dage i fuldt Flor i Nordtyskland; det hedder nemlig, at der i 19de Aarhundrede næppe er fejret et Bondebryllup i Nordtyskland, uden at der blev fremsagt Leverrim.

Det mærkelige Ord *Krimskrams*, der paa ældre Tysk hedder *Kribskrabs*, faar en ny Forklaring. Jacoby forklarer Ordet *Kribs* som et tysk-jødisk Ord, der er omdannet efter et hebraisk Ord, som betyder de Bønner, som paa Helligdagene fremsagdes eller forelæstes i Messerytme i Synagogerne. *Kribs* skulde derefter være gaaet over til at betyde Trylleformler, dernæst Tryllehogstaver, lærd Kaudervælsk, og med Hensyn til den redupligerede Form henvises til Dannelser som *Miskmask*, *Sniksnak* o. lign. Om denne Forklaring er den rette, faar staa hen. Spørgsmaal af denne Art hører vel nok mere hjemme i en etymologisk Ordbog end her, men Rammerne er meget vide, og det er i det hele en utrolig Mængde Oplysninger, man kan finde i dette Værk, der har Bud til alle Folkemindeforskere.

Af „*Volkskundliche Bibliographie*“, der udgives af Paul Geiger, er i 1933 i to Bind udkommet Bibliografierne for 1927 og 1928. Men da det foregaaende Bind, der omfattede Aarene 1925—26, udkom 1931, er der ikke, som ønsket og haabet, indhentet noget af det manglende endnu, og naar det ikke er lykkedes at komme mere a jour, skyldes det formentlig økonomiske Vanskeligheder. Denne Bibliografi er en udmærket Hjælp for alle, der sysler med folkloristiske Studier af mere omfattende Karakter, idet den aabner Adgang til Benyttelse af Afhandlinger i saa godt som alle betydelige Tidsskrifter i Europa og Nordamerika. At et Arbejde som dette er af den allerstørste Betydning ved Udarbejdelse af leksikalske Arbejder som den foran omtalte „*Handwörterbuch*“, siger sig selv, og at et Samarbejde finder Sted, tør slutes allerede deraf, at Bibliografiens Udgiver og mange af dens Medarbejdere tillige er knyttede til Ordbogen. Med det sidst udkomne Bind spænder Bibliografien nu over Aarene 1917—28, ialt kun 12 Aar, men da der for hvert Aar er registreret ca. 4000 Bøger og Afhandlinger, er der hermed tilvejebragt Sammenhæng i en meget omfangsrig og tillige meget splittet og vanskelig tilgængelig Litteratur. Det er et fortjenstfuldt Arbejde, og saa meget mere paaskønnelesværdigt, som det vistnok udføres ved frivillig Bistand af en Række interesserede omkring i de forskellige Lande, og man maa derfor haabe, at det maa lykkes ogsaa fremdeles at fortsætte med Udgivelsen af denne nyttige Haandbog.

Gunnar Knudsen.

HUSHOLDNINGSKILDER

Det er et interessant Supplement til, hvad man ved om Kilder, hvis Vand var særlig egnet til Thelavning, Ærtekogning, Brændevinsbrænding, Ølbrygning og Kålkogning (jfr. „Danmarks Helligkilder“, S. 74), Dr. Marius Kristensen anfører i DSt. 1933, 81 f. vedrørende Opsamling af Regnvand til Kogning af Ærter. Der kendes nemlig visse Kilder, hvis Vand angives som udmærket til Ærtekogning, f. Eks. Helligkilden i Græse Sogn. Om denne Kilde meddeles til Hoffmann, at skulde der koges Ærter i en Gård eller et Hus, skulde der altid hentes Vand fra dette udvalgte Kildespring. Ærterne skulde så kun koge halvt så længe som ellers og smagte dobbelt så godt. Et Helligvæld i Holstrup Sogn ved Randers havde også godt Ærtevand; ligeså Ærteholken i Dråby Sogn på Mols, Ærterne blev mørkogte i Vandet hentet derfra (se „Danmarks Helligkilder“ Nr. 69, 1783, 2024). *Kålkilder* fandtes i Randers og Dråby, *Brændevinskilder* i Dråby og Holsted, en *Ølkilde* i Randers, *Thekilder* i Hjadstrup Sogn, Viborg, Ballegårds Have (Falslev S.), Demstrup Hovedgård (Gerlev H.), Råby S. og på Bispetoften i Århus. Vandet i Finkes Kilde i Haderslev var især godt til Madlavning og brugtes derfor altid hertil (jfr. „Danmarks Helligkilder“ Nr. 1847², 2024, 2683³, 925, 1622⁴, 1852², 1876, 2056¹, 3002). — Det er letforståeligt, at Folk snart erfarede, om en Kilde havde særlig godt (helst blødt) Vand, og til hvad Slags Husholdningsbrug, det fortrinsvis var egnet. Når man havde visse Kilder at benytte i Sygdomstilfælde, var det naturligt, at man også kendte sådanne til forskelligartet Husholdningsbrug.

Anden Forklaring er der næppe at give angående de forskellige Kilder, hvis Benævnelse sættes i Forbindelse med Mad og Drikke.

August F. Schmidt.

FRA SPROG OG LITTERATUR

THEODOR FONTANES LURDIGT

Th. Fontane har i sin Poesi beskæftiget sig meget med nordiske Emner. Han har digtet om nordiske Kongenavne, hvis blotte Klang havde en Tillokkelse for ham; og i Digte som: „Gorm Grymme“ og „Olaf Kragebeen“ har han besunget den nordiske Kæmpeskikkelse. Ved Læsning bl. a. i Saxo og Holberg: Dänische Reichshistorie har han faaet Ideerne til disse Digte, som han kalder nordiske Billeder og Ballader — Ideer som for en stor Del først realiseredes, da han som Krigskorrespondent i 1864 var paa en Rejse i Danmark og havde besøgt de gamle Kæmpers Hjemsted.

Historie og Digtekunst er for Fontane to af hinanden uafhængige Ting. Det er det poetiske og digteriske, der har Værdi for ham. Han finder det mindre væsentligt, om Digtene er i nøjagtig Overensstemmelse med de historiske Kilder, saaledes ogsaa i de nordiske Digte.

Det sidste Bevis paa Fontanes Beskæftigelse med gammel-germansk Fortid er Digtet: Luren-Konzert. Det udkom i 1896 i Tidsskriftet „Pan“. Det følgende er et Forsøg paa at gøre Rede for, hvad der kan have givet Fontane Anledning til at optage et saa specielt Emne som de danske Lurer. Da der maa refereres til Enkeltheder, gengives Digtet først i dets fulde Form.¹

LUREN-KONZERT

In Kopenhagen, gross und gesperrt,
Am Saal-Eingange stand: Luren-Konzert.

Und an meinen Gastfreund jener Tage
Richte voll Neugier ich die Frage:
„Sage, was meint das? Bis Fausts Lemuren
Reicht es gerade. Doch was sind Luren?“

„Luren, in Tagen der Goten und Geten,
Hiessen unsre Nordlands-Trompeten,

¹ Udg. Gedichte v. Th. Fontane, I. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, Stuttgart und Berlin. 1925.

Hörner waren's von sieben Fuss Länge,
 Schlachtruf waren ihre Klänge,
 Die Luren, lange vor Gorm dem Alten,
 Uebers Moor und über die Heide schallten. . .

Wo der Steindamm sich hinzieht, stieben die Funken.
 In den Sumpf ist Ross und Tross versunken,
 Und versunken unter die Binsen und Gräser
 Waren zuletzt auch die Lurenbläser.

Da lagen sie. Bis zu zweitausend Jahren
 Sind Nebel und Wind drüber hingefahren,
 Eines Tages aber grub man, und Schwert und Knauf
 Und die Luren auch stiegen wieder herauf,
 Herauf aus dem Moorgrund unterm Rasen,
 Und auf diese Luren wird heute geblasen.“

Ein tret' ich. Im Saal, an Estrad' und Wand,
 Sitzen schöne Frauen, die Fächer in Hand;
 Lustig die Kleider, kokett die Hüte,
 Vorn an der Brust eine Heidekrauthüte,
 So sitzen sie da; Lorgnon und Gläser
 Richten sich auf die Lurenbläser.

Das sind ihrer drei. Blond-nordisch ihr Haar,
 Keiner über dreissig Jahr,
 An die Brüstung jetzt sind sie herangetreten,
 Hoch heben sie langsam ihre Trompeten,
 Und die Luren, so lang' in 'Tod gebunden,
 Haben aufs Neue Leben gefunden,

Es fallen die Schwerter, es klappen die Schilde,
 Walküren jagen, es jagt Brunhilde,
 Von der Toten hochaufgetürmtem Wall
 Aufwärts geht es nach Walhall.

Und nun verklingt es; die Köpfe geneigt,
 Lauscht noch alles, als alles schon schweigt.

Draussen am Eingang, gross und gesperrt,
 Las ich noch einmal: Luren-Konzert.

Digitets Form giver os det Indtryk, at Fontane selv har hørt Koncerten. Det foregaar i København, hvor han taler med sin Gæsteveren om Lurerne og faar deres Historie boretet. Han læser selv ved Indgangen til Salen Ordene: Luren-Konzert, og da han er kommet indenfor, skildrer han Publikum, og sammen med Tilhørerne er han stærkt betaget af at

høre Instrumenternes vældige Musik. Men hvis vi gaar i Detailler, vil vi finde vægtige Grunde, der taler imod, at han selv kan have været til Stede.

Paa sin Rejse 1864 opholdt Fontane sig i København fra d. 12.—15. September. Tidsrummet kan bestemmes nøjagtigt. I „Berlingske Tidende“ 12. September 1864 har jeg under Annoncen „Rejsende“ fundet, at „Doktor Fontane“ fra Berlin var Hotel d'Angleterres Gæst. Fra 16. Sept. samme Aar har vi et Brev fra Fontane, dateret Aalborg, hvori han skriver, at han den forrige Dags Eftermiddag (d. 15/9) Kl. 3³⁰ har forladt København. Dette stemmer med en anden Annonce i samme Avis, hvori der staar, at Dampskibet „Dania“ hver Mandag og Torsdag Kl. 3³⁰ afgaar til Aalborg fra Qvæsthusgaden. — Men desværre kan der paa den Tid absolut ikke have fundet nogen Lurkoncert Sted. Det var først i 1893 under en videnskabelig Polemik med Prof. Kromann om Lurernes musikalske Ejendommelighed og Værd, at Prof. Angul Hammerich opdagede, at flere af Lurerne endnu kunde blæses. Der foretoges derefter Prøver for mindre Kredse i Nationalmuseets Broncesal. Det lukkede Rum blev for utilstrækkeligt for de mange Tilhørere, der ytrede varme Ønsker om at høre disse Oldtidsinstrumenter, og i 1893 foretoges den første Lurbælning paa Midsommerdag fra Nationalmuseets Tag. Bronzealderlurerne blev derefter 1894—1910 blæste hver St. Hansdag. Det var to Herrer Petersen, der blæste, de eneste der havde nøjere Kendskab til at behandle de oldnordiske Instrumenter. I de danske Aviser fra disse Aar opfordres den udenlandske Presse til at gøre sit Publikum bekendt med disse ejendommelige Koncerter, da det er noget i hele Verden enestaaende, København har at byde paa. — Vi ved ikke, om Fontane har været i København mere end den ene Gang i 1864. Men vi kan ud fra Digtet bevise, at han ikke selv har overværet Koncerten. Der optræder nemlig tre Lurbælsere i en Sal. (Str. 6 v. 1). I Salen har Instrumenterne kun været blæst, da man eksperimenterede med dem, og at der har været blæst paa tre Lurer paa een Gang er aldeles umuligt, da Lurerne blev fundet to og to og stemte parvis med hinanden. Men det maa have sin Grund, at Fontane lader tre optræde. Et Fotografi i Nationalmuseets Arkiv fra Museets Broncesal fra 80'erne viser, at nogle Lurer har været ophængt i et Skab i en Gruppe paa tre og anbragt med Lydaabningerne udad. I denne Ophængning har de smukke og stolte Instrumenter sikkert virket betagende paa Museets Besøgende. Det ligger nær at antage, at Fontane i 90'erne har læst Beretninger i Aviser om Koncerterne her hjemme, og disse Beretninger har fremkaldt Mindet hos ham om de tre Lurer fra Glasskabet i Nationalmuseets Broncesal. Under sit Københavnerophold har Fontane nemlig besøgt Nationalmuseet. Han omtaler, som cand. mag. Jørgen Hendriksen venligst meddeler mig, i „Wanderungen durch die Mark Brandenburg“ (Bd. I Side 392 Udg. Paul Frankes Verlag) sit Besøg i det nordiske Museum i København med de nordiske Oldsager. Dermed kan kun menes Nationalmuseet.

Chr. Balslev.

SOKRATES SOM SNEMAND

I Baggesens lille hyggelige digt „Selvindbydelse“ (Ungdomsarbejder. 1791. II s. 153 f.) findes et mærkeligt vers:

Hist krandsse sorte Træer den hvide Vold;
 Ved Porten, som Socrat
 Paa Isen fordum, stiv og kold
 Staaer ubevægelig en lang Soldat;
 Og hist paa glatte Træskoe snel forfølger
 En Pog en anden Pog paa frosne Bølger.

Hvorfra stammer denne mærkelige oplysning om Sokrates, som ikke var mere forståelig i sin oprindelige form („I Tanker“ istf. „Paa Isen“)? Forbilledet for digtet er en berømt ode af Horats, som de fleste måske nu kender bedst fra „Nøddebo Præstegaard“, men i det digt forekommer den græske filosof ikke. Derimod står bjærget Soracte, hvidt af den dybe sne, i synskredsen. Der kan ikke være tvivl om, at det er Soracte, som er blevet til Sokrates, men hvorledes? Der kan ikke direkte være tale om en læsefejl. Baggesen har næppe haft den latinske tekst for øje, da han skrev sit digt, men han har som så mange andre kunnet oden, eller i det mindste dens første vers udenad. En almindelig huskefejl kan det næppe heller være. Mon ikke forklaringen er, at læsefejlen er forekommet i skolen og ved sin pudsighed har vakt latter (eller medført straf; lærere har desværre ikke altid sans for den slags). Sådanne fejl kan mærkeligt stærkt fæstne sig i hukommelsen, og ved en senere lejlighed er man ikke altid sikker på, hvad der er fejlen og hvad der er det rigtige.

Marius Kristensen.

RUNDING FORAN V-LYD

Hvad her skal omtales, er ikke nyt for det allermestes vedkommende, men de fremdragne tilfælde har aldrig været sat i forbindelse med hinanden til gensidig belysning.

I „Ordbog over det danske Sprog“ formodes det, at drivende våd o. lign. udtryk egentlig indeholder glda. drybe (ono. drjúpa), og dette er mere end sandsynligt, da drybe i en stor del af det danske område, særlig i næsten alle sjællandske mål, lydret må have udviklet sig til *driwə*, altså i lyd er faldet sammen med drive.

Et ganske tilsvarende forhold har vi i lyslevende, som i ordbogen med rette sættes i forbindelse med sv. livs levande; her er sammenfaldet af glda. lius og lifs endnu videre udbredt, idet en stor del af Jylland må få *lyws* af begge ord, sjællandsk almindeligt *liws*, og ialfald en del af Skåne har også en form (sydskånsk *juwsləwənəs*), som let kan misforstås.

Om stævne 'afkappe træer' er det ikke muligt at afgøre, om afrunding har fundet sted, da der findes både stavn og stovn (se Kalkar:

stavn) i betydningen 'stamme' el. lign. Derimod må jysk styve (Feilb. stive, uden støtte i målene) sikkert henføres til stuv, norr. stúfr 'stump, afskåret stykke'.

Som det sidste ord, hvor usikkerheden ikke gælder vokalen men kun konsonanten, skal jeg nævne støvregn. Man antager almindeligt, at det er en forvanskning af støbregn 'hårdt faldende regn', en form som vi ofte finder i gammel tid, f. eks. i beretningen i Tyge Brahes dagbog om dronningens besøg på Hven. Men støvregn stemmer så nøje med tilsvarende tyske ord, at en egentlig forvanskning ikke kan tænkes. Det er snarest en konkurrence af to i visse egne enslydende og betydningsbeslægtede ord, som er endt med det enes udslettelse.

Derimod er leffueeldhe 'coruscationes' i Mariagerlegendariet (Gunnar Knudsens udg. s. 106) ikke en urundet form af løbeild, men fejllæsning for leffneeldhe 'lynilde' der også ellers er den sædvanlige oversættelse af dette sted (Salme 77, 19). Formen kan sammenstilles med de af Gunnar Knudsen sammenførte former af løfte (indledn. s. XXVIII).

Med undtagelse af det andet tilfælde er det ømålenes udslettelse af forskellen mellem opr. *p* og opr. *v*, der har voldt de her omtalte sprogforstyrrelser, og i de tre første kommer hertil det i mange mål forekommende sammenfald af rundt og urundet vokal foran *v*-lyd. Fælles for dem alle er den lydige udviklings indflydelse på ordbetydningen.

Marius Kristensen.

DET NYE GRØNLANDSKORT OG DE ARKTISKE STEDNAVNE

AV

WILLIAM THALBITZER

Der udarbejdes i disse år et nyt kort over Grønland i kæmpestort format. *Geodætisk Institut* (under krigsministeriet) leder dette store foretagende og sender hver sommer sine folk til Grønland for at opmåle landet fra fjord til fjord, kysten rundt. Naturligvis er der flere gange i fortiden udarbejdet kort over Grønland, dels over begrænsede lokaliteter, dels over hele den store ø. Men hvad der nu foregår er en ensartet gennemført triangulasjon og kortlægning, en moderne nøjagtig bestemmelse av det isfrie kystlands geografiske linjer og av fjældmassernes og indlandsisens højder. Arbejdet, der begyndtes i 1927, vil strække sig over mange år fremad. Opgaven er enorm, Grønland er jo ikke meget mindre end en verdensdel. Da dette kort blir så meget større end alle tidligere, vil der komme mange flere geografiske navne på det end der før har stået.

I de helt ubeboede egne skulde man ikke vente at spørgsmålet om stednavnene kunde volde vanskelighed. Mange vil måske mene at her slet ikke er brug for stednavne; hvordan kommer der stednavne i ubeboede egne? eller på indlandsisen? Imidlertid er det et faktum, at kortene udviser en vrimmel av navne selv på de nyopdagede kyster av landene omkring Nord- og Sydpolen. På alle disse udstrakte kyster, der først er blevet udforsket siden midten av forrige århundrede, har de skiftende ekspedisjoner nedfældet en uhyre mængde av navne, oftest personnavne brugt som stednavne, til minde om den særlige ekspedisjon der kom først. I vor tid er der gået en slags sport i polaropdagelser; rekorden galdt selve polpunktets første besættelse. Enhver ny opdagelse efterlod altid en række nye stednavne på kortet, særlig bekendte personers

navne. Nå, det må indrømmes, berømmelsen for navnet her var ofte dyrekøbt, livet var blevet sat ind eller sat i vove. Men i kølvandet av heltene, martyrerne, de store opdagere fik næsten altid en flok av tilfældige beundrere plads på kortet, fjærne venner eller veninder, medarbejdere ved offentliggørelsen eller underordnede medhjælpere, hvis berettigelse til på denne måde at få del i den evige berømmelse var omtvistelig. En lignende plads fik ofte de hjemlige pengemænd, mæcenaterne, der kunde vente at få deres navn ind paa kortet, en usik der efterhånden blev sat bedre og bedre i system. På den måde er de engang så uberørte arktiske lande blevet inddraget i de hvide mænds selskabelighed. Nord- og Sydpolens landkort er mere og mere blevet brugt som en slags arktisk „Blå Bog“ eller Who-is-who.

Ære være de virkelige pionerer! Der er dog en idé i at minde de første og største polarhelte ved at knytte deres navne til det sted, hvor de øvede deres bedrift! men lad os så ikke strax derpå drukne disse navne i et myller av ligegyldige navne, hentet allevegnefra og mere snurrige end virkelig beegnende for de øde, vilde kyster, hvortil et tilfælde har knyttet dem. Disse personnavnerækker langs verdens ødeste kyster forvrænger indtrykket av polaregnesenes enkle skønhed og værdighed. Skal der hæftes navne til disse ubeboede kyster, lad det blive naturbeskrivende eller „episke“ navne, der ganske naturligt indgår i landets historie.

Eskimoiske stednavne og fremmede.

Beboede kyster findes i polarområderne kun langs det nordlige polarhav, langs nordrandene af Eurasiens og Amerikas kontinenter. Det amerikanske polarområde befolkes udelukkende av Eskimoerne, hvis forfædre opdagede Amerika og Grønland længe før Evropæerne ankom og „gjorde opdagelser“.

Grønlænderne fik fra de første tider en stor rigdom av eskimoiske stednavne i arv. Den lange befolkningskæde i Grønland, fra Smiths sund i nord på vestkysten til et stykke nord for Ammassalik på østkysten, har fastknyttet tusener av eskimoiske stednavne til bopladser, fangstpladser, fjorde og fjælde, øer og næs langs den vældige kyststrækning, navne der ofte karakteristisk og smukt særtegner stederne. Et par eksempler i dansk oversættelse: Himmelfjæld, Storedal, Isfjældene, Varden, Bratfjæld (*Ivnaajuagtoq*), Fagerstrand (*Sigssarigsoq*), Sollien, Tomtebo (*Igdluke*), Næsboerne,

Forventningen (*Ilimanaq*), Skydeskjul (*Talut*), Renøen (*Tugtulik*). På landkortet ser vi kun en lille brøkdel av disse nasjonale (eskimoiske) navne, dels fordi der ikke fandtes plads til dem alle, dels fordi de hvide mænd ønskede en del stednavne fra deres eget sprog uden hensyn til de indfødtes. Mellem Upernivik i nord og Ivigtut i syd (Ammassalik i øst) er der på kortet en stor mængde navne av gammel-evropæisk lyd: de hollandske som *Svartenhuk*, *Vaigat*, *Klokkerhuk*; de danske (talrigest) som fx. det fra hollandsk oversatte *Sukkertoppen*, iøvrigt hovedkolonierne *Godthåb*, *Julianehåb*, *Jakobshavn*, *Egedesminde*, og en mængde andre danske navne på byer og fjorde (Nordre- og Søndre Strømfjord; Evighedsfjorden). Endelig er der nogle få tyske fra Brødremenighedens (Hernhuternes) tid fx. *Lichtenfels*, *Lichtenau*. Grønlænderne selv bruger ikke disse stednavne. De indfødte har fra langt ældre tid deres egne navne for *alle* beboede og ubeboede steder, som syntes dem at fortjene et navn. De kalder deres hovedstad (vort Godthåb) for *Nûk*, i stedform *Nûngme* (udtales Noomme). Ikke få av disse nasjonale navne er også optagne på vore danske kort fx. kolonierne *Upernivik*, *Umanak*, *Ivigtut*, *Nanortalik* foruden, som sagt, en stor mængde ensommere lokaliteter.

Efter hvilke prinsipper skal vi da sætte nye navne ind på kortet? — Svaret må skelne mellem Grønlands beboede egne, hvor vi kan rådføre os med Grønlænderne, hvis eskimoiske forfædre forlængst har besørget navnegivningen, og de nu ubeboede kyster, hvor de første evropæiske opdagere har en viss førsteret til at bestemme navnene. Hvor vidt skal disse førsterettigheder udstrækkes?

Danmark har i det store og hele været rundhåndet med eskimoiske stednavne på Grønland. Vort officielle Grønlandskort levner på de beboede kyster de eskimoiske stednavne større råderum end de danske navne. Således allerede på forrige århundredes kort, men endnu mere på Grønlandskortene fra 1906 (udgivet av „Kommissionen for G. g. g. U.“) og det mindre oversigtskort fra 1929 (Greenland i skalaen 1:4000000, Reitzels forlag). På det sidstnævnte har jeg paa strækningen Upernivik til Kap Farvel optalt 208 eskimoiske imod 128 danske (evropæiske) stednavne og på Østkystens sydlige del 79 eskimoiske imod 46 danske navne. I en sådan fordeling viser Danmark som sædvanlig sit venlige sindelag overfor Grønlænderne, sin anerkendelse av deres nasjonalitet og førsteret til landet.

På de amerikanske landkort spiller de eskimoiske stednavne en meget underordnet rolle, endskønt de nordlige kysters eskimostammer havde giet stederne navne i tusenvis lige fra Syd-alaska langs Hudsonsbugten og Baffinsland-Labrador helt ned til St. Lawrencegolven. På kortet over Labradorkysten læses der stadig en del eskimoiske navne mellem de hernhutiske missionskolonier (Hebron, Nain, Hopedale osv.) fx. *Ungava, Oqag, Nunaksaluk*.

Overfor sine *Indianer*folk har ellers *Amerika* (Kanada indbefattet) vist det hensyn at bevare en stor mængde stednavne. De kan tælles i hundredevis, snarere tusenvis. Jeg behøver blot at minde om nogle få land- og flodnavne: Utah, Dakota, Iowa, Manitoba, Minnesota, Massachuset, Athapaska, Saskatchewan, Winnipeg, Wisconsin, Mississippi, Missouri, Michigan. Indianske navne er også Chicago og Ottawa. — I Afrika og Asien optar Evropæerne som oftest de indfødtes stednavne. I Avstralien føres der fra visse hold en stadig kamp for at få flere gamle stednavne fra de indfødtes frihedstid genoptaet og fastslået (se fx. *The Bulletin*, Sydney 1934). I Australien som i de andre verdensdele var der en stor mængde ganske forskellige folkesprog. Indenfor hvert distrikt får de geografiske lokaliteter dels engelske (franske osv.) navne, dels navne i det derboende indfødte folks sprog. — Vi ser jo det samme forhold i Evropa, hvor folkegrænsernes stadige forskydninger ofte efterlader spor i stednavnene (*Aabenrå* el. *Apenrade*; *Haderslev* el. *Hadersleben* osv.). Hvert folk ønsker sine forfædres stednavne sat i respekt. Derfor må Kristiania, Helsingfors, Moskow, Mailand, Florens, Prag, Brünn vige for Oslo, Helsinki, Moskvå, Milano, Firenze, Praha, Brno på alle gadeskilte, breve, landkort, osv. I Nord-Norge og Sverig kæmper de lapske navne om pladsen ligeoverfor de norsk-svenske. Lapperne har deres egne navne på de ellers svenskaldte lokaliteter; og forresten er i det nordlige de fleste lapske navne anerkendt på kortet. Vi kender alle Kiruna, Kare-suando, Lule, Piteå, Porjus, Narvik, Kebnekaise, Sulitelma.

Grønlandske hjemstavnsnavne.

Ud fra nasjonalitetsprinsippet, der lykkeligvis er blevet moderne og bevidst i verden, bør ethvert nyt kortarbejde søge sin fornyelse og sine navne-kilder i den befolkning, der fra gammel tid har dækket sit land med de nedarvede stednavne, og søge dem i de former, hvori de er indgået i hver landsdels sprogform. Er

vi i usikkerhed, spør vi befolkningen på stedet — og først derefter arkiver og matrikler. Ethvert stednavn har haft sin historie og sit egenliv, hvorigennem det er blevet sin landsdels sproglige ejendom. Det må tages som det forefindes. Naturligvis må der tas et visst hensyn til den for tiden gældende retskrivningsnorm der læres i skolerne; navnene paa kortet bør staves efter en bestemt metode.

I Grønland gælder endnu S. Kleinschmidts retskrivningsreform fra c. 1850, som H. Rink patroniserede ved som landets øverste administrator at indføre metoden i grønlandske bogtryk og i skoleundervisningen. Grønlænderne har søgt at tilegne sig Kleinschmidts ortografi, men aldrig rigtig lært den. Den er besværlig og burde forenkles. Her er det jeg kunde ønske at foreslå en reform dels av den grønlandske retskrivning, dels av kartograflens syn på den for tiden herskende retskrivnings forhold til de provinsielle stednavne.

Naturligt vilde det være, såvidt muligt, at følge en ensartet stavemåde over hele landet, men samtidig at opretholde stednavnenes varianter, d. v. s. give sproget lov til at bevare sin frihed, hvorved jeg særlig tænker paa dialekterne. Nord- og sydgrønlandsk er næsten så forskellige som svensk og dansk (ialtfald har de indfødte svært ved at forstå hinanden). Øst- og vestgrønlandsk er endnu mere forskellige, næsten som tysk og dansk. Grønlandsk tales av lidt over 16000 mennesker, derav østgrønlandsk kun av 6—700. Ammassalikernes stammekultur er imidlertid så interessant og rodfæstet, at den ikke bør svækkes mere end højst nødvendigt (ligeså lidt som danskheden i Sønderjylland). Hvorfor absolut kræve samme sprogform i Vest- og Østgrønland?

Indenfor Danmark opretholder man dog til en viss grad et jysk særpræg, både i sproget og på kortet; hvorfor skulde man indføre sjællandskpræget „rigsmål“ over det hele? hvorfor oversætte *Jente* (pr. Jebjerg) til *Enlig* på Jyllandskortet, eller østgrønlandsk *Alik* „sålerne“ (navn på en ø) til vestgrønl. *Atuk*? *Igte* („huset“) til *Igdlo*?

For at klare disse og lignende problemer blev der i 1931 i anledning av det nye Grønlandskort nedsat et stednavneudvalg. Udvalget skulde søge at fastslå linjerne for navnegivningen og de enkelte navnes form. Foruden *Geodætisk Institut*, der leder og udgiver dette kortarbejde, er *Danmarks Stednavneudvalg*, Grønlands Styrelse og Grønlandsfilologien repræsenteret i udvalget. Det er

ikke let at komme til enighed om disse spørgsmål, hverken for Danmarks eller for Grønlands vedkommende. Sagen er mere indviklet end man på forhånd skulde tro. Det hænger sammen med Grønlands gamle historie og dobbeltstilling mellem den gamle og den nye verden, mellem Skandinavien og Amerika. Indenfor det forholdsvis geografisk-smalle Danmark skelnes der mellem vest- og østdanske særformer, fx. i følgende rækker av enstydige navne (og navneled) fra henholdsvis Jylland og Øerne:

<i>jysk</i>	<i>østdansk og skånsk</i>
Møgel- („stor“)	Magle- („stor“)
Møgeltønder	Magleås, -høj, -bjerg
Møgelmoser	Maglemose
Nabbe (Skagens N.)	Næbbe (ved Fåborg)
Voddens	Odense (Oense)
Favsing, -ing, -bøl	Faksinge, -inge, -bølle
<i>Jvf. norsk</i>	<i>dansk</i>
Haug	Høj
Skog	Skov

Når vi indenfor vort begrænsede sprogområde skelner mellem de jyske og østdanske navneformer på kortet, hvormeget mere bør vi da ikke holde Grønlands vidtspredte sproggrupper ude fra hinanden! Også her føler nemlig hver gruppe sit særlige modersmål som rigtigt (helligt), og de enstydige navne har ofte forskellige former (varianter) i de forskellige dele av landet. Hvis vi i alle disse tilfælde vilde skrive de enstydige varianter med samme „rigs-sprogsform“, vilde vi kun forøge det besvær der følger med at samme navn er brugt om adskillige steder rundt om i landet, svarende til det besvær vi har av *Nykøbing* (på F., S., eller Mors). Det er så heldigt at det hedder *Nyköping* på svensk — strax tydeligt at denne form hører til i Sverrig! Og som prof. Johs. Steenstrup skriver om de danske stednavne: „Nævnes en Maglemose, véd vi at man må søge den på Øerne, hvor der af sådanne findes lige så mange som Møgelmoser i Jylland og Slesvig“.

Enstydige navnevarianter bør bevares på kortet
for tydelighedens skyld!

I lighed med dette princip foreslås det for tydeligheds skyld at holde Grønlands enstydige navne ude fra hinanden, såvidt muligt. Det får betydning i tilfælde som:

<i>Vestkysten</i>	<i>Østkysten</i>
mellem 70—63 n. br.	(og Vestkysten sydligst)
1. Iluileq	Ilivileq
2. Orqua	Orqiva
3. Sarfaq	Sarpaq
4. Igdlorssuit	Igtersivin
5. Kangerdlua	Kangersiva
6. Pikiutdleq	Pikitteq
7. Tasiussaq	Tasilaq
8. — -miut	— -mît (el. -min).

1—8 betyder henholdsvis *Landfast*, *Læsiden*, *Strömstedet*, *Storehusene*, *Fjorden*, *Fugløen* (deres yngleplads), *Indhavet* (indsølgigende bugt); *-miut* betyder „beboerne“, fx. vgr. *Ikermiut*, øgr. *Ikermîn*, beboerne av *Ikeq*, havbugten (jvf. endelsen *-ing*, *-inge* på dansk). En mindre del av navnene er imidlertid ens på begge kysterne fx. Umanaq, Sermilik.

Imod dem, der ønsker at se bort fra dialekterne til fordel for den sproglige uniformitet og den „autoriserede“ retskrivning, vil jeg sige: hvorfor gi avkald på dialektforskellighedens fortrinlige middel til at undgå tvetydighed i stedfæstelsen? Flere av de ovennævnte stednavne forekommer endog to eller tre gange på begge kyster. Disse tydelige kendeformer burde netop fastslås på kortet! de er i hver landsdel befolkningens nedarvede stednavne, som er udgået fra deres provinsielle modersmål. Hvis vi i Danmark, som ovenfor påvist, skelner på kortet mellem jyske og ødanske navnevarianter, hvor langt naturligere vil en sådan adskillelse ikke falde indenfor et land av Grønlands uhyre dimensjoner!

Dialekterne er endnu livskraftige på begge sider av Grønland, både nordligst mellem Thule og Umanaq og sydligst på Vestkysten (Frederikshåb—Julianehåb—Kap Farvel) samt naturligvis omkring Ammassalik på østkysten. Det nugældende „rigsmål“ er hentet fra Godthåbsfjorden, hvor Hans Egede grundede sin missionsvirksomhed og den første koloni. Her blev det første bogtrykkeri indrettet (c. 1858). Selv på de officielle kort er der dog — naturligvis — blevet adskillige dialektformer stående, især omme på østkysten, hvis dialekt de vestgrønlandske tolke ikke helt kunde forstå. De sprogformer, der faktisk består i vor tid ved siden af det officielle skriftsprog, burde fredes gennem skolevæsenet og på kortene. Vilde det ikke være at øve vold mod de nuværende indfødte at lede dem bort fra deres nedarvede udtale og fra deres gamle stednavneformer?¹ I alle deres

¹ Da dr. Therkel Mathiasen foretog arkæologiske udgravninger ved Ammassalik i 1931—32, optog han alle bopladsernes og ruinpladsernes østgrønland-

mange sagn og digte er det deres egen sprogform og egne gamle (sted- og person-)navne de benytter. Et kulturlevn der bør fredes!

Der er særlig et par velkendte grønlandske stednavne, hvor den praxis, der hidtil har gået ud på at udslette forskellen mellem varianterne på kortet og indføre uniformitet, har karakteren av grove fejl. Jeg tænker på koloninavnene *Upernivik* og *Angmagssalik*.

Langt mod nord ligger kolonien Upernivik. Ingen kalder den sådan på stedet. Der hedder den *Upernavik* (med *a*). Alligevel har vore officielle kort hidtil stavet navnet med *i*, fordi man finder andre steder sydpå av formen Upernivik, uden tvivl av samme betydning, nemlig „forårspladsen“ (*upernâq* forår). Men den virkelige form av kolonistedets navn optræder allerede i gamle skrifter fra Hans Egedes tid og den er levende den dag i dag, idet befolkningen deroppe stadig udtaler navnet *Upernavik*. Da kolonien skulde oprettes, skrev Paul Egede i sin journal for 1778: „Stedet har beholdt sit gamle navn *Upernavik*, forårs-sted“. I Nordgrønland er der et par andre steder (næsser) av samme navn. Først længere sydpå begynder Upernivikformerne (med *-ni*).

Østgrønlands eskimoiske stednavne blev særlig stærkt forvanskede på kortet, fordi både Graah (1828—31) og G. Holm (1883—85) var avhængige av deres vestgrønlandske tolke, som med genkendende glæde oversatte de østgrønlandske former til vestkystens sprog. Næsten alle eskimoiske stednavne har en letforståelig etymologi. *Angmagssalik*, som blev navnet på Østkystens første koloni (anlagt 1894, 10 år efter opdagelsen) betyder: „det sted hvor der findes lodder (dværgørred)“ og udtales på vestgrld. *Ammassalik*; men stedets befolkning udtaler i deres dialekt *Ammattalik*. Således burde denne koloni hedde. En lodde kaldtes i Østgrønland for *ammattaq* (og *-lik* betyder „som har“); i en mængde andre tilfælde svarer vgr. *ss* til østgr. *tt*. Forbindelsen *ngm* udtales overalt i landet som et kraftigt nasaleret *mm*. For det sidste havde denne bygds opdager Gustav Holm åbent øre. Han mente at høre (jævnfør hans beretning om „Konebådsexpeditionen“ 1884—85), at Østlændingene

ske navne og benyttede dem i sin avhandling *Prehistory of the Angmagssalik Eskimos* (i Meddelelser om Grønland bd. 92, 1933). Hans navne falder i det væsentlige sammen med dem jeg optegnede i samme distrikt for 28 år siden (se fx. Medd. om Grønland, bd. 39, 1914, s. 350—351). Formerne er som helhed ganske uforandrede, ja hvorfor skulde de gamle navne forandre sig?

udtalte navnet med et enkelt *m* og *s* (sic): *Amasalik*¹, altså ikke langt fra det rigtige.

Hvormange „hvide mænd“ har ikke misbrugt deres mund for at efterligne den ganske futile stavemåde *Ang-mag-ssalik*! Ingen Eskimo har nogensinde sagt således. Hvornår skal verden blive befriet for denne tænderskærende og tungeforvridende stavning av det i sig selv saa uskyldige navn!

Det nedsatte Stednavneudvalg har ikke kunnet enes om mit forslag at gi denne Østgrønlands første koloni navneforandring, endskønt øjeblikket (1934) syntes gunstigt for „en stor gestus“ på Østgrønland. Vildledningen gennem en fejlagtig stavemåde skal fortsættes (en tid endnu). „Verden vil bedrages“. Men de indfødte, der dog må vide hvad deres eget hjemsted hedder, udtaler navnet på en i virkeligheden også for os ganske let måde (*ámmata-lik*). Hvorfor så stove navnet så kunstigt?

Man vil ha bemærket at alle de nævnte „indfødte“ navne har „naturbeskrivende“ betydninger. Ingen av dem er opkaldt efter personer; den skik brugte Amerikas naturfolk overhodet ikke.

I begyndelsen av 1934 blev der med Statsministerens underskrift udstedt en bekendtgørelse på fire sprog angående Grønlands stednavne. Anledningen dertil var at forskellige ekspedisjoner i nyeste tid hadde foretaet selvstændige navngivninger av grønlandske lokaliteter og offentliggjort dem på deres kort. Det var i og for sig ikke noget nyt, tværtimod, den gamle historie. Men hvilket kaos har disse vilkårlige navngivninger, det ene system på tværs av det andet, ikke ført til i tidens løb! Det gælder som sagt i lige grad om Nord- og Sydpolens nærmeste kyster, men „prinsipløshedens princip“ kulminerer utvivlsomt på Grønlands uskyldige hode. Dets hætte og dets kåbe er broderet med et mismask av alverdens navne, person- eller stedbeskrivende navne, med tilfældig oprindelse snart fra en skandinavisk, snart fra en mere fremmed lands ekspedisjon, evropæisk eller amerikansk. Efter gennemgangen av de fra gammel tid beboede strækninger med eskimoiske stednavne virker det forbløffende og forvirrende (for ikke at sige nar-

¹ Jvf. min udgave af *Hanséraks* dagbog (i Grønlandsk Selskabs skrifter 1933) s. 185—186 og 227. Holm udtalte selv i sit værk om „den østgrønlandske Expedition“: „at de i Hanséraks Dagbog optagne Navne ere de rigtige“ (Medd. o. Grønl. 9. bd. s. 155—156) vel at mærke bortset fra „Angmagssalik“ og nogle andre, som Holm foretrak at skrive på vestgrønlandsk.

agtigt) at komme ind i den lange stime av disse „hvide-mænds“ personnavne brugt som stednavne hele den ubeboede kyst rundt om Nordgrønland. Deres tal er legio, unyttigt at nævne eksempler, enhver kan se efter.

Der vilde være god mening i nu at dæmme op for denne navneinvasjon og iallfald at sigte den indstrømmende stime. Bedst var det om man kunde stryge (annullere) hele massen og begynde forfra for at genopta de ganske enkelte navne, der virkelig betyder og beskriver noget. Navne som *Vildtland*, *Bjørneø*, *Kap Ovibos*, *Tågefjældene*, *Granitdal*, *Eskimonæs* er efter min mening mere værd og mere værdige end *Pariserøer*, *Kap Bismarck* eller *Academy Bræ* — på disse kyster. Eller gælder her blot den tilfældige smag hos den, som først opdager stedet og opfinder navnet? er der ingen rangsforskel mellem gode og slette stednavne?

For Grønlands fremtidige navnegivning vilde jeg ønske, at de eskimoiske stednavne, der allerede fra oldtid og middelalder er fæstnede, måtte stå som mønstre for de fremtidige navne på det nye kort. Dermed mener jeg ikke at man kun skal indføre stednavne på grønlandsk sprog, men giv stederne navne i de for os tilgængelige sprog, helst danske navne, der knytter sig til landets natur ligesom de eskimoiske! Det arvede navneforråd, så kaotisk det end er, får vi næppe lov til helt at ompræge. Men vi bør for fremtiden dyrke den sunde fornuft og følge *Inuitfolkets* (de indfødtes) eksempel, såvidt muligt, på deres forfædres kyster: at benytte virkelig betegnende naturnavne eller „episke“ navne — men ingen personnavne (ialtfald intet misbrug av personnavne!).

Det er ikke blot os danske, der skal bruge Grønlands stednavne, men den hele verden, nu og i fremtiden.

METATESE

AF

MARIUS KRISTENSEN

1. Det hændte engang i Højesteret, at dr. juris Ernst Møller (også kendt som „Per Sprogild“) kom til at forsnakke sig og sige tavsakket i stedet for savtakket. Da han mærkede nogen uro blandt de alvorlige højesteretsassessorer, sagde han med overbevisning: „ja jeg gentager, at den var tavsakket“¹.

Vi kan alle komme til at forsnakke os, også på den måde, at vi bytter om på sproglydenes (fonemernes) rækkefølge. Men undertiden bliver en sådan sprogfejl bestående og overleveres til senere slægter, hvorved den får sproghistorisk betydning. Man kalder en sådan omflytning af fonemerne metatese. Vi skal i det følgende betragte en del af disse metateser og se, om de alle er ensartede, eller om vi ikke snarere må spalte begrebet metatese i flere forskellige arter.

I reglen rammer metatesen nabofonemer, som når i færøsk *vl* bliver *lv* i alvi m. 1) kraft, styrke, 2) smeddeesse : norr. 1) afli, 2) afl-gróp; dralvi m. ostet mælk : norr. draflí; elva v. iværksætte : norr. efla; filva v. forvilde : norr. fifla forføre; galvur m. husgavl, bred klint (Matras An0 1932, 113): norr. gafl; kelvi m. rund stok : norr. keflí; nalvi m. navle : norr. naflí; skalvur m. snedrive : norr. skafl; talv n. brætspil : norr. tafl; talva f. tavle : norr. tafla skakbrik; telva v. spille skak : norr. tefla. Sjældnere gælder det længere flytninger (fjærnmetateser) som i italienske dialektformer som Galibardi : Garibaldi; grolioso : glorioso; eller hollandsk bakeljauw : kabeljauw (hvor det for øvrigt er usikkert, hvilken form der er den oprindelige).

Inden vi går over til de metateser, som må siges at være konstaterede som virkelige lydende sprogformer fremkomne ved

¹ Meddelt af kontorchef E. Spang-Hanssen.

forandring i det eksisterende sprogstof, må vi nævne nogle falske metateser, som ikke har noget med lydhistorien at gøre.

2. Fra min mangeårige virksomhed som dansklærer har jeg nu og da, men kun hos enkelte personer, noteret former som mig sevl, pigerne havde tralvt, på palds (o: plads), den svenske by Navara (o: Narva), hjotidfuldt¹. Hvorledes disse former skal bedømmes, kan der ikke være tvivl om. De beror på en vis svaghed i ordningssansen, som nok endda hos neurologerne har sit eget navn, og viser intet om vedkommende skribents udtale, langt mindre om sprogets normale form.

En sådan svaghed finder vi f. eks. hos den neuropatiske Christiern II, især når han har hastværk. Fra Allens brevsamling nævner jeg tor o: tro (s. 174, jfr. tore troer s. 251), en wn o: ennw (s. 259), alder o: lader (s. 203), ilatid o: altiit (s. 204), Frenando (s. 207), vor hrere (s. 234). At disse „metateser“ er ganske af samme art som de fra stilene noterede, er klart nok.

En skrivemåde ynx for yxn (Noreen, Anorw. gr.⁴ 314), der forekommer 2 gange i et norsk dokument og ellers aldrig, hører åbenbart til denne gruppe af skrivefejl og ikke til de „virkelige“ metateser.

Fra Flensborg-hdskr. af Jyske lov, som i det hele har rigeligt af rettede og urettede uopmærksomhedsfejl, kan anføres vphalsdz (for uphalds s. 119¹⁸), vpfylgthæs (for -flygthæs 173⁶), tiurthær (for tiuthrær 178¹, dog muligvis skriftform for en udtale tiurær); endelig twif rettet til tiuf (for thiuf 147¹⁰).

Derimod har en skrivefejl som ianf for iafn (sst. 86¹⁸) eller enwægn̄t for enwængt (Er. l. II, 58 A², A¹ har enwæght) nok en anden årsag. Sagen er vist, at *vn* er blevet *m* og *ghn* *η* foran en anden konsonant ved en slags assimilation i konsonantrængsel. Herpå tyder dels former i Fl.-hdskr. som ianft (90²⁴), nænfd (107¹⁰, 118¹³, 185¹⁴), næmd (102⁴), stænfd (105²), hænfdæ (113²), dels wanghlas Jy. l. III, 54 (Fl. wang lass), jfr. wang Er. l. II, 65 (A², A¹ har wagn), som dog delvis kan skyldes minder om det i det foregående (II, 57—58) hyppige wang².

At en sådan mindepåvirkning kan findes hos en skriver, har vi nok bevis for i hovedhåndskr. af Eriks lov, hvor vi i et afsnit,

¹ Jfr. Chr. Winther: „Fra Landet“ (om den unge godsejer): Også kan det hændes ham, at han skriver Vong istedetfor Vogn og Fulg istedetfor Fugl og andre lignende Afvigelser. ² Jfr. senere om noget lignende forhold i svensk.

der hyppigt har ordet sæctæ (sagsøge) dels har urettet sæctær (for sættær, s. 139°), dels opr. sæctæ, rett. til sættæ (s. 155⁴).

Selvfølgelig er der slet ingen grund til med Sv. Aakjær (Kong Valdem. Jordeb. s. 45) at antage en metatese Trafnøl > Tranføl, fordi *n*-stregen, der ikke kan sættes over det høje bogstav *f*, er anbragt foran *f*. Så kunde man lige så godt, hvis den havde været anbragt bag efter, have læst Traføn! med en endnu mærkeligere „metatese“.

3. Der er to bogstaver, som på en særlig måde frister til misforståelse, nemlig *x* og *z*, fordi de ikke betegner én men to konsonanter hver. Vi kyndige ved nok, at de betegner *ks* og *ts* (el. *dz*), men hvor let kan ikke en ukyndig komme på den tanke, at de betegner *sk* og *st*! Når vi i oldengelsk finder skrivemåder som *fixas* for *fiscas*, *waxan* for *wasean* og *flaxe* for *flasce*, eller i glda. *fixe* for *fiske*, former der ikke har efterladt sig spor i senere sprogformer, ligger det nær at tro, at vi har en sådan misforståelse af tegnets værdi. Hermed skal ikke siges, at en fejl af denne art ikke kan forekomme i barnesproget. Men den vil som regel ikke få følger ind i den voksne alder (med oldeng. *axan* 'ask' er forholdet noget anderledes).

Man kan heller ikke lade være at tænke på, om ikke glisl. skrivemåder som *helz* for *helzt*, *helst*; *siz* for *sízt*, *síst*; *léz* for *lézt*, *lést*; *veiz* for *veízt*, *veist*; *hvataz* for *hvatast*; *djúpaz* for *djúpast* (Noreen, Anorw gr.⁴ § 303,1; 310,4 Anm. 3) blot beror på en misforståelse af *z*-tegnets betydning. Ja, man fristes stærkt til at anvende den samme betragtning på mediopassivets endelse *-z*, som hvis det skal betegne *ts* synes at være et ret urimeligt mellemlid mellem ældre *-sk* og senere *-st*. Men her har vistnok også andre omstændigheder øvet indflydelse (sml. Noreen sst. § 544).

På en mindre klar opfattelse af værdien af tegnet *z* i forbindelse med en midlertidig svækket opmærksomhed beror det vel, at hr. Povl Reffs sætter på tre ark af „Bispens gensvar til de lutherske artikler“ (se „Skrifter af Paulus Helie“ IV s. 334—335) har præsteret en række former som *sandhez*t (o: *sandheds*), *gwdzt*, *gerrighedzt*, *salighedzt*, *godzt*, i alt 12 gange på en snes sider.

Den slags papirsblomster kan man roligt fjerne fra buketten, inden man går over til virkelige sprogforandringer.

4. En pseudometatase af noget anden art har vi i wadn (sål. oftere i AM. 455, 12mo af sjæll. ll.): nydansk vand. Her er det ikke sådan, at *dn* har skiftet plads, men *dn* er blevet et dentalt (langt) *n*, som i senere dansk retskrivning normalt gengives med *nd*, enten det er opstået af *tn* (som her), *nd* (som i hånd) eller *mn* (som i mand). At dette skrevne *nd* har kunnet udlæses bogstavret — hvad utvivlsomt mange danske børn har gjort i det gamle ABC-rim om „yglerne“ — er en anden sag.

Af lignende art er den „metatase“ vi har i svensk *ljunga*, *ljungeld* af glsv. *liugna*, *liugnelder*; *ng* i *ljunga* osv. betegner nemlig ikke to konsonanter, og har i dette tilfælde aldrig gjort det i naturlig udtale, men har altid kun betegnet [*ŋ*], og er altså ikke *gn* i omvendt orden. Der er med andre ord slet ikke nogen metatase, men noget helt andet, først en ændring *gh* > (*g?* >) *ŋ* foran *n*, svarende til udviklingen *v* > (*b?* >) *m* i samme stilling. Disse overgange er almindelige i svensk og de fleste svenske dialekter, og i en mængde af disse (og i mindre „vårdat“ rigssprog) falder *n* senere (delvis allerede i middelalderen) bort efter *m* og *ŋ*. For *m*'s vedkommende er ikke så helt få nået ind i skriftsproget uden *n*, som stam stavn, stomme stub (jysk stovn), stämma stävne, rom rogn; men for *ŋ* er så vidt jeg ved *ljung-* enestående.

5. Muligvis kan vi endnu afskrive nogle eksempler, inden vi går over til de tilfælde, hvor der faktisk er foregået en indbyrdes flytning af to fonemer i et ord. I oldno. *stroðinn* som partic. til *serða* må *t* vist være indskudt endnu medens *r* var sonant, og vokaliseringen af *r* er derfor sket uafhængigt af verbets øvrige former til *ru* (senere *ro*). En form *storðinn* har næppe nogensinde eksisteret.

Om det samme, som Noreen (Anorw. gr.⁴ § 315 Anm. 3) formoder, er tilfældet i adj. *skorpinn*, opr. partic. til *skreppa*, er måske mere tvivlsomt. Er det tilfældet, må vi antage at *m* er faldet bort mellem sonantisk *r* og *p* en god tid før det assimileredes med *p* i de andre former. At dette er muligt, måske sandsynligt, tør jeg på ingen måde nægte, men påstå det tør jeg heller ikke.

6. Fjærnetateser kendes godt fra børnesproget (Jespersen, Nutidssprog s. 42, jfr. Tffilol. 4. r. V. s. 129,6; bonatik for botanik, Thorsen, Afh. og Breve III, XXXII.), en af de almindeligste er læpe for hjælpe; til dem der undertiden holder sig nogle år hører fløjser for sløjfer og regelion for religion. Jeg mindes også

en lille skolepige, som meldte hjemme, at de nu skulde have en gymmaskitsalmebog. Men den slags nydannelser får yderst sjældent varige følger — jeg har dog hørt voksne sige fløjser —, der er for mange, der ved det rigtige, og rettelsen skal nok komme.

For resten kan også voksne komme til at forsnakke sig, som den foredragsholder der sagde lønskitteratur i stedet for skønlitteratur; eller de kan have hørt fejl, som de tilrejsende landboer der hørte Østersparken i stedet for Ørstedsparken, eller husket fejl, som manden der i bogladen forlangte Brandts Rekreationen, og det skulde være Brandes' Reaktionen (i Frankrig). Men den slags forsnakkelser får heller ikke alvorlige følger; latteren skal snart gøre det af med dem.

Kun når der ingen bedreviden er til at rette, kan man vente, at sådanne huske- og hørefejl eller rene forsnakkelser kan holde sig. Da i sin tid en italiensk skriver hørte fejl og skrev cocodrillus i steden for det rigtige crocodilus, var der næppe nogen, der kunde rette ham, fordi hans omgivelser forstod lige så lidt græsk som han. Og så gik cocodrillo eller korkodril, i midtlednertysk undertiden forbedret til kokedrul, videre ud. Vi finder kokodrylly, ja en enkelt gang cocratis, på gldansk, og på oldisl. har vi den rent latinske form kokkodrillus. Vi må jo også huske, at dette grædende uhyre var ukendt i Evropa og egentlig nærmest et fabeldyr.

På lignende måde forholder det sig i dansk med de vulgære former sjersant og sjoselist. Metatesen er også her opstået ved voksnes (henholdsvis soldaters og fabriksarbejderes) tilegnelse af det fremmede ord, og omgivelserne har ikke korrigeret dem, så meget mindre, som *sj* afgjort for en dansk falder lettere i munden først i ordet end senere. Den overfordanskede form skersant er dog faldet underoffisererne for brystet og tåles ikke. Så vidt mig bekendt er disse to ord de eneste fjærmetateser, der i dansk har vist en slags levedygtighed.

Jeg er tilbøjelig til at tro, at alle de egentlige fjærmetateser forholder sig på samme måde, altså er sprog - eller dialekt - fremmede ord, tilegnede af voksne med ringe boglig dannelse. At Galibardi blev kendt blandt voksne før han blev det blandt børn, er da sikkert nok, ligesom at hans navn kom til folk som noget nyt, ukendt. Og glorioso eller grolioso hører næppe til de

folkelige ord, men snarere til de gloser man tilegner sig fra be-
gejstrede foredrag¹.

Med eddike, som i de forskellige gottonske sprog frembyder en række fonetiske gåder, forholder det sig vel som med krokodillen, selv om eddiken ikke var noget fabeldyr men et nyt kryderi, vinsyren. Måske kom ordet først ind gennem kirken (påsketeksten til langfredag), för selve tingen endnu var kendt. I syden (got. akeit, schweizisk echiss) finder vi den form, vi efter oprindelsen (lat. acētum) skulde vente, men allerede i oldsaksisk eeid og oldeng. eced har vi en ændring ($t > d$), som må skyldes en hørefej!; i tysk er hørefejlen af anden art, „metatesen“ oht. ezzih, mnt. ettik, og atter her uregelret d for t i ndl. edik, glda. ædikæ. De forskellige former kan overhovedet kun forstås som fejlhøringer eller fejlhuskninger ved voksnes tilegnelse af ordet fra et fremmed sprog.

Mon overhovedet fjærmetateser — hertil medregner jeg ikke omflytninger af konsonanter med kun en tryksvag vokal imellem — findes, undtagen hvor det gælder ulitterær optagelse af fremmed ordstof? Kluge mener at have et par eksempler, men det vigtigste af dem, gaiss:ziege, godkendes ikke af Torp (Fick III). Det vilde for øvrigt næppe helt omstøde vor antagelse, da geden syntes at have været et ukendt dyr i Nordtyskland i middelalderen; den har i hvært fald ikke noget hjemligt navn, og i nutiden er det højfrankiske zieg trængt ind endogså nord for den danske sproggrænse. Jfr. også P. K. Thorsen i „Trollesagn og dunkel Tale“ (1917) s. 187: „I Danmark blev geden udryddet på grund af dens skadelighed for skovvæksten . . . Som barn kendte jeg geden af bøger og billeder, som jeg kendte gemsen“².

7. En vej til metatese mener jeg at have påvist i „Folkemål og sproghistorie“ § 37—38 i det forhold, jeg har kaldt kompleks med efterfølgende analyse, idet der under sprogets gang, indenfor et fonemafsnit opstår en samtidig artikulation af flere fonemer i stedet for en suksessiv artikulation, således at forskellen fra først

¹ Den eneste virkelige undtagelse jeg kender, er sv. fjäril og de dertil svarende former i andre sprog. Omdannelserne synes dog nok så meget at ligne „folkeetymologi“ som metatese. ² Ved substitution for en sprogfremmed fonemgruppe fremkommer en form som lat. spallere for psallere eller älvdalsk rwieðesmuæð for vredesmod (jfr. st. 7 nedenfor). Hører herhen færøsk klingra for kringla (AnO 1932 s. 176)?

af er så ringe, at den ikke apperciperes (kommer til de hørendes og talendes bevidsthed), men senere opfattes som abnorm og opløses igen fra kompleks til sukcession, og da måske i modsat retning af den oprindelige. Også her har vi væsentlig med de voksnes indflydelse på sprogudviklingen at gøre, idet disse tænker mere over, hvad de siger, end børnene.

Efter klangfylden i de omflyttede fornemer kan denne udvikling deles i tre afsnit, men om dem alle gælder det, at på dem passer ikke, i det mindste ikke i fuldt omfang, hvad Kr. Sandfeld (Sprogvidenskab s. 55) siger om metatesen, at metateser er „bratte overgange . . . uden mellemtrin“. Her har vi netop en glidende, ikke en springende udvikling.

Det første afsnit gælder forandringer i forholdet trykstærk vokal + konsonant. Fra de fleste sprog, jeg kender lidt til, kender jeg kun sådanne metateser, hvor det konsonantiske element er *r*, i slavisk og kyprisk gælder det også *l* (jfr. Ladoga: norr. Aldeigja). Med hensyn til *r* har Svend Smiths laboratorieforsøg vist, at denne konsonant, selv når den bevidst udtales foran en *o*- eller *å*-lyd, ofte høres som kommende efter vokalen. I virkeligheden holdes *r*-lyden og den foregående eller følgende vokallyd næppe nogensinde helt fri af hinanden, uden at der dog som regel opstår et ligefremt kompleks. Et sådant kan imidlertid let opstå, og derudaf kan ved analyse komme den modsatte rækkefølge. For *l* (måske kun for visse *l*-kvaliteter) kan noget ganske lignende gælde.

Den slags metateser, som altså ikke behøver at være foregået brat, uden mellemtrin, men sikkert netop er foregået gennem et uklart udtalt mellemtrin, er meget almindelige, som ty. bernstein: brennen; eng. frith: firth; mnt. (sønderj.) Kersten: Kristian; da. Kirsten: Kristine, Runøålet burlup for bryllup osv. Der kan i enkelte sprog være flere end i andre, hvad vi ikke kan undres over, da udtalen i en egn kan være meget mere distinkt end i en anden. Men enkeltvis, uden at man kan tale om lydlov, findes de vist i alle sprog og dialekter.

8. Det andet afsnit gælder omstilling i konsonantgruppe¹. Foreløbig nøjes vi også her med at se på forholdene i stærk stavelse (dvs. foran og efter trykstærk vokal).

¹ Til konsonanterne regnes i denne sammenhæng ikke blot likvider men også *h* og halvvokaler.

Herhen hører en forlydsovergang som $wr > rw$ i Älvdalsmålet, som jeg har behandlet udførligt i „Folkemål og sproghistorie“ § 41. Som jeg der har påvist, forudsætter ikke blot denne metatese men også den modsatte sydnorske $rw > wr$ i Vrådal, Vroll et mellemtrin, komplekset $\begin{Bmatrix} w \\ r \end{Bmatrix}$.

Efter stærk vokal finder jeg det (sst. § 52) sandsynligt at sent urnordisk har haft en udvikling $rh > \begin{Bmatrix} r \\ h \end{Bmatrix} > hr$, som er årsag til vokalforlængelsen, da h svinder.

Et overmåde talende eksempel er dalmålenes $sj : f : js$ ved siden af hinanden i ord som *hässja* (sst. § 54).

En tredje overgang af denne, eller i det mindste nær beslægtet art, har vi i vendelbomålets *tratj*, *lytj* for alm. nordjysk *træjt*, *löjt* (tragt, lygte) (sst. § 53), og til denne har Anders Bjerrum nylig fundet et sidestykke i det vestlige Mellemlesvig, hvor man har *pad*, *brød* svar. til østl. *pajd*, *bräjd* (padde, brod). Samme forhold har vi også mellem portugisisk *oito*, *noite*, *feito* (lat. *octo*, *noctem*, *factum*) og spansk *ocho*, *noche*, *hecho* (med *t*-lyd). I disse tilfælde er der ikke indtrådt virkelig metatese, idet den ene dialektform endnu står på kompleksstadiet.

Jeg er også tilbøjelig til at se den væsentligste grund til den færøske metatese $vl > lv$ (ovenfor s. 107) i kompleksdannelse, selv om for nogle ords vedkommende en udvikling af lignende art som den nyislandske *efldi* $>$ *elfdi* (nedenfor s. 119) kunde foreligge. Karl Brugmann siger med god grund (Kurze vergl. Gr. s. 246): „Antrieb zu einer metathesis kann von verschiedenen seiten zugleich kommen, und es ist auf keinem gebiet der lautveränderungen so schwer als hier, den internen vom analogischem wechsel zu trennen“. For øvrigt findes i færøsk en ganske tilsvarende metatese $vr > rv$ i *i erva* $<$ *id evra* (Matras, AnO 1932 s. 161).

Den samme forklaring — kompleksdannelse, her nærmest med et nasaleret *l*, som mellemed — vilde jeg antage for den dansk-svenske metatese $nl > ln$. Denne betvivles ganske vist i de fleste tilfælde af Brøndum-Nielsen (Glda. Gr. § 346 Anm. 1), men grundene til tvivl forekommer mig ikke altid overbevisende. Og ofte betyder afvisningen kun, at metatesen er foregået udenfor dansk (nordisk) område, men foregået er den dog. For øvrigt har jeg selv oplevet en sådan metatese i ordet [*jænɫə*] 'eneste' $>$ [*jælnə*] som familiejendommelighed. I Vossemålet findes denne metatese fuldstændig

levende, sål. *bælna*, *vålna*, flertal af *bændedl* 'bændel', *våndedl* 'ville, høbundt' (Leiv Heggstad, Vossemålet, Molde 1932 s. 25).

Et efter min mening utvivlsomt eksempel på metatese gennem kompleks i den „store“ sproghistorie har vi i den græske udvikling *nī* (*mī*), *rī* > *in*, *ir* i *phainō* < **phanjō*, *bainō* < **bamjō*, *spairō* < **sparjō* (kyprisk *ailos* < **aljōs*). At vejen her er gået gennem en palataliseret konsonant, er vist også en almindelig antagelse¹.

9. Det tredje afsnit gælder metateser i svage stavelser. Her, ligesom i konsonantforbindelserne, indtræder kompleks lettere end imellem vokal og konsonant i stærk stavelse, og af samme grund, den ringere lydfylde. Men her bliver muligheden endnu større, fordi både den talendes og den hørendes opmærksomhed i almindelighed er mindre spændt. „Die metathesis erfolgt am leichtesten in schwachtoniger silbe“ (Brugmann, Kurze vergl. Gr. s. 247).

Levander (Dalm. II s. 312) har åbenbart ret, når han i umm-belgard 'humlegård', ager-åm 'havrehalm' o. lign. ikke finder en umiddelbar omflytning, men sætter et mellemlid med sonantisk *l*, *r* i helsvag stavelse.

Lignende er forholdet med skånske former som feborvari februar, sakorsti sakristi og Petornilla Petronella (S. Luggude); i navnet har vi måske sideindflydelse fra Peter, men det er ikke nødvendigt at antage dette.

Heller ikke udviklingen af landsbynavne på ældre *-thorp* i dansk (> *-trup*, *-rup*) er en egentlig metatese, men er foregået gennem mellemlid på lignende måde.

Det er ikke tilfældigt at det her, ligesom ved de foregående eksempler, er *r* el. *l*, der går ind i et vokalkompleks. Dette gælder også formen *förkesbann* 'forklædesbånd' i Skuttunge-målet (*s* er < *ls* el. *rs*); formen **förkelsband* er ikke direkte udviklet fra *förklesband* men forudsætter et mellemlid med sonantisk *l*.

Glda. *gømæn* (endnu f. eks. i Breared i Halland *ijømnen*) er ikke en simpel omflytning af *gønum*, men forudsætter en uklar udtale *igø* $\left\{ \begin{smallmatrix} n \\ m \end{smallmatrix} \right\}$, som godt kunde have givet *igøm*, ligesom *hanum* har givet *ham*. (Värml. bärgslagsmål *hömæn* er behandlet som *jømæn*, Sv. Ldsm. XXII, 1 § 121). Sideindvirkning fra andre biord på *-æn*

¹ Om den slaviske metatese *ar*, *al* o. l. > *ra*, *la* (Ladoga: Aldeigja) se T. Torbiörnsson: Die gemeinslavische Liquidametathese. Uppsala 1902.

(Brøndum-Nielsen, Glda. Gr. § 349) kan meget vel have bidraget til, at det endelige resultat blev et andet i gømnæn end i ham.

Men for øvrigt vil en mellemliggende vokal i svag stavelse næppe være til hinder for, at to hinanden nærstående konsonanter (som her nasalerne *n* og *m*) vanskeligt holdes ude fra hinanden. Ved den ringe styrke apperciperer man næppe, i hvilken orden de kommer. Heri kan vi finde forklaringen på ombytning af likviderne i oht. *elira* > *erila* *elletræ*, got. *wairilos*: *oeng*. *weleres læber*.

Endelig har vi konsonantgrupper efter halvtstærk eller svag vokal, og her synes metatese særlig let at indtræde, som man også nok kan tænke sig. Vi har vist i dansk enkelte eksempler på *-sle* > *-else*, i hvert fald findes de i engelsk-frisisk, og ganske tilsvarende har vi i personnavne i oldn. *-gisl* > *gils*, som Þorgils, Aðils. Vi har den oldn. (måske urnord.) overgang *-þl-* til *-lp-* (> *-ld*) *heimold*: got. *haimopli* o. lign. Ligeså oldn. (også oldda.-oldsv.) *innylfi* < *innýfli*, *féskyflr* til v. *skyfla*. Vi kan mærke os vokalforkortelsen i flere af disse eksempler. I disse tilfælde skulde jeg tro, vi væsentlig også står overfor en udvikling gennem kompleks, selv om de her forekommende konsonantgrupper i stærk stavelse vanskelig kan danne et sådant.

10. Man skal dog vogte sig for her at tage alt det for metateser, der kan se ud til at være det.

Med rette mener Billing, at skånske former som *bædor*, *stækkor*, *længor*, *næmor* snarere er fortsættelse af de gamle adverbier end metateser af adjektivformerne *bædre*, *stækkre*, *længre*, *næmre* (Åsbom. § 46, 3 b).

Ligeledes antager han (sst. § 45, 4c), at former som *davre*, *bøjle*, *tøjle*, *hode* (og i skånsk ikke så få flere) er nydannede ud fra bestemt form eller flertalsform ligesom *konge*, og ikke fremkomne ved metatese. Også her tror jeg afgjort han har ret i sin betragtning. Det samme gælder omvendt et ord som *flynder*.

Analogi eller folkeetymologi, hvad man nu vil kalde det, har sikkert også gjort sig gældende i nogle omdannelser af svage stavelser. Således mener Noreen (Altschw. gr. § 338) med rette, at ændringen af de (meget ufolkelige) ord *allepis*, *framlepis* > *aldeles*, *fremdeles* skyldes, at man, måske med støtte i *særdeles*, har tænkt på *del*. På lignende måde forholder det sig nok med *bornh. markløst* for *markleds*, og glsv. *Birgitta* for *Brigida* (faderen hed *Birger*). Dansk huske er næppe nogen metatese for

hugse men en analogisk udvidelse af huse, ligesom pønske for pønse. Brugmann (Kurze vergl. Gr. s. 246) nævner bl. a. latinske eksempler som *sacrofagus* for *sarcophagus* og *transgulare* for *strangulare*.

Analogiindflydelse vil vi også ellers have grund til at formode, hvor vi i det følgende ser, at nogle former af et ord har fået metatese, uden at vi kan angive nogen direkte årsag.

11. Endnu en vigtig anledning til en metatese skal vi omtale. Jeg har i „Folkemål og sproghistorie“ behandlet dette forhold (§ 39) og kaldt det overkorrekthed.

I konsonanttrængsel (3 eller flere sammenstødende konsonanter) udtales i reglen kun to (fraregnet enkelte bestemte forbindelser), resten høres ikke. I Hertzes: „en herreløs hests trampen“ vil vi finde os overfor tre muligheder; enten gør vi et fortvivlet og i reglen ikke vellykket forsøg på at udtale *sts*, eller vi indskyder en hjælpevokal, eller vi springer *ts* over, og dette er nok det almindelige. Hvis det næste ord havde begyndt med vokal, (en hests ører) kunde vi have udtalt alle tre konsonanter, men vilde næppe gøre det i jævn tale, men nøjes med en forlænget *s*-lyd. Foran *s* (en hests sadel) vil *s* forsvinde. Vi får altså tre forskellige genitiver af *hest*: *hests*, *hest* og *hes*. Men vi ved hele tiden, at kun den første er den rigtige, og vi vil så godt som altid skrive den.

I mindre skriftøvede tider kunde det dærimod nok hænde, at en af de andre blev skrevet. Således finder vi i norr. ofte *gen. Krist*, *prest*, *hest*, men da udtalen ikke havde *t*-lyden, som man vidste hørte til, kunde man også skrive *Kriz*, *prez*, så meget mere, som man næppe altid var på det rene med, hvad *z* betød (se ovenfor s. 109). Metatesen *st* > *z* har vist aldrig været til uden på papiret i disse ord.

På lignende måde forholder det sig med *syskin* v. s. af *syskin* (senere da. *Sødskende*). Man følte, at ordet var i slægt med *systær* og anbragte en antydning af *t*, men ganske vist på urigtig plads. I dette tilfælde er det dog rimeligt, at vi har mere end en skrivemåde, det kan godt have været en udtale. Vi har nemlig ikke så få tilfælde, hvor vi kan bevise, at en sådan forbedring af udtalen er lydlig, ikke eller i det mindste ikke blot skriftlig. Man har mere eller mindre ubevidst genindsat den bortfaldne lyd, men på urigtig plads.

Et af de almindeligste eksempler er neutrum af adjektivet besk (bæisk osv.). Den lydrette form er bæist, best osv., men i en række svenske mål (Södertörn, Skuttunge, Sörbygden) har vi bekst, i norske mål bæikst, i færøsk båkst, i reglen enten med den lydrette eller den korrekte form eller dem bægge ved siden. I norske mål kan man finde trækste som præet. til træske tærse, yngste til ønske¹. Sammen med sv. hisklik hører verbet hisna (Vätö), men i Värmland er det blevet forbedret til hiksna². Den slags forbedringer kan være gamle, vi finder i glsv. bext, friikxt o. lign., og tit vidner de nuværende former om betydelig ælde, som færøsk båkst, der må være ældre end overgangen forkortet *ai* > *å*, eller hallandsk røjste ruskede (til røska), der må have hedt røkste før overgangen *ks* > *js*.

Hertil slutter sig de gamle jyske navneformer Eissøn, Eisdatter til døbenavnet Esgi. Således har vi 1354 Nicolaus Eyesøn (i seglet eyn son) eller Esgysson, søn af Esgi Frost til Voldrup (af de jyske Langer), og samme mand kaldes ²¹/₆ 1364 Nickels Eyghesson (men i seglet — esgis —), ¹⁵/₆ 1368 N. Esgysson, men ¹⁶/₇ 1369 N. Eysson o. s. v. Ligeså hedder en søn af Esge Thomessøn (Lange) til Uregård v. Varde sædvanlig Hinrik Eisen (segl 1440 osv.), men i samme brev Henrik Esgersen, hans søn hedder Esge Henriksen. Splid Eysen (Vestslesv. 1406) hedder 1409 Splidæ Esgisen. Esgi Krooks datter (Strangesøn) kaldes 1422 flg. Cecil Eysdatter (Mors). Nicolaus Esgeri (Hing herred 1406), men i seglet N. Eysyn. Powell og Per Eyssøn (1479, Han h.), men 1464 (afskrift) Pouill Eskesen. Her er det *g*, som i konsonanttrængsel faldt bort mellem to *s*-lyd, korrigeret ind foran *s* og blevet til *i*; for øvrigt findes også skriftformen Eegsøn (Vestjyll. 1411). Derimod kendes ikke noget tilsvarende døbenavn Eghi, Eye, Ey. På samme måde er sikkert nogle af de jyske landsbynavne Ejstrup opstået af Esgisthorp, selv om det ikke direkte kan bevises, da ældre navneformer mangler; den ældste, jeg kender, er Eystrup (Asfærg s., Nørhald h. 1398).

En anden række er de nyislandske fortidsformer elfdi, elft til efla; telfdi, telft til tefla; silgdi, silgd til sigla; ylgdi, ylgd til ygla; engdi, engt til egna; ringdi, ringt til rigna³.

¹ Leiv Heggstad, Vossemålet, s. 25. ² SvLdsm. XXII, 1 § 122. ³ I „Dansk Retskrivningslære“, s. 45 ned. synes Rask at udtale [ænn̥d̥i, r̥iŋnd̥i], som måtte tyde på en udvikling *gn* > *nn*. Men angivelsen er næppe rigtig — netop med

Også her står vi overfor en forbedring, da det oprindelige, ialtfald i de fire første eksempler utvivlsomt er bortfald af *l* (som i *sýsti* til *sýsla*), men den er gammel. Vi finder eksempler i det mindste omkring 1300. Også den omstændighed at den forudsætter en hel anden udtale end den nylandske viser, at den må være gammel. Den i færøsk gennemførte overgang *vl* > *lv* (s. 107) kan have sit udgangspunkt eller et af sine udgangspunkter i disse former (jfr. dog også overgangen *vl* > *lv* efter svag vokal, st. 9).

Samme forklaring kan gives af de mærkelige neutrumsformer til lang, trang, vrang, som findes spredt i det danske område. Den lydrette udvikling har sikkert givet lant, trant, vrant, og disse former og udviklinger af dem træffer vi da også almindelig både i Jylland og Skåne. Men i to jyske områder, Djursland med Samsø og Als, finder vi lawnt, trawnt, vrawnt, og i V. Gøinge lajnt, trajnt, vrajnt, former der viser tilbage til lagnt osv. som det middelalderlige grundlag, og denne overkorrekthed finder vi da også som lagnt, wragnt i Flensborg-hdskr. af Jyske lov (137¹⁷, 143¹²).

I Djursland og nordpå til Mariager fjord finder vi desuden fortidsformer som hæjn, træjn til hænge, trænge. Her må overkorrektheden også gå langt tilbage, vistnok til tiden før bortfald (assimilation) af *d* i den lydrette form hændæ, som ligger bag ved de almindelige jyske former. Vi kan da også finde former som hæyndæ allerede i den gamle oversættelse af Ryd-årbogen ved siden af lawnt. Men vi kan desuden se, hvorledes overkorrektheden vilde ytre sig, hvis den var ung, idet Tønder bymål har de nydannede former *hæ'ŋ*, *ri'ŋ* svar. t. alm. sønderjysk *hæ'ŋ*, *ri'ŋ* (< hændæ, rindæ). Der kunde anføres endnu adskillige eksempler på tilsyneladende metatesers opkomst ved overkorrekt udtale, men de her fremdragne er vist nok til at vise, hvor meget denne faktor har betydet. Det kan umiddelbart overføres på de pålideligste dele af Noreen Anorw. gr.⁴ § 313, 1.3; 314; 316; Aschw. gr. § 337, 1.2.3.5.7.10.

12. Metateser kan også skyldes bevidst virksomhed fra de talendes side. Således kan man i klikeargot finde en bevidst „bakken snagvendt“. Karl Larsen anfører fra en juridisk klikes sprog

hensyn til *ŋ* er Rasks øre ikke helt sikkert på grund af hans fynske modersmål —, se sidst Sveinbjörn Sveinbjörnson i Acta Jutlandica. V. Supplementum, s. 62; P. Andersen, Studier tilegn. V. Dahlerup, s. 248.

(Dania III, 50) bommedirker for birkedommer. Mere kompliseret er forbrydernavnet Uenskr(ing) Ækkerbr(ing) af Skruebrækker (St. Grundtvig, DSt. 1916, s. 112).

Metatesen kan bruges bevidst for at vække opmærksomhed, som det københavnske reklame-avertissement: Mæg Lærke til denne Troid!

Erik Noreen (Studier i fornvästnord. diktning II, s. 60 flg.) har ikke uden grund antaget, at en række oldnorrøne ord har en metatese, der er foretaget af eufemistiske grunde.

Måske kan der med tiden påvises andre tilfælde af bevidst metatese, men nogen større mængde af eksempler kommer dog næppe ind under disse årsager, selv om man gør vel i at have sin opmærksomhed henvendt også på dem.

13. At der uden tvingende grund kan forekomme metatese af usædvanlige lydforbindelser, kan næppe nægtes. Når vi spredt finder en omsætning *ps* > *sp* i norr. *rispa* for *ripsa*, *geispa* for *geipsa*, Skuttunge-målets *knispas* for *knipsas*, Åsbo-målets *risp* for *ribs*, kan det vel næppe forstås anderledes. På lignende måde forholder det sig vel også med Vosse-målets *harg* for *hagr* 'hestehale'. Fra fjærnere sprog anfører Brugmann (Kurze vergl. Gr. s. 245 flg.) adskillige, som jeg ikke kan få ind under nogen af mine rubrikker. Dermed skal ikke være sagt, at de ikke kan rubriceres, når de kommer under sagkyndig behandling, selv om vi foreløbig må lade dem stå uforklarede.

Men selv om der således bliver en uforklaret rest tilbage, er det ikke uden værdi så vidt muligt at opløse det pulterkammer, som begrebet metatese har været. Resterne er ikke overvældende store, og det at vinde forståelse på en række punkter er nok til, at undersøgelsen kan betale sig. Det må ikke være sådan, at ordet metatese betragtes som en fyldestgørende forklaring på, at et tegn i et håndskrift eller et tryk står på en anden plads end den, hvor man skulde vente det. Hvor en mere eksakt forklaring kan gives, må vi kræve den.

DET BORNHOLMSKE STEDNAV TRÆBENEGAARD

AF

GUNNAR KNUDSEN

Den bornholmske Runesten Vester-Marie Stenen VI rummer adskillige Gaader. Et af de vanskeligste Udtryk er **trebinu:syni**, hvorom der i Tidens Løb er skrevet ikke saa lidt; jeg skal uden at gaa nærmere ind paa Enkeltheder herom henvise til Litteraturfortegnelsen i den nyeste Behandling, Erik Moltkes i DSt. 1934 p. 9.

Wimmer tolkede oprindeligt i sit Runeværk (DRM. III p. 306) **trebinu** som et Kvindenavn, et oprindeligt Tilnavn, som han sammenlignede med vn. Tilnavne som *trǫnubeina* og *mjóbeina*, og satte det i Forbindelse med de bornholmske Gaardnavne *Træbenegaard*, og han udtalte: „Der kan vel næppe være tvivl om, at det er dette „Træbene“, vi genfinder i indskriftens **trebinu**“.

Efter at Hugo Gering i en Anmeldelse (Zeitschr. f. deutsche Phil. XL p. 219) havde henvist til Stednavnet *Träbena* i Sverige, der efter hans Opgivende var Betegnelse for en (Haand)mølle med Træben og formodet, at Træbenegaarde havde Navn efter en saadan Mølle, sluttede Wimmer (DRM. IV p. XCI) sig hertil, forsaavidt som han antog, at Træbenegaarde maatte have faaet Navn efter saadanne Møller, ikke efter et Kvindenavn, og Runestenens **trebinu:syni** forstod han nu som *Træbene-Sønnerne* (Møllegaards-Sønnerne). Denne Forklaring af Ordet **trebinu** staar stadig ved Magt, idet den er optaget saavel af Dr. Lis Jacobsen som af cand. mag. Erik Moltke, men de antager dog begge **syni** for at være et Mandsnavn („Sønne“).

Det, der her skal undersøges, er Muligheden af, at Stednavnet Træbenegaard kan tænkes at forekomme paa Runestenene. Vi maa først se lidt paa Gerings Forklaring. Han siger, at *Träbena* i Sve-

rige var „die bezeichnung einer (hand)mühle mit hölzernen füssen“ og gør opmærksom paa, at saadanne Haandmøller forekommer i Norden lige til allernyeste Tid, og at der staar et Eksempel af en saadan i det kulturhistoriske Museum i Lund. I Wimmers Referat heraf, der gentages af Moltke, er der indkommet en ny Misforstaaelse, nemlig at Träbena er „et svensk gårdsnavn, der betyder „(en mølle) med træben“.

Vi nødsages nu til at gaa til Kilden. Det svenske Stednavn *Träbena*, der forekommer i Solberga socken, Redvägs härad, Älvsborgs län, er behandlet i Sverges Ortnamn, Älvsborgs län X p. 201; det er udelukkende dette Sted, Gering citerer og bygger paa. Det er for det første ikke Navn paa en Gaard, men paa en „kvarntomt“. Møllen nævnes første Gang 1560 og er oprindelig en „kronokvarn“ til Väberga; skønt det ikke udtrykkelig angives, maa det sikkert antages at være en Vandmølle ved Ätran, som gennemstrømmer Sognet; de gamle „kronokvarnar“ var vistnok i Regelen Vandmøller. Den paagældende Mølle bar ikke Navnet Träbena fra Begyndelsen; det hedder herom: „Träbena var till en början namnet på ett 1809 tillökt stenpar vid kvarnan, men användes nu såsom ensamt namn på hela kvarnlägenheten“. Fremdeles hedder det: „Träbena (kvarn) betyder „(kvarn) med träben“, dvs. med kvarnstenarna liggande på en ställning, som uppbäres av träben“. Spørgsmaalet om denne Forklarings Rigtighed skal vi senere komme tilbage til.

Hvorledes Gering heraf kan have faaet det Indtryk, at det drejer sig om en Haandkværn, er ikke let at forstaa. Heller ikke, at han har oversat, at der her er Tale om et relativt nyt, sekundært Navn, som det allerede af den Grund vilde være betænkeligt at sætte i Forbindelse med det gamle Runestensnavn. At en bornholmsk Gaard overhovedet skulde faa Navn efter en Inventar-genstand som en Haandkværn er fremdeles ganske usandsynligt; det stemmer meget daarligt med almindelig Navneskik. Tilmed var Haandkværn („Hjemkværn“) noget, der vistnok fandtes i alle Gaarde i ældre Tid (jfr. Danske Folkemaal 1932 p. 33), saa det kan næppe have været tilstrækkelig karakteristisk til at virke navne-givende for den enkelte Gaards Vedkommende.

En anden Forklaring giver Svend Aakjær i en Artikel om bornholmske Stednavne (Turistforen. Aarb. 1926 p. 136): „Om et langt senere og mindre betydeligt Bygværk minder sikkert Ordet

Træbena, vistnok en gammel Betegnelse for Stubmøllerne med deres Træfod. *Træbenegaard* og *Træbenemølle* kendes i Klemensker, *Træbenegaard* i Ibsker“, og Aakjær gør opmærksom paa, at man har ment at kunne genfinde dette Navn paa den allerede omtalte Runesten.

Skal *Træbena* betyde Stubmølle, bliver Navnet imidlertid i saglig Henseende ganske løsrevet fra det svenske Navn, som det var blevet sammenlignet med, men heri ser jeg forsaavidt ingen Ulykke, som den etablerede Forbindelse alligevel var altfor spinkel. Men det værste er, at vi aabenbart kommer ud for en Anakronisme, som Gering dog undgik — ja, han ironiserede endog over Detter-Heinzel, som fantaserede om Vindmøller i Eddaen — Sagen er nemlig, at Vindmøller næppe kan have eksisteret i Runestenstiden. Aage Rohmann har nylig i en Artikel om Gavlmøller (Danske Folkemaal 1934 p. 50 flg.) været inde paa Spørgsmaalet; gennem et Studium af Billeder fra Tapeter og gamle Manuskripter fra hele Europa paavises fra 14. Aarh. Møller, der kun kunde gaa for een Vind, og fra 15. Aarh. drejelige Stubmøller. Vindmøllen gaar dog, hvad Rohmann ogsaa antager, noget længere tilbage i Tiden — det er saaledes helt vildt, naar det i Salmonsens Lexikon under Møller hedder, at den første Vindmølle byggedes i Holland i 1439 — jeg har dog ikke fundet selve Ordet Vejrmølle tidligere end i 13. Aarhundrede; i en vistnok samtidig Tilføjelse til et Dokument af 1261 nævnes: „Item Hæddingæ quatuor wættehrmølnæ“ (Erslev, Testamenter Nr. 4). De danske Landskabslove kender ikke Vejrmøller, men kun Vandmøller (Lund, Det ældre danske Skriftsprogs Ordforraad under mylnæ); derimod findes Vejrmøller omtalt i et Par sene svenske Landskabslove (Schlyters Ordb. under Væderquarn). Men skal *Træbena* betyde Stubmølle og i denne Betydning være indgaaet i et Stednavn, som skulde findes paa Runestenen, som af Wimmer dateres til ca. 1150, maatte man antage, at Vejrmøller i det mindste havde været almindelige paa de danske Landskabsloves Tid, og dette kan man efter det foreliggende ikke risikere.

Skal vi foreløbig gøre Resultatet op, vil vi let indse, at det hele er en Kæde af Usandsynligheder og Misforstaaelser. Gerings Mølleteorier var for daarligt underbygget, og siden har ingen været til Bunds i Spørgsmaalet.

Vi skal nu undersøge, om der bortset herfra kan være nogen Mulighed for en Forbindelse mellem Runestenens **trebinu** og Sted-

navnet *Træbenegaard*. Paa Forhaand turde dette være lidet sandsynligt, eftersom de bornholmske Gaardnavne i Regelen er relativt unge og deres Opstaaen i langt de fleste Tilfælde lader sig datere til 17.—18. Aarhundrede, hvad jeg haaber i anden Forbindelse at kunne faa Lejlighed til at behandle. Det synes, at mange af Gaardene tidligere har baaret skiftende Navne og at de fleste af dem har været benævnte efter den Mand eller den Slægt som har haft den i Eje eller Fæste; et mindre Antal har Navn efter Naturforhold og Beliggenhed. Der er Eksempler paa, at en Gaard indenfor den Tid, vi har tilstrækkelige Oplysninger herom, har kunnet skifte Navn 4—5 Gange; de nu brugelige Gaardnavne har i det store og hele først fæstnet sig i det 18de Aarhundrede.

Gaardnavnet *Træbenegaard* hører ikke til dem, vi har overleveret fra ældre Tid; den første Gang jeg har truffet det er hos Amtmand Joh. Chr. Urne, der var Amtmand paa Bornholm 1740—78 og som har gjort sig fortjent ved at give os en fuldstændig Fortegnelse over de bornholmske Gaardnavne paa hans Tid og givet mange gode Vink til Forstaaelsen af dem. Hans Arbejder herom er særlig en Lommebog fra 1743, Ny kgl. Saml. 183b 8vo, samt hans Herredsbøger i Landsarkivet for Sjælland.

Der findes paa Bornholm to *Træbenegaarde*. Den første er 40. Selvejergaard i Klemensker Sogn, ved Siden af hvilken der ligger en Vejrmølle, der dog muligvis er forholdsvis ung, da jeg ikke har set den omtalt i Jordebøgerne fra 16.—18. Aarhundrede. Vandmølle kan der aldrig have været, da der ikke findes Vandløb i Nærheden; overhovedet er de bornholmske Naturforhold ikke særlig gunstige for Anlæg af Vandmøller, da Vandløbene yder for lidt om Sommeren. Gaarden nævnes i ældre Tider blot ved Nummer, men Navnet findes for første Gang hos Urne, og derefter finder man det i Thurahs Bornholms Beskrivelse, i Pontoppidans Danske Atlas og paa Videnskabernes Selskabs Kort og i en Række Kilder fra 19de Aarhundrede. Navnet udtales [*træberna*], hvad der tilsyneladende viser, at Forleddet er Substantivet *Træ* og ikke Talordet *tre*. Nu hedder Gaarden dog *Sofiedal*.

Den anden Gaard er 4de Vornedegaard i Ibsker Sogn, der ogsaa hedder *Træbenegaard*, og hvis Navn udtales paa samme Maade. Her er ligeledes Amtmand Urne den første, der meddeler os Navnet, saavidt jeg kan se; i hans Herredsbog hedder det: „Træbeene Grd efter een Md med Navn Søren Hansen Træbeen“.

Her har Urne altsaa, som saa ofte, meddelt en sikkert fuldkommen paalidelig Tradition om, hvorfor Gaarden har faaet sit Navn. Og vi er i det lykkelige Tilfælde at kunne tidfæste Manden. I Jordebogen for 1696 opføres nemlig som Ejer af denne Gaard en Søren Hansen. At Urne, der som nævnt blev Amtmand paa Bornholm i 1740, skulde kunne have hørt om ham, er der intet overraskende i; Tidsafstanden er jo ikke meget mere end et Slægtled. At Jordebogen ikke har medtaget Tilnavnet *Træbeen* er heller ikke underligt; det kan jo af gode Grunde ikke have været Mandens officielle Navn, hans Døbenavn, eftersom Træben ikke er nogen medfødt Egenskab, og i en officiel Liste hører saadanne erhvervede Tilnavne ikke hjemme. Mandens Tilnavn er da, saaledes som det oftere er Tilfældet, blevet hængende som Gaardnavn. Samme Forklaring maa vi sikkert ogsaa forudsætte ved Træbenegaard i Klemensker Sogn; det er ikke udelukket, at samme Mand eller en af hans Slægt kan have haft den en Tid, men der kunde jo ogsaa være en anden Bonde med samme legemlige Skavank, og det navnlig i Slutningen af 17de Aarhundrede, hvor der kunde tænkes at leve Invalider fra Svenskekrigens Tid. Ganske vist lader Klemensker-Navnet sig ikke bestemt tidfæste, saaledes som Tilfældet var med Ibsker-Navnet, men efter de bornholmske Gaardnavnes Karakter i det hele vil det dog som allerede nævnt ikke være rimeligt at antage, at Navnet er ældre end 17de Aarhundrede eller deromkring.

Resultatet maa derfor blive — beklageligt nok — at Runestenens **trebinu** ikke tør sammenstilles med de nuværende Træbenegaarde. Rimeligvis maa vi da, hvis vi ikke skal antage Fejlhugning eller fejlagtig Interpunktion, tilbage til Wimmers første Forklaring, at det er et Kvindenavn *Træbena*, en Kvinde med Træben. Nogen Anakronisme ligger der ikke heri; at Kirurgien i Vikingetiden har staaet saa højt, at man har set sig i Stand til at give Mennesker kunstige Ben, sandsynliggøres gennem vestnordiske Tilnavne som *tréføtr* og *vidleggr*. Hvis det er rigtigt at opfatte **syni** som Mandsnavnet *Sønne*, maa **trebinu** være Genitiv af Moderens Navn eller Tilnavn, og saadanne Forbindelser (Kvindetilnavn i Genitiv plus Mandsnavn) er der flere af i Vestnordisk: *Bogu-Bósi*, *Ásu-Þorðr*, *Gull-Ásu-Þorðr*, *Helgu-Steinnarr*, *Völu-Steinn* o. fl., se Lind, Personbinamn.

Det sidste Ord om Tolkningen af denne ret vanskelige Indskrift er næppe sagt endnu, og det er ikke Hensigten med nærværende

Betragtninger egentlig at fastslaa noget positivt, men kun at gøre opmærksom paa, at man hidtil har været inde paa Veje, der ikke kan føre til Maalet.

Den svenske *Träbenakvarn* har ikke egentlig været inddraget i vor Undersøgelse, der kun har drejet sig om, hvorledes man har forstaaet eller rettere misforstaaet Teksten paa det anførte Sted i Værket „Sverges Ortnamn“. Nu skal vi se lidt nærmere paa selve Navnet. Som allerede nævnt staar der at læse herom: „*Träbena* var till en början namnet på ett 1809 tillökt stenpar vid kvarnen, men användes nu såsom ensamt namn på hela kvarnlägenheten“. Kungl. Ortnamnskommittén har ikke udtrykt sig helt klart paa dette Sted; man vilde være tilbøjelig til at forstaa det paa den Maade, at der 1809 blev anbragt et Par nye Møllestene som en Udvidelse af den allerede eksisterende Mølle, der fra gammel Tid bar Navnet *Wedberga Quarn*, og at disse nye Møllestene fik Navnet *Träbena*. Men det er en historisk Umulighed, da det af de anførte Eksempler fremgaar, at Navnet *Träbensquarn* allerede findes i Kirkebogen under Aaret 1776. Meningen skal vel derfor være, at *Träbena*-Stenparret, som var af ældre Dato, i 1809 blev „tillökt“, dvs. udvidet med et eller eventuelt flere Par Møllestene. Men naar det hedder, at Navnet oprindeligt kun refererede sig til det oftere omtalte Stenpar, „men användes nu såsom ensamt namn på hela kvarnlägenheten“, synes ogsaa dette at blive modsagt af Formen *Träbensquarn* fra 1776, der jo aabenbart staar som Navn paa hele Møllen, ikke paa et eller andet Par Møllestene.

Kommer vi dernæst til Kungl. Ortnamnskommitténs Forklaring: „*Träbena* (kvarn) betyder „(kvarn) med träben“ dvs. med kvarnstenarna liggande på en ställning, som uppbäres av träben“, faar vi straks Indtrykket af at staa overfor en Ordbogsdefinition, saaledes virker den formelt, og den fremsættes uden Antydning af Usikkerhed. Imidlertid har jeg ikke kunnet finde noget saadant Ord paa Svensk; jeg har spurgt Professor Jöran Sahlgren herom, men han kendte det heller ikke og var tilbøjelig til at anse Forklaringen for at være forkert. Ogsaa jeg føler mig overbevist om, at den ikke kan være rigtig; det vilde være paafaldende, at en Mølle skulde faa Navn deraf, at en Kværn havde Træben, for det er jo ganske almindeligt, at den underste Sten i Kværnen hviler paa en Tømmerkonstruktion. Det er allersnarest en Folkeetymologi,

der ved en Uagtsomhed er gledet ind her, og Forklaringen maa uden Tvivl opgives.

Men hvad er da *Träbenakvarn* for noget? Jeg vil være tilbøjelig til at antage, at Forleddet er et Tilnavn, ganske som i de bornholmske Gaardnavne, og hidrører fra, at en af Møllens Ejere har været Invalid. Møller faar ofte Navn efter deres Ejere, og at det har været sædvanligt i den Egn, hvor *Träbenakvarn* ligger, ses af, at der i det nærmeste Nabolag findes flere Eksempler paa Personnavne eller Tilnavne som Forled i Møllenavne, saaledes *Baggekvarnen* i Solberga socken, *Skägga* (< *Skäggeskvarn*) og *Vinges* (< *Vinges kvarn*) i N.-Åsarps socken. Saaledes betragtet bliver der alligevel en vis Forbindelse mellem det svenske og de bornholmske Navne, men altsaa modsat den hidtil gængse Opfattelse; det bliver det svenske, usikre Navn, som finder sin Forklaring gennem det nu bedre belyste bornholmske Navn.

JOHANNES V. JENSENS ALLITTERATIONSPOESI

EN SPROGLIG UNDERSØGELSE

AF

HARRY ANDERSEN

I denne Analyse skal Alliterationspoesien, en af de tydeligt afgrænsede Grupper i Johannes V. Jensens fire Digtsamlinger: Digte (3. Udg. 1921), Aarstiderne (2. Oplag 1924), Verdens Lys (1926) og Den jyske Blæst (1931)¹ gøres til Genstand for en sproglig Undersøgelse. Følgende Omraader undersøges: Strofeformerne, Allitterationerne, Ordvalget (delvis) samt Forholdet til Eddadigtene (Bemærkninger om Mytologi og Indhold).

Digtene er, ordnet efter Samlingerne: Pigen der vandrer, Tilegnelse, Helled Haagen (alle tre fra Skovene), Drengs Gravsang (fra Bræen), Kværnsangen, Den nordiske Kvinde (begge fra Norne-Gæst), Johannes Larsen, Dagvisen (fra Christofer Columbus), Til „Den lange Rejse“, Stev I—X, Envoi (alle fra D); Takkesprog, Majsangen, Alperne, Trællevise, Den døde Hane (alle fra Cimbrernes Tog), Lærken i Tibirke (Til Ludvig Holstein) (alle fra VL); Som Dreng skar jeg Skibe, Johannes Larsen LX (fra JB).

Strofeformer (den ydre Struktur).

J. V. J.s ældste Eksempler paa Alliterationslyrik er de tre Digte fra Skovene (1904): Pigen der vandrer, Tilegnelse og Helled Haagen. I alle tre Digte har Strofen fire Linjer, hvor Versene to og to kædes sammen med tre Allitterationer:

Hvem er du vilde Pige,
der vandrer saa blid paa Vejene ... (Pigen der vandrer).

Norrøn kan denne Strofeform egentlig ikke kaldes, Verslinjerne er gennemgaaende for lange til Fornyrðislag, hvor Linjerne som be-

¹ I det følgende bruges disse Forkortelser: D = Digte 3. Udg., Aarst. = Aarstiderne 2. Oplag, VL = Verdens Lys, JB = Den jyske Blæst.

kendt kædes sammen ved to (eller tre) Allitterationer, og hvor hver Linje har to Hovedtryk; her er i Almindelighed tre Hovedtryk. Naar Chr. Rimestad i *Fra Stuckenberg til Seedorf II* taler om „det i oldnordisk Versemaal skrevne „Helled Haagen““ (p. 53) er det aabenbart Bogstavrimet han tænker paa. Den samme Strofeform har: Kværnsangen, Den nordiske Kvinde, Til „Den lange Rejse“, Den døde Hane, Johannes Larsen (D), Stev III—VII.

For sig selv staar Stev X (En Tak til dig, | Thormod Kolbrunesskjald), der har firlinjet Strofe, men nærmer sig Fornyrðislag (eller Kviðuháttir). Digtet er ret uregelmæssig i sin Opbygning, det staar i Virkeligheden, som en Række andre Allitterationsdigte, Prosadigtene nær (se nærmere p. 133). Regelmæssig norrøn falder f. Eks. Slutningsstrofen: Grøn er Jorden, | og Gribbene gerrige. | Ungt, Ædlinge, | er endnu Ordet. I Strofe 3 svulmer en Linje op: Standhaftighed, | Holdning, med et Jern i Hjertet, . . Strofe 5 har en Linje, der kun bestaar af et Ord: Hvordan er Hvilen, | Venner? Versinddelingen har her skabt en meget kraftig Enjambement¹, hvor Ord, der hører nøje sammen, er delt i to Linjer. Den døde Hane minder om Stev X. Her findes et Udsving som dette: Den hvem Kaglen er ukærkommen | begive sig i Kisten!

Majsangen har ogsaa en firlinjet Strofe med korte Vers, der ligner Fornyrðislag: Maj, den mildeste | Mø, er kommen! | Grønløvet gaar hun | til alle Gaarde. Strofen har et Omkvæd paa ti Linjer med Bogstavrim: Tager imod Løv | og mod Liv, | Mand og Mø | saa mangelund, | Føl og Fæ, | Kalve og Kid, | Blomster og Børn, | af den skønneste, | den skønneste | unge Skærsommer! Det remseartede i Omkvædet minder om Eddadigtenes Remsestrofer og svarer til Stev (navnlig I—II og VIII—IX). Fra Eddadigtene kendes ikke et tilsvarende Forhold; et Omkvæd efter hver Strofe, men vi kender Eksempler paa Stev (f. Eks. Völuspá's Geyr nú Garmr mjök) og Indledningsvers, der har Lighed med Omkvæd (Vafþrúðnismál: Seg þat, Gangráðr . . .). Omkvædet er det længste blandt J. V. J.'s Omkvæd. Digtet minder om de naturlriske Indled-

¹ I sin uregelmæssige Opbygning ligner Digtet Johannes V. Jensens Oversættelse af Egil Skallegrímssóns Sønnetabet („Politiken“ 20. Januar 1929 og Oversættelsen i de islandske Sagaer I (Egils Saga)). Her er Vers, der kun er et Ord eller lange Udsving; det har aabenbart ikke været J. V. J. magtpaaliggende at overholde Originalens Kviðuháttir, men gengive Indholdet i en ottelinjet Strofe, der minder om den norrøne Strofeform.

ningsstrofer, som vi kender fra Folkeviserne; Stemningen slaas an med det samme.

Til Sammenligning med de her behandlede Digte kan det anføres, at Oehlenschlägers Hroar og Helge i Jordhuset (Helge) er bygget helt regelmæssigt op: Tys! hørte du dem træde | Paa Græssets Tørve? | Hvis Frode Døren finder, | Vort Blod maa flyde.¹

Det første Eksempel paa Anvendelsen af en ottelinjet Strofe er Dagvisen (fra Christofer Columbus, i Afsnittet Kong Snjo). Her er Ligheden med Fornyrðislag fremtrædende, Verslinjerne er kædet sammen to og to med tre Allitterationer. Første Strofe lyder saaledes:

Nu stiger Sol
med lyse Straaler,
og Balders Bane
i Blod gaar under.
Atter haaber
Hav og Himmel.
At se! At skue!
Skøn er Dagen!

Det andet Eksempel er Takkesprog (Cimbrernes Tog), som Norne-Gæst kvæder (p. 25—26). Her er gennemgaaende kun to Allitterationer: Lykkeligt at die | Landets Aarer etc.

En Afart af denne ottelinjede Strofe findes i et Par Digte. Lærken i Tibirke (Til Ludvig Holstein VL), hvor der er Verslinjer uden Bogstavrim, er med sine Friheder en Mellemting mellem de fir- og ottelinjede Strofer. Ligesom i Stev X (se p. 129) kan Verset bestaa af et enkelt Ord: Aldrig gaar mig af Minde | Vildrosens Under, | Lærken | og de lyse Nætter.

Det store Digt Som Dreng skar jeg Skibe (JB) hører ved sin Strofeform (otte Linjer) hjemme her. Det staar de frie Vers (Prosa-digtene) meget nær, Inddelingen i Verslinjer gaar ofte paa tværs af den naturlige Syntaks, Digtet er egentlig bygget op af Enjambe-menter, det vilkaarlige i Ordenes Sammenkædning giver det et særligt Præg (Hvem nærede ikke som Yngling | et enormt Ønske | om kort og godt ved gunstig | Lejlighed at gifte sig — Et andet Ønske | som ikke kunde opfyldes | var, om blot for faa Øjeblikke . . .). Linjerne faar Udsving: Jeg lærte mig selv at svømme

¹ Se nærmere Ida Falbe-Hansen: Danske Studier 1921, p. 72 f.

— Knald og Fald for Haren — strakt paa Ryggen i Roerne — Jeg har skønnet paa Skomageren etc., eller bliver saa korte, at de kun bestaar af et eller to Ord (Jeg roede — og smeddet — i Spanien — Sydamerika — Gaurisankar — sin Skæbne etc.). Men denne Inddeling er dog ikke altid lige vilkaarlig, særligt vigtige Ord vil ofte danne en Verslinje, Isolationen udtrykker den Vægt, der er over dem: . . og mine Ønskers Maal | Ildlandet.¹

Johannes Larsen LX (JB) er inddelt i Afsnit paa fire, seks og otte Linjer (udtrykt med Tal: 4-6-8-4-8-8-4-4-8-8-4-4).

Alperne, som Norne-Gæst kvæder i Cimbrernes Tog, er en Efterligning af Ljóðahátt, der bl. a. er kendt fra Hávamál, som Digtet iøvrigt efterligner et Par Gange (se p. 144). Allitterationsforholdene: første og andet samt fjerde og femte Vers kædet sammen med to Allitterationer og tredje og sjette Vers med sine to selvstændige Allitterationer, er overholdt. Første Strofe lyder saaledes:

Der staar en Borg
i Sønderled,
muret vel hundrede Mile,²
Taget utallige
isede Tinder,
som støder til Stjerneerne.

En gennemført Efterligning af Ljóðahátt (sekslinjet Strofe med Allitterationer 1-1-2; 1-1-2) findes vist kun i dette Digt i den danske Litteratur. Dog har baade Otto Gelsted og Jacob Paludan Strofeformer, der svarer til Alperne. Gelsteds Digt Jónas Hallgrímsson (Jomfru Gloriant 1923, p. 75—76) har dels flere, dels færre Allitterationer end Ljóðahátt, f. Eks.: Gennem mit Hjerte | gaar din Sang, | en saaret Hval i Havet. Sidste Vers har kun Øje-Bogstavrim med Hval og Havet. Omvendt har: Høj-sind og Haab | mod Had du satte, | til under Tue du tav. | Gerne du gav | for Gave Gave, | hilste med Sol Solen mange Allitterationer. Paludan gennemfører i sit Digt Tilegnelse til Eric C. Eberlin (Urolige Sange 1923, p. 91) ikke Allitterationsforholdene: Danskes Daad | blev ofte Døs | i Drømmens Halvlys. — Ikke lokker mig | Lunhed i letkøbt Læ. | Kold er al Klarhed. | Her vil jeg hærdes, | bryde og bygge. | Velkommen

¹ Det er forøvrigt mærkeligt, at J. V. J. ikke her har brugt Kolon, et Tegn, som han har anvendt som ingen anden dansk Forfatter i det 20. Aarhundrede; men J. V. J.'s Tegnsætning er meget lunefuld og letter gennemgaaende ikke Læsningen. Et Kolon her vilde yderligere understrege det følgende Vers' Prægnans. ² Begyndelsen minder slaaende om Ingemanns Der staar et Slot i Vesterled | tækket med gyldne Skjolde. Rytmen er den samme. Sønderled: Vesterled synes nærmest at tale for en bevidst Efterligning.

Hvidvinter. Denne Johannes V. Jensen-lignende Strofe citerer S. Hallar i sin Bog om Paludan, p. 18. Kronologisk kan det mærkes, at Cimbrernes Tog er fra 1922.¹

For sig selv staar det lille Digt Envoi (D) med tre Linjer: Nu breder Hylden | de svale Hænder | mod Sommermaanen. Allitterationerne er meget diskrete, de smaa Strofer er ens i Opbygningen (Strofe 3 har dog: Solsorten fløjter).

Egentlig norrøn² Form møder vi saaledes kun i Dagvisen, Takkesprog og Alperne. I de andre Digte er der en Tilnærmelse til det norrøne. Det oldnordiske Præg skabes her, som hos Oehlen-schläger,³ ved Allitterationen i Forbindelse med korte, fyndige Linjer, der kan slaa over i den rene Remse som i Eddadigtene.

Rytmerne.

Foreløbig har vi kun beskæftiget os med Strofeformernes ydre Struktur (Linjeantal, Linjelængde). Hvordan er Rytmen i disse Strofeformer? Det kan straks siges, at Rytmen i høj Grad skifter, ikke blot fra Digt til Digt, men fra Strofe til Strofe. Det konstituerende ved denne Allitterationspoesi er ikke Rytmen i almindelig Forstand, men den prægnante Ordsammenføjning, der adskiller sig fra almindelig Prosa; det kan ligesom virke mere tilfældigt, hvordan Rytmen falder. Det frie, elastiske, der kan være over saadanne Strofer, skyldes ikke mindst dette Forhold. En Gennemgang i Enkelt-heder af de rytmiske Forhold vil her føre for vidt, men nogle Eks-empler skal nævnes til Illustration.

I den firlinjede Strofe er Rytmen ofte dalende (trokæisk-dakty-lisk): Blæsten klapper kærligt | din tynde Kjole mod Knæet, |

¹ Efterligning af Ljóðaháttir kendes fra svensk Litteratur: Melin, Hervors bön (se Bernhard Risberg: Den svenska versenes teori 1905, p. 219). ² Grotte-sangen (D), der ikke er bygget op med regelmæssige Allitterationer, men egentlig er et Kapitel i Kongens Fald (Grotte) „er delt i Smaaafsnit af Længde som en oldnordisk Vise, og en saadan Deling i Verslinjer gaar maaske til Dels igen i Rytmen“ (Paul V. Rubow: Saga og Pastiche, p. 256). Rubow deler: Og nu skyder de Ryg, | de vrede Jættepiger, | og planter Benene | dybt i Mulmet | og svinger den rygende | Kværnsten. | De synger sammen, | Fenja og Menja. Dette er dog tvivlsomt (der maa deles: og svinger den rygende Kværnsten eller: og svinger | den rygende . . .). Fornyrðislag ligger ikke bag ved, men Digtet faar et norrønt Præg ved sin remseartede Karakter. ³ Se Ida Falbe-Hansen: Oehlen-schlägers nordiske Digtning, p. 70 ff.

Vinden tegner varsomt | dit unge Skød der vandrer (Pigen der vandrer). Helled Haagen har væsentlig dalende Rytme: Aldrig blev hedere Hjerne | baaret af bedre Helbred! | Aldrig forkyndtes Krigslysten | af kælnere Krigerhjerte. Rytmen kan blive jambisk-anapæstisk: Ak, Nøddekrattet — | vi nippede andet end Nødder! | et sødere Lønkammer lukkede | sig over mig der end Løvet (Den nordiske Kvinde). I Dagvisen er Rytmen en Blanding af det jambisk-anapæstiske og det trokæisk-daktyliske, se den citerede Strofe, p. 130. J. V. J.'s Form minder meget om Ragnvalds Drapa i Hroars Saga, hvor det skiftende er tydeligt.

Præget af Versrytme kan næsten helt forsvinde: Kun den frommeste Intetanen, | frelser fra Fortabelsen, | som hint Spædbarn der med Træske | slog Ulven paa Snuden (Johannes Larsen D). Remsen kan udviske Præget af Vers: Hvis ikke Antropologi, | Etnografi, Arkæologi | og Geologi, samt Kunsthistorie, | havde krævet min Opmærksomhed (Som Dreng skar jeg Skibe). Dette minder om Stev I—II og VIII—IX, der er allittererende Remser.

Johannes V. Jensens Allitterationspoesi opfatter jeg som en gennemgaaende rytmisk bestemt Poesi, der kan slaa over i markant Prosasprog; den staar mellem de frie Vers (Prosadigtene) og Vers i bunden Form med uregelmæssige Versemaal (som Cecil, hvor Rytmen skifter fra Strofe til Strofe, Columbus o. a.).

Denne frie Form har aabenbart, ligesom Prosadigtene, passet J. V. J. særdeles godt, det uhammede i Ordenes Sammenkædning, Muligheden for at svinge mellem det simple, kraftige Udtryk (blot et enkelt vægtigt Ord i Verslinjen), det groteske, barokke og underfundige (f. Eks. Helled Haagen), hvor der kan skabes en intim Korrespondance mellem Ordene og Udtrykkene, har været uhyre tillokkende. En Række Kvad i Den lange Rejse er naturligt blevet digtet som Allitterationspoesi, det behøver ikke nogen nærmere Paavisning.

Envoi (nævnt og citeret p. 132) er regelmæssigt. Strofeformen minder om Oehlenschlägers Naar Odin vinker, | naar Sværdet blinker (fra Erik og Roller) eller Frodes Død (Helge): Kong Frode flygter. | Med Blus og Lygter ... Men Indholdet i J. V. J.'s smaa Strofer skaber en anderledes rolig og dvælende Rytme; hør sidste Strofe (= anden): De samme Bøge | og lyse Nætter, | den samme Lykke.

Det er værd at lægge Mærke til, at i Digte 1906. er der kun to Digte, der er i helt regelmæssigt Versemaal: Sønner af de Slagne (Sang til Melodi af Snart er Natten svunden) og Tiger (Hindufyrsten ligger vaagen). I anden Udgave fra 1917 findes desuden: Leonora Christine, Bjørnstjerne Bjørnson og Envoi. Tredje Udgave betegner en ny Forøgelse. Men det er først rigtigt fra og med Aarstiderne, at J. V. J. benytter de helt regelmæssige Versemaal i meget stor Udstrækning, de frie Vers og Allitterationsdigtene er frænget tilbage. Der kan komme et strengt Præg over nogle af disse Digte, der er Strofer, der næsten skanderer sig selv (hvad der ikke uden videre er af det gode).

Allitterationerne.

Der er vist aldrig i Dansk anstillet Undersøgelser over, hvilke Lyd der virker smukkeste og hvilke ubehageligste paa Øret. Der er ingen Tvivl om, at visse Lydkombinationer har Tendens til at fremkalde Ubehag; ved Allitterationer gælder det, som i saa mange andre Tilfælde i Digtingens Verden, at for meget kan ødelægge den tilsigtede Virkning.¹ J. V. J. bruger i Almindelighed Allitterationen paa en særdeles smuk, virkningsfuld og ofte diskret Maade og gaar sjældent ud over de naturlige Grænser for, hvad Øret med Glæde tager imod.

Da en Undersøgelse i Enkeltheder vil føre alt for vidt, nøjes jeg her med en Gennemgang af visse Allitterationstyper. Hvad Hyppigheden angaar anvendes Konsonanterne i Rækkefølgen: s, b, f, m, v, l, k, g, h, t, r, d, n, j, p (Stev I—II og VIII—IX er ikke regnet med).

V-Allitterationerne synes at have noget særligt fint og smukt ved sig, men det maa ikke glemmes, at Virkningen i høj Grad er afhængig af Konsonantens Association med selve Ordet. Nogle Eksempler: Hvem er du vilde Pige, | der vandrer saa blid paa Vejene² — Vinden tegner varsomt | dit unge Skød der vandrer

¹ Ida Falbe-Hansen anfører i Oehlenschlägers nordiske Digting dette Eksempel: Hvad bliver Asa Bragi | naar Baldur blegner? | Hvad Bækkens Bølge vorder | herøvet sin Blaahed (fra Oehlenschläger, p. 76 f.). Niels Møller har et meget stort Forbrug af Allitterationer; i en Række Digte synes han ikke at kende til Maadehold. Et afskrækkende Eksempel fra de sidste 10—15 Aars danske Lyrik er K. L. Kristensen, der svælger i Allitterationer. ² Her er tillige en smuk Assonans mellem de to Adjektiver vild og blid.

(Pigen der vandrer) — Alverdens bundne Varme | hviler i dig Veninde — den vaade Vildrose | det er dig Veninde (Den nordiske Kvinde). Nydelig er Allitterationen i dette Digts Slutningsstrofe: Jeg vilde altid vandre | i venlige Skove.

M-Allitterationerne kan ved Korrespondancen mellem Ord som: mild, møde, Møde, minde, Minde, Moder etc. udtrykke Mildhed og Vemod, Haab og Længsel. Fra Drengs Gravsang er dette smukke Eksempel: Mindet mig trøster. | Mødes vi der, Moa? Fra Den nordiske Kvinde er: Bønderdøtre | vakre, milde, | med Mælk paa Hænderne. Et Samvirke mellem *v*- og *m*-Allitterationer har vi i denne friske og glade Strofe:

Vrinsker den vilde Fole
paa vaarlige Græsgange,
maa jeg mindes din Latter,
der gaves ej gladere Mund.¹

(Den nordiske Kvinde).

Blandt *r*-Allitterationerne, der ikke hører til de hyppigste (se p. 134), skal citeres et Par: I regnsvale Skove | blev de ranke. | Som Regn smager Kinden | og som vilde Roser (Den nordiske Kvinde). Ordene *Regn* og *Roser* er i sig selv Bærere af saa betydningsfulde og søde Sansefønmelser, at Allitterationen derved fremkalder en Rigdom af Associationer med sval Sommer, Skov, Duft, Kvinde. Fra Som Dreng skar jeg Skibe er: Ogsaa de ravnsorte (Kvinder) | fandt jeg henrivende.

En særlig værdifuld og indeholdsmættet Allitteration findes nogle Gange i Forbindelse med *Danmark*. Dølg mig i dine Arme, | dugkølige Danmark (Den nordiske Kvinde). — Stille Vidundere, dem er da viet | disse Strofer, | Døtre af Danmark (Som Dreng skar jeg Skibe). — Du har gjort noget dueligt | i Danmark (Johannes Larsen JB). Hermed kan sammenlignes: Vel er det at være født | og at ende sine Dage | i Danmark (Februar VI, der ikke er bygget op med regelmæssige Bogstavrim). Citaterne viser, at der ved Allitterationen kastes et eget forklarende Lys over det kendte Ord: Danmark, det bliver til en ny Virkelighed hver Gang det nævnes.

¹ Klangvirkningen støttes af den „skjulte“ Allitteration mellem Græsgange — gaves — gladere og Assonansen Latter — gaves — gladere.

Allitterationen kan blive særlig understreget og kraftig ved Samspil mellem to Forlydskonsonanter (*br-:br-* etc.). Dette kræves gjerne ved *s* (*sj-*, *sk-*, *sl-* etc.), da den tydelige Fornemmelse af Allitteration ellers nemt gaar tabt for Opfattelsen grundet paa Sprogets mange *s*-Ord. Nogle Eksempler: Han staar *bringe-bred* | og *blid*, han *brasker* (Helled Haagen). Her er næsten for meget (*br-:bl-*). Fint og diskret er dette Eksempel fra Drengs Gravsang: Som Barn plukked jeg *Brøddfrugten* | hvor Isbjerge nu *brydes*. Ypperligt er: Hvor gaar du dog bagover, Barn, | naar *Braadsøen* kommer *brølende*! (Stev VI). Fra Som Dreng skar jeg Skibe er disse Eksempler: .. et Skær | .. ombrust af *Briser*, | med *Brænding* ved Foden. — Hvad er saa *blændende* | som *blonde* Kvinder. Majsangen har: *Fromme Frue*, | befrugt Jorden; her er for meget, sml. det bedre: Fører vor Frue | fagert i Lande (samme Digt). — Med *Flid* skærpes *Flint* (Til „Den lange Rejse“). — Nu er *Gryet* som *Graven*, | uden den Galende (Den døde Hane)¹. — *Graanet* Gubbe | holder ud ved *Gruen* (Dagvisen). — Fra Johannes Larsen (JB) er disse Eksempler: Dog har nogen, som *gruer* | for Alderdommen og *Graven* ... — Lykken og *Graaden* | graver sig ind sammen. — I dette Eksempel fra Kværnsangen: Jeg *kvad* over *Kværnen* | til *Kvindens* Hæder dominerer *kv-* for meget og fremkalder ikke det lydlige Behag som i en Række af de citerede Vers.

Naar Allitterationen understøttes af Assonans og forskellige Former for Sømmenspil mellem Vokaler og Konsonanter kan der opstaa smaa, vakre Musikstykker, hvor Sproget toner paa en egen Maade. Nogle Citater skal vise dette. — *Lifligt* er Haaret | som *rige* *Lyskilder* — saa yndigt var dit Væsen, | saa *varig* din *Vakkerhed* (Den nordiske Kvinde). — Et af de smukkeste Eksempler paa Samvirket mellem Assonans og Allitteration findes i denne Strofe fra Den nordiske Kvinde:

¹ Oehlenschläger har med den samme Lydforbindelse + *l* skabt en af dansk Sprogs smukkeste Allitterationer:

Han aabner Lugen. Lyset
fra Luften blaaner.
Nu Græsset os og Grenen
fra Graven vinker.

(Hroar og Helge i Jordhuset. Helge).

Ak, Nøddekra¹ttet —
 vi nippede andet end Nødder!
 et sødere Lønkammer lukkede
 sig over mig der end Løvet.

N- og *l*-Allitterationerne og *ø*-Lydens Dominans præger den herlige Strofe. — Dagvisen har: Som Hel *maaber* | Midvinters *Maane*. — Stev X har: Thormod *munler* | med *Muld* i *Munden*.¹ — Du har *husvalet mange* | du *Mandfolk* og *Maler* (Johannes Larsen D) præges af *a*-Lyden. — Fra Pigen der vandrer er: *Strit* ikke saa *stridigt* imod. — Morsomt er: *Vennerne* saa hvor den *Vældige* | lignede Viskelæder (Helled Haagen). — Til Slut skal anføres et Eksempel af en lidt særlig Art:

Hvor Bakken hælder
 blomsterklædt imod Mosen
 og honningsød Luftningen
 løber over Rugen,
 hænger i den lysende Himmel
 Junilærken,
 saligt syngende
 de lange søde Dage.

Der er her et meget fint og ejendommeligt Valg af krydsende Allitterationer; *Bakken* korresponderer med *blomsterklædt*, *h*-Allitterationen anslaaes allerede med *hælder* og fortsættes over *honningsød* ind i *l*-Allitterationerne med *hænger* og *Himmel*, *Luftningen* korre-

¹ Det allittererende Udtryk *Muld i Mund* bruger J. V. J. ogsaa i De gamle Bønder (Til Jeppe Aakjær JB) og Lærken i Jylland (JB). — Ludvig Holstein ynder *m*-Allitterationer, især *Muld*, *Mulm* og *mumle*. Nogle Eksempler: Svalet hørte jeg, fortæret af min Ild | *Muldets* Kilde *mumle* moderlig og mild (Sommer-tider, Løv). — Skjult *munler* det i *Mulmets* Skød | fra Evighedens Kilde (Gravenstener 5, Mos og *Muld*). — Frugtbar Søvn, naar vi *mumlende* sank | barnligt i *Mulmet* tilbage (Foraarets Tid, Æbletid). — Men jeg opstaar af *Mulm* mellem *mumlende* Stemmer. (Foraarsbogen, Æbletid). — Med fire Allitterationer (som i Citatet ovenfor): Men *Mulden* *mumled* saa mildt om Marken (Og det blev Vaar, Æbletid). Ernst Frandsen skriver i sin Bog Ludvig Holstein 1931 om Allitterationen: Den bruges særdeles hyppigt og meget stærkt (p. 45) og nævner blot et Eksempel som dette: *brumlende* Bier med *byltbærende* Ben. Da Ernst Frandsen ikke indlader sig paa en Undersøgelse i Enkeltheder paa dette ene Punkt, bliver der ikke givet Eksempler paa disse meget karakteristiske *m*-Allitterationer med Assonans. Sammenstillingen af *Mulm* og *mumle* er dog ikke helt heldig, *ml:lm* lige efter hinanden gør at man let snubler i Udtalen.

sponderer med *løber, lysende, Junilærken* og sluttes med *lange* i sidste Vers, til sidst kommer *s: saligt syngende og søde*. Hertil kommer de skiftende Vokalklange og Allitterationen og Assonansen i andet Vers: *imod Mosen*. Det føles som Allitterationerne, der er de samme og stadig fornys, udtrykker det evige Lærkekvitter.

Ordvalg (Procenttal for Ordklasser, Yndlingsord m. m.).

Blandt Substantiver, Verber og Adjektiver er Verberne den Ordklasse, der svinger mindst i Brug i Johannes V. Jensens Lyrik (Prosadigtene er ikke regnet med). Gennemsnitstallet ligger omkring 17 %. Da en detaljeret Undersøgelse vil føre alt for vidt skal blot nogle Enkeltheder af særlig Interesse fremhæves. En Række af Allitterationsdigtenes remseartede Karakter giver naturligt nok en høj Substantivprocent: Takkesprog 43 %, Majsangen 37 % (mærk Omkvædet), Til „Den lange Rejse“ 35 %, Kværnsangen, Stev III 33 %, Lærken i Tibirke, Alperne 32 %, Stev X 31 %, Johannes Larsen (D) 30 %. Takkesprog overgaas af Louis Levy 47 % og Slagsang for danske Studenter Roklub 48 %, der begge næsten kun bestaar af ophobede Substantiver. Til Sammenligning kan nævnes, at Columbus har 27 %, Blindebukken 30 %, Paaskeliljer og Kæmpehøjen 31 %. — Blandt Allitterationsdigtene har det rent lyriske Pigen der vandrer kun 19 % Substantiver (samt 19 % Verber og 6 % Adjektiver), Digtet er præget af de mange Smaaord (de fortrolige Pronominer). Moderens Sang har ogsaa 19 % Substantiver og Verber, men 15 % Adjektiver (de mange betydningsfulde Epiteter er Digtets egentlige Kerne). — Adjektivprocenten er gennemgaaende lav, en ca. 7—8 %; den er særlig lav i Som Dreng skar jeg Skibe, der kun har 5 % (Helled Haagen har 7 %). 10 eller over 10 % har: Stev IV med 16 %, Lærken i Tibirke 15 %; begge Digte er præget af de mange Epiteter. Alperne 11 %, Tilegnelse, Den nordiske Kvinde, Kværnsangen, Majsangen har 10 %. Til Sammenligning: Paaskeliljer, Blindebukken og Kæmpehøjen ca. 8 %, Storken 10 %, Cecil 14 %, Solhvervssang 16 % og Tidlig Vaar 17 %.¹

Syntaktisk Bemærkning.

En Gennemgang af Syntaksen i Enkeltheder skal ikke foretages, men et enkelt Punkt skal drages frem. De korte Linjer frister til Udeladelse af Verbet (især almindelige Verber som være, kunne etc.); der tænkes her ikke paa Opremsninger, Sammenkædning af Appositioner, der er saa karakteristiske for J. V. J.'s Sprog. Stev VII har: *dine flinke Svømmefagter, | hvad andet end ufødte Favntag?* — Takkesprog: *Lykkeligt at die | Landets Aarer*. — Det er især de to Digte Alperne og Som Dreng

¹ For visse af Johannes V. Jensens Prosateksters Vedkommende kan henvises til Marius Kristensen Danske Studier 1927, p. 187—188.

skar jeg Skibe, der har Eksempler paa dette Forhold. Fra det første er: Taget utallige | isede Tinder. — Til Syd aabne | soledede Porte | med blaa Buer. — Borgen vender | mod to Verdener: | Taager, Tykning den ene. Fra det andet er: Vandringer, i Tavshed, | ud af Tiden: | Jægeralderen | to Gange oplevet. — Ikke den Skov i Verden | hvor jeg ikke skar mig en Stok. — Faa Fagfolk med hvem | jeg ikke kunde føre en Samtale.

En smuk Gruppe af J. V. J.'s Yndlingsadjektiver¹ findes i Alliterationsdigtningen: aaben, fager, fersk, frodig, liflig, salig (livsalig), solet (væsentlig kun i Prosaen, hvor det bruges meget hyppigt), sval, sød, vakker, yndig.

Det litterære *fager*² har hos J. V. J. faaet en hel Renæssance. J. V. J. har tilegnet sig Ordet med hele sit modtagelige Sind og søgt at give det fra sig i nypræget Form, men gennemgaaende adskiller Ordet sig ikke fra andre Digteres Brug i det 20. Aarhundrede (Aakjær, Thøger Larsen etc.). Den intense Brug taler dog sit indtrængende Sprog. I Alliterationspoesien er det ligesom *yndig* og *vakker* o. a. gerne er knyttet til Kvinden, flere Gange, naturligt nok, som Bærer af Allitterationen. Ordet betegner saa en Kulmination, det er det højeste der kan siges, det bliver universelt. Kværnsangen: . . følte mig fangen | for altid af den Fagre. Den nordiske Kvinde: Fangen blev jeg for evigt | i dine fagre Arme. Til „Den lange Rejse“: I Fedt fraadser den Hoffefagre. Smukkere er Sammensætningen *sommerfager*: Paa fugtig Asfalt cykler | en Flok sommerfagre Piger (Stev IV). Majsangen: Fører vor Frue | fagert i Lande. Hertil svarer Substantivet *Fagerhed*: En pigelig Fryd | fik du i Nornegave, | for det har jeg fundet: Fagerhed | følges gerne med Glæde (Den nordiske Kvinde). — Gerne klamrer | man sig til Kloden, | fuld er den | af megen Fagerhed (Som Dreng skar jeg Skibe).

Ordet *vakker* (eller *Vakkerhed*), der ikke bruges nær saa tit som fager i J. V. J.'s Lyrisk, findes uden Allitteration i denne Strofe fra Den nordiske Kvinde: Hos duftende Ko | gik Bønderdøtre, | vakre, milde, | med Mælk paa Hænderne. Som Dreng skar jeg Skibe har: Hvem der var vakker? | Og i Vinden mellem Mandkønnet (se p. 130). Den nordiske Kvinde har Substantivet: saa yndigt var dit Væsen, | saa varig din Vakkerhed (se p. 136).

¹ Hertil kommer Substantiver og Adverbier med samme Rod (f. Eks.: fager, Fagerhed, fagert). ² Sml. Johannes V. Jensens Oversættelse af Egils Saga, Studier tilegnede Verner Dahlerup 1934, p. 105.

Yndig er allerede citeret. Morsomt er Udtrykket i Som Dreng skar jeg Skibe om Dans: Yndigt var det at arbejde | med en Pige i Armene.

Liflig anvendes i Den nordiske Kvinde: Lifligt er Haaret | som rige Lyskilder. Sammen med et andet Yndlingsord bruges det om Kvinden i Som Dreng skar jeg Skibe: Hvor almindelig Rigdommen, | hvor hyppig Miraklet, | *liftigt* og *kvægende*; | jeg mener Kvinden. Begrundelsen der, naar man kender J. V. J.'s Forfatterskab, er den ventede, kommer her særdeles virkningsfuldt.

Frodig træffer man ikke nær saa ofte i det poetiske Sprog som man paa Forhaand vilde vente. I Allitterationsdigtene findes det kun en Gang, men til Gengæld har det her en meget prægnant Anvendelse: Hvor var de frodige, | de første Mennesker (Til „Den lange Rejse“).

Fersk som J. V. J. har givet ny Betydning og Klangfarve¹ (væsentlig i Prosasproget) bruges nogle Gange i Poesien. I Til „Den lange Rejse“ finder vi: ferske Møer (jf. Citat p. 144).

Adjektivet *sval*, der sammen med *fager* og *sød* hører til J. V. J.'s mest brugte Adjektiver, bruges kun nogle faa Gange i Allitterationsdigtningen. I Den nordiske Kvinde bruges den nydelige Sammensætning *regnsval*: I regnsvale Skove | blev de (Bønderdøtre) ranke. — I regnsvale Skove | genfinder jeg din Sjæl. Det er det eneste Eksempel paa Sammensætning med *sval* i J. V. J.'s Poesi, ellers bruges det alene, hvad der stemmer med dets universelle Karakter i J. V. J.'s Sprog. Envoi har: Nu breder Hylden | de svale Hænder. Lærken i Tibirke har Substantivet: .. Rosenbuske ... | et Bad af Svalhed | og Blomsteraande.

Adjektivet *sød* er det Adjektiv, som J. V. J. tiest har brugt som Epitet; det overgaar saavel *fager* som *sval* ret betydeligt. Grunden til at Ordet ikke hævder sig paa samme Maade som *sval*, *fager*, *vækker* etc. og de sjældnere brugte *frodig*, *svanger* etc. er lige til: det er saa almindeligt i al Poesi, herved sker det nemt, at den almindelige Betydning opsluger de mere differentierede.² Fra Allitterationspoesien kan følgende Steder anføres: et sødere Lønkammer

¹ Se Hans Brix i Tilskueren 1917, p. 290 (Anmeldelse af Johannes V. Jensen: Aarvog 1916).

² Om *sød* i Ludvig Holsteins Poesi se Ernst Frandsen Ludvig Holstein p. 42. I en Gennemgang af forskellige vægtige Ord og Sammensætninger nævner Ernst Frandsen ikke Adjektiver som *karsk*, *frodig* og *sval*, der er meget karakteristiske i Ludvig Holsteins Poesi.

lukkede | sig over mig der end Løvet (Den nordiske Kvinde) — med søde Hænder værges | du dig mod hvad, Veninde (Stev IV) — Saltet du smager paa Læben | det er min Sjæl, du Søde! (Stev VII) — honningsød Luftningen | løber over Rugen . . . Junilærken, | saligt syngende | de lange søde Dage (Lærken i Tibirke). De lange søde Dage: det er en stor Del af Holsteins Poesi.

Til dette Citat, der indeholder *salig*, kan føjes et Par særlige fra Helled Haagen: grøn af Svir du spankede | livsalig omkring i Solen samt Pludselig hører jeg Haagen | le saare huldسالig. Her møder vi et Bogsprogsord (se ODS¹).

*Aaben*² bruges et Par Gange: Aaben men aldrig tydet | er Naturens Tale (Johannes Larsen D). Udtrykket *aaben Himmel*, der i kort Form rummer Friluftslivet, bruges i Johannes Larsen JB: Ud gaar man af Husene | under aaben Himmel. Takkesprog har: Aaben Himlen | ankrer til Haabet.

Solet bruges kun faa Gange i Poesien, bl. a. i Alperne: Til Syd aabne | soledede Porte.

Til J. V. J.'s hyppigst brugte Smaaord hører *gerne*, *vel* og *da*, det sidste især i Prosasproget, hvor Brugen (svarende til de her anførte Eksempler fra Poesien) er fabelagtig stor. I Som Dreng skar jeg Skibe bruges gerne tre Gange: Zoolog var jeg gerne | bleven for Livet. — Som Historiker | var man jo gerne bleven stikkende. — Gerne klamrer | man sig til Kloden. Dette Udtryk minder om Johannes Larsen JB: Gerne forlader man Gods, | naar Dagene gøres kostbare. — *Vel* hører i Poesien til J. V. J.'s Yndlingsord,³ et Par Eksempler findes i Allitterationsdigtningen: i Huset vel under Jorden | hører den Trætte hjemme (Drengs Gravsang) — Til mislige Kaar | fødes Mandkønnet, | vel udrustet | med Redskaber for Evigheden (Johannes Larsen JB). *Da* bruges i Stev VI: Bryde op gamle Veje | og bygge dem bedre | bane Veje for andre, | det gør *da* Brolæggeren. Til „Den lange Rejse“ har: Saa faar de *da* Bugt med Bæstet. Hermed kan sammenlignes Oversættelsen af et Walt Whitman-Digt: . . . Det er da Livet (Jeg kommer fra Øen). Eksempler paa da = altsaa er anført i ODS III, da 6). Vi møder her, som i saa mange andre Tilfælde, Eksempler paa Bogsprog hos J. V. J.

¹ ODS: Ordbog over det danske Sprog, grundlagt af Verner Dahlerup.

² Om *aaben* se min Afhandling om Johannes V. Jensens Blicher-Digt, Edda 1934, p. 79—80, hvor ogsaa andre Adjektiver er gennemgaaet.

³ Sml. Studier til-egnede Verner Dahlerup 1934, p. 108.

Særlige Ordformer, Udtryk etc.

Om Helled Haagen hedder det: Han staar bringebred | og blid, han *brasker*; braske maa her betyde optræde paa en udfordrende Maade (sml. ODS II, braske 2), Sammenstillingen med blid virker mærkelig, men Digtet er fuldt af Underfundigheder. Om Helled Haagen siges med et Bogsprogsord: han *afstedkom* Rabalder; Udtrykket er aabenbart valgt for at fremkalde en grotesk Virkning. I Stev VI tales om Automobiles der *bisser*, Ordet er ypperligt. Udtrykket under det *sene Solskin* i Pigen der vandrør kommer igen i Efteraarstrækket (Aarst.): Det sene Solskin spejler Vaar. Udtrykket i Stev IV: *mærkelig* varm er Morgenens er tvetydigt (løsrevet fra sin Sammenhæng), men mærkelig maa her betyde mærkbar (der er lige faldet en Sommerbyge); Paralleleksempler findes i J. V. J.'s Prosa-sprog (sml. ODS IV). I Johannes Larsen JB bruges Bogsprogsordet *mislig*: Til mislige Kaar | fødes Mandkønnet (sml. ODS XIV). Om Sigvat Skjald hedder det: *Afsides* ofte | til egen Adspredelse | morede du dig, Sigvat | med meget Mandevid (Stev X). Udtrykket kommer paa en ejendommelig Maade igen i Mindedigtet til Maleren L. A. Ring:¹ *afsides* var han selv, dog aldrig sær. I Som Dreng skar jeg Skibe bruges det meget sjældne *kunstløs* = simpel (i Allitterationsstilling): Men hvem bedaarede | som danske Kvinder? | Hvem var kønnere, | mere kunstløse? ODS XI, der udkom 1929, (Digtet her er fra 1931 i JB) har et Citat fra Aarestrup. *Bevareren* i Dagvisen kender ODS ikke, vi har en letfattelig Nydannelse: Derfor er Valen—viet Bevareren.

Denne Gennemgang af visse Omraader inden for Ordforraadet viser hvordan J. V. J. svinger mellem Sprogets almindelige Ord, der søges nypræget paa forskellig Maade, og usædvanlige Ord, der er sjældne selv i Bogsproget (Arkaismer etc., se p. 139 ff). I det der for mangan Læser blot føles som noget litterært (Klicheer) ligger ogsaa en Trang til at nypræge, inderliggøre og udvide Betydnings-området. Hvor smukt J. V. J. kan give et ganske almindeligt Ord et nyt Præg ved en mere usædvanlig Sammenstilling ses i dette Eksempel: Jeg vilde altid vandre | i *venlige Skove* (Den nordiske Kvinde).² I en Række Tilfælde skyldes Ordenes særlige Virkninger netop den Maade hvorpaa de er kædet sammen med andre Ord, det almindelige + det almindelige kan udtrykke det overraskende ny.

¹ Trykt i „Politiken“ 8/11 1933. ² Sml. hermed: Hvad er *venligt* og *vildt* som en Kvinde? (September D).

Det norrøne Præg (Ordvalg, Mytologi, Sentenser).

Det norrøne Præg er ikke fremtrædende i Allitterationspoesien, hvad det oldnordiske og mytologiske Ordvalg angaar; derimod er Anvendelsen af arkaiserende Ord af afgørende Betydning (annamme, stande, vorde — drøvelig, viselig — mangelund — Mandevid — Mandkøn, Mø, Stavkarl, Ædling; Bøjningsformer som: i Bure, i Lande og Imperativer som fører, tager). Det er Stavrimet i Forbindelse med de korte, ofte fyndige Linjer, der skaber det egentlig oldnordiske (sml. Oehlenschläger). Naar arkaiserende Ordformer bliver Bærere af Stavrimet faar de en ganske særlig Karakter, det er ligesom de forvandles til norrøne Ord (f. Eks. Majsangen).¹

I et Udtryk som: Ej *ugode* er Gaverne (Til „Den lange Rejse“, sml. *ukærkommen* i Den døde Hane) spores det norrøne; ugod kendes ganske vist ikke fra oldnordisk Poesi, men svarer til lignende Dannelser.

Begge Hyldestdigtene til Johannes Larsen har velkendte, mytologiske Ord: *Odin*, *Urd* i særlige, betydningsfulde Forbindelser. Johannes Larsen (D) har denne Strofe: Form er dit Væsen, | og Form frembringer du, | som *Odin* der skænker | sig selv til sig selv. Det er Odins dunkle Ord i *Hávamál* (i Runedigtet), der ligger til Grund for denne dunkle Strofe. Johannes Larsen (JB) har: Utilnærmeligt | ruger *Nornerne*. | *Urds* Ord staar ikke til at ændre. Den nordiske Kvinde har *Nornegave*, som J. V. J. selv har lavet.² Kværnsangen har *Grotte* (sml. Grottesangen D). Dagvisen (Efterligning af Fornyrðislag) har, naturligt nok, flere mytologiske Ord og Udtryk: *Alfader*, *Balder*, *Hel*. De to Billed-Udtryk: *Balders Bane* | i Blod gaar under og Som *Hel* maaber | Midvinters Maane har intet med Eddadigtene at gøre, de staar for Digterens egen Regning.

De største Ligheder med Eddadigtene findes i de to mest norrønt formede Digte: Dagvisen og Alperne. Det er *Hávamál*, det her specielt drejer sig om. Denne Strofe fra Dagvisen: Bonden med Bøn | lægger Byg i Jorden; | Karrig paa Kærne | fik aldrig Korn. | For Mjød Medvind, | og Regn for Malt! | Gavnild er Gækken | uden Gengave lyder som et Konglomerat af Vers fra *Hávamál*, selv om bestemte Vers ikke kan udpeges; sidste Halvdel er noget dunkel og

¹ Flere oldnordiske og mytologiske Ord og Udtryk findes i Thøger Larsens Minde, Fakkelsang og Den jydsk Blæst (alle fra JB). ² Anført ODS XIV, 1367. Ordet har J. V. J. ogsaa brugt i Hyldestdigtet til Billedhuggeren Siegfried Wagner („Politiken“ 18/4 1934).

minder om: lad Gengæld være som Gave.¹ Alpernes sentensformede Udtryk: bedst er med Udsigt at bo, Mur skal ved Magt stande, Rig er ingen Rejsende, Bedre er Sjæl end Sol svarer godt til Håvamáls Livsvisdom. Det sidste Udtryk lyder som en Omdannelse af: Ild er det bedste for alle Mænd | og Solens Skær og Skin. Udtrykket i Til „Den lange Rejse“: Fangst og Fabel, | dertil ferske Møer | er Mands Gammen svarer til det berømte Vers fra Håvamál: Mand er Mands Gammen. Omdannelsen er forstaaelig. Odin er omtalt p. 143. Udtrykket i Alperne: Tagdryp driver | i svimlende Dale, | deraf flyder Floder minder om Vafprúðnismáls: Rimfakse . . | fælder hver Morgen Miledraaber, | det giver Dugg over Dale.

I de her anførte Udtryk ses det tydeligt, at Allitterationspoesien ustanselig slaar over i det sentenslignende Udtryk eller i selve Sentensen. De korte Linjer, Bogstavrimet og det særlige Ordvalg skaber næsten naturnødvendigt Fyndord, der kan minde om Ordsprog (Alperne). Stevene har flere f. Eks.: Sur bliver snart Modermælken | i nyfødt Hvalps Mundvige. — Mejerist er mangen Mand | og mætter sig med Kaffe (III). Nr. V er lutter Sentenser: Forfald er de Gamles Fremgang. | Faa bliver yngre med Aarene. | Men gammel i Sindet bliver Ingen | uden han altid har været det.²

¹ Oversættelsen her og i det følgende er taget fra Thøger Larsens Oversættelse Edda-Myterne. Lemvig 1926—1927. ² En Række sentensformede Udtryk er anført i Edda 1934, p. 82—83.

TENDENSDIGTNING I HELTESAGNET

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Den hidtil herskende idealiserende Opfattelse af den gamle gottske Litteratur, som Wirth karakteriserer i sin „Geschichte der Deutschen“ (Emmishofen, 1842, I, 10¹), har næppe skænket Muligheden af Tendensdigning i Heltesagnet en Tanke. Den har foretrukket at sænke sig i det mytiske Perspektiv. Til det Urportræt, som man tegnede paa Grundlag af „Eddaen“ og af Tacitus' navnkundige „Germania“, hørte jo bl. a. den Trossætning, at Guder og Valkyrjer var dagligdags Aktører paa den gamle gottske Helteskueplads. Foraarsheroen Sigfrid af Lysverdensslægten Völsungerne kæmper mod den mørke Slægt Nibelungerne, Taageverdenen Niflheims Magter, og lignende romantisk-moralske Motiver tænkes at virke.

Et enkelt haandgribeligt Exempel paa Mytens Indgriben i den episke Handling har vi faktisk i „Origo Langobardorum“. Der var Strid mellem Winniler og Vandaler. Guden Wodan havde lovet Sejren til den Part, paa hvem hans Øje først faldt ved næste Solopgang. Rørt af Winnilernes Bønner, gav hans Hustru Frea dem følgende Raad: deres Kvinder skulde ordne Haaret omkring Ansigtet, saa det lignede Skæg, og sammen med deres Mænd skulde de ved næste Morgengry stille sig paa det Sted, hun anviste dem.

¹ „Hvorledes blev Tyskernes Urhistorie hidtil fremstillet? Lidet anderledes end som ren digterisk Idyll! Tyskernes ældste Forfatning var Udtryk for sandt Barbari og Umenneskelighed, og denne Tilstand, som ved sand kildetro Opfattelse afvejlende kun fremkalder Gysen, Afsky og Vrede, blev fremført os som Billedet paa den rene Frihed og Sædelighed. Jeg maa desværre tilstaa, at jeg, vildledt af de mest yndede Historikere, tidligere selv delte og udbredte denne store Vildfarelse; dog netop derfor maner Pligten desto mere indtrængende til, at vi grundig skal ødelægge det usande Fantasibillede og sætte en Skranke for alle de Illusioner, der knytter sig dertil“.

Selv drejede hun Odins Leje saadan, at hans første Blik netop vilde rettes ad den Kant. Som sagt, saa gjort. Odin vaagnede og spurgte: „Hvem er disse Langskæg?“ Frea sagde: „Du gav dem Navn, saa giv dem og Sejr!“ Deraf fik Winnilerne saa Navnet Langbarder, dvs. Langskæg.

Der er i denne Myte en Tone af Snedighed, af List: den ene Guddom overlister den anden, og Gudeyndlingenes Fjender bliver derved ogsaa overlistede. I den senere nordiske Heltedigtning kommer dette Snedighedsmotiv atter og atter igen i Fortællingerne om Guden Odin: for at skaffe sig øget Tilgang af Helte til sit Valhal, ophidser han Folkene til Strid. Derfor bærer han undertiden Tilnavnet Bölvis, dvs. „den skadelige Vismænd“. Vi husker eksempelvis, hvordan han som Raadgiveren Bruno forfalsker de Brevskaber, der vexles mellem Kongerne Harald Hildetand og Hring, saa de drives til Krig. I Kampen ved Braavalla er han Haralds Vognstyrer, men han ender med at gribe en Kølle og slaa Harald ned. Altsammen naturligvis kun af Kærlighed til de ypperlige Helte, som han ønsker at samle og forlyste i sit guldsraalende Gimle.

Tænker vi os Exemplet mangfoldiggjort, saa vilde vi derved tilsyneladende faa en udmærket Forklaring for denne Heltesagnets typiske Yndlingsfigur, den „onde Raadgiver“, der sætter Splid mellem de ædle gottonske Helte.

Men desværre, naar vi gaar Overleveringen nærmere efter i Sømmene, brister denne fortræffelige, mytiske Forklaring. Thi det mytiske Motiv i Langbardervandringen er og bliver en enestaaende Undtagelse. Der synes nok at høre visse mytiske Motiver til Literaturklassen Folkevandringssagn; men i det almindelige episke Sagn fra Folkevandringstiden glimrer de ved deres Fraværelse, og at de overalt skulde være amputerede af de kristne Optegnere, tør vi dog ikke uden videre gaa ud fra. Vi er tværtimod i en hel Række Tilfælde istand til at paavise, at de saakaldt oprindelige Mytemotiver i den nordiske Eddaoverlevering er sekundært paahæftede paa Sagn, der fra første Færd handlede om kristne Personer.

Nej, den særnordiske Type med Odin som den „onde Raadgiver“ kan ikke bruges som Udgangspunkt. Vi har et andet og haandgribeligere Udgangspunkt i Folkevandringstidens politiske og nationale Historie: den typiske „onde Raadgiver“ er Udtryk for en Tendensdigtning, hvis Lidenskab er optændt af Nationalhad og menneskelig Nedrigheid samt deraf følgende ond Samvittighed.

Den rent menneskelige Baggrund for den „onde Raadgiver“ fremtræder allerede i „Beowulf“ 499 ff. hos Kong Hrodgars Hof-sanger med det sindbilledlige Navn „Ufred“. Han er fuld af Avind mod Beowulfs vindende Fremtræden og straalende Ry; derfor opdiger han paa staaende Fod en Skrøne om, hvordan Helten er bleven sejlet kummerlig agterud i sin Svømmekamp med Breca; men Beowulf skærer skaanselsløst Ufred ned og afslører ham som den latterlige Skvadronør og fule Nidding, han er, — et af de faa oplivende Exempler paa Humor i det ellers saa gravalvorlige Helte-sagn. Det er kun et Rudiment, et Glimt, der her viser sig; Ufred faar ingen Lejlighed til indenfor det foreliggende Kvad at omsætte sit lave Sindelag i det onde Raads ulykkessvangre Virkelighed. Men vi ser altsaa tydelig Ondskaben sidde i Krydspunktet af sit Spindelvæv, lurende paa det intetanende Offer, som den kan kaste sig over ved første givne Lejlighed. Og Personnavnet Ufred giver et ildevarslende Fremblik mod den tragiske Slægts-Ufred, der skulde ende med at splitte og oprive Skjoldungætten i blodig Broderstrid.

Hvem er nu de Personer, der fortrinsvis faar tildelt den lidet misundelsesværdige Rolle i Sagnene at tjene som „onde Raad-givere“? De lader sig godt nok karakterisere, og der er aldeles intet „mytisk“ ved dem. Det er: a) Personer, der forræderisk har tilføjet Fortællerens kære Landsmænd et stort, bittert følt Nederlag; b) eller det er Personer, der af Forfatterens Landsmænd selv er bleven skændig underkuede og forraadte, og hvis Ulykke man nu søger at retfærdiggøre som „Løn som forskyldt“, efter Reglen „Skam og Skade følges ad“; c) meget ofte viser det sig at være Personer af fremmed, ikke-gottonsk Nationalitet, — altsaa iagttaget vi her et gottonsk Nationalhadsmotiv: den gottonske Ædelhed skal straale dobbelt paa Baggrund af de Vælskes eller Hunnernes Nederdrægtighed.

Et af de første typiske Exempler er Sarmaterfyrsten Beuca. Ifølge Jordanes LIV, 277, deltog han Aar 469 i en Koalition af Svaber, Skirer og Gepider mod Goterne i Pannonien, fra gotisk Synspunkt selvfølgelig en skændig Sammensværgelse. Den førte til, at den folkekære Goterkong Valamer blev dræbt, men han hævnedes, som sig hør' og bør, af sin Broder Thiudimer. Jordanes skildrer (278) i malende Ord Goternes Hævntørst og Triumf: „Val-pladsen laa vædet af de faldnes Blod som et rødt Hav. Da Goterne saa det, glædede de sig med usigelig Jubel, fordi de havde hævnnet

Valamers Død og den Uret, der var øvet mod dem“. Her mærker vi Pulsslaget af den lidenskabelige Hævnfølelse, der forklarer, at Beuca som medskyldig i den elskede Fyrstes Død senere blev brændemærket som „ond Raadgiver“ og Udskud af Menneskeheden. Men hvorfor ramte Bandstraalen netop Beuca, hvorfor ikke Svaberfyrsten Hunimund eller Skirerfyrsterne Edica og Hunvulf, der var ligesaa medskyldige i Mordet paa Goterkongen, om ikke mere? Det laa i Nationalhadsmotivet. For Hunimund, Edica og Hunvulf var Gottoner, som vi strax hører af Navnene; saa deres Forseelse kunde man med et „Schwamm drüber“! lukke et Øje for. Men Beuca var Sarmater, altsaa Ikke-Gottoner. Paa ham væltede man da hele Skylden. Han, dette Afskum, skulde undgælde, skulde bagvaskes efter Noder. Og saaledes holdt han da sit Indtog i Ermanriks Cyklus som den „onde Raadgiver“ Bikki, som vi seer af „Eddaen“ og Saxe. Ermanrik skal ifølge Saxe have dræbt hans Brødre; derfor hævner Bikki sig ved sine hæslig kendte onde Raad. Hans faglige Kunststykke er at drive sagesløse Ofre i Døden. Først volder han, at Ermanrik fanger og hænger sine oprørske Søstersønner i Tyskland, dvs. Harlungerne; derefter raader han Ermanriks Søn til at forføre sin Faders Hustru Svanhild, og samtidig røber han dette saakaldte Forehavende for Faderen, der dømmer Sønnen til at hænges og Hustruen til at trædes ihjel af Heste.

Tyske Sagn kender ikke til Navnet Bikki, men erstatter det med Sibiche = Sifeca, en af Ermanriks Hirdmænd i „Widsith“. Ifølge „Thidrekssaga“ og Tillægget til „Heldenbuch“ er denne Sifka eller Sibiche oprindelig en tro Tjener og Raadgiver, men Ermanrik fortørner ham ved at forføre hans Hustru, og fra nu af optræder den forhen tro Raadgiver ganske i Bikkis Rolle. Hans Nationalitet er uklar. I „Biterolf“ optræder en Sabene Sibeche sun som Ermanriks Lensmand i Ravenna, hvad der kan tyde paa romersk Nationalitet, thi Sabene skal vi nedenfor genfinde som Østromeren Sabinianus. I „Hervararsaga“ optræder en hunnisk Frille ved Navn Sifka, som sladrer af Skole med en Hemmelighed og derfor af Heiðrekr kastes paa Jorden, saa hendes Ben brydes og hun omkommer. Her synes den stereotype „utro Raadgiver“ at være forvandlet til en sladderagtig Kvinde, og vi har stadig at gøre med fremmed, ikke-gottonsk Nationalitet.

Sabene er den tredje af denne Kategori. Som ovenfor nævnt er en Sabene, Sibiches Søn, knyttet til Ermanrik, men han er i

Overleveringen en temmelig Nitte, faar ikke Lejlighed til at udfolde den til Navnet hørende stereotype Karakter af „ond Raadgiver“. Som saadan brillerer imidlertid Sabene i Wolfdietrichsagnet. Den historiske Baggrund er denne ifølge den byzantinske Historiker Malchos, fragm. 18. Aar 479 førte Theoderik den Store Krig med Østrom og anstrængte sig længe for at indtage Fæstningen Durazzo ved Adriaterhavet. Et gotisk Korps vilde ile ham til Hjælp, men den østromerske General Sabinianus fik Nys om det, lagde sig i Baghold og oprev Korpset i en blodig Kamp; 5000 Goter blev fangne, 2000 Trænvogne erobrede, og Theoderiks Moder og Broder undgik kun med Nød og næppe at dele deres Følgesvendenes Skæbne. Det maa tilføjes, at i Kampen mod Theoderik den Store støttedes Østrom midlertidigt af en rivaliserende Goterhøvding med samme Navn, — lad os kalde ham Theoderik den Lille. — Det Nederlag, som Sabinianus tilføjede Goterne, har aabenbart brændt sig ind i deres Minde ganske ligesom Sarmaterfyrsten Beucas Medskyld i Kong Valamers Fald, og deres Hævntørst opflammedes yderligere ved Theoderik den Lilles forræderske Maskepi med Arvefjenden Østrom. Alt dette var frugtbar Grobund for en Tendensdigtning, der kan hamle op med Nutidens Partijournalistik; det seer vi i Wolfdietrichsagnet. Her straffes Sabinianus under Navn af Sabene for sin utilladelige Sejr over det ædle Goterfolk. Han er af hunnisk Byrd, — det er ikke tilstrækkelig forsmædeligt med hans romerske Nationalitet, han maa gøres til en led Asiat. Han søger forgæves at forføre sin Konges Dronning, faar derefter hendes Søn Wolfdietrich som Djævnlebarne prigsivet til lønlig Aflivelse, hvad der dog mislykkes, fordi den dertil udvalgte, gottonske Tjenestemand Berchtung fatter Medynk med det ulykkelige Nor. Siden sigter Sabene den tro Berchtung for at have stjålet og ombragt Barnet. Der vedtages en Kamp paa blanke Vaaben til Gudsdom mellem de to. Men i Følelsen af sin onde Samvittighed vægrer Sabene sig ved at kæmpe; derved røber han sig, og han dømmes til Galgen. Da gaar hans ædle, gottonske Modstander i Forbøn for ham; man lader Naade gaa for Ret og dømmer ham blot til Landsforvisning. Næppe er Kongen død, saa sniger Sabene sig tilbage og faar sig hurtigt igen indyndet hos Enkedronningen. Nu lægger han onde Raad op med de regerende Kongesønner, der begge hedder Dietrich (Afspejlinger af Theoderik den Lille), og det lykkes ham omsider at faa fordrevet baade Enkedronningen og hendes yngre Søn Wolf-

dietrich (= Theodorik den Store). Tilslut kommer det til en blodig Kamp, hvori Sabene fælder mange af Wölfdietrichs Mænd, deriblandt især hans Stalbrødre, den trofaste Berchtungs Sønner. Den omstændelige Udmaling af Berchtungs Troskab og Sabenes Nedrig-hed er et programmæssigt Exempel paa gottonsk Tendensjournalistik, med rosenrød Forherligelse af den gottonske Ædelhed og Troskab og med afskyvækkende Stillen-i-Gabestokken af den ikke-gottonske Nedrig-hed.

Iøvrigt har Ermanrik ogsaa „onde Raadgivere“ af gottonsk Byrd, — det lader sig desværre ikke fordølge. En saadan er Italiens Hersker, Odovaker, der tilhørte Stammen Skirerne. Det historiske Forhold er følgende: Aar 476 gjorde Odovaker Statskup, dræbte den romerske Magthaver Orestes og afsatte hans Søn, Kejser Romulus Augustus, idet han internerede ham i en Villa ved Neapel, sagtens nær Smaabyen Atella. Henrettelsen af Orestes var Odovakers eneste Blodsudgydelse; han var en hæderlig Mand og regerede Italien godt. Men hvad hjalp det altsammen? Landet var og blev et lokkende Maal for politiske Magtstræbere, og det faldt uheldigvis Theoderik den Store i Øjnene. Han paaførte det Krig, uden at Odovaker i ringeste Maal havde udæsket ham, tvang ham til Overgivelse og kronede sin Sejr ved egenhændig at myrde den tapre Modstander med skændigt Brud paa det givne Lejde. Efter dette Udslag af den gottonske „Ædelhed“ fik Goternes officielle og private Tendensdigtning travlt med at vaske Theoderik ren som en Engel og at bagvaske hans Offer som en kulsort Morian. Italien, hed det nu, var Didrik af Berns retmæssige Arveland, men den „onde Raadgiver“ Odovaker fik den grusomme Ermanrik til at fordrive ham derfra; efter lang, tornefuld Landflygtighed hos Hunnerkongen Attila vendte den arme Didrik endelig tilbage, overvandt Niddingen Odovaker, men lod Naade gaa for Ret og nøjedes med at landsforvise ham; ja, ifølge „Quedlinburg Aarbøgerne“ skænkede Didrik ham endog helt ufortjent nogle Landsbyer ved Elben til at henleve sin Alderdom paa. — Det er unægtelig et smukt Stykke Rekordarbejde i Retning af knippeltyk Historieforfalskning, der her er udført! Seer vi det nøjere efter i Sømmene, vil vi iøvrigt finde en overraskende Forklaring paa, hvordan denne historiske Kolbøtte er bleven slaaet. Vi hørte ovenfor, at Odovaker afsatte Kejseren og internerede ham ved Atella. Nuvel, Kejseren over Romerriket hed paa Gotisk *Þiudans reikeis Rūmōnē*. Og Theoderik hed

paa samme Sprog Piudareiks. Her havde man blot i Kejser-titlen Piudans reikeis at stryge et lille *n*. saa havde man Piudareiks. Hokus-jokus-pokus, kun lidt sproglig Fingerfærdighed, saa var den arme Theoderik fix og færdig, fordreven fra sit Arveland Italien af Niddingen Odovaker! Og naar Piudans reikeis interneredes nærvæd Atella, saa var der kun et Haneffed til at digte, at den af Odovaker saa skændig fordrevne Theoderik maatte søge Tilflugt hos Hunnerkongen Attila.

Saaledes opfattet giver Odovakers Tragedie et ganske interessant Bidrag til Tendensdigtningens Litteraturhistorie.

Nok om Goterne. Men Frankerne stikker ikke op for dem. I deres Saga er der en hel Række yderligere Exempler paa, at overvundne Modstandere maa sande Reglen: *vae victis!* Skam og Skade følges ad.

Aar 523 lod Frankerkongen Chlodemer myrde Burgunderkongen Sigismund og vilde tilrive sig hans Land. Da kom der en Mand med en Slæde i Vejen, nemlig den myrdedes Broder Godomar, der kækt satte sig til Modværge; det lykkedes ham at fælde Chlodemer og at holde sit Land frit for Frankervælde endnu en Række Aar, til Skæbnen endelig i 534 indhentede denne sidste djærve Forkæmper for Burgunds Uafhængighed. I frankisk Overlevering fik han naturligvis de overvundnes sædvanlige Lod: Bagvaskelse. Denne Overlevering, som vi genfinder i „Eddaen“, har afløst Chlodemer med en yngre og navnkundigere Frænde af ham, nemlig Frankerkongen Sigebergt af Austrasien = Heltesagnets Sigurd. Og Godomar af Burgund, „Eddaens“ Gotthormr, faar da tildelt den utiltalende Rolle som den Nidding, hvem de andre Burgunderfyrster lokker til at snigmyrde den ædle Helt, da ingen anden vil paatage sig Udaaden. Naturligvis faar den „fejge Snigmorder“ Løn som forskyldt, idet Sigurd trods sit Banesaar hugger ham ned paa Stedet. Saaledes straffer frankisk Tendensdigtning Godomars tapre Fædrelandsforsvar ved at gøre ham til en foragtelig Nidding. Det gaar efter det kendte franske Ord: „*Cet animal est très méchant: quand on l'attaque, il se defend*“. I Prof. Verner Dahlerups Oversættelse: „Sikkek væmmeligt Dyr! Vil du tænke dig bare: det er formelig bidsk, naar dets Liv er i Fare!“

Omtrent samtidig med Burgund, 531—534, kom Thyrringeriget for Tur at bukke under for Frankerne. Dets Konge Erminfrid havde ægtet Goterkongen Theoderiks Slægting Amalaberga af

politiske Grunde, for at faa gotisk Rygstød mod de truende Franker, hvad der forøvrigt viste sig ganske spildt. Dette politiske Motiv bliver nu i frankisk-saxisk Tendensdigtning kalfatret om til et fuldkomment Vrægebillede. Saxeren Widukind løsriver Amalaberga fra hendes Frændskab med den gotiske Theoderik og gør hende til ægtefødt Halvsøster af Frankerkongen Theoderik, der var en Frillesøn; og netop dette opdigtede Frændskab bliver et Hovedmotiv i Sagnet. Baade hos Gregor af Tours og Widukind fremstilles Amalaberga som Erminfrids onde Aand, og overhovedet overdænges det ulykkelige underkuede Thyringerfolk med en sand Skarnbøtte af Mord- og Skandalehistorier. Ifølge Gregor myrder Erminfrid først sin ene Broder. Derefter ophidser Amalaberga ham til ogsaa at gøre det af med Broderen Nr. 2. En Dag, hendes Mand skulde sætte sig til Bords, fandt han kun det halve Bord dækket, og da han spurgte sin Hustru om Meningen dermed, svarede hun frækt: „Den, der lader sig spise af med det halve Rige, maa spise ved et halvdækket Bord!“ Tirret ved slige Ord fik Erminfrid Frankerkongen Theoderik med paa at overfalde og dræbe Broderen. Men bagefter vilde Erminfrid snyde sin noble Ledtogsfælle for den lovede Part i Byttet, og derved opstod der Fjendskab mellem dem.

Dette Motiv uddybes yderligere i det saxiske Sagn hos Widukind. Dronning Amalaberga søgte at overtale sin Husbond Erminfrid om, at Kongedømmet over Frankerne maatte tilfalde hende ved Arveret, eftersom hun var en Konges og en Dronnings Datter, medens Thiadrik var hendes Træl, da han var en Frillesøn, og det vilde derfor være urimeligt nogensinde at hylde sin egen Træl. — Gregor fortæller videre, at Theoderik nu forbandt sig med sin Broder Chlothar, og holdt følgende, virkelig ikke uefne Ophidsningstale til sine Folk: „Oprøres I ikke over, hvordan han (Erminfrid) har krænket mig, og harmes I ikke over, at saa mange af eders Frænder har sat Livet til deroppe? Drag eder til Minde, hvorledes Thyringerne forðum med Vold brød ind og bragte meget ondt over eders Fædre, der havde givet dem Gisler og ønskede at slutte Fred med dem. De myrdede Gislerne paa forskellig Maade og faldt over vore Fædre og røvede alt deres Gods; Drængene hængte de op paa Træerne ved Kønssdelene, over 200 Piger myrdede de paa det grusomste; hver enkelt af dem blev med hver Arm bunden til Halsene af to Heste, og disse blev saa piskede afsted i vildt Løb hver til sin Side, saa Pigerne sledes i Stykker;

andre lagde de over Hjulsporene paa Vejene, bandt dem fast ved nedrammede Pæle og lod tunge Vogne køre henover dem, saa deres Knogler knustes, og kastede dem saa hen til Føde for Hunde og Fugle. Og nu har Erminfrid brudt sit Løfte til mig og giver dets Indfrielse en god Dag. Vi har en retfærdig Sag. Lad os gaa imod dem. Gud er med os“.

Efter dette Pronunciamento gik Frankerne mod Thyringerne. Erminfrid blev slaaet og hans Land lagt under Frankerriget. Siden stævnede Theoderik Erminfrid til sig med frit Lejde og gav ham rigelige Æresgaver. Men en Dag, da de stod og snakkede paa Byen Zulpichs Mur, var der een, der stødte til Erminfrid, saa han styrtede fra Murtinden ned paa Jorden og udgav Aanden. „Hvem det var, der stødte ham ned, veed jeg ikke“, siger Gregor; „mange paastaar dog, at Theoderik ganske sikkert havde en Haand med i Spillet“. — Hvem der i det hele taget kender den skamløse Nederdrægtighed, hvormed Theoderik og de fleste andre Merovinger løj og myrdede, vil oprøres dobbelt ved at se, hvordan den frankiske Tendensjournalistik for at bagvaske de overvundne Ofre driver frækt Misbrug med den retfærdige Sag og Guds Navn. Forresten er det interessant at se, at Erminfrid sigtes for at have ladet Kvinder binde til Heste og splitte ad. Det er aabenbart et Laan fra den store, episk kendte Grusomheds-Champion Ermanrik, der netop havde ladet Kvinden Sunilda henrette paa den nævnte Maade. Blot er det ene Offer nu bleven hele Snese eller Hundreder. Det er Æventyrets lillebitte Fjer, der bliver pustet op til syv smækfede Høns.

I Aarene 575—584 udspillede paa den frankiske Scene forskellige Morddramaer. Sigebert af Austrasien, hvis Bejlen til den stolte Prinsesse Brunehild i 566 havde vakt saa stor Opsigt, blev i 575 skændig myrdet paa sin Broder Chilperiks Anstiftelse. Chilperik havde øjeblikkelig fulgt Broderens Exempel „som ridderlig Bejler“ og hjemført Brunehilds Søster Galsvintha, men fortrød lige-saa øjeblikkelig sit Valg, forskød og myrdede hende; i 584 fik han sin fortjente Løn og blev selv myrdet. Mellem hans nye Hustru Fredegund og den myrdede Galsvinthas Søster Brunehild var der udbrudt voldsom Strid. Efter Fredegunds Død sejrede hendes Parti: Aar 613 blev Brunehild anklaget og dømt for at have ladet myrde baade Sigebert og Chilperik og 9 andre Mænd; hun blev henrettet ved at bindes til en Hest og slæbes ihjel. Vi seer her,

at Fredegundpartiets Tendensdigtning allerede har været paa Spil i Brunehilds Levetid: det er den, der spøger i Procesakterne fra 613 med det ædle Formaal at kaste Kærlighedens Kaabe over salig Chilperiks og Fredegunds Misgerninger og at vælte al Skyld over paa den overvundne Brunehild. Og i samme Aand digtes der videre i Nibelungsagnet. Vi seer da, hvordan den myrdede Sigebert og hans Morder Chilperik slaas sammen til een Person, Sigfrid-Sigurd, hvorved i „Eddaen“ Chilperiks nedrige Troløshed mod hans Brud væltes over paa Sigurd = Sigebert. Brynhild fremstilles ligesom i Dommen fra 613 som den onde Aand, der volder Heltens Mord. I Eddakvadet „Brynhilds Helfærd“ bliver hun af en Jættekvinde udskældt som en ulykkebringende Mandemorderske. Alt efter de bedste Exempler paa Reglen: vae victis! Skam og Skade følges ad.

Et ganske kuriøst Exempel paa Forbindelse af nationalfrankisk og kristelig Tendens har vi ved Fortællingen om Frankernes Erobring af Frisland. Her kæmpede Hedningen Kong Redbad djærvt for Landets Frihed og Hedenskab mod Karl Martel, en af Karl den Stores Forfædre, men maatte efter tapper Modstand bukke under. I Sagnet bliver nu Sagen vendt helt paa Hovedet. Frisernes Frihedshelt Redbad er bleven til en hedensk Dansker, der skammelig underkuer Friserne. Og Frislands Underkuer Karl Martel er bleven til den fromme Kejser Karl den Store, der ædelt frelser Frisland fra Vikingkongens grusomme Rasen! Bedre kan man næppe stille en Sag paa Hovedet! Atter det evige: vae victis!

Udenfor Reglen om vae victis har vi endnu et ejendommeligt Tendensmotiv i Digtningen om Frankernes Historie. Det drejer sig om selve Frankrigs Grundlægger Chlodevig. Hos Gregor af Tours II, 28 og Fredegar fortælles udførlig om hans romantiske Bejlen til Burgunderprinsessen Chrodehild. Denne Historie genfindes Punkt for Punkt i „Thidrekssaga“, som Sophus Bugge paaviser i „Helgedigtene“ II, 260, men er her overført paa Hunnerkongen Attila og hans Brud Erka. Overhovedet viser det sig, som jeg har paavist i min Forelæsning over de tyske Heltesagns Geografi, at i Sagnets Fremstilling af Attila og hans Dronning Kriemhild genfindes en hel Række Træk, der passer nøjagtig paa Chlodevig og Chrodehild; fremfor alt er Chrodehild og Kriemhild fælles om en from kristelig Trosiver overfor den hedenske Husbond og om blodtørstig hedensk Hævnrasen mod deres burgundiske Frænder, hvorved de tilslut

volder Burgunderrigets Undergang. Men hvorfor er nu Personernes Navne bleven borteskamoterede? Det forklarer jeg derved, at Sagn-digtningen, ligesom overfor Brunehild, har taget fat, medens de paagældende Personer endnu levede, og Sagnfortællerne har da paa Grund af Kongens og Dronningens hæslig kendte Grusomhed og Hævnlyst ikke vovet at nævne dem ved deres rette Navne, men har tyet til Dæksnavne fra det kendte Sagnregister. Naar den store Frankerkonge forklædtes som Hunnerkongen Attila, havde det den særlige Grund, at begge var fødte som Hedninger, medens derimod Nibelungsagnets øvrige Hovedpersoner — Gundahari, Sigismund, Godomar, Sigebert, Theoderik osv. — alle var kristne. Vi maa tænke os, at Tilhørerne var med paa Noderne, saa de med et forstaaende Blink i Øjet hørte Navnene Attila og Kriemhild nævne, hver Gang de skulde tænke paa Chlodevig og Chrodehild; det var ligesom i Nutiden, da Professor Quidde skrev en satirisk Bog om „Kejser Caligula“, hvor han mente Wilhelm II. Men i Tidens Løb glemtes efterhaanden den oprindelige Baggrund, og de indkapslede frankiske Tendensmotiver blev staaende som uforstaaede Ingredienser i Nibelungsagnets hunnisk-burgundiske Drama.

En ejendommelig episk Tendens ytrer sig i Forskydningen af Frændskabsforholdene. Det er en typisk gentagen Foreteelse, at yndede Heltes Banemænd forstødes fra deres oprindelige Ætteforbindelser.

Frankerkongen Sigebert var Broder baade til Kong Gunthram af Burgund og til sin Banemand Chilperik. I Sagnet er dette Frændskabsforhold opløst. Sigfrid-Sigurd kan ikke være Broder til Gunther-Gunnarr, fordi det er fra denne, at Opfordringen til Mordet udgaar. Men den, der personlig udfører Niddingværket, løsnes atter fra Slægtforbindelsen med Gunther-Gunnarr. I „Nibelungenlied“ er det Hagen, som derfor ikke er Gunthers Broder, men kun hans Tjenestemand. I „Eddaen“ er Fordelingen atter anderledes: dér er den til Hagen svarende Høgni stadigvæk Gunnars Broder, men Mordgærrningen tilfalder nu Gotthormr (den oprindelige Godomar), om hvem det saa udtrykkelig hedder i „Hyndluljóð“ str. 27: „Gotthormr var ikke af Gjuki's Æt“.

Ifølge „Beowulf“ 1189 er Skjoldungfyrsten Hreðric en Søn af Kong Hroðgar. Men ifølge „Skjoldungasaga“ fælder Hrørik Kong Hróarr, — altsaa i Virkeligheden sin egen Fader —, og derfor øsnes han fra Frændskabsforholdet til ham, idet han gøres til en

Søn af Ingjald = Barderkongen Ingeld. „Hrólf's saga kraka“ har den tilsvarende Handling, at Hrókr fælder Hróarr, men her er Afstammingsforholdet et andet, idet han er en Søn af Hróars Søster Signý og Jarlen Sævil.

Hrolf Krakes Banemand Hjarvard, oldeng. Heoroweard, er ifølge „Beowulf“ 2160 Søn af Hroðgars ældre Broder Heorogar. Hos Saxe 88 og i „Hrólf's saga kraka“ stilles han udenfor Skjoldungættten, og i „Lejrekroniken“ gøres han til en skaansk Jarl af tysk Byrd. Niddingdaadens Foragtelighed understreges derved, at den tildeles en Mand med den forhadte tyske Nationalitet.

Yderligere Exempler vil sikkert ved nøjere Eftersøgning kunne findes.

Tilbage staar endnu at paapege en Foreteelse, der stundum lader sig skimte, nemlig hvordan modsatte Partistandpunkter kan give een og samme Episode helt forskellig Farvning.

Vi har ovenfor seet, at Sarmaterkongen Beuca, fordi han bidrager til den folkekære Goterkonges Valamers Fald, bliver brændemærket som den typiske „onde Raadgiver“ Bikki, der driver Fyrstinden Svanhild og Prins Randvér i Døden.

Men samme Tildragelse fik en helt anden Efterklang i bajersk Digtning derved, at Beucas Folk Sarmaterne blev afløste af Bajrerne. Sarmaterne synes nemlig paa Gotisk at have heddet *Bainingos (jfr. „Widsith“: Becca styrede Báningerne), og dette kunde let forvexles med Bajrer. Dermed fulgte saa en Omvurdering af Indholdet. Det oprindelige Sagn havde fortalt, hvordan Beuca og hans Medsammensvorne fik Løn som forskyldt ved at tugtes af Goterkongen Thiudimer. Men en saadan forsmædelig Udgang kunde den bajerske Nationalstolthed ikke finde sig i, og derfor hedder det hos Krønikeskriveren Thurmair: „vore Landsmænd synger og siger, at ogsaa Kong Diethmair blev fældet af Bajrerne og Svaberne dernede ved Rab“. Saaledes skaffer man sig Oprejsning ved at lade de slagne Bajrer alias Sarmater tilslut alligevel gaa af med Sejren.

Et Par karakteristiske Tilfælde af modstridende Sagnoverlevering har vi i dansk Digtning.

Efter Skjoldungen Hroar fulgte hans Søn Hrørik, der kendes fra Beowulf som Hroðgars Søn Hreðric. Men han blev ifølge „Bjarkemaal“ stødt fra Thronen af sin Fætter Hrolf Krake. Det var til ingen Nytte, at Hrørik tømte sine Skatte ud i Borgporten for

at købe sig Fred, saa han deraf fik Smædenavnet Ringslængerens (slongvanbaugi); Hrolf ænsede det ikke. Kvadet lader Hjalte sige¹:

Fylker fast Skaren!
Følg, hvad Hrolf lærte,
Hrøriks haarde Bane,
den Halsringniers.
Fattig var Hrørik,
dog han Fæ ejed:
Guld han kun sanked,
ej gæve Kæmper.

Hrolf med Hær ham gæsted,
Hrørik bød Gaver,
tømte for Porten
Pungens gyldne Byrde,
strøede for Kongsborg
Kisternes Malmpragt,
ødte paa Uven,
hvad for egne spartes.

Skjoldung ham dog fælded,
skifted saa Godset
blandt Svende fuldtro.
Selv tog han intet.
Intet var saa dyrt ham,
dem det jo undtes,
intet var saa kært,
det jo Kæmperne gaves.

Galt gik det Hrørik her.

Men langt værre Medfart faar han dog i „Hrólfs saga kraka“, hvor han hedder Hrókr den sorte og kaldes Søn af Jarl Sævil og Kong Halvdans Datter Signý. Der fortælles, at Kong Hróarr i Arvelod havde faaet en stor Kostbarhed, „Ringene gode“. Signý faar nu sin Søn Hrókr til at gøre Krav paa den, men Hróarr siger Nej. Hrókr beder om i det mindste at faa den at se. Hróarr følger ham og tager Ringen frem; øjeblikkelig snapper Hrókr den og slynger den langt ud i Fjorden. Hróarr siger: „Du er et meget ondt Menneske“, og han straffer ham ved at lade hans Fødder afhugge. Men da Saarene er groet til, samler Hrókr Mandskab, overfalder Hróarr og fælder ham. Siden tages Hrókr til Fange af

¹ Olriks Genfremstilling.

Hróars Broder Kong Helgi, som siger: „Du er en meget ond Høvding; men dog synes jeg ikke om at dræbe dig, thi du har mere Skam af at leve i Jammer og Kval“. Derpaa lader han Hróks Arme og Skinneben bryde over og sender ham hjem i den Forfatning.

Saaledes maatte den overvundne Hrørik alias Hrókr sande, at Skam og Skade følges ad. Og vi seer, hvordan Motivet med Ringslængningen her udmales paa to helt forskellige Maader, men stadig i ond Mening.

Men den overvundne Konge havde dog aabenbart et Parti, som blev ham tro, og derfra stammer en helt anden Sagnfremstilling, Saxe Bog III. Ifølge den var Ringslænger et Hædersnavn, der var blevet ham tillagt. Der var Kamp med Venderne, og een af dem havde fældet sin danske Modstander i Holmgang. Saa tilbød Kæmpen Ubbe at gaa mod Sejrherrén, men paa Skrømt lod han, som om han ikke troede, at Kongen mente det ærligt med den udsatte Kampløn. „Men Hrørik troede, at han var greben af Guldthirst, og for at man ej skulde mene, at han tvært imod Kongers Sæd vilde tage Gaven tilbage eller bryde sit Løfte, vilde han fra sit Stæde ombord paa sit Skib slynge Armringene over til ham. Men for den store Afstands Skyld forfejlede han Maalet og Ringene faldt i Vandet“. Vi seer, her er der lagt an paa at vise, at Hrørik ikke var den usle Gnier, som „Bjarkemaal“ gør ham til.

Et andet Tilfælde har vi i Sagnene om Skjoldungernes Kampe med det nordtyske Folk Barderne.

Den navnkundige Barderkonge Frode blev fældet i Kamp med Danerne paa Kong Hroars Tid, jfr. „Beowulf“ 1. 2050. Hvad han i Virkeligheden har gjort, veed vi ikke saa nøje, men saa meget er vist, at Islændingenés Skjoldungesagn skyldte ham for, at han havde fældet Kong Halvdan og stræbt hans unge Sønner Hróarr og Helgi efter Livet. (Hos Saxe er det blevet til, at Frode fælder Kong Harald og efterstræber hans Sønner Halvdan og Harald).

En helt modsat Fremstilling spores imidlertid hos „Beowulf“ og andensteds hos Saxe, hvor Sympatien afgjort er paa Bardernes Side. I en Række af Saxes norsk-islandske Sagaer seer vi Frode forherliget; saaledes som gæv Vikingkongen i Bog II, som Frode hin frøkne (kække) i IV, og fremfor alt som Frode Fredagod i V, hvor han er teleskoperet sammen med en Forklædning for Gudén Frey. Til samme Fremstilling hører, at Mordsigtelsen nu tages fra Frode

og væltes over paa Skjoldungen Halvdan, der faar Skyld for at have ryddet sine Brødre af Vejen, S. 80. Dertil hører videre den fra „Beowulf“ 2032 kendte Situation, hvor en gammel, graanet bardisk Kæmpe haaner Frodes Søn Ingeld, fordi han holder Bryllup med en Kongedatter af hans Faderbanemænds Æt, istedenfor at han paa Heltevis skulde tænke paa Faderhævn¹).

Vel maa det harme Hadbarders Drot
og hver Kæmpe i Hal, naar ved Kongsdatt'rens Side
en ædelfødt Dansk træder ind over Gulv
frem blandt Hirde, mens herligt et Sværd
ham funkler om Lænd, deres Fædres Arv,
hærdet og ringsmykt, de Hadbarders Eje
den Gang, de sejrende svang deres Vaaben,
førend de Fæller til Skjoldkamp førte,
før i en usæl Fejde de segned.

Saa skuer ved Øllet en ældgammel Kæmpe,
bister i Hu, det blinkende Sværd,
og brat han mindes den blodige Spydkamp;
tyngtet af rugende Tankers Vaande
ægger han hadsk den unge Helt
til Morddaad og Strid og mæler saalunde:

„Kender du, Ven, hin Klinge god,
Værget, din Fader til Valen bar,
smykt under Hjælm for sidste Gang,
han, som dræbtes af Danernes Flok,
Folket, der fældede ned for Fode
Heltenes Hær, mens Hævnen tøver?
Glad ved Stadsen paa Gulvet træder
her nu en Søn af de samme Drabsmænd, —
skrydende frækt med den Skat, han bær,
som rettelig du burde raade selv!“

Saadan han minder og maner stadig
med tirrende Ord til Tiden er inde,
da Dronningens Hirdmand for Hug af Sværd
maa blodstænkt lade sit Liv og bøde
for Faderens Daad; — men flygtende haster
Kæmpen, der ægged, ad kendte Løn-Sti.
Nu brydes der Ed paa begge Sider,
nu svulmer der Had og Harm hos Ingeld;
og under de stridende Stunders Tummel
hans Higen hed til Hustruen kølnes.
Thi regner jeg Hadbarders Huldskab og Venskab
for skrøbeligt, — det, som de Danerne svor,
men nidfyldte brød.

¹ Adolf Hansens Oversættelse.

Dette Stykke af „Beowulf“ er jo gaaet over i dansk Helte-digtning, udvidet til en mægtig Straffetale, som Kæmpen Starkad holder til den vanslægtede Kong Ingild. Men Rollerne er her for-skudte: Ingild, Kongen over den tyske Stamme Bardenne, er her annekteret som Dansker, og de Fjender, som den vrede Revser vender sig imod, er nu Tyskerne, Svertings Sønner. Paa dette Punkt har dansk Nationaldigtning sat ind, opægget ved det tyske Kejserriges gentagne Angreb paa Sønderjylland. Vi seer her en ny Tidstype: det agitatoriske Tendensdigt, at ligne med en politisk Leder i Nutidens Dagblade. Paa Harald Blaatands Tid er den gamle bardiske Kæmpes flammende Hadtale bleven gjort til Ud-gangspunkt for et Tendensdigt, der sagtens maa tænkes rettet mod Kongen, fordi hans Politik i Forfatterens Øjne ikke var tilstrækkelig national. Her sættes gammel nordisk Kæmpeskik i Modsætning til de vanslægtede Tyskeres forfinede Kultur, som er ved at vinde Indgang i Danmark¹:

Ingilds usle Viv med de lystne Lader!
Saxlands Sæd og Skik du til Huse bringer!
Yppig er din Id, i dit Køkken koges
kunstige Retter.

Ham du feder fræk, som et Svin paa Stien,
liderlig i Færd som en skamløs Skøge
aabner du din Favn, og med Frillelader
ægger hans Attraa!

Til Slut skammes Ingild ud med Sprogets værste Ord:

Nidings Navn og Ry skal med Blu du bære,
og i Arnens Vraa skal du angst dig fjæle,
krybe i din Krog og blandt ædle Kæmper
aldrig dig vise.

Naar den kolde Skræk dig om Hjærtet knuger,
og din Faders Hævn du af Fejghed glemmer,
Trællesind du teer, og med Skam du svigter
Fædrenes Fodspor.

Let det var for sand dig dit Liv at røve,
glat fra Haand det gik, som en Ged at gribe,
som naar Faaret fejgt under Slagtekniven
Halsen maa strække.

¹ Jørgen Olriks Genfremstilling.

Da skal Svertings Søn over Danmarks Rige
raade efter dig, som din rette Arving;
alt han er din Maag, og hans usle Søster
skamløs du favner.

Intet Gubbens Sjæl kan saa storlig glæde,
som hvis Frodes Drab paa hans Fjender hævnes;
ja, med Fryd jeg saa, at retfærdig Straf de
skyldige ramte.

Saaledes slutter Starkads Straffekvad, der kan kaldes Nordens første store nationalistiske Tordentale.

Iøvrigt gaar det nationalistiske Tendensmotiv atter og atter igen i danske Sagn om Sammenstød mellem Danmark og Tyskland. I det danske, utvivlsomt sønderjyske, Sagn, hvor Anglerkongerne er annekterede som Danskere, bliver der gennemført en omstændelig og virkningsfuld Udmaling af de stridende Parters modsatte Nationalegenskaber: Vermund legemliggør det danske Taalmod, og hans fysiske Blindhed udtrykker tillige Nationens ofte blinde Sorgløshed; Uffe er til den elvte Time dvask og ligegyldig, men i Kampen sindig og sejg; Tyskerne er paagaende og brovtende, jfr. deres Ultimatum til Vermund: „Saxlands Konge skikkede Bud til ham om at overlade ham Rigets Styre, som han ej i sin høje Alder var skikkaet til at røgte; han burde ej trække sit Herredømme saaledes i Langdrag, at Fædrelandet laa lovløst og værgeløst hen. Hvor kunde en Mand gælde for Konge, der paa Sjæl og paa Syn var lige blind og ynkelig omtaaget af Ælde? Vilde han ikke gaa ind derpaa, da havde han maaske en Søn, der turde møde i Tvekamp; Sejerherren skulde saa have Riget. Vilde han ingen af Delene, saa maatte han vide, at der ej længer vankede Venneraad, men Sværds slag, saa han blev nødt til at afstaa, hvad han ej frivillig havde villet give“.

Der maa naturligvis regnes med den Mulighed, at Udmalingen hos Saxe er hans eget personlige Paahit; men jeg synes dog, at den nærmest gør Indtryk af ægte folkelig Oprindelse.

Et rigt udmalet Tendenssagn af folkeligt Ophav er det, som Sven Aggesøn giver tilbedste om Dronning Thyre Danmarkebot og Dannevirkes Bygning. Jeg meddeler det her, idet jeg afkorter hans altfor ordrige Fremstillingsform. — „Paa de Tider havde Kejseren lagt Danmark under sig som skatskyldigt, uden Tvivl paa Grund af Kongens Ladhed . . . Ja, Kejserens Frækhed gik endog

saa vidt, at han søgte at hilde Dronningens Kyskhed i sine Garn. Hans Sendemænd skulde under Paaskud af at kræve Skat søge Dronningen, bringe hende hans Hilsen, Gaver og Skænk og foreholde hende, at hun vilde staa sig bedre ved at faa Del i den kejserlige Magt. Hun udbad sig først en Frist og sagde derpaa Ja, men i Virkeligheden pønsede hun blot paa List til at krydse Kejserens Hensigt med. Hun kunde, sagde hun, ikke saadan uden videre rende fra sin lovlige Husbond, og hun maatte have Penge for at kunne indrette sig paa at udføre en saa dristig Gærning. Derfor bad hun om Eftergivelse af tre Aars Skat. Da Kejseren hørte Budskabet, blev han glad og sagde Ja; kun maatte Dronningen stille tolv Gisler. — Imens havde Dronningen stævnet sit Riges Indbyggere til at møde ved Slesvig By, og dér opførte hun i største Hast den mægtige Vold, der skaffede hende Tilnavnet Danmarks Pryd . . . Efter en Stund samlede Kejseren en prægtig Skare for at hente Dronningen. Legere ledsagede den med Strænges og Paukers Klang. De teltede ved Ejderen og skikkede derfra Sendebud til Danmark. Da Thyre hørte om deres Komme, samlede hun sit Riges viseste Mænd, og i deres Paahør svarede hun Sendebuddet saaledes: „Hvad Kejseren kræver, nægter jeg; hvad han forlanger, afslaar jeg, og hvad han attraaer, skyer jeg, for at jeg ikke som Overløberske og Horkvinde paa een Gang skal paaføre mit Rige Skam, mit Køn Blusel og mine Undersaatfer Vanære. Min Husbond kan vel nok, trods sin Ladhed, maale sig med Kejseren i høj Byrd. Og for at slutte med et kort Ord: jeg skal nok med min kraftige højre snart frigøre Danerne for Skatskyldighedens Trælleaag, og jeg vil aldeles ikke vise jer nogen Hyldest“. Med dette Svar maatte Sendebuddene vende tilbage. Da det rygtedes, blev Gislerne strax dømte til Døden. At det vilde blive Udfaldet, havde Dronningen nok forudseet, men hun mente, at bedre end at trælle var det at ofre nogle faa til Døden og saaledes at løskøbe hele Riget fra Trældom“.

Der gives ogsaa karakteristiske norske Exempler paa antitysk Tendens. Det første findes i det ældste Literaturmindesmærke fra Norge, der overhovedet kendes, nemlig i den norske Konge Hrodulfs Skildring af Skandias Folk hos Jordanes. Han siger om dem alle under ét, at de kæmper vildere og uovervindeligere end Germanerne.

En ganske tilsvarende Ytring findes i Skildringen af Braavalla-slaget, der jo skal gaa tilbage til et Kvad af en Skjald fra Tele-

marken. Ifølge Referatet hos Saxe S. 387 siger Kong Hring til sin Hær: „I hans (Haralds) Fylking findes kun faa Daner, men Saxer og andre slige Kvindekarle („effoeminatae gentes“) i Mængde. Derfor bør Sveer og Nordmænd mindes, at for norrøn Fylking veg altid Tyskere og Vender“.

Det er naturligvis muligt, at den fanatisk tyskhadende Saxe har „forbedret“ noget paa Texten baade i Uffesagnet og Braavallaskildringen, men det saakaldte Starkadsdigt, Straffetalen til Ingild, sammenholdt med Kong Hrodulfs Udtalelse, viser ialfald tilstrækkelig tydelig, at den omtalte Tendens faktisk var tilstede paa nordisk Grund i ældgammel Tid.

Mellem Nordboerne indbyrdes kommer Tendensmotivet naturligvis ogsaa frem. Kendt er Exemplet fra Snorres Skildring af Slaget ved Svold. „Kong Olav Tryggvason stod i Løftingen paa Ormen lange; han ragede meget højt op . . . Men da Kong Olav saa, at Flokkene delte sig, og Mærker blev sat op for Høvdingene, spurgte han: „Hvem er Høvding for den Hær, som er lige imod os?“ Der blev sagt ham, at der var Kong Sven Tveskæg med Danehæren. Kongen svarer: „ikke ræddes vi for de Uslinger; ikke er der Mod i Danerne. Men hvilken Høvding følger de Mærker, som er derude paa højre Side?“ Det blev sagt ham, at dér var Kong Olav med Sveahæren. Kong Olav siger: „Det vilde være bedre for Sveerne at sidde hjemme og slikke paa deres Blotkedler end at gaa op paa Ormen under eders Vaaben. Men hvem ejer de store Skibe, som ligger derude paa Bagbord af Danerne? „Det er“, siger de, „Erik Jarl Haakonsøn“. Da svarer Kong Olav: „Han kan nok tykkes at have god Grund til at mødes med os, og af den Flok kan vi vente os skarp Strid; det er Nordmænd, som vi selv er“.

Et andet Exempel er den med Vilje overdrevent storpralende Skildring af Sveakongernes Magt, som Snorre med tydelig Ironi lægger i Munden paa Kong Olav Skötkonung i Kap. 71 af Olav den Helliges Saga. Harald Sveakonge siger her om sin Uven, Kong Olav Tryggvason, til Hjalte, der paa sin Konges Vegne skal bejle til den svenske Prinsesse Ingegerd: „Ikke skal man kalde den digre Mand „Konge“ her i min Hird, og han er meget mindre værd, end mange siger, og det vil du skønne, naar jeg siger dig det, at det Svogerskab ikke kan være passende; thi jeg er den 10de Konge i Upsala saaledes, at hver af os Frænder har taget

Arv, den ene efter den anden, og været Enevoldskonge over Svea-vælde og mange andre store Lande, og alle har været Overkonger over andre Konger i Nordlandene. Men Norge er lidet bygget og desuden spredt; dér har der været Smaakonger, men Harald Haarfager var den mægtigste Konge i det Land, og han havde Kampe med Fylkeskongerne og brød dem under sig; han skønnede sin egen Fordel, ikke at være gridsk efter Sveakongens Vælde, derfor lod Sveakongerne ham sidde i Fred . . . Men da Haakon Adelstensfostre var i Norge, sad han i Fred, indtil han hærjede i Gautland og Danmark. Men . . . siden blev han fældet. Gunhilds Sønner blev ligeledes tagne af Dage, saasnart de blev ulydige mod Dane-kongen. Harald Gormsøn lagde da Norge til sit Rige og gjorde det skatskyldigt; men dog tyktes os Harald Gormsøn at staa langt tilbage for Upsalakongen, thi vor Frænde Styrbjørn kuede ham, og Harald blev hans Mand, men min Fader Erik Sejersæl steg dog over Styrbjørns Hoved, da de maalte Styrke med hinanden. Men da Olav Tryggvason kom til Norge og kaldte sig Konge, lod vi ham ikke fuldende det; jeg og Sven Danekonge foer og tog ham af Dage. Nu har jeg tilegnet mig Norge, og ikke med mindre Magt, end du nu kunde høre, og ikke med mindre Adkomst, end at jeg har søgt det i Kamp og sejret over den Konge, som før raadede for det. Du kan forstaa, som en klog Mand, at det mon være langt fra, at jeg giver det Rige løst for den digre Mand, og det er underligt, at han ikke mindes det, at han med Nød og næppe slap ud af Mälaren, da vi havde stængt ham inde; jeg tænker, at da var ham andet i Hu, — om han kunde komme bort med Livet — end oftere at holde Strid med os Sveer. Nu skal du, Hjalte, ikke oftere tage i din Mund at tale om denne Sag“.

Saavidt Snorres Referat. Men ligesom ved Saxe føres vi her til at tvivle om, hvad der er ægte Folkeoverlevering, og hvad der er Optegnerens „Forbedring“. At gaa nærmere ind paa saadanne Tvivlsspørgsmaal vilde kræve en samlet Undersøgelse af Folkepsykologien, som vilde føre for vidt.

Jeg vil slutte med et lille Bidrag til Nationaltendensens Literatur, som ganske vist ikke hører til Heltesagnet, men som er saa karakteristisk, at det bør nævnes her. Det er nogle Sætninger i en gammel tysk Parlør, „Glossæ cassellanæ“, som er trykt hos Wilh. Grimm, „Exhortatio ad plebem christianam“ etc., Berlin 1848.

Jfr. Wackernagel, „Altdeutsches Lesebuch“, S. 206. Her gaar det ud over de dumme Vælske.

Stulti sunt Romani.	Tole sint Uualha.
sapienti sunt Paioari.	spahe sint Peigira.
Modica est sapientia in Romana.	luzic ist spahe in Uualhum.
plus habent stultitia quam sapientia ¹ .	Mera hapent tolaheiti denne spahi.

Med disse pudsige Udgydelser slutter jeg Kapitlet om Tendensfremstilling i Heltesagnet.

¹ D. v. s. „Dumme er Romerne, kloge er Bajrerne, ringe er Klogskaben i Romerriget, de har mere Dumhed end Kløgt“.

EN GRUPPE DANSKE FOLKEVISER OG EN SPANSK

VED

HANS AAGE PALUDAN

Danmarks gamle Folkeviser“ har som No. 378—382 en Række „Viser, der af Udgiveren sammenfattes i tre Grupper: 1) 378 „Den genfundne Søster“, 379 „Vilmer genfinder sin Fæstemø“, 380 „Havfruens Tærne“; 2) 381 „Svend og hans Søster“; 3) 382 „Kejserens Datter“, — men som i Virkeligheden hører sammen i een Gruppe, der kunde bære den førstes Titel: „Den genfundne Søster“.

Første Gruppe er, siger Olrik, egentlig „een og samme Vise“ under de tre Numre. „Den genfundne Søster“ refererer han kortest efter de jydsk Optegnelser fra 17.—19. Aarh.: Ridderen (Hr. Medelfar, Guldbrand, Peder), rider over Hede, efter sin Søster at lede; han rider igennem syv Kongeriger; hun har været borte i syv Aar. . . . Han kommer til Borggaard og undrer sig over Fruens (Dronningens) Skønhed; men hun svarer, at hun har en langt skønnere Tærne, der „skinner som Morgenstjerne“. Han byder Dronningen 12 Mark Guld for at se hende. Dronningen kalder, at hun skal gaa at skænke . . . Jomfruen klæder og smykker sig paa det herligste, træder ind i Stuen, „de vidste ikke andet, end Solen skén“. Ridderen beder hende sidde og spørger undrende om hendes Byrd. Hun svarer, at hendes Fader og Moder er Konge og Dronning, „Hr. Medelfar hedder min yngste Bror, selv hedder jeg Jomfru Isemaar“. Han genkender da sin Søster og løfter hende strax paa sin Hest og rider bort.

Adelshaandskrifterne fra 16. Aarh. (fra Karen Brahes Folio midt i 16. Aarh. til Karen Basses fra Hjuleberg i Halland inden 1616) er omstændeligere og viser sig alle ved Omtalen af Kanoner (Kartover) at give Redaktioner fra tidligst 1. Halvdel af 16. Aarh. Deres Tradition er imidlertid efter Olriks Mening i Virkeligheden yngre

end de senere jyske Opskrifters kvikkere, knappere Form. De beskriver — kunstnerisk lidet heldigt — udførligt Hr. Segelfars store Søudrustning for derefter at fortælle, at han kommer ridende og finder sin Søster. De lader ham to Gange byde Guld for Jomfruen: aandelig fattigt. Den fremmede Dronning, Adelkind, udbryder til sidst: havde Konning Haagen været hjemme, var dette ikke sket, — skønt hun i to Dage har forhandlet og tinget om Prisen for Jomfruens Løsgivelse. Der maa have været, mener Olrik, en ældre folkelig Overlevering jævnsides med Adelsformen og fortsat i de jyske Opskrifter fra 17.—19. Aarh.

379 „Hr. Vilmer genfinder sin Fæstemø“ slutter sig nær og uselvstændig til den foregaaende, den er sen og kun jydsk, og Jomfruen hedder i en Opskrift ogsaa Ismaar. 380 „Havfruens Tærne“ er et Brudstykke, der hører til den udbredte svenske og norske Havfruvise, som i Virkeligheden ikke har noget med Havfolk at gøre, men viser en kunstig og ikke gennemført Trylleverden; tværtimod fremgaar det ogsaa af Navne som Villfar og Isemø i i Bugges af Olrik omtalte Text, saavel som af Sammenhængen, at det atter kun er en Form af „Den genfundne Søster“.

Olrik resumerer: Den „yngre jyske“ Gruppe af Opskrifter er da Stamform for 1) den svensk-norske Havfruvise, 2) Størstedelen af Fæstemøvisens Overlevering, og har 3) større Krav paa at betragtes som Visens oprindelige Form end den i 16. Aarh. opstaaede Adelsredaktion. Af en Sammenstilling med fremmede Viseformer (tysk „Die wiedergefundene Königstöchter“, hvor snart en Herre rider ud at finde sig en Brud, snart en Broder rider at søge hende, og kommer til Gæstgivergaarden, hvor hun tjener som Pige; ogsaa vendisk, bøhmisk, russisk, nederlandsk) finder han Lighedspunkter med den danske:

1) Kongens Datter bliver stjålet bort; 2) Broderen rider i syv Aar og søger efter hende; 3) han kommer til den Gaard, hvor hun er som Tjenestepige, og bliver opmærksom paa hendes Skønhed; 4) betaler Værtinden en stor Sum i Guld for at tale med hende eller sove hos hende; 5) spørger om hendes Byrd, og det viser sig, at de er Søsken; 6) sætter hende op paa sin Hest og rider hjem. Riddet i syv Aar gennem ufremkommelige Egne, Bortførelsen strax paa Hesten og Betalingen for Jomfruen viser Slægtskabet med den „yngre jyske Gruppe“, og det er altsaa, slutter Olrik, en fremmed Vise, der i Danmark har faaet en ændret (forfinet) Hand-

ling og dermed ny Karakter og Stemning [d. e. fra Gæstgivergaarden ført over i Riddersalen].

381 „Svend og hans Søster“ fortæller om Ridderen, der beder en Hind og under en Lind eller ved Bækken finder en Jomfru i Færd med at to og byder hende Guldbaand i Fæstensgave, hvad hun afviser; han spørger om hendes Slægt: hendes Fader og Moder er døde; det er den islandske eller svenske Konge og Dronning; hendes yngste Broder stjal de bort, eller han satte hende i Pleje hos en Fostermoder og rejste af Landet. Han hører nu paa hendes Tale, at hun er kær Søster hans, tager hende i Favn, giver hende Guld og gør Bryllup for hende; der spores over Dannemark. Hertil har DgF. Paralleler i fremmede Viser, en svensk, en islandsk (Systkina kvæði), en bretonsk og den spanske Romance om Don Bueso. Denne refereres efter Jahrbuch für romanische und englische Literatur III 282 og har Vadscescenen med Ridderens Bejlen, men nærmer sig ved andre Træk (hans Søgen fra Land til Land, Søsteren bortstjaalen, hendes haarde Tjenestepigestilling, hun giver ham at drikke, bortføres fra den fremmede Gaard) mere til den under 378 nævnte tyske „Die wiedergefundne Königstochter“.

Endelig er 382 „Kejserens Datter“ ganske vist en ren Landsknægtwise, svarende delvis til den tyske „Schwabentöchterlein“: Kejserens Datter (eller „en iomfru af kieserens land“) gaar hjemmefra, opad Købstædgade, ind hvor Landsknægtene drikker Øl; de spiller Tærning om hende, Hr. Sten vinder og giver Værtinden Ordre: „I skulle en seng oprede med silcke, sindall og ædelig pel[d], Der-i løster end jomfru at soffue“. Jomfruen græder og angrer og siger, at Kejseren var hendes Fader, Kejserinden hendes Moder, Hr. Sten hed hendes kær Broder, som drog af Landet, kom aldrig igen. Saa er der Genkendelse som i de andre Viser, han lover hende gylden Karm, en Ridder saa bold og Bryllup, der skal spørges overalt. Saa Slutningen saavel som Værtshusscenen kunde nok have gjort Olrik mistænksom: det er jo atter „Die wiedergefundene Königstochter“. Men han kommer ikke videre end til de nævnte Sammenstillinger. Vi skal nu efter denne Indledning, hvis Udførlighed har været nødvendig for at genkalde de forskellige Sider af Stoffet, vise, hvordan en spansk Forsker bringer Orden i de danske og fremmede Visers indbyrdes Sammenhæng og Afstamning ved Hjælp af Isemaar-Visen, som Olrik egentlig intet kunde gøre udaf, og samler til en Helhed alle disse disiecta membra.

Først anføres i Oversættelse den spanske Vise om Don Bueso efter Durán: *Romancero general* I (Madrid 1877) S. LXV, Note, i Politikeren Pedro José Pidals Opskrift fra 1849: „*Camina Don Bueso*“. Romancen kendes i Spanien først i nyere Tid, findes ikke i de gamle Samlinger fra 17. Aarh.; men at den er ældre, ses af, at den synges endnu af de spanske Jøder i Orienten og Marokko (der altsaa har ført den med i Landflygtigheden 1492). Af bestemte Grunde sættes dens Udbredelsestid mellem 1440 og 1480. Der synses, i det sex Stavelers Romancevers, i den ældste Version, fra Nordvest-Spanien:

Don Bueso han rider
I kølige Morgen
Til Maurernes Land,
Veninde at søge;
Fandt hende ved Vadsk
I kølige Kilde.
— Hvad gør du ved Kilden,
Du mauriske Pige,
Du Datter af Jøde?
— Skam faa baade Hesten
Og den, som den bragte;
Thi jeg er ej Maurer,
Ej Datter af Jøde;
Thi jeg er en Christen,
Er her kun som Fange;
I Maurernes Vold
Har ti Aar jeg været.
— Hvis Christen du er,
Jeg fører dig med mig,
Men hvis du var Maurer,
Jeg lod dig tilbage.
Tog hende paa Hesten
For hende at prøve,
Og ti Miles Vej
Først Pigen ej talte.
— Hvad er der, o Pige,
At saadan du tier?
Men Pigen blot tav

Og svarede intet. —
Fra hinsides Bjerget
Nu Solen, som opsteg,
Sit Lys lader falde
Paa grønlædte Dale,
Og Kvægflokke strejfer
Omkring uden Hyrde,
Og Lammene hopper
Og springer saa muntre.
Da kender med Glæde
Den frigjorte Fange
Det Land, hvor hun fødtes,
Og siger med Jubel,
Med smilende Fryd:
— O Enge saa muntre,
Hvor, da jeg var liden,
Vor Dronning, min Moder,
Lod brede sit Linned,
Hvor Kongen, min Fader,
Med Hundene tumled,
Og min Broder, Don Bueso,
Opvoxed i Glans af
Bedrifter og Elskov!
— Sig, hvad er dit Navn,
Og hvis Datter er du?
— Min Fader er Konge,
Jeg er Rosalinda,
Hvem mauriske Hunde

Tog med sig som Fange.
 Ti Aar af mit Liv jeg
 I Fangenskab. leved.
 — Hvad Tegn kan du give
 For genkendt at vorde?
 — En Rose paa Brystet
 Ved Fødslen jeg havde.
 — Vis mig den da, skynd dig,
 Min Søster du kære,
 Dig er det, jeg søgte
 I Dage saa mange.
 Strax favned hinanden
 Don Bueso og Pigen.
 Til Borgen den stærke
 Med Fryd de begav sig,
 Til Kongen og Dronning,
 Som ej havde ventet

Den Lykke at finde.
 Af Sønnen de hørte
 Det frydfulde Budskab.
 De bød til Turnering,
 Til tusinde Fester,
 Og gav deres Mænd
 De rigeste Gaver.
 Prinsessen de gifted
 Kun faa Dage efter
 Med ædleste Husbond,
 Et Rige han ejed.
 Bort red da Don Bueso,
 Bort vilde han drage
 I kølige Morgen¹
 Til Maurernes Land,
 Veninde at søge.

Som man ser, en Del forskellig fra den Version, Olrik antyder, og i sin Vidtløftighed baade med Ligheder og Forskelle i Forhold til vore Viser om Den genfundne Søster og Svend og hans Søster.

Don Ramón Menéndez Pidal gaar nu i sin Afhandling² uden

¹ *Mañanita*, Dag gry, egl. mens Morgen er lille.

² *Supervivencia del poema de Kudrun*, i *Revista de Filología Española* XX (1933) p. 1—59. — M. P., Professor ved Madriids Universitet, Direktør for Det spanske Akademi, for Centro de Estudios Históricos og for det nævnte Tidsskrift, er nu Nestor i spansk Videnskabs filologiske, litterærhistoriske og historiske Discipliner (med sine Værker „Manual de Gramática Histórica Española“ (1904, 5. Udg. 1925), „Orígenes del Español“ (1926), „Poesía Juglaresca y Juglares“ (1924) og „La España del Cid“ 1—2 (1929)). Vi har oftere haft Lejlighed til at føre hans Navn frem for „Danske Studier“s Læsere (1923, 148; 1925, 21, 141). Indenfor Folkeviseforskningen, hvor hans Indledninger til en stor „Romancero general español“ synes at være gaaet i Staa, behandler han utrættelig Forholdet mellem den episke og den episk-lyriske Digtning (der i Spanien gaar lige over i hinanden): han modvirker den Wolf-Lachmannske Theori om kortere „Lieder“, der efterhaanden samles til større episk Helhed, for at paavise, at Vejen er den modsatte: fra episk Digtning til Folkeviser (især i Tidsskriftet Bd. I—III (1914—16)). Han har indsamlet Variantmateriale i hele Spanien, i Sydamerika og især hos Jøderne i Marokko og Orienten (særlig Saloniki) og saaledes kunnet rekonstruere mangan fordærvet eller defect Romance. Et Exempel er den af Olrik i „D. St.“ (1907 S. 24) oversatte „Conde Arnaldos“: „Hvo har set

videre ud fra det tyske *Kudrun*-Digt i Bartsch's Udgave (Leipzig 1865), anden Dels 18 Æventyr eller Sange. Her fortælles, hvordan Hegelingernes Prinsesse Kudrun, i Faderens Fraværelse med hendes Elskede Herwig fra Seeland, røves bort af en forsmaaet Bejler, Hartmut fra Ormania, til hans Slot Matelane. Faderen dræbes ved et Befrielsesforsøg, og Kudrun henlever nu 13 Aar ved Hartmuts Hof; da hun stadig afviser hans Bejlen, sætter hans Moder Gerlinda hende til grove Arbejder i Huset, især til at vadske hendes og Tjenerskabets Tøj hver Dag ved Søbredden. Omsider faar hendes Moder Dronning Hilda udrustet en ny Flaade, og Herwig kommer i Land alene med hendes Broder Ortwin en Snevejrsmorgen for at spejde. De udspørger de to Vadskepiger og byder dem Ringe, som de afslaar. Kudrun finder, at Herwig ligner hendes Trolovede, og der kommer snart almindelig Genkendelse i Stand. Herwig erfarer, at hun ikke er blevet Hartmuts Hustru, og vil strax tage hende med sig; men Ortwin vil befri sin Søster aabenlyst med Vaaben. Kudrun kaster Vadsketøjet i Vandet og lader overfor Dronningen, som om hun nu giver efter for Hartmuts Bejlen; men næste Dag omringes Borgen af Hegelingerne og stormes, den onde Gerlinda dræbes, Hartmut føres med som Fange. Kudruns Moder Hilda kan først ikke kende Datteren mellem Kvinderne, Helten Irold udpeger hende, Glæden er stor, og al Sorgen glemmes ved Kudruns og Herwigs Bryllup.

En almindelig anerkendt Bearbejdelse af dette episke Stof foreligger i den tyske Vise om den skønne „merarin“ eller „Meererin“, opdaget 1869 af K. J. Schröer¹ i den tyske Sprogø Gottschee i det nuværende Jugoslavien: Den unge og smukke Meererin staar tidlig op for at vadske Tøj ved Havbredden; hun ser en Baad komme med to fornemme Herrer, som hilser hende; hun er ulykkelig, men afviser en Ring, den ene vil give hende: „Jeg er ikke den skønne

slig sælsom Handel over Havets vide Vand . . .“ med dens bratte, ubestemte Slutning, der hensatte Olrik og andre (Longfellow: *The Secret of the Sea*) i en mystisk, anelsesfuld Stemning, men blot skyldes, at den halve Vise er gaaet tabt i Spanien; denne Slutning er bevaret hos Jøderne i Tånger, og det ses af den, at Skipperen var ude at søge den forsvundne Arnaldos, som Piraterne havde taget paa Søen ved Gibraltar, og at han fandt ham: altsaa en simpel Roman med Genkendelse tilsidst. Se hans: „El Romancero. Teorias e investigaciones“, Madrid (1927), p. 24 og 183. Nærmere i „Edda“ XXII (1924) S. 107.

¹ Zum Fortleben der Kudrunsage, i „Germania“ XIV (1869) 333. Martha Kübel: Fortleben des Kudrunepos, Diss. Frankf. a. M. 1929.

Meererin, jeg er kun en Vadskepige¹. Men de bliver ved deres og tager hende med sig over Havet, hvor hun modtager Hilsen og Kys: det hele henstaar ret ubestemt og forstaas egentlig kun ud fra Kudrun-Digtet. — Hertil anfører Menéndez Pidal nu „Svend og hans Søster“, men efter Geijer och Afzelius 8, med den tydeligere Genkendelse af Søsteren i Vadskepigen, samt den grove tyske, især schweiziske Sūdeli-Vise¹: Kongens Datter Annalein røves bort, da hun samler Smaasten ved Kilden, og anbringes af en fremmed Købmand som Hittebarn hos en Krokone. Tiden gaar, og en ædel Herre rider ud for at søge Fæstemø. Han kommer til Kroen, og den smukke Pige skænker ham Vinen. Han spørger om hende og faar at vide, at hun er „ein armes Sūdeli“ („Kudrun“: ein armiu wesche) til at betjene Gæsterne. Han faar hende overladt for en Nat eller tre, lægger sit gyldne Sværd imellem dem og udspørger hende om hendes Sorg. Hun svarer: Kongen er min Fader, min Moder er Dronningen, og jeg har en Broder, som hedder Manigfalt. Broderen genkender sin Søster og fører hende bort paa sin Hest næste Morgen, da Værtinden raaber hende til Arbejde. De kommer til Slotet, og Moderen hilser hende som hans Fæstemø, men faar at vide, at det er den røvede og begrædte Datter, der er kommet tilbage. De sætter hende til Højbords og giver hende kogt og stegt Fisk og gylden Ring.

Til disse germanske Exempler kommer nu den spanske Romance om Don Bueso, som Menéndez Pidal har i ca. 60 uddgivne Varianter². Flere Træk viser, naar Jødernes Versioner i Marokko og Orienten kommer med i Betragtning, Slægtskabet til alle Sider: saaledes fanges Kongedatteren ved et Angreb paa Oliven (som i „Kudrun“ paa Matelane); Maurerdronningen er skinsyg over hendes Skønhed, lader hende tjene i Køkkenet, ved Ovn, tre Gange om Dagen gaa ud at vadske ved Havet eller ved Kilden i Vinter og Sne, barfodet (som i „Kudrun“: „mit den baren fūezen sie wuoten durch den snê“), leve af det sorte Askebrød med Vand (sml.: „ir spise was von rocken und von brunnen“), saa hun mister sin Farve, — eller trods alt bevarer sin Skønhed. Derefter begynder den her foran oversatte Version. I flere andre kan Moderen først ikke kende hende (som i „Kudrun“: „diu ist mir gar unkūnde“, og „Sūdeli“).

¹ Af 'sudeln'; = „Die wiedergefundene Königstochter“; Uhland Alte hoch- u. niederdeutsche Volkslieder, Stuttgart 1844 (3. Aufl. o. J.); No. 121.

² Sml. ogsaa Revue hispanique L (1920) p. 208 ff.

Spørgsmaalet er nu, om Viserne er Derivater af det episke Digt eller af en ældre Saga eller Fortælling, som ogsaa ligger til Grund for Digtet. Panzer (Hilde-Gudrun, Halle 1901, S. 390) og Kübel¹ anser saaledes Balladerne for at repræsentere Kilden for „Kudrun“s Digter, et sangbart Digt af „Südeli“-Typen fra Begyndelsen af 13. Aarh. Overfor de germanske Specialister bøjer Menéndez Pidal sig i Ærbødighed, men mener blot maaske som den, der, skønt mindre dybt, ser Sagen fra et forskelligt Iagttagelsessted, at kunne være til Nytte med visse andre Synspunkter.

Saaledes angaaende Betydningen af, at Broderen i nogle Tilfælde kommer alene, i andre ledsaget af en eller flere Riddere (svensk: hon såg de riddare glimma; islandsk: komu riddarar; dansk: der kom ridende de Riddere fro. Den ene . . . den anden (i DgF 381 B); norsk: dei riddarar tvo). I en dansk Version, C, som vi har gjort M. P. opmærksom paa, kommer pludselig ridende „de Ridderer ti“ — for at rime paa „ni“ (Blomster, som hun plukker). Men hele Flertals-Variationen er for M. P. af Vigtighed ved at vise Afkortningen af tidligere større Mangfoldighed, — Afstamningen fra „Kudrun“, hvor baade Bejler og Broder hører med, for at Digtets Handling kan komme i Stand. Pluraliteten i „Svend“ og nogle „Südeli“-Versioner er som et atrofieret Organ, der hører med i den litterære Biologi ved at vise, at Balladerne stammer fra „Kudrun“-Digtet, hvor disse ellers overflødige Partier har hver sin normale Funktion. Kun Don Bueso er altid alene, „Veninde at søge“, som Herwig, men er Broder: forener altsaa begge Elementer i sig (som i „Südeli“). Digtene med de to Befriere maa jo ialtfald stamme fra „Kudrun“ selv, og man ser ikke nogen Grund til at antage, at Epopeets Forfatter absolut skal have digtet ikke af sig selv, men paa Grundlag af ældre Digtning af „Südeli“-Typen med kun een Befrier. Forholdet er det simple og almindelige, at den episk-lyriske Poesi efterhaanden er tilbøjelig til at afknappe, borteliminere Biomstændigheder og Bipersoner; to Befriere hører til, hvor Forholdet til „Kudrun“ endnu føles; senere glemmes den ene som overflødig; og almindeligst i Sagn og Æventyr er Genkendelser mellem to Søkende (sml. Iphigenia): Broderen bliver den, som bevares. Just saaledes frembyder den saa stærkt traditionsbundne spanske Digtning Exempler paa Udviklingen fra Epos til kortere Balladesang, f. Ex. i Kredsen om Infanterne fra Lara og

¹ Samt Herm. Schneider i Festgabe Ehrismann, 1925, p. 118 ff.

Hævneren Mudarra („el infante vengador“, c. 1300), der kæmper med Forræderen Rodrigo; i det episke Digt staar Faderen og Mudarra overfor denne, og Mudarra faar Lov at være den, der kæmper med ham; i Romancerne er Mudarra alene: de to Personer er reducerede til een.

De romantiske Theoretikere saa altid Folkepoesien som det primære, Kunstdigtningen som afledt deraf; det lyriske, vage, knappe som ældre og ærværdigere overfor det mere udførlige, udmalende som sent og af mindre Interesse.

Men her tager Menéndez Pidal fat paa vor i denne Forbindelse hidtil oversete Vise „Den genfundne Søster“ (DgF 378, „Isemar“): her svarer i den ældre Redaktion Segelfars omstændelige Soudrustning ganske til Hildas Forsøg paa at undsætte Kudrun, Dronning Adellrudt staar ved Døren, da han kommer, som Gerlinda i Taarnet i „Kudrun“, da Herwig og Ortwin nærmer sig. Isemars pragtfulde Klædning er Kudruns Udstyr den sidste Aften i Slottet, Genkendelsen og Afskedssaluten stemmer ogsaa (den gamle Wates til Gerlinda). Men overfor Grundtvigs og Olriks Betragtninger om Redaktionernes Aldersforhold hævder M. P., at de er paavirkede af den romantiske Anskuelse og uholdbare. Som mange spanske Exempler viser — og der er Sandsynlighed for ensartet Udvikling af saadanne Forhold forskellige Steder —, er den knappe, episk-lyriske Stil sekundær og den omstændeligere (det blot videreudviklede) Grundlag derfor; den „folkelige“ Stil i, hvad vi kalder Folkevisen, er i Virkeligheden en senere Overlevering, er „traditionel“. Dette er et Hovedpunkt i M. P.'s Syn paa episk Digtning overfor „Folkedigtning“. Han mener derfor, at Adelshaandskrifterne af „Isemar“ fra midt i 16. Aarh. just ved deres Udførlighed og trods de indsatte Kartover er mere arkaiske end de senere optegnede; og at der bag dem laa en ældre, endnu udførligere Version. Isemarvisen giver netop ved sin Omstændelighed Støtte til at tænke sig den oprindelige Ballade, hvorfra de alle udgaar; den giver bedre end de andre Scenerne i Røvernes Borg og viser, hvordan det episke Væv simplificeredes og populariseredes. Saaledes er Krigsskibene, som Grundtvig (Olrik) havde ondt af som overflødige, atter et atrofieret Organ, som havde sin bestemte Funktion i „Kudrun“-Digtet, men i de andre Versioner er forsvundet ved Simplificeringsprocessen, — hvor Hære og Flaader gerne glemmes, og Individerne taler og handler isoleret. I Varianten DgF. 379 er Fæstemanden

Vilmer atter en tydelig Rest af Herwig i „Kudrun“; hun kommer her med to Sølvkar paa hver en Haand, — maaske som en Rest af Forestillingen om de to Riddere, der oprindelig var.

Vi kan ikke her indlade os paa M. P.'s meget indgaaende Udførelse af Kriterierne for Balladernes Udvikling i Grupper af „Kudrun“: 1. Gruppe: Bueso og Meererin (især om Vadskningen som Straf — med Spor rundtom, i Nigras „La sorella vindicata“, i en bretonsk Vise, som Olrik nævner¹); 2. Gruppe: Svend, Isemar, Hafsfrun, Südeli (glemmer den slette Behandling); den sidstnævnte langt fra Grundlag for „Hafsfrun“, som man har ment, men tværtimod selv stærkt fordærvet ved Paavirkning fra en fransk Vise „La Porcheronne“², hvor Fæstemøen sættes til at vogte Svin i Ridderens Fraværelse, saa han ikke kender hende igen: derfor bliver den fremmede Dronning i „Südeli“ til en grov Krokone, og den hele vulgære Tone indkommer. „Isemar“-Redaktionerne fra 16. Aarh. er de ældste kendte af hele Komplexet og bevarer blandt gamle Træk især Krigsskibene og Flugten til dem med den ironiske Afskedshilsen til Dronningen, men disse tabes i de mere moderne Versioner. „Isemar“ bevæger sig i de samme Kriger- og Fyrstestæder som „Kudrun“, men hun selv er uden eget Fysiognomi. „Don Bueso“ bevarer stadig den oprindelige heroisk-poetiske Karakter og holder over Slavindens Ære; den er indflettet i den nationale og religiøse Kampsituation i Landet (mod Maurerne). Af de korte, fragmentariske Viser har „Meererin“ flest Træk tilbage af det Oprindelige: i Danmark, Spanien og Gottschee er Fortællingen bedst bevaret, i Tyskland selv mest degenereret. Grundtvig (Olrik) saa „Isemar“ — uden at tænke paa „Kudrun“ — i Forhold til „Südeli“ som en ridderlig Forfinelse af dennes grove Milieu, medens Grovheden i „Südeli“ i Virkeligheden er tilkommet fra „La Porcheronne“. Hellerikke er Hafsfrun en Forædling af „Südeli“s Kroværtinde, men er en Substitution for Dronningen, hos hvem Kudrun levede: „Südeli“ er sen og contamineret, og den „folkelige“ eller bedre traditionalistiske Stil er — endnu engang — ikke den oprindelige, men udgaar fra den ældre fortællende og faar sin Karakter under Traditionens Videreudvikling. —

Saaledes kuldkaster Menéndez Pidal, som vi har villet redegøre

¹ Canti popolari del Piemonte (1888) p. 38. — Luzel: Chants populaires de la Basse-Bretagne I 203, 207. Cf. G. Paris i Journal des Savants 1889 p. 615.

² Doncieux: Romancero populaire de la France (1904) 196.

for, Grundtvigs og Olriks Betragtningssmaade og sætter „Den gjenfundne Søster“ ind paa dens Plads i Rækken mellem „Kudrun“ og „Svend og hans Søster“; han griber saa at sige i Flugten den „omflagrende Visestamme“, Recke taler om¹, og paa viser — hvilket vor haandfaste Folkeviseredaktør heller ikke kunde, — hvad det overhovedet er for en Visestamme om en Broder og en Genkendelse, og hvor den hører til. Naar Recke paapeger de Urimeligheder, der „restere“ „fra dens Oprindelse“, er det M. P., der paa viser, hvilken denne i Virkeligheden er, — omtrent som naar Lis Jacobsen nylig² efterviser, hvordan et ubestemmeligt svensk Vise-fragment om en Bejler og en Brudfærd er en omdigtet Version af Valdemars Bejlen og Dagmars Ankomst (DgF 132), og saaledes bringer det paa Plads.

¹ Ernst von der Recke: Danmarks Fornviser IV (1929) No. 302, S. 251. Den findes ogsaa i DgF. 230 og 440 i anden Sammenhæng; og 381 har egentlig intet her at gøre (kun nogle Vers' Ordlyd er fælles), men hører sammen med Reckes 247 (III S. 343) „Den gjenfundne Søster“, hvor han angaaende Afstamningen stiller sig paa Olriks Standpunkt: „stammer fra en ret ufin tydsk-slavisk Almuevise“. ² Scandia VII (1934) S. 156.

FRA SPROG OG LITTERATUR

„KLOKKEN“ OG „DIE VERLORENE KIRCHE“

I sin Bog om H. C. Andersens Eventyr har Prof. Brix gjort Rede for, hvordan Eventyret „Klokken“ er opstaaet.

Det er renskrevet den 10. Juni 1845 paa Nysø, hvor Andersen saa ofte var Gæst. Egnen har givet ham den landskabelige Inspiration; her var Skoven, Vandet og Kirkeklokkerne i Præstø, som han kunde høre paa sine Spadsereture i Skoven langs Bugten. Her havde han truffet Thorvaldsen, Danmarks kongelige Søn, som han elskede, og med hvem han vilde kappes i Berømmelse. Prof. Brix mener, at det er Thorvaldsen, der er Forbilledet for Andersens Kongesøn i Eventyret, men at ogsaa Ørsted, hvis „Aanden i Naturen“, han havde læst, havde været i hans Tanker, da han skrev om Kongesønnen. Derimod forkaster Brix den paa Digterens egne Ord støttede Antagelse, at det var Storhertugen af Sachsen-Weimar, der havde foresvævet ham.

Alle disse Forudsætninger er nok, og mere end nok, for Andersen til at skabe et Eventyr, og dog er det muligt, at der er endnu en Kilde.

Der findes et Digt af Ludwig Uhland fra 1812, der hedder „Die verlorene Kirche“, der begynder:

Man höret oft im fernen Wald
von obenher ein dumpfes Läuten,
doch niemand weiss, von wann es hallt,
und kaum die Sage kann es deuten.

Von der verlorenen Kirche soll
der Klang ertönen mit den Winden;
einst war der Pfad von Walleren voll,
nun weiss ihn keiner mehr zu finden.

Digteren gaar gennem Skoven efter Klokken Klang.

Je höher meine Sehnsucht stieg,
je näher, voller klang es wieder.

Efter en lang Drømmevandring, der synes ham at vare Hundreder af Aar, kommer han højt oppe til en aaben Plads, hvor en mægtig gotisk Kirke, baaret af lyse Skyer, viser sig for ham. Herfra er det, Klokkeklangen lyder. Andagtsfuld træder han ind i Kirken. Dens brogede Bille-

der, der synes ham at blive levende, viser ham Martyrer, hellige Kvinder og Korsfarer. Da han knæler ned for Altret, sprænges Kirkens Kuppel, og han ser Himlen aaben. Hvad herligt han ser og hører, formaar Ord ikke at udtrykke:

Doch wer danach sich treulich sehnet,
der nehme des Geläutes acht,
das in dem Walde dumpf ertönet.

Den Kirke, Digteren føres til af Klokken Klang, er hans Poesis Kirke. „Aus der Verderbnis dieser Zeit“ søger han tilbage til Middelalderens fromme Helteliv, der er Genstanden for hans Digting.

Grundtonen i Digtet er kristelig med et katolsk Anstrøg, medens Andersens Eventyr er præget af en Ørstedsk Panteisme.

Hvad det har tilfælles med „Klokken“, er Klokkeklangen fra Skoven og Poesiens Kirke; men det er en anden Poesi, der rummes i Eventyrets Kirke, og den naaes ikke som hos Uhland ved en Drømmevandring tilbage gennem Aarhundrederne, men gennem Kamp og Trængsler, ikke bort fra Livet, men gennem det.

Alligevel forekommer det mig efter det anførte muligt, at den danske Digter skylder den tyske væsentlige ydre Træk af sit Eventyr.

Louis Pedersen.

SOKRATES SOM SNEMAND.

Under denne humoristiske overskrift har dr. Marius Kristensen i sidste hefte af „Danske Studier“ (s. 95) forsøgt en fortolkning af nogle linjer i Baggesens digt „Selvindbydelse“. Det drejer sig om strofen:

Hist krاندse sorte Træer hvide Vold;
Paa Sneen, som Sokrat
I Tanker fordum, stiv og kold
Staaer ubevægelig en lang Soldat;
Og hist i glatte Skøite rask forfølger
En Pog en anden Pog paa frosne Bølger.

Saaledes lyder strofen i hvert fald i senere udgaver, som jeg alene har haft lejlighed til at se (Digte i Udvalg v. Aug. Baggesen, 1857 og Danske Værker v. samme, 3. Bd. 2. Udg. 1845). Marius Kristensen synes at foretrække læsemåden: „Paa Isen“ (i st. f. „I Tanker“, som han dog kalder den oprindelige); men for forstaaelsen og fortolkningen er denne tekstvariant mindre væsentlig, og jeg skal ikke indlade mig paa det tekst-kritiske.

Marius Kristensen, der ganske rigtigt anfører Horats carm. I, 9 (vides ut alta stet nive candidum Soracte) som forbillede, mener nu, at „der ikke kan være tvivl om, at det er *Soracte*, som er blevet til *Sokrates*“. Men ved forsøget på at forklare, hvordan dette skulde være gået til, har

M. K. måttet tage sin tilflugt til en meget søgt og konstrueret hypothese om, at ordet Soracte skulde være læst forkert engang i skolen, at denne begivenhed skulde have indprentet sig i Baggesens hukommelse, og at han tilsidst ikke kunde huske, hvad der var det rigtige og hvad der var det gale.

Overfor denne besynderlige fortolkning må man vel have lov at spørge, om det ikke i nordisk filologi som i den klassiske er den første uafviselige pligt at interpretere en tekst, som den står, uden først at søge til ubevislige hypoteser. Tilmed forstår man slet ikke, hvad monte Soracte skulde til som sammenligning med en forfrossen soldat på volden — midt imellem københavnske lokaliteter (Vor Frues og Sanct Peters Spire, runde Taarn og Kannikstræde nævnes i de andre Strofer). Selv om digtet, især i de sidste strofer, indeholder umiskendelige ligheder med det horatiske digt, er det dog en noget håndfast opfattelse af begrebet „forbillede“, som kan føre til ovenstående fortolkning.

Men nu Sokrates! Hvad skal han i denne forbindelse? Jeg anser det for højst sandsynligt, at Baggesen må have haft et berømt sted i Alkibiades' tale i Platons Symposion i erindring. I sin lovtale over Sokrates anfører Alkibiades en del træk fra dengang de 2 sammen deltog som soldater i den peloponnesiske krig oppe i Thracien. Jeg anfører stedet i Ræders oversættelse (Kbh: 1907, s. 92—93, optrykkes nu i Platons Skrifter III, der udkommer i dette efterår, Steph. s. 220):

„Naar det kom an paa at holde Stand imod Kulden — for Vinteren er streng deroppe —, saa bar han sig ogsaa ganske vidunderligt ad. Særlig een Gang, da det var en meget streng Frost, og alle Mennesker enten holdt sig inde eller, hvis de endelig gik ud, tog en forskrækkelig Mængde Klæder og Fødtøj paa og svøbte deres Ben ind i Filt og Faareskind, saa gik han ud sammen med de Andre, blot med en Kappe paa af samme Slags som den, han ogsaa før havde plejet at gaa med, og han gik med bare Fødder hen over Isen med større Lethed end de Andre, der havde Sko paa, og Soldaterne saa skævt til ham, fordi de troede, at han gjorde Nar ad dem. Saadan bar han sig altsaa ad med det; „men hvad endnu den standhaftige Mand har virket og udholdt“ engang dør under Krigen, det er nok værdt at høre. Da han engang en Morgenstund var kommet i Tanker om Noget dør, blev han staaende og tænkte derover, og da det ikke vilde gaa op for ham, gav han ikke tabt, men blev staaende og spekulerede. Efterhaanden var det blevet Middag, og Folk lagde Mærke til det og undrede sig over det og sagde til hinanden, at Sokrates lige fra Morgenstunden havde staaet og grublet over Noget. Tilsidst var der nogle af Ionerne, som, da det blev Aften, og de havde spist, tog deres Sengklæder ud — for nu var det Sommer — og lagde sig til Hvile i den friske Luft for med det Samme at passe paa ham, om han ogsaa vilde blive staaende Natten over. Men han blev staaende, lige til Dagen begyndte at gry, og Solen stod op; saa forrettede han sin Morgenbøn til Solen og gik sin Vej“.

Hvis Baggesen har haft dette sted i erindring — og har man først læst det, står det levende for en —, forstår man godt, hvordan han, ved

at se på den forfrosne soldat på volden, kan være kommet til at tænke på billedet af den stovte soldat Sokrates, stående ubevægelig i dybe tanker. Om så det i Symposiet nøje hermed sammenhørende træk: den barfodede Sokrates, der tålte sne og is langt bedre end de andre, har betydet noget for Baggesen som idéassociation ved skildringen af vinterbilledet i København, skal jeg lade stå hen¹. Ligeledes spørgsmålet om Baggesens kendskab til Platon og til Symposiet i særdeleshed — det må jeg overlade til kendere; jeg skal dog lige bemærke, at Symposiet, og ikke mindst Alkibiades' tale, alle dage har hørt til de udvalgte og mest læste dele af Platon, og at Baggesen, at dømme efter linjen om „Penge, Græsk og Galathee“, åbenbart har døjet nogle kvaler i sin ungdomstid med græske forfattere.

Under alle omstændigheder vil jeg foretrække denne naturlige fortolkning for Marius Kristensens konstruerede.

Per Krarup.

[Min misforståelse af Baggesens digt er også faldet andre læsere af DSt. for brystet; både forfatteren Niels Møller og adjunkt G. K. Brøndsted har kort påtalt den, men da ovenstående gendrivelse indeholder alt det fornødne, nøjes jeg her med at takke dem for deres opmærksomhed. Adjunkt Brøndsted gör tillige opmærksom på, at det er ham og ikke hans onkel, forfatteren K. G. Brøndsted, der har skrevet om „Agnete og Havmanden“; om de omflyttede forbogstaver i DSt. 1930 s. 157 skyldes artiklens forfatter eller er en ren trykfejl, tør jeg ikke afgøre. *M. Kr.*]

SKABHALS

I vore Dage vil man vel almindeligvis tro, at Ordet „Skabhals“ er afledt af Verbet at skabe sig, jfr. Skaberi, idet „Skabhals“ jo anvendes om en Person, der viser en usædvanlig Adfærd paa det fysiske Omraade (Lader og Fagter) eller paa det psykiske (f. Eks. Generthed). Men allerede C. Molbech har i sin Ordbog over det danske Sprogs Stammeord henført „Skabhals“ til en anden Oprindelse, idet han anfører det under Stamordet Skab (Hudsygdom), og han kalder det et „Skældsord i lav Talebrug“, som bl. a. Holberg anvender i „Plutus“, III, 11 („Gaar hen og forliger Eder, I Skabhalse!“).

„Skabhals“ betyder altsaa egentlig en Person, som er skabet, d. v. s. har Hududslet (veneriske Saar, Fnat o. s. v.), og at Skældsordet er gammelt her i Landet fremgaar af følgende: Anders Pedersen i Kringelborn i Ugilt Sogn havde 1635 beskyldt sin Hustru for i en Kælder i Kringelborn at have haft Elskovshandel med Peder Lauridsen i Skadbjerg (Ugilt S.), men da de begge nægtede, og han ingen Vidner havde, blev han dømt som Løgner. Peder Lauridsen synes imidlertid at have kureret paa Anders Pedersens Hustru og have smurt hende flere Gange for „Pokker“.

¹ Har Baggesen skrevet: „Som Sokrat paa Isen fordom“, må han have gjort sig skyldig i en meget nærliggende sammenblanding af de to træk i Alkibiades' fortælling. Læsemåden „I Tanker“ passer unægtelig bedst til min fortolkning.

som hun havde paa sig, og hun skulde give ham 4 Daler til Badskærløn. Medens denne Proces stod paa, sagde Christen Steffensen i Burskov (Ugilt S.) til Peder Laursen: „Du Skabhals!“ Men da sled Peder et Klæde af sin Hals og sagde: „Min Hals er lige saa ren som Din“, hvortil Chr. Steffensen svarede: „Lad mig nu se Din Rumpe“, og Peder trak saa af alle sine Klæder og bad ham om at se paa hans Krop, der var lige saa ren som Christens.

Herredsfogeden vilde ikke dømme Christen Steffensen for Ærekrænkelse, fordi han havde brugt Ordet Skabhals, men Christen burde bevise, at Peder Lauridsen var en „Skabhals“ eller derfor lide Tiltale — med mindre Overdommerne vilde dømme anderledes (Æressager skulde paa-dømmes af Landstinget). Sagen kom for Landstinget. (Vennebjerg Herreds Tingbog 25. Maj, 8. Juni og 29. Juni 1635). Kun i Vennebjerg Herreds Tingbøger har jeg i det 17. Aarh. første Halvdel truffet dette Skældsord, der maaske er bragt hertil af de kejserlige Tropper 1627—29.

C. Klitgaard.

Falk & Torp, Etym. Wörterb. II 977 anser Ordet Skabhals for at være laant fra Tysk: *Schabhals* „gerrig Person“. Det af Klitgaard fremdragne Eksempel viser imidlertid, at Ordet paa Dansk har været forstaaet som en Sammensætning med *Skab* „Udslet“, og da Eksemplet er et af de ældste, vi har, er det ikke uden Interesse. Er det, hvad Formen kunde tyde paa, virkelig et indlaant tysk Skældsord, har man i hvert Fald vidst at forstaa det paa Dansk!

G. K.

MYTOLOGISK SPEKULATION HOS OEHLenschLÄGER

I litteraturen om Oehlenschläger savnes endnu en behandling af Oehlenschlägers forhold til den nordiske mytologi; thi E. Jessens bistre kritik (i Nordisk Tidsskrift 1868) gaar ikke ud fra hans egne forudsætninger. Blandt disse forudsætninger indtager, foruden Suhms „Om Odin“, Resens udgave af Snorres Edda en fremtrædende plads. Også som sprogkilde har den sin, næppe tilstrækkelig påagtede, betydning. Det er fx. en gammel tradition, at Oehlenschläger har misforstået ordet *Brog* ved at bruge det i betydningen *madpose* (i Vaulundurs Saga og Thors Reise). Denne tradition går endnu igen i Rubows „Saga og Pastiche“, s. 26, og i Ordbog over det danske Sprog, artiklen I. Brog. Ikke desto mindre har Oehlenschläger simpelthen overtaget ordet fra Resen (38. Fabel). Stedet burde sikkert i Ordbogen opføres under II. Brog („tøjstykke til bestemt brug“); dets betydning er sandsynligvis et knytte, et stykke tøj, hvis hjørner er knyttet sammen, så der dannes en pose; i sådan en pose bærer bønder nogen steder endnu deres madpakke.

M. h. t. det faktiske bygger Oehl. også væsentlig på Resen (exemplar kan studeres i min udgave af Thors Reise (1924), hvor Resens mytologiske kildesteder er avtrykt i noterne). Det hænder imidlertid, at Oehlenschläger går ud over sin kilde, og nogle særlig karakteristiske steder skal

fremdrages i det følgende. De er ikke uden interesse for forståelsen af digterens hele indstilling i ungdomsårene, idet de bærer præg af at bygge på studier og overvejelser i de frugtbare år 1800—1802.

Jeg har ikke kunnet finde nogen fremmed kilde til de følgende egenartede ideer om den nordiske mytologi; Gräter, som kunde mistænkes for at nære den slags, har i hvert fald intet direkte tilsvarende. Men de Oehlenschlägerske ideer falder i mine to første eksempler meget godt i tråd med de tanker man (fx Suhm) i slutningen af det 18. årh. gjorde sig om de gamle nordboers mytologiske filosofi.

En ejendommelighed skal lige anmærkes: Mens Suhm ligesom andre forfattere, der siden Mallet havde behandlet nordisk mytologi, stadig arbejder med keltisk mytologi som nærbeslægtet med nordisk og supplerende denne, ses det ikke at Oehlenschläger, der dog nok kendte Ossian og lod sig påvirke af den (se fx Erik og Roller), noget sted har indblandet keltiske træk i sin fremstilling af mytologien. Han har åbenbart støt mest på Edda, formodentlig ud fra et sundt instinkt, og hans avvigelser fra denne kilde sker på eget ansvar.

1.

I begyndelsen af Thors Reise (I, 3) skildres Thors bolig i Thrudvang således:

3. — — — —
— — — —

Med kobberrøde Skiolde
Er hele Huset takt.
Det Kobber kan man skue
Fra Jordens dybe Dal;
Høit straalr i sin Lue
Den lyse Kiæmpesal.

De fremhævede linier står uden nogen art af forklaring og virker ganske uforståelige; man får nærmest det indtryk, at borgen må ligge højt til vejrs, tilsyneladende ikke på jorden.

Disse linier er imidlertid ruinerne af en hel bygning. Forklaringen må hentes i Oehlenschlägers forarbejde til Nordens Guder: „Første Sang af Edda“, trykt i Rahbeks Charis 1804, skrevet i sommeren 1803. Her lyder nogle af de første vers således (efter Liebenbergs udgave af Oehls Heltedigte og Sagaer I, 1862, S. 329 ff.):

2. Jeg vil ei her fordølge
Hvad aldrig dølges maa:
Høit over Land og Bølge
Og over Luften blaa,
Der ser man Himlen stande
Med Borge, vældigt klare;
De deres Straaler blande
Med Nattens Stjerneskare.

3. Hardtad med Stiernelue
 De funkle lifligt der
 Paa Himlens sorte Bue,
 Kun Jorden lidet nær. — — —

Om *Odins* bolig oplyses der:

6. Fire Taarn' i Lue
 Staaer om den blanke Sal;
 Dem kan man ikke skue
 Fra Jordens dybe Dal.

Der er ingen tvivl: Gudernes boliger er at se på himlen blandt de „rigtige“ stjerner („hardtad mod Stiernelue“) — det er planeterne Oehl. tænker på. *Odins* bolig er kendelig på fire, her fra jorden usynlige, „tårne“. Det er *Juppiter* med sine fire måner, der ganske rigtig kun kan ses i kikkert.

Finder man denne påstand hasarderet, er det kun fornødent at læse videre om *Odins* stol:

Den skinner i det Fierne
 Alt med sin blanke Lue,
Ret som den største Stierne
Paa Himlens sorte Bue.

Yderligere bekræftelse kan hentes fra beskrivelsen af *Freyas* sal:

29. Man kan den Borg fra Jorden
 Heel lavt paa Himlen see,
 Den glæder hele Norden
 Ved med sit Skær at lee.
 Ved Aftenstid den smiler
 Til Vaarens Blomsterkrat.
 Saa slukkes den, og iiler
 Nød i den mørke Nat.

Det er ikke svært at genkende *Venus*, aftenstjernen, som netop, når den en forårsaften står lavt på himlen, har sin stærkeste glans¹. Herefter er også *Thors* borg bestemt:

¹ Denne glans hade måske for Oehl. et blåligt skær:

Blaa Ædelsteene dækker
 Den skønne *Freyas* Sal.

Dog er blå jo troskabens farve. — I alle tilfælde foregribes i disse vers farve- og stofsymbolikken i *Vaulundur*: *Odins* stol er af lysende *guld*, *Thors* borg har rødt *kobbortag* og *Freyas* sal er prydet med blå *ædelstene*.

31. — — — —

Det Kobber kan man skue
 Fra Jordens dybe Dal
 Imellem Valhals Lue
 Og Freyas lyse Sal.

Imellem Juppiter og Venus findes nemlig planeten Mars, den røde-planet („med *kobberrøde* Skiolde er hele Huset takt“).

Oehlenschläger har altså identificeret Odin med Juppiter, Freya med Venus og Thor med Mars. Kun det sidste kan vække undren, men bekræftes af ham selv i næste vers:

32. Der boer den Gud for Krige,
 Den stærke Asathor.

Det er ikke uden interesse at denne betegnelse allerede mødes i Erik og Roller (Bierings udg., s. 114: Krigsguden Thor, s. 139: Han glemte Thor over Freya, o: svigtede kampen for kærligheden). Det kunde pege på, at hele denne tankegang går tilbage til de år da han stærkest syslede med mytologien (1800—1802).

Ideen til en sådan identifikation kunde han hente hos sin mytologiske lærefader, Suhm, som i bogen Om Odin giver omhyggelige oversigter over hvem de lærde mener de nordiske guder „er“. Odin paralleliseres således med Juppiter, Mars, Mercurius, Pluto og Solen. Suhm hælder til den formodning, at Odin er Mercurius, Thor Juppiter, og afviser flere steder tanken om Thor = Mars. Direkte har Oehl. altså ikke fundet ideen hos Suhm, men han har vel impulsen fra ham. Den tanke at lægge gudernes boliger på planeterne synes Oehl. selv at have været ophavsmand til, og måske er det netop den, der har bragt ham til at jævnføre Thor med Mars; Odin måtte som Thors fader have den største planet til bolig, så Juppiter kunde ikke reserveres Thor! Blandt de øvrige lå Mars nærmest.

Ideen blev ikke ført igennem; de øvrige gudeboliger er uden stedsbestemmelse. Da Oehl. omarbejdede sit udkast, forsvandt alle spor af hele teorien med undtagelse af de linier der dannede udgangspunktet for denne undersøgelse; Oehl. må da have opgivet ideen som ufrugtbar.

2

Ogsaa andre spor af Oehlenschlägers syssel med spekulationer over mytologien kan findes i Thors Reise, således III. sang, v. 14—17, hvor Thor overfor Loke giver en forklaring af hans børn, Fenrer, Midgårdsormen og Hel, og deres betydning i tilværelsens økonomi:

<p>14. Man for din Æt maa gyse,
Men hvo foragter den?
Den skabtes til at kyse
Guder saavel som Mænd.
En Angst, som ulmer, flammer,
Og bryder voldsomt ud,
Den kun fra dig nedstammer,
Du underfulde Gud!</p> <p>15. Hvor heldigst Livet gløder,
Hvor det i Kraft bestaaer,
Der altid Frygten møder,
Om at det snart forgaaer;
Saaledes Fenris skrækker
I Valhals bedste Lyst;
Hans Blik en Frygt opvækker
Selv udi Odins Bryst.</p> | <p>16. Hvad var vort Asgard vide
Vel fremfor Jordens Hiem,
Hvis ikke Sorg og Quide
Og Død adskilte dem?
Den eviglumske Smerte,
Ret som en Snog saa grøn,
Omvinder Jordens Hierte,
Det, Loke, er din Søn.</p> <p>17. Vel var det, Asa kiere,
At Hel du avled kiek,
Hun bør høit agtet være,
Hun straffer Niddingsværk.
Hun er min Hevnerinde,
Hun tugter rædde Mænd;
Thi lad din Sorg forsvinde,
Og vend ei om igjen.</p> |
|---|--|

Versene findes ikke i Charis 1804, men det er interessant, at grundtanken deri, ja nogle af udtrykkene, allerede dukker op i Erik og Roller (s. 157):

„Den evige Rædsel, Nattens Strid med Dagen, Muspels Sønners Strid med Guderne. Hels Børn¹, det alt slugende Uhyre, Fenris. Har nogen følt Nattens Gysen, uden at gyse for disse? De Smerter og Lidelser, der omspænde den hele Jord, som en Slange, betegner den frygtelige Midgaardsorm, der ligger i Havet, rundt om Jorden, og bider i sin egen Hale. De skal forgaa. Eengang for evig, nu Tid efter anden, for en Deel. Derfor er Helten.“

Altså: angsten, som menneskene føler, er et bevis for de onde magters existens. Deres berettigelse er at opvække „helten“ til kamp mod dem. I Thors Reise, hvor det ikke er fornødent at godtgøre deres tilværelse, ses deres berettigelse i at de giver livet dybere perspektiv: Fenris, som findes i Valhal, understreger ved sin truende nærværelse asernes livsglæde; Midgaardsormen, som omspænder jorden, gør livet for menneskene til et spil mellem ondt og godt og gør at de kan se frem til Valhal som en befrielse; Hel, som hersker i underverdenen, straffer de døde og bestyrker derved de levende helte i deres gode forsætter. Alle tre er de repræsentanter for angsten i dens forskellige former.

Det vil let ses i hvilken grad det er lykkedes Oehlenschläger at skaffe system til veje i Lokes børnefloks funktioner. Det er værd at mærke, at Oehlenschläger, både i versene og i prosaen, bruger den særlige udtryksmåde: „Den eviglumske Smerte, ret som en Snog saa grøn“,

¹ betyder vel: de døde.

hvorved Midgårdsormen gøres til et blot symbol, mens smerten er det faktisk eksisterende. En mærkelig udtryksmåde i Thors mund. Den vilde lyde naturligere i Suhms.

3.

En lignende trang til orden og system ligger bag ved Oehlenschlägers fremstilling af kosmogonien, som han med megen kunst og kraftig virkning har formet dramatisk som en mandjævning mellem Utgardeloke og Thor (III, 44—61). Først hævder Utgardeloke at jætternes slægt som den ældste også må have forrangen; men Thor tager med kraft til genmæle og slår jætten af marken ved at vise, at guderne som blomsten af denne verdens kræfter, som skabningens ypperste, har alt det øvrige til forudsætning og derfor må komme sidst:

Hvad hele Verden aatte
Udi sit dunkle Hiem,
Sig sammenhobe maatte
For os at bringe frem.

Trinfølgen: sten, rimfrost, ko, menneske, jætte, gud er en stadig opadstigende linie mod idealet.

Noget af dette kan måske læses ud af et sted hos Suhm (Odin, s. 292), hvor han refererer „forfædrenes“ tanker om Gud:

„De som ansaae Verden for Gud, eller i det mindste lige ævig med Gud, troede og at de Guder, som nævnes i Edda, fornemmeligen de tre store, vare *frembragte af Naturen*, hvorfors de og nødvendigen maatte med den siden forgaae i Ragnarockr.“

Men således som Oehlenschläger har udformet tanken, har den en helt anden kilde, Steffens. I sine Beiträge zur inneren Naturgeschichte der Erde (1801) søger han „at vise, hvorledes naturen gennem sin hele udvikling er rettet imod frembringelsen af det individuelle produkt.“ Og som dette for Steffens er det geniale menneske, Goethe, er det her for Oehlenschläger guderne, især Thor.

I konsekvens heraf har han da også skildret Thor ganske anderledes end mytologien og navnlig givet ham en egenskab, som forfædrene nægtede ham, visdom („en Gud saa klog som stærk“ III, 12): det er ham, der forklarer Loke hans børns betydning; det er ham der hævder guderens førstestilling i den lige nævnte dialog; han gennemskuer egentlig også jætternes kunstgreb, skønt han ikke kan se hvorpå deres tilsyneladende overlegenhed beror. („Mit Øie sig oplader ei for *dit Kogleri*“ IV, 74). Til forklaring af denne avmagt har Oehlenschläger måttet tildigte en motivering: Odin selv har slaget ham med blindhed som straf for hans ulydighed.

Når Topsøe-Jensen (Oehlenschlägers Poetiske Skrifter III, 398, noten til s. 32) siger: „Det følgende vil vise, hvor ringe rolle denne motivering kommer til at spille for handlingens videre forløb“ — kan jeg give ham ret hvad handlingen angår; men det må rigtignok fremhæves at uden

denne motivering var handlingen, således som Oehl. skildrer Thor, ganske umulig. Og da Thor for at være den kolossalfigur han er i digtet, geniet, også må have den intuitive visdom, er motiveringen simpelt hen fremtvunget af handlingens givne forløb. — Jeg tilstår at dette ikke stod mig klart da jeg i sin tid leverede en udgave af digtet.

Når der til disse træk føjes en sådan omstændighed som at Oehlen-schläger for at afrunde handlingen indføjede skildringen af besøget i Helheim, hvorved digtet kom til at omfatte alle verdenerne: Gudernes, menne-skenes, de dødes og jætternes, vil man ikke kunne nægte at der bag det „naivt-heroiske epos“ ligger et betydeligt arbejde med at systematisere og forbinde et stof, der i sig selv ikke rummer store muligheder for et sådant forehavende. Det forekommer mig at digteren i dette sit ungdoms-værk har haft en lykkelig hånd til uden at tynges eller bryde den episke gang at realisere den tanke, Suhm i sin tid gav ham, og som han nævner i sin besvarelse af prisopgaven, at „behandle [mytologien] som et episk Digt“. At gøre det „fra Begyndelse til Ende“ prøvede han i „Nordens Guder“, men denne gang med meget mindre held.

A. N. B. Fich.

POUL MARTIN MØLLER—PETER FRIDERICH SUHM

I afhandlingen „Ølsebymagle—Egeslevmagle“ (Danske Studier 1919) har pastor P. Severinsen søgt at vise, at Poul Martin Møller i „Statistisk Skildring af Lægdsgaarden i Ølseby-Magle“ foruden i almindelighed at parodiere tidens topografiske sognebeskrivelser især har haft Seyer Malling Beyers skrift om Egeslevmagle for øje. For at antage dette må man imidlertid, da Beyers bog først udkom i 1820, fravige den almindelige opfattelse: at „Lægdsgaarden“ er blevet til på Kinarejsen. At Poul Møller virkelig har kendt Beyers Egeslevmagle-bog, før han skrev „Lægdsgaarden“, synes Severinsens afhandling at gøre sandsynligt, og man kunde måske til støtte for den formodning, at Poul Møller således har ladet sit lune spille med dette skrift, henvise til, at han — hvad mig bekendt ingen tidligere har gjort opmærksom paa — i sin inddeling af stoffet i sin statistiske skildring har parodieret ingen ringere end P. F. Suhm.

Det „andet og større Udtog“ af Suhms „Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste“ fra 1776 er delt i tidsrum, og efter en almindelig indledning og omtale af „den Mørke og den Fabelagtige Alder“s mytiske kongers heltegerninger hedder det (s. 29) — helt moderne: „Men da det ikke er nok at vide Bedrifterne, saasom Landets Tilstand og Forfatning er uden Tvivl den vigtigste Del af Historien, saa maa den nu ogsaa betragtes, . . . og kan saadan Betragtning anstilles i Henseende til 7 Ting“. Der følger herefter syv stykker om de „7 Ting“ med store overskrifter (se nedenfor), som med nogle ubetydelige ændringer kommer igen over de paagældende afsnit i omtalen af de følgende tidsrum. At Poul Møller har læst Suhms historie, kan der næppe være tvivl om; den var kommet i nye oplag i 1781 og 1790, blev udgivet påny af Jørgen Kierulf i 1802 og 1810 og

af E. C. Werlauff i 1813 og 1832 og brugtes meget ved historieundervisningen¹. Sammenstiller man Suhms inddeling med „Lægdsgaarden“'s indhold:

Suhm (1776 s. 30—33)	Poul Møller (2. udg. 1848. I s. 195)
I. Regjeringsformen og Lovene.	§ 1. Prologomena.
II. Religionen.	§ 2. Videnskabernes Forfatning.
III. Videnskaber.	§ 3. Kunsternes Tilstand.
IV. Krigsmagt.	§ 4. Religionen.
V. Agerdyrkning og andre Nærings- veie.	§ 5. Regjeringsform.
VI. Handel.	§ 6. Handel.
VII. Sæder.	§ 7. Krigsmagt.

ses det tydeligt, at Poul Møller har haft Suhms skema i tankerne, da han optrådte som „Lægdsgaarden“'s topograf. Måske kan man også høre en tone af Suhms sprog klinge igen i beretningen om tilstanden og forfatningen i „den største Lodseiers Bopæl i Ølseby-Magle“.

Naturligvis giver dette ikke noget bidrag til en sikker datering af „Lægdsgaarden“; det kan som nævnt kun støtte formodningen om, at Poul Møller har erindret sig Beyers skrift. Men er det utænkeligt, at han netop er vendt hjem fra rejsen til Kina med blikket kritisk skærpet for pudsighederne i den hjemlige litteratur, og at dette har givet sig et strålende udslag i „Statistisk Skildring af Lægdsgaarden i Ølseby-Magle“?

Poul Skadhauge.

DET 8. NORDISKE FILOLOGMØDE

afholdes i København 12.—14. Aug. 1935. Mødets Rammer vil foruden de specielle filologiske Fag omfatte Forskningen indenfor kulturhistoriske Fag som Folklore, Arkæologi, Litteraturforskning o. s. fr.; forsaavidt denne Forskning er baseret paa litterære eller epigrafiske Mindesmærker. Til-sagn om Foredrag og Forslag til Diskussionsæmner bedes snarest (inden 1. Maj) tilstillet Komitéens Sekretær, Kontorchef E. Spang-Hanssen, Carlsbergfondet, Dantes Plads 35, København V., fra hvem Mødets Program kan faas tilsendt, og som ligeledes gerne allerede nu modtager Anmeldelse om Deltagelse (Kontingent 10 danske Kr.; for Damer, der ledsager en Deltager, 5 Kr.).

¹ Ifølge meddelelse fra dr. phil. Johs. Lollegaard var Suhms bog gået af brug i Nykøbing lærde skole i de år (1810—12), da Poul Møller gik i skolen, men i 1809 er der tale om, at den kræves læst ved optagelse i skolens 3. klasse, og Poul Møller har da sandsynligvis læst den i Nakskov middelskole eller ved forberedelsen i hjemmet i året. forud for optagelsen i Nykøbing katedralskole.